

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

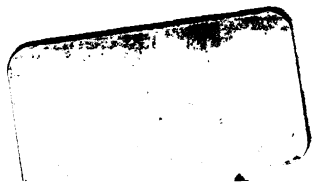
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

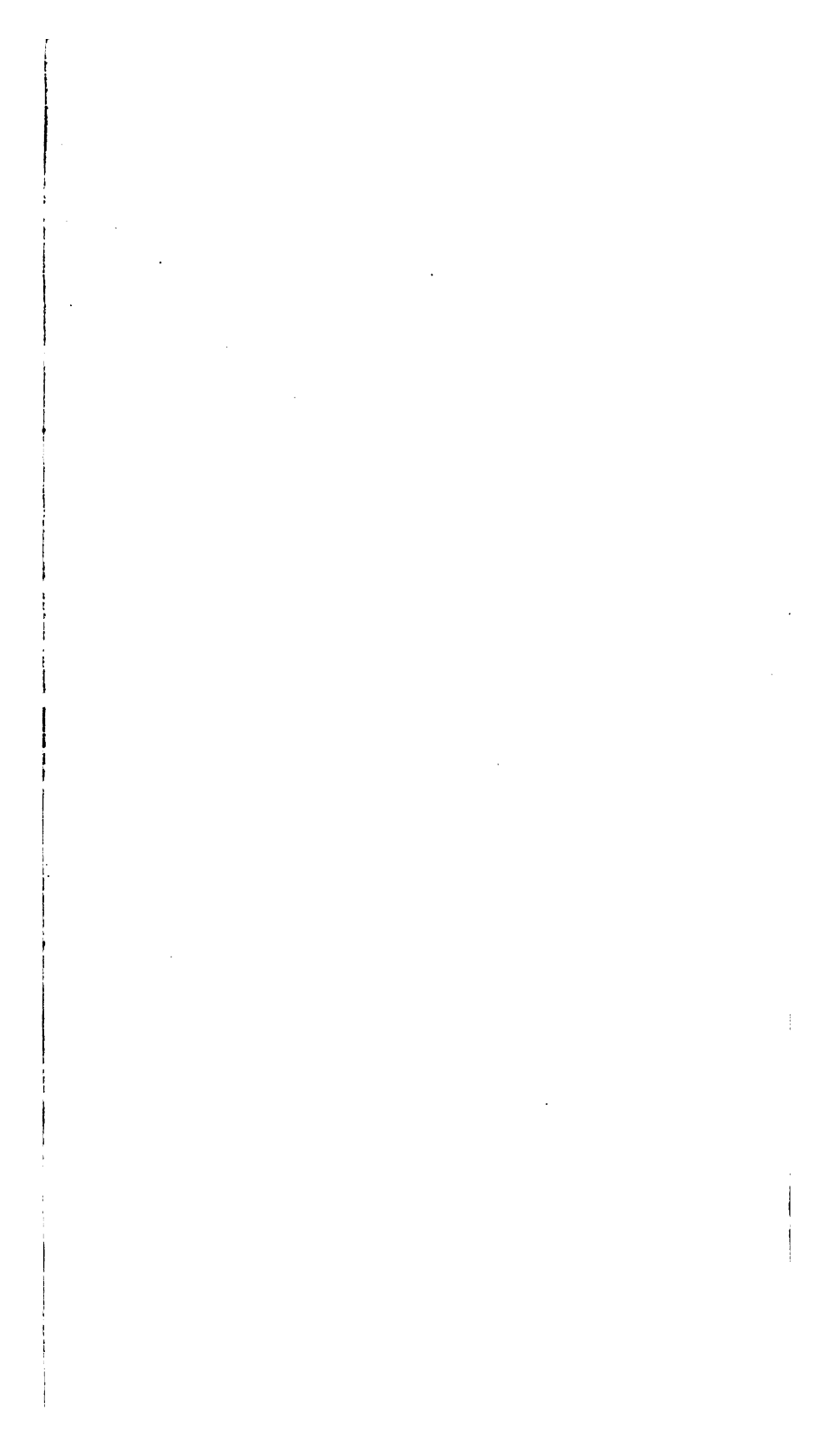
Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

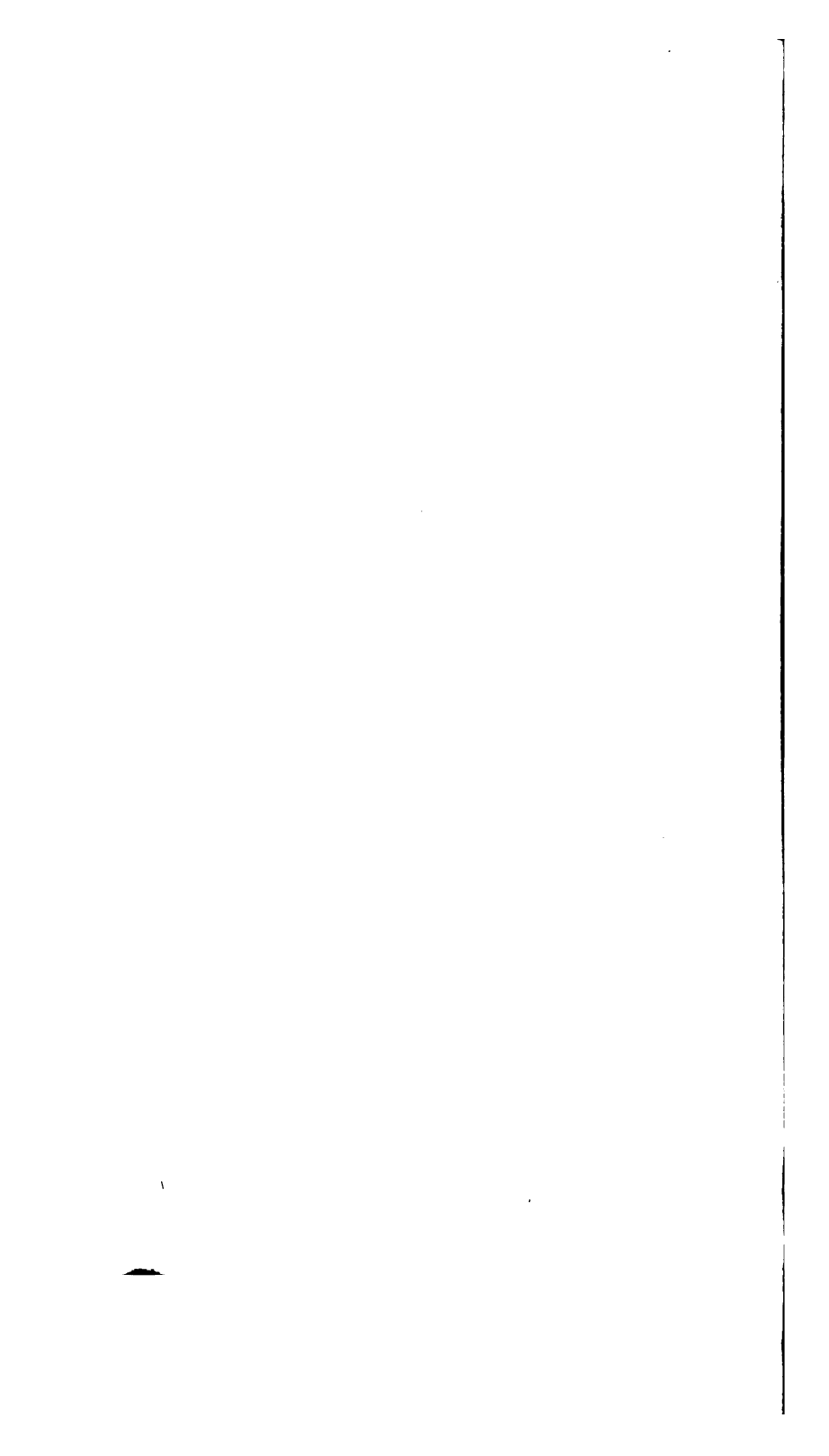

GAWP
Spoken Language

OORDEELKUNDIGE
INLEIDING
TOT DE
HISTORIE
VAN
GELDERLAND,

DOOR

W. A. VAN SPAEN,

IN 1795.

*Extraordinaris Raad in Gelderland; Schol-
tus en Dykgraaf binnen en buiten Hat-
tem; Hoogschout van Maastricht.*

³
DERDE DEEL.

Te U T R E C H T,
Bij B. WILD EN J. ALTHEER,

1804.

ASTOR LIBRARY

NEW YORK

VOORBERICHT.

De goedkeuring, welke de twee eerste Deelen van dit Werk erlangd hebben, spoorde mij aan, deeze moeielijke taak te voleinden, en de overige gedeeltens van *Gelderland*, te weetē, het Quartier van *Nymegen* en de *Veluwe*, op dezelfde wijze, in een derde Deel te behandelen. Echter vond ik mij verplicht, mijn plan daarbij wat uit te breiden, en mij niet alleen aan het tijdvak, dat op de Regeering van *KAREL den Grooten* volgde, tot aan het uitsterven van het eerste Geldersch huis, te binden. Ter gelegenheid van het Quartier van *Nymegen*, moest ik noodzaakelijk iets omtrent het Eiland en het Volk der *Batavieren* zeggen; mijn voorneemen was, zulks in korte woorden te doen; maar ik wierd dadelijk opgehouden door onoverkomelijke zwaarigheden, spruitende uit de verschillende en tegenstrijdige gevoelens en stellingen der oude en nieuwe Schrijvers. Ik moest mij dus getroosten de bronnen op te zoeken, om mij zelven te voldoen; dat de kundige lezer oordeele,

IV V O O R B E R I C H T .

of ik hier in wel dan kwalijk geslaagd heb! Dit Quartier uit verschillende in een gesmolten gedeeltens bestaande, vond ik ongeraaden, de onderscheidene Bannerijen, Dynastijen, Heerlijkheden, Onderheerlijkheden, onafgedaan te laten, maar heb de zelve tot den huidige dag toe vervolgd; het geen mij voorkwam noch onaangenaam, noch onnut te zullen zijn.

Hier door is de stoffe onder het bewerken zoodanig aangegroeid, dat het onmogelijk wierd, dezelve in één deel te bevatten; dus zal nog een vierde deel volgen. De inhoud van het tegenwoordig uitkomend, is het Quartier van *Nymegen*, in het algemeen als een gedeelte van het Eiland der Batavieren beschouwd; vervolgens de Gouw *Teisterbant* en de *Betuwe*. Voor het volgend deel blijft gespaard, de Landen tusfchen *Waal* en *Maas* gelegen; de *Veluwe*; eenige aanzienlijke vermeerderingen en verbeteringen op de twee eerste Deelen; eene Bijlage van belangrijke Charters; en een algemeen Register, voor dit Werk onontbeerlijk.

Dankbaar moet ik getuigen de hulpmiddelen,

V O O R B E R I C H T. v

len, die mij van alle kanten toegevloed zijn. Behalven de gunstige vergunning der Capitelen te *Utrecht*, om gebruik van haaren rijken voorraad te mogen maaken; waar bij de onvermoeide bijstand en de kundigheid van den Heer P VAN MUSSCHENBROECK, *Canonik van St. Marie*, mij in alles zeer te stade kwamen: behalven de algemeene vergunning van het Fransch *Gouvernement*, het welk mij tot alle de Archiven van Landen, Steden, Capittels en Kloosters, eenen onbepaalden toegang vergunde: behalven de gelegenheid die de vernietiging der Geestelijkheid mij verschafte: behalven een gelukkig toeval, dat mij de Archiven der Abtdije AB-
DINGHOF te *Paderborn*, in handen deed koomen, ben ik aan de vriendelijkheid van veele liefhebbers der Oudheid, in en buiten 's Lands merkelijk verplicht. De Heer ERNST, thans *Pastoor van Afden bij Aken*, en de Heer GODEFROY, welëer *Bewaarder der Charters van Rysfel*, zonden mij alles, wat zij tot mijn oogmerk dienstig oordeelden. Vooräl heb ik de grootste verplichting aan den Heer G. VAN HASSELT, *Oud Secre-*

taris der Geldersche Rekenkamer, die mij uit zijne kostbaare verzameling, welëer uit de Geldersche Archiven gemaakt, het noodige voor mijn Werk aanbood.

Met ieedwezen moet ik echrer bekennen, dat, uitgenomen de Heer TULLEKEN, *Leen-griffier van Gelderland*, die op de gediens-tigste wijze, mij het gebruik der Registers en Papieren der Leenkamer toestond, ik geen de minste hulp noch bereidwilligheid gevonden heb ter plaatze, alwaar ik uit de natuur van mijn werk, en mijne poogingen om tot nut van 't algemeen, en vooral van *Gelderland* te werken, zulks het meeste had moeten ver-wagten. Niet alleen de Archiven der Pro-vincie; maar zelfs de stukken ter griffie van 't Hof, die ik voor eenige Jaaren gerangschikt had, bleeven voor mij gesloten!

Misfchien zou ik aldaar eenig meerder licht bekomen hebben, hoe de bijzondere Heer-lijkheden in de veertiende Eeuw, zich aan de Graaven en Hertogen hebben moeten onder-werpen; want van vroegere Eeuwen heeft de Heer BONDAM al het geen bij de Rekenka-mer aanwezig was, in zijn Charterboek uit-gegeeven.

Nog

V O O R B E R I C H T. VII

Nog ééne hoop is voor altijd vrijdeld. Ik vertrouwde in de Archiven van *Elten*, veele belangrijke stukken voor de Nederlandsche Historie te zullen vinden: de Vorstin Abtdise, heeft mij gunstig daar binnen geleid; maar tot mijn leedwezen heb ik bewaarheid gevonden, het geen wijlen de Heer *Amptman VAN DEN SANDE* mij meermaalen verzekerde, dat in de Spaansche oorlogen voor meer dan twee Eeuwen, alles met de Abtdije verbrand en verwoest was; dus is deeze bron ten eenemaal uitgedroogd.

Mij zijn nog eenige andere uitzigten over, van elders eenen rijken oogst te doen: word ik in mijne verwagting niet te leur gesteld, zullen de naleezingen in het vierde Deel, daar door merkelyk in waarde en belang toeneemen.

Het gunstig oordeel, dat Duitsche en Nederlandsche *Recensenten* over mijn Werk geveld hebben, vleide mij zeer; geenzins kan ik tegenspreken de aanmerkingen der Schrijvers van de Nederlandsche Bibliotheek, over gebrek aan taalregels, spelling en *interpunctuatie*. Veele feilen, mischien zommige
hoog-

VIII V O O R B E R I C H T.

hoogduitſche uitdrukkingen en wendingen, zijn mijne ſchuld: de anderen blijven voor rekening van den aſſchrijver en van de drukpers. Mijne verwijdering, en bijkomende omſtandigheden lieten mij niet toe, de proeven na te zien, en te verbeteren. Ik vleie mij dat dit Deel minder gebrekkig zal bevonden worden, dewijl een kundig vriend die moeite wel op zich heeft willen neemen: de beſcheidenheid verhindert mij hem te noemen; maar hij zal mijnen dank voor zich zelve wel gelieven aan te nemen. Echter zijn eenige fouten, vooral ten opzigte der Naamen blijven ſtaan, die in een *errata* verbeterd worden.

Den 22 October 1803.

I N H O U D.

	Bladz.
<i>Van 't Quartier van Nymegen in 't algemeen</i>	1
<i>Van Teisterbant</i>	159
<i>Van de Betuwe</i>	361

ORDEELKUNDIGE
INLEIDING
TOT DE
HISTORIE
VAN
GELDERLAND.

VAN HET QUARTIER VAN
NYMEGEN.

I. In de twee eerste Deelen van ons Werk; den staat van het Graaffchap *Hameland*; den oorsprong en opvolging der Graven van *Zutphen* en *Gelre*, de vereeniging dezer beide Landschappen en verscheiden onbekende of onzekere gedeeltens van onze Historie, onderzocht hebbende, en getragt in een helder daglicht te

III. DEELS

A

stel-

2 INLEIDING TOT DE HISTORIE

stellen, blijft ons nu over, op gelijke wijze op te sporen, hoe de Quartieren van *Nymegen* en *Veluwe*, in onderscheiden tijden en op verschillende wijzen, in handen en onder de macht der *Geldersche* Graven gekomen zijn. Wij zullen nu met *Nymegen* den aanvang maaken, het geene buiten tegenspraak, in de aloutheid, de roemrijkste streek der *Nederlanden* was; daar het strekte ten woonplaats aan het beroemde Volk der Batavieren. Dit zij den Lezer genoeg; om onze poogingen goed te keuren, en een belangrijk deel daar aan te doen nemen. Deeze naam van *Batavia*, *Batavieren*, is in latere tijden door den beroemden GROTIVS en anderen zeer willekeurig, alleen aan de Provincie en de Inwooners van *Holland*, toegeëigend; door dien de Ingezetenen van 't Quartier van *Nymegen*, een gelijk recht daarop hebben, en zelfs thans nog het voordeel genieten, dat de naam van *Batavia*, nergens dan in de *Betuwe*, meer te vinden is. En om, van de betekenis van dien naam, in het voorbijgaan iets te zeggen, moeten wij opmerken, dat kundige Schrijvers, die zig in onze dagen, met het onderzoek der Duitische Oudheden en Taalen bezig houden, vermeenen, dat *Batavieren* gelijkkluidend zij met *Nederlanders*, dat is de *niedere*, de *onderste*, in-

tëgenoverstelling van *Ubiens*, de *obere*, de *bovenlanders* (a).

Het is opmerkelijk, dat geen van onze oude Nederlandsche Chronijken het minste gewag maaken van de *Batavieren*, hoewel dikwils 's waerelds gebeurtenissen veel hooger ophaalende, en dat wij het geen ons dien aangaande bekend is, alleen aan Romeinſche Schrijvers te danken hebben. De Heer VAN WYN heeft zulks zeer wel aangemerkt, en wij verzoeken den Lezer het geen hij daar van zegt, te willen opzoeken (b). De weinige regels, welke men bij CÆSAR, TACITUS, PLINIUS, SÆTONIUS, enz. vindt, hebben aanleiding gegeven tot zeer verschillende stellingen, die een ieder, doot veel woorden, en door eene groote vertooning van geleerdheid; in dikke boekdeelen, heeft tragten te verdedigen. Toen wij de Geographiſche gelegenheid van het Eiland der *Batavieren* in korte woorden zогтën te bepaalen, vonden wij ons in de verlegenheid, wien te volgen; en het schein ons ongeraaden, den eenen boven den anderen, het vertrouwen te schenken; dũs wij

(a) *Bragur. Tom. I. p. 91.*

(b) v. WYN, Naleezingen op de *Vad. Hist. Tom. I. p. 97.*

4 INLEIDING TOT DE HISTORIE

wij ons genoodzaakt zagen, tot de bronnen te rug te keeren, zelve te scheppen, en daaruit, zo veel onze kundigheid mogt toereiken, zonder vooroordeel, een geheel te vormen, dat ons voldeed.

De Heer Marquis de ST. SIMON, en de Heer ENGELBERTS sloegen te voren denzelfden weg in, en daar wij met gelijke goede trouw handelen, hebben wij dezelfde uitkomst gevonden.

Daarom verklaaren wij het gevoelen van beide deeze Heeren, over het algemeen, aangenomen te hebben, als zijnde overeenkomstig de waare denkbeelden, die men uit de oude Schrijvers trekken moet.

Het *locale* van *Noord Holland* en van de *Zuiderzee*, ons niet genoeg bekend zijnde, ook niet tot ons bestek dienende, laten wij onaangeroerd, hoewel ons zeer waarschijnlijk voorkomt, het geen die Heeren daarvan opgeven. Voor het overige, daar de bewijzen, die men aldaar vindt, dezelfde zijn, als wij zouden moeten gebruiken, -verkiezen wij, om den Lezer niet te verveelen, hem tot beide die werken terug te wijzen, (c) en zullen alleen

(c) ST. SIMON, *Guerre des Romains et des Bataves*, en ENGELBERTS *aloude Staat der Nederlanden. Tom. I. P. 77. en vervolgens.*

leen de stelling opgeven, met bijvoeging van zodanige nadere bewijzen, die ons daar toe dienftig zijn voorgekomen, en aldaar niet gebezigd zijn geworden. Ook moeten wij be- kennen in eenige punten met die Heeren te ver- schillen, waarvan wij dus genoodzaakt zijn, de redenen voor te dragen.

De kaart, welke men in het Werk van den Heer ENGELBERTS vindt, voldoet tot ons oog- merk; dus wij het onnoodig achten een dierge- lijke hier bij te voegen, en wij kunnen niet ont- veinzen, dat de kaart, die voor aan de BEKA, door BUCHELIUS uitgegeven, geplaatst is, hoe- wel in zommige opzichten gebrekkig, evenwel de beste van alle oude kaarten is, die wij ge- vonden hebben.

§. 2. De *Rhyn* in een bed uit de *Helveti- sche* bergen vlietende, verdeelde zig (niet verre van zijn uitloop in den noorder Oceaan,) in twee armen, waar van de regter, den naam van *Rhyn* behield, en de linker dien van *Waal* aannam; laager wierden daar door verscheiden Eilanden gevormd, waar van dat der *Batavie- ren* het voornaamste was. Reeds te voren is aangetoond, (*d*) dat de plaats van die schei- ding

(*d*) Deel I. P. 9. en. *z*.volgens.

6 INLEIDING TOT DE HISTORIE

ding onmogelijk te bepaalen zij, die door het verloop der Rivieren telkens veranderde; maar wij hebben vermeend, dat er een tijd was, wanneer men die te *Cleve* moet zoeken, waarbij de Kerklijke Geographie ons zeer te stade is gekomen. Wij zijn hier nog meer in bevestigd, dewijl men zeker weet, op welken tijd de *Rhyn* langs *Emmerik* doorgebroken is; dit geschiedde op Zondag *latare*, of den 25 *Maart* 1227. na dat eenige Ingezetenen eene waterleiding, door het gebied van het Capittel van *Emmerik*, ondanks het zelve, werkstellig gemaakt hadden, dus de *Rhyn* met geweld daar inbrak, en verscheiden Huizen, met een gedeelte der Kerk en haare twee Torens, wegspoelde; egter bleef de *Rhyn* bij *Smithuizen* nog het gewoon vaarwater (*e*). Ook is de overlevering nog levendig, dat de Stad *Rees*, die weleer tot het Aartssticht *Keulen* behoorde, en nog onder deszelfs Kerkelijk Rechtsgebied staat, ook van ouds aan den linker *Rhyn-oever* gelegen heeft; eene poort die nu landwaarts voert, hiet de *Rhyn-poort*, en een arm des *Rhyns*, nu de oude *Rhyn* genoemd, is nog aan den anderen kant der Stad bekend, en zal waarschijnlijk het oude bed

(*e*) *WASSENBERGII Embrica*, p. 65. en 110.

bed geweest zijn; zelfs eenige jaaren geleden, dreigde de Rivier dien loop weder te nemen, had men zulks, door het opmaaken van den *Bislykschen* Dijk, niet tegengegaan. Waar dan ook deeze scheiding in de oudste tijden moge geweest zijn, de regter arm des *Rhyns*, zijnen naam behoudende, en door de *Drussaansche* graft nog niet met den *Yssel* vereenigd, liep langs de plaats, nu *Arnhem* genoemd, en voorbij de *Veluwfche* en *Stichtsche* heuvels, tot *Wyk bij Duurstede*, en van daar door het bed, thans den krommen *Rhyn* genoemd, naar *Utrecht*; want de *Leck*, als laater uitgegraven, komt daarbij niet in aanmerking. Te *Utrecht* verdeelde de *Rhyn* zig weder in twee armen, de eerste naar het westen vlietende, behield zijnen ouden naam, en ontlastte zig omtrent *Carwyk* in de Zee, door een mond, den middelsten *Rhyn mond* genoemd. De tweede, die naar 't noorden liep, thans de *Vegt* zijnde, viel in het meer *Flevo*, een gedeelte van de tegenwoordige *Zuiderzee*, en hervatte de zijnen loop ten noorden van dezelve, tot dat hij, na eenige Eilanden gevormd te hebben, door verscheiden monden, zig in de *Noordzee* ontlastede, en *Flevum Ostium* genoemd wierd; de stichting van een *Castellum* te *Utrecht*, de koophandel die aldaar en te *Luw-*
A 4
stede,

3 INLEIDING TOT DE HISTORIE

ffade, *Dorostadum* gevoerd wierd, sterken zeer dit gevoelen, behalven veele gronden, in de bovenaangehaalde Schrijvers te vinden.

De linker arm des *Rhyns* nam na de scheiding den naam van *Waal* aan, en na eenigen tijd op zig zelve geloopt te hebben, vereenigde hij zig met de *Maas* te *Herwaarden*; en niet als tegenwoordig, bij *Loevenstein* voor de tweedemaal, waardoor de *Bommelerweerd* thans omringd wordt. Beide Rivieren vervolgden haren loop onder den naam van *Maas*, ten noorden van *Bokhoven*, naar *Hedinkhuizen*, benoorden *Geertruidenberg*, door de *Hollandsche* verdronken weerd, of *Biesbosch*, naar *Geervliet* en *Heenvliet*, waar dezelve in den omtrek, daar nu de *Briel* ligt, door den mond *Helium Ostium* genoemd, in zee veil. Deze loop wierd door de bekende en noodlottige overstroming des *Dortrechtischen* weerds in 't Jaar 1421, ten eenemaal veranderd, en is nog alleen kenbaar in het bed der oude *Maas*, van *Bokhoven*, tot bij *Geertruidenberg* te vinden, en 't geen zig in den *Biesbosch* ontlast. Het zou niet onwaarschijnlijk zijn, dat door deeze overstroming, de loop der Rivieren toen merklijk veranderende, de tweede vereeniging van *Waal* en *Maas*, bij *Loevenstein* veroorzaakt wierd, indien deeze

gis-

giffing niet streed met de kaart door den Heer VAN DE WALL uitgegeven (*f*), waar in gevolgd is eene kaart van 1565, vertoonende den loop der Rivieren voor 1421, en waar in deeze vereeniging reeds te vinden is; egter in de kaart bij BEKA, ziet men dieniet, en de *Bommelerweerd* is in dezelve nog vast gehegt aan het land van *Altena*.

§. 3. Bij de bondige bewijzen, die de Heeren van ST. SIMON EN ENGELBERTS voor dit gevoelen bijgebracht hebben, kunnen wij nog de volgende uit de kerkelijke en staatkundige Geographie voegen. Het Aartsbisdom van *Keulen*, en het Bisdom van *Luik*, zijn buiten twijfel de oudste gestichten van *Nederduitschland* en *Belgiën*; het schijnt egter, dat beide weinig toegebracht hebben, tot verkondiging van 't Heilig Evangelium in de *Friesche* strecken, waartoe wij in het algemeen alles wat benoorden de *Waal* en *Maas* ligt, rekenen. De leere van onzen Zaligmaaker, heeft zig al vroeg wijd en zijd, ja tot de verafgelegenste oorden van *Gallicien* uitgestrekt, en haare zaaden onder het blinde Heidendom verspreid. Het is mogelijk dat MATERNUS, leerling van den Apostel

PE-

(*f*) VAN DE WALL, *Handveften van Dordrecht*, p. 470.

A 5

PETRUS, reeds in de tweede Eeuw, even als EUCARIUS en VALERIUS, Bisdommen in die strecken geweest zijn, maar dan kunnen zij niet anders dan als zendelingen onder de ongelooovigen beschouwd worden, even als de volgende Bisdommen van *Keulen* en *Luik*; waarvan lijsten, die wij in haare waarde en onwaarde laten, nog voorhanden zijn. De Kerk zal zedert dat Keizer CONSTANTINUS de Groote, den Christelijken Godsdienst omhelsd had, in aanzien en macht toegenomen zijn, wanneer de Bisdommen in *Galliën* in vollen bloei waren. De invallen der *Franken* en andere Barbaren, in het noorden van die Monarchie, zullen, daar zij allen Afgoden-dienaars waren, den Christelijken Godsdienst merklijk gestremd hebben; dus men kan aannemen, dat eerst na de bekeering van KLODWIG, doorgaans CLOVIS genoemd, ter gelegenheid van den slag te *Tolbiak* in 't Jaar 496, de Kerk op vaste gronden gebouwd zij, en de Bisdommen de grenzen van hun Kerklijk Rechtsgebied bekomen hebben, dewijl zij toen de onmiddellijke bescherming der Koningen genoten. Het zij men WILLEBRORD, het zij men BONIFACIUS voor eersten Bisshop van *Utrecht* erkennen wil, kan men egter de geregelde oprichting van dat Bisdom eerst tot de

de eerste helft der agtste Eeuw brengen, het geen men opmerken moet, om het tijdperk ten naasten bij te kunnen daarstellen, dat de grenzen der Stichten vastgesteld zijn.

De zaak uit dat oogpunt beschouwende, zijn die grenzen een ontwijffelbare leiddraad, om in veele gevallen die der landschappen te bepalen; hoewel in anderen, de staatkundige en kerkelijke verdeelingen, niets met elkan- deren gemeen hebben, ten minsten in latere dagen; maar van ouds was het anders daarmede gelegen; hier van hebben wij reeds gebruik gemaakt (g), om den loop van den *Rhyn* te bepalen, en nog zekerer, kunnen wij daar door bewijzen, dat de loop van de *Waal*, zig vereenigende met de *Maas* bij *Herwaarden*, dusdanig was, als wij hier voren gesteld hebben. Om dit te doen, moeten wij opmerken, dat het Bisdom van *Luik* zig uitstreckte langs den geheelen linker oever van de *Maas* (1), vol-
gen-

(g) *I. Deel p. 18.*

(1) De Lezer gelieve indagtig te zijn, dat alles wat wij aangaande de verdeeling der Bisdommen zeggen, plaats greep, voor de nieuwe oprichting van verscheiden Zetels in de Nederlanden, door toedoen van Koning PHILIP in 1560, als wanneer de Rechtsgebieden des Aartsbischofs van *Keulen* en der Bischoppen van *Luik*, *Utrecht*, *Kame-ryk*,

gende de streek langs het gene nu de oude *Maas* hiet; dus daar onder behoorde *Bokhoven*, *Hedikhuizen*, het zuidelijk gedeelte van 't land van *Heusden*, de Dorpen in de zogenaamde *Lange straat* gelegen, *Geertruidenberg*, de tegenwoordige *Emilie Polder*, en dan de Dorpen *Cillershoek*, *St. Anthony* en *Westmaas*, benevens het land van *Stryen*. Daar tegen bezat de Bischoep van *Utrecht* zijn rechtsgebied aan den regter oever van de *Maas*, benedenwaards, van *Herwaarden* af; dus de *Bommelerweerd*; het noordelijke gedeelte van 't land van *Heusden*, het land van *Altena*, *Doveren*, *Drongelen*, de verdronken *Hollandsche weerd*, het *Beyerland*, en de Dorpen *Maasdam*, *Puttershoek*, *Heyenoort*, enz. *Beyerland* en het overgebleevene van het land van *Stryen* maaken nu een Eiland uit; maar toen moet noodzakelijk de *Maas* midden door het zelve gelooopen hebben, en *Cillershoek*, *St. Anthony* en *Westmaas* aan den linker, en *Puttershoek*, *Maasdam*, *Heyenoort* aan den regter oever gelegen hebben. Zulks wordt ook door de kaart, van den Heer VAN DE WALL, bevestigd.

Hoozigt, en *Doornik* gesmaldeeld wierden, en ten deele aan de nieuwe Bischoppen opgedragen zijn. *Vad. Hist. Tom. VI. p. 46, 56, 62.*

Hooger de Rivier op, was het Aartssticht *Keulen*, dat zig uitgebreidde in het land van *Cleves* tusschen den *Rhyn* en de *Maas*, voords langs den linker oever van de *Waal*, en den rechter oever van de *Maas*, tot, aan de vereeniging bij *Herwaarden* toe, alzo in zig bevattende het rijk van *Nymegen* en 't ampt van *Maas* en *Waal* (2).

Het komt ons voor, dat dit bewijs niet tegengesproken kan worden, en dat de scheiding der stichten *Keulen* en *Luik* aan de linkerzijde, van het sticht *Utrecht* aan de rechterzijde, door den loop van die groote Rivier voor altijd is bestemd, zonder dat veranderingen, door overstromingen, of doorbraken, veroorzaakt, de zelve heeft kunnen omverwerpen.

De

(2) Het zou ons geen moeite kosten uit de Parochiale lijsten en andere stukken, die verdeeling der Bisdommen te bewijzen, maar wij oordeelen zulks overtollig, daar men, aangaande de scheiding tusschen *Luik* en *Utrecht*, zig ten vollen overtuigen kan in de kaart van den Heer VAN DE WALL, daar dezelve nauwkeurig is aangekend, aangaande het Rechtsgebied van den Aartsbischoep van *Keulen* in *Maas* en *Waal*, kan men ook nazien den brief van 1117. in *Cod. Dipl.* Begeert men hier van meer te weten, men kan zig in de werken van de Heeren VAN HUISSEN en van RHYN over de Kerklijke ouden voldoen, en in de Kerklijke Historie van *Gelderland* door KNIPPENBERG.

De Staatkundige Geographie komt hier mede ten vollen overeen. De Gouw *Pagus Teysterbant*, scheidde zig in den omtrek van *Thiel* van de Gouw *Batua*, *Betuwe*, en binnen haare grenzen worden gesteld plaatzen niet alleen in de *Thielre* en *Bommelerweerden*, maar ook, waar het hierop aankomt, plaatzen aan de linker zijde van de tegenwoordige *Maas*, en aan de rechter zijde van de oude *Maas* in de landen *Housden* en *Altena* gelegen, gelijk wij hier onder nader zullen aantoonen, en nu alleen aanstippen, om den Lezer met geene herhaalingen te verveelen; dus scheidde toen de *Maas*, volgens den door ons aangenomen loop, de Gouw *Teisterbant*, van de Gouw *Takandrie*, gelijk wel eer het *Eiland der Basavieren*, van *Galliën*, zonder dat daarbij de latere loop der *Waal* benedewaards *Herwaarden*, in aanmerking kan komen. Hier bij kan nog gevoegd worden, een brief van 1104. door Keizer HENDRIK den IV. over den Tol van *Coblentz* gegeven, waarbij bepaald wordt, op welke wijze, de Ingezetenen van *Bommel*, *Herwaarden* en *Thiel*, aldaar vertollen moesten (*h*), het welk aanduidt, dat die plaatzen aan het gewoon Vaarwater lagen, of

wel

(*b*) *Charterb.* p. 56.

wel eer gelegen hadden; want uit de bijvoeging van *Bommel* kan men oordeelen, dat de Scheepvaart toen reeds door de *Waal* zelve, laager dan *Herwaarden*, ging.

Ook was de zogenoemde *Meursche Tol*, die tegenwoordig te *Thiel* geheven wordt, van ouds te *Herwaarden*. Die verplaatsing bewijst eene verlamming der Rivier, en eene latere verandering van loop.

§. 4. Dus bevattede het *Eiland der Batavieren*, de geheele streek lands van omtrent *Cleve* tot den *Briel* links, en *Flevo* of 't *Vlie* regts, zijnde omringd door *Waal*, *Maas*, *Rhyn* en den noorder *Oceaan*, en was dus van een veel grooter omtrek, dan door veele Schrijvers gesteld is: Evenwel bezaten de *Batavieren* ook een klein gedeelte van het vaste land van *Gallië* (i), 't welk volgens den aangetoonden loop der Rivieren niets anders zijn kan, dan een gedeelte van 't Land van *Cleve*, het rijk van *Nymegen* en *Maas* en *Waal*, aldaar lag ook de Stad der *Batavieren*; hoewel zommigen het zelve tot een gedeelte van de *Meyerje* van 's *Bosch* willen uitstrekken; maar geene genoegzame redenen zijn ons

(i) TACITUS *Hist. L. 4. C. 12.* — *de Mor. Germ. C. 29.*

ons voor dat gevoelen voorgekomen (*k*). De Inwooners van dat Eiland waren de *Batavieren*, en ook langs de zeekusten de *Caninesaten*, welke de *Batavieren* in afkomst, taal en dapperheid gelijk, maar minder in getal waren. Zij moeten zeker gezocht worden in de plaatzen, naderhand door de *Kennemers* bewoond, gelijk uit den naam zelve kan afgeleid worden. Volgens *PLINIUS* (*l*), woonden in of omtrent het Eiland, behalven de *Caninesaten*, ook de *Cauchen* (volgens sommigen *Auchen*) de *Frisabonen*, *Sturionen* en *Marsacen*. Dewijl men binnen het Eiland veele Rivieren en Beeken vond, die het Land doorstroomden, en daar *CÆSAR* zegt, dat de *Rhyn*, door verscheiden monden in zee loopt, en veele Eilanden vormt, is dat gezegde van *PLINIUS* zeer geloofwaardig, zonder dat het mogelijk zij, de eigenlijke woonplaatzen van die Volken te bestemmen, en of zij ten deele binnen het Eiland, of ten eenemaal daar buiten, tusschen den *Rhyn*, *Flevo*, den *Oceaan*, en de *Eems* moeten geplaatst worden. De Godsdienst, Regeeringswijze, Zeden van die Volken na te gaan is buiten ons bestek, alleen

(*k*) VAN WYN, *Avondstonden* P. I. p. 22. & 149.

(*l*) *PLINIUS*, *Hist. Nat. C.* 15.

leen zullen wij aantekenen, dat zij al vroeg, te weten de *Batavieren*, als vrienden en bondgenooten van 't Romeinsche Rijk voorkomen, en dat behalven de onderneeming van *CLAUDIUS CIVILIS*, zij altijd aan het zelve getrouw zijn gebleven, en in de legers met roem en eer gediend hebben. Deeze Volken kan men over het algemeen niet beter vergelijken, toen zij den *Romeinen* bekend wierden, dan met de Wilden in *America* in laateren dagen ontdekt; zij stonden onder *Caciquen*, wiens eigenlijke amptsnaamen ons thans onbekend zijn; maar aan wien de *Romeinen* hun gewoone titels van Koningen, Hertogen, Magistraaten toevoegden. Mischien waren die naamen eigenlijk *Herman*, *Graauwe*, *Vorst*, *Mar*.

Hoe nuttig de Werken der *Romeinsche* Schrijvers voor ons zijn, moeten wij dezelve in veele opzichten, met de hedendaagsche Reisbeschrijvingen, gelijk stellen, die waar en onwaar, volgens de kundigheden, vooroordelen, en manier van beschouwen des Schrijvers inhouden. Dit kan men vooral toepassen op het werk van *TACITUS* over de zeden der *Germanen*, die een algemeen tafereel van Volken, welke in alle opzigten van elkander verschilden, maakt; en wij bekenen meer vertrouwen te stellen op de

18 INLEIDING TOT DE HISTORIE

Voortreffelijke schriften van CÆSAR, en op korte uiddrukkingen, die TACITUS en anderen zomtijds ontglippen, dan op voorschreeve, op ééne leest geschoeide, werk.

Dus bij voorbeeld, zegt TACITUS (m), dat CEREALIS bij zijn inval in het *Eiland der Batavieren*, de akkers en hoeven van CIVILIS onaangetroefd liet, het welk een onwiderspreklijk bewijs oplevert, dat het recht van eigendom aldaar bekend was, en dat ieder Ingezetene zijne hoeven bezat; een blijk van akkerbouw en veeteelt. Dus men zeker is, dat CÆSAR (n) van de jaarlijksche verdeling der Akkers sprekende, het oog op de *Batavieren* niet gehad heeft. Men weet, hoe schoorvoetende en langzaam wilde Volken, de zeden en inzettingen van beschaafde Natiën willen aannemen; dat zal zeker alhier ook plaats gehad hebben, hoewel de omgang met de *Romeinen* algemeen moet geweest zijn, dewijl geene schuilhoeken in een klein land overig bleven, waar de Barbarië en vooroordeelen konden blijven huisvesten. De overwinnaars hebben niet alleen Burgten en Legerplaatzen gevestigd, maar naderhand steden

(m) TACITUS *Hist. L. 5. C. 23.*

(n) CÆSAR *de Bell. Gall. L. VI. C. 22.*

den en paleizen gebouwd, gelijk men uit de grondslagen van eene Stad bij *Goederode*, en van het zogenoemde huis te *Britten*, beiden door de zee ingezwolgen; van een groot gebouw bij *Voorburg* en elders, oordeelen kan. Behalven Opschriften, Penningen en andere Oudheden aldaar, en op veele plaatzen van ons Land gevonden, zelfs werken van kunst, gelijk de hand van Ertz, die tot een groot standbeeld behoorde (2). De Zee, de woeste Barbaren, mischien het Christendom, hebben die overblijfsels vernietigd, gelijk een al te driftige Hervorming, ons in latere dagen, belangrijke narichten der middeleeuw ontnomen heeft. Hoe ver egter de beschaving der *Batavieren* gegaan is, blijft zeer onzeker. Een tempel is ons onbekend, die door hen aan *MARS Camulus*, voor het heil van Keizer *CLAUDIUS* tuschen de Jaaren 41 en 50 van onze tijdrekening, opgericht is; maar het is ons onbekend, of dezelve door hen of door *Romeinsche* Bouwmeesters voltooid is geweest (3).

6. 6.

(2) VAN WÏN *Avond Ronden P. II. p. 2. 179.* ook MEERMAN op GROTJUS, *sedes der Aikenters, Romeinen en Batavieren.*

(3) Dit aanmerkelijk overblijfsel dat Ongeveel bevindt

§. 5. Dusdanig was de oudste gelegenheid van het *Eiland der Batavieren*; toen DRUSUS, Ro-

zig nog te *Cleve*, en is uit de Kerk van *Rinderen* gekomen. Het is een vierkante steen, 3. voet, één duim hoog, 2 voet, 7 duim lang, 2 voet, 3 duim breed. Aan de ééne zijde, staat het volgend Opschrift.

Marti Camulo sacrum pro salute
Tiberii Claudii Caesaris Augusti
Germanici Imperatoris Cives Remi
qui templum constituerunt.

op volgende wijze:

MARTI CAMULO
SACRVM PRO
SALVTE TIBERII
CLAVDI CAESARIS
AVG. GERMANICI IMP.
CIVES REMI QVI
TEMPLVM CONSTITV
ERUNT.

Op de andere zijde staat een elken kroon en daar in O. C. S. *ob sives servatos*. aan de kleine zijden ziet men Lauwertakken. Dewijl die Tempel voor het heil van Keizer CLAUDIUS opgericht is, moet het zijn tusfchen de jaren 41 en 50 na *Christus* geboorte, dat hij het rijk bewind in handen had, en men weet dat hij meermalen in deeze landen vertoefde. Wat de *Cives Remi* aanbelangt, die kunnen geene

Romeinsch Bevelhebber, omtrent het tiende Jaar voor *Christus* geboorte, daar in verandering bragt. Men heeft zo veel, en zo verschillende over zijn voltrokken werk geschreven, dat wij noodig achten vooraf de bronnen, waar uit men geschept heeft, op te geven. SUTTONIUS (o) zegt, dat DRUSUS, de eerste der *Romeinsche* Veldheeren, den noorder *Oceaan* bevaren heeft, en dat hij aan de overzijde des *Rhyns*, nieuwe graften, die toen nog zijn naam voerden, met een vervaarlijken arbeid heeft doen maaken; en TACITUS (p) zegt dat GERMANICUS, de graft, haaren naam naar zijn Vader DRUSUS dragende, ingevaren zijnde, door de binnen Meiren en den *Oceaan*, tot aan den

ne andere geweest zijn, dan de inwoohners van *Rinderen*, waar die groote steen gevonden is, en ook de naam kömt redelijk overeen; dus men geen gezogte Erymologie behoeft te gebruiken. *Rinderen* heeft van ouds aan den regter Waaloeever, dus binnen het eiland, gelegen. 1. Deel p. 17. Men kan dus besluiten, dat de Burgers van *Remi* tot het volk der *Bataferen* behoorden. Alzo bouwde dat volk toen reeds Tempels, dus hadden zij toen reeds eerbied voor MARS, een der *Romeinsche* Goden. Verdere gevolgen hier ult te trekken, gedooft ons bestek niet.

(o) SUTTONIUS in *Claudio* C. 1.

(p) TACITUS *Ann. L. 2. C. 8.*

den *Eemsstroom* stevende; en op eene andere plaats (g) verhaalt hij, dat PAULINUS POMPEUS opgemaakt heeft den dijk (Agger) van DRUSUS, 63 Jaaren geleden, tot bedwang van den *Rhyn*, begonnen; en naderhand ter gelegenheid van den terugtocht van CIVILIS binnen het *Eiland der Batavieren*, zegt hij (r), dat dezelve het werk (*Moles*) door DRUSUS GERMANICUS gemaakt, afbrak, en dus doot het weg-nemen der hinderpaalen, den *Rhyn*, zijn gewoonten loop op *Gallien* deed nemen; waar door de damme KH van den stroom, aan de *Germaansche* zijde, de gedaante van vast land ver-kegen had (4).

Dit is alles wat men van dat werk weet; en behalven de omstandigheid door SUTTONIUS gemeld, dat de graften door DRUSUS gemaakt, aan de overzijde des *Rhyns* waren, kan men niets

(g) *Ibid.* L. 13. C. 53.

(r) *Ibid.* Hist. L. 5. C. 19.

(4) Wil men hier bijvoegen FLORUS L. IV. C. 12. die verhaalt, dat DRUSUS langs den *Rhyn* over, meer dan 50 Burgten gebouwd heeft; maar wij kunnen niet begrijpen, al waren 'er genige van die Burgten, in of om het *Eiland der Batavieren*, wat zulks gemeen kan hebben met, of bewijst voor een angelegden Dyk aan den linker *Rhyn*-oever, waarvan nergens melding geschiedt.

niets zekers daar omtrent bestemmen. Egter de togt van GERMANICUS, die om de noord-sche Volken te bestrijden, door de graft van zijn Vader DRUSUS stevende, en welke togt bij TACITUS in zijn verband behoort nagelzen te worden, geeft een grooten graad van waarschijnlijkheid, dat deeze graft niets anders kan geweest zijn, dan eene vereeniging van den *Rhyn* met den *Yssel*. Het oogmerk van DRUSUS is daarbij kenbaar; hij zocht de *Duitsche* Volken rondsom de *Eems* te beoorlogen; en eene Vloot was hem daarbij onontbeerlijk. Voerde hij dien den *Rhyn* en *Flevo* af, door den *Vliemond* in zee, alsdan had hij nog een grooten weg op den *Oceaan* te doen, en begeerde hij voet aan land te zetten, zo kon hij zulks niet doen, dan op een door wateren gebroken land. Veel korter was dus de weg door den *Yssel*, die volgens de gedagten van den Marquis de ST. SIMON, meer Oostwaards dan thans, liep; waardoor hij tot het voornemen gekomen is, den *Rhyn* *Yssel* te vereenigen, en zijn zoon GERMANICUS maakte naderhand daarvan gebruik. Wij willen niets meer hier by voegen, dewijl de gevoelens algemeen daar henen strekken, om die vereeniging voor DRUSUS graft te erkennen.

Maar anders is het gesteld, met een zo ge-

noemden Dijk, dien men DRUSUS ook toeschrijft, welke aan den linker *Rhyn-oever* tegen over *Rhenen* en benedenwaards zou gelegen hebben, en die door PAULINUS POMPEJUS, tot *Katwijk* toe, naderhand zou voltrokken geweest zijn, om het Eiland van het overstromend winterwater te bevrijden (s).

Dat een ieder onbevooroordeelde beslisse, of uit de bovenaangehaalde woorden van SUETONIUS of TACITUS iets diergelijks te haalen zij! Maar zonder anderen te wederleggen, zullen wij alleen opgeven, hoe wij de zaak in haare natuurlijke geschapenheid en samenhang, beschouwen.

De *Rhyn* verdeelde zig in twee armen, waarvan de *Waal* een breeder bed en een langzamer loop had, en de *Rhyn* een smaller bed, en een sneller loop. DRUSUS vereenigde den *Rhyn*, een weinig benedenwaards de scheiding van de *Waal*, door een graft met den *Yssel*. Om dit werkstellig te maaken, was hij genoodzaakt verscheiden soorten van arbeid te laten verrigten, die te zamen genomen, zeer wel den naam van *Moles* verdienen. Hij moest de Graft van den *Rhyn* tot den *Yssel* doen uitgraven, en dezelve, zo
wel

(s) *Vad. Hist.* T. I. p. 58. en 96.

wel als den *Rhyn*, waar die uit elkanderen liepen, met dijken versterken. Hij moest een dam of kribbewerk in de *Waal* leggen, om de Rivier te dwingen, en meer water door den *Rhyn* en het nieuwe Canaal te doen lopen; had hij zulks niet gedaan, zo ware zijn werk vrugteloos geweest. Wij beroepen ons hierop des kundigen in waterwerken, die de evenredigheid van 't water tuschen *Waal*, *Rhyn* en *Yssel* in latere dagen berekend hebben, en wij hebben het voorbeeld voor ons, van diergelijke uitgravingen, eerst van het *Pannersche* Canaal, en nog in onze dagen van de *Pley* en den *Bylandschen* weerd, met de daartoe vereischte werken, van Kribben, Dijken en Pakwerk. Het zelfde is door DRUSUS gedaan, en dewijl die werken na den oorlog met VARUS mischien wat in verval zullen geraakt zijn, zal PAULINUS POMPEJUS dezelve wederopgemaakt en voltooid hebben.

Het verrichte van CIVILIS, en zijn oogmerk waarom hij dat werk, *Motes*, omverwierp, zijn uit de omstandigheden zeer goed uit te leggen. Wij zullen hier onder een woord van zijnen Veldtocht moeten zeggen, maar hier alleen daar uit opmerken, dat te *Vetera* of *Xanten* geslagen zijnde, hij de wijk naar de Stad der *Batavieren* of *Nymagen* genomen heeft, dat CEREALIS

hem op de hielen volgende , hij die Stad in brand stak , en binnen het Eiland gevlugt is : om aan CEREALIS den overtocht te beletten , en wetende , dat die geen Schepen had om een brug te bouwen , vernielde hij het werk van DRUSUS , dat is , hij smeet om ver den dam of de kribben , die in de *Waal* lagen , en veroorzaakte daar door , de drift van meer water in de Rivier aan de *Gallische* zijde , waar zijn vijand zig toen bevond ; hierdoor verminderde het water natuurlijk in den *Rhyn* en *Yssel* , en daar dit in het midden des zomers plaats had , is het tafereel van TACITUS zeer mogelijk , dat die stroom de gedaante van vast land bekomen had . Hier door bereikte CIVILIS zijn oogmerk , namelijk om tijd te gewinnen , en CEREALIS in zijn verdere voortgang te stuiten .

Dit gevoelen komt ons uit den samenhang der gebeurtenissen zo waarschijnlijk voor , dat wij het zelve gaarne aan het oordeel van des kundigen willen onderwerpen . Wij herhaalen het : nergens is ons eenig zweemsel voorgekomen , dat DRUSUS binnen het *Eiland* , of aan deeze zijde des *Rhyns* , dijken heeft opgeworpen of grafien gegraven ; SUTTONIUS spreekt uitdrukkelijk van de overzijde des *Rhyns* . Dus kunnen wij geenzins de stelling van den Marquis de

de ST. SIMON aannemen, die de krijgsverrichtingen van CIVILIS anders uitleggende, dan wij hier onder doen zullen, vermeent, dat het werk van DRUSUS, *Moles*, dat door dit *Batavisch* Opperhoofd omvergeworpen is, in den Mond van de *Leck* gelegen was, en het als een zamenhang van den dijk beschouwd, door den *Romeinschen* Veldheer aan den linker *Rhyn-oever* opgemaakt. Vooreerst zien wij niet, welk voordeel CIVILIS daar door verkregen zou hebben, want de overtocht der *Waal* wierd door dat middel niet ongemakkelijker gemaakt, dewijl de *Rhyn* dezelfde hoeveelheid van water bleef behouden; alleen zou hier van de uitwerking geweest zijn, den tegenwoordigen krommen *Rhyn* beneden *Duurstede*, te doen verlammen, en al het *Rhyn-water* door de *Leck* te doen vlieten; maar het was CIVILIS evenveel, naar ons inzien, welken loop de *Rhyn*, laager dan *Duurstede*, behield.

En eens verondersteld, dat de dyk van DRUSUS werkelijk aldaar aanwezig was, wat gevolg zou het omverwerpen van den zelve gehad hebben in het zomerseizoen, daar het water laag was? immers geen het minste. Tegen het najaar, bij het wasfen der Rivieren, konden, wel is waar, daar door de Landen overstroomd wor-

28 INLEIDING TOT DE HISTORIE

worden ; maar zulks baatte toen luttel , dewijl men dadelijke hulp zocht.

Evenwel blijft dan nog de groote zwaarigheid over , hoe en waarom het werk , *Moles* , van DRUSUS , in de *Leck* geplaatst was ? Men moet aannemen , of dat de *Leck* een der graften door DRUSUS gegraven was ; maar dan is het niet te begrijpen , waarom hij een dam of *Moles* in den mond van dezelve zou geplaatst hebben , om het water te keeren , en dus den geheelen loop , langs *Duurstede* naar *Utrecht* , te dwingen ; dit zou volstrekt tegen zijn oogmerk gehandeld zijn — of men moet stellen , dat de *Leck* eene uitwatering van den *Rhyn* was , voor de tijden van DRUSUS , en dat hij , dwars daar door een dam heeft doen leggen , om alleen het bed naar *Utrecht* en vervolgens te behouden . Hoe het zij , men kan geen de minste verbindtenis , tusschen een dam in de *Leck* en de krijgsverrigtingen van CIVILIS vinden ; en hoe zeer wij de denkbeelden van den Heer de ST. SIMON hebben zoeken te ontleden , kunnen wij niet begrijpen , wat hij heeft willen zeggen , noch daaruit eenig licht verkrijgen , welk gevolg het omwerpen van dijken in die streek , of van een dam in de *Leck* zou gehad hebben , al waren dit aanwezig .

Wij

Wij nemen dan ten opzichte van dien Geleerden Vreemdeling, dezelfde vrijheid, die hij jegens anderen genomen heeft, en wij verklaren niet te kunnen toepassen op de *Leck*, een der werken of dijken van DRUSTUS.

§. 6. Door deeze graft van DRUSTUS heeft also de *Rhyn* eene nieuwe uitwatering in de zee bekomen. Maar ons is ook de graft van CORBULO, die omtrent het vijfzigste jaaf na CHRISTUS geboorte gegraven is, onbekend. TACITUS (t) zegt daarvan, dat CORBULO, om de Soldaten onledig te houden, eene graft 23000 schreden lang, tusfchen *Maas* en *Rhyn*, liet graven, ten einde daar door de onzekerheid des Oceāns te beletten, en DIO CASSIUS (u) spreekt insgelijks van een graft 21000 schreden lang, van den *Rhyn* in de *Maas*, opdat die Rivieren, door de onstuimigheid der Zee terug vloeiende, niet zouden overlopen. Dit is alles wat men daar van weet, en gelijk het doorgaans gaat, dienden deeze weinige woorden tot een twistappel voor de Geleerden, dewijl daat uit verschillende gevoelens ontstaan zija, waarvan men als de voornaamste kan opmerken, die daar voor

aan-

(t) TACITUS *Ann. L. XI. c. 20.*

(u) DIO CASS. *Hist. L. IX. p. 683.*

aanzien of de *Leck*, of de *Vliet* van *Laliden* naar *Vlaardingen*; wij verftouten ons niet, hierin iets te befliften, hoewel voor ons het eerfte gevoelen, naamlijk de *Leck*, het waarschijnlijkst voorkomt. Het is egter zeker, dat deeze graft niets gemeens had met de werken van DRUSUS, door PAULINUS voltooid.

Evenwel het zij men de *Leck* al of niet voor de graft van CORBULO houde, is deeze uitwatering van den *Rhyn* zeer oud, en wij kunnen niet aannemen, het geen een oude Chronijk meldt (y), dat de *Leck* door de Inwooners van 't *Stichs* en van de *Betuws*, tusfchen de Jaaren 856 en 866 is gegraven, om het water van den *Rhyn*, dat een storm had opgestuwd, te losfen, zijnde den mond te *Katwyk* daar door gestopt, 't welk groote schade veroorzaakt had, en het bosch zonder genade vernield; noch het geen men bij HEDA (w) vindt, die een grooten storm op *Hemelyaartsdag* 841, (zeker denzelfden, waarvan in de vorige Chronijk gewag gemaakt wordt,) beschrijft, waardoor de Zee vaele Landen overfloemd heeft, en de Rivieren in haaren loop

ge-

(y) *Hollands. Chronyk van 1600.* Edit. van *Amsterdam* p. 02.

(w) HEDA in *Hungero* p. 53.

gestuit zijn, weshalven de landsluiden, om hiet in te voorzien, de beek, *Rivulus medicus*, uit den *Rhyn* boven *Duurstede* vlietende, de *Leck* genoemd, bedijkt hebben, en het water van den *Rhyn* daar door geleid, om aldus de overstromingen en opstuwung van de Zee, te verhinderen. Op deeze wijze heeft de *Rhyn* zijn naam tot *Duurstede* behouden, en is van daar af de *Leck* genoemd; het gevolg hier van was, dat de *Ebbe* en *Vloed* aan den mond bij *Katwyk* afgesloten wierd, waardoor met den tijd die mond, door 't verwaaijen van 't zand, ten eenemaal gestopt is. De redenen, waarom wij zulks niet kunnen in zijn geheel aannemen, zijn, dat de *Leck* reeds te voren bekend was, gelijk men vernemen kan uit een brief van *CAREL den Groeten*, het negende jaar van zijne regeering, te *Nymogen* gegeven, waar bij hij aan de Kerk van *S. MARTEN* te *Utrecht*, onder anderen geeft, de Kerk boven *Duurstede* gebouwd, *Ubkirika* genoemd, en daarbij de oevers van de *Leck* en van de *Weerd* bij de Kerk aan de Oosterzijde tusschen *Rhyn* en *Lock*. Dat hier *Lock* en *Leck* het zelfde zij, is buiten twijfel. Dus was de *Leck* reeds bijna een Eeuw vroeger, dan opgegeven wordt, bekend; het is egter zeer mogelijk, dat ter gelegenheid der overstroming in het

het midden der negende Eeuw, aldaar op nieuw gewerkt is, en de *Leck* meer water ontvangen heeft; immers in 't Jaar 1010 ziet men de *Noormannen* door de *Merwede*, met negentig lange Schepen, de *Leck* opstevenen, en van daar door den *Rhyn*, *Utrecht* naderen, waarom de Ingezetenen de Haven in brand staken, op dat die tot het beleg van 't Kasteel niet dienen mogt (*). Door den *Rhyn* verstaan wij niet den *krommen Rhyn*, en het komt ons voor, dat die Haven, zeer wel *Duurstede* kan zijn.

De staatkundige Geographie doet ons ook de *Leck*, als een voornaame Rivier kennen, dewijl die de Gouw *Teisterbant* van de Gouw *Lanke en Isla* of tusfchen *Leck* en *Ysfel*, welke de *Crimpenerwaerd* en het land van *Ysfelstein* bevattede, scheidde; (y) dus tijdens de oude verdeeling in Gouwen, was de *Leck* zeker aanwezig, het welk men van de *Nederwaal* niet zeggen kan, alzo de Gouw *Teisterbant* aan haare beide oeffers lag. Men kan egter niet ontveinzen, dat de *Rhyn* van *Duurstede* naar *Utrecht* nog eenige eeuwen daarna vaarbaar was, ten

(*) ALPERT *de Dio. Templ.* L. 1. C. 16. p. 98.

(y) *Dipl. Ottonis I. ap. HEDAM p. 33. Dipl. Henrici V. ap. MATTHEUM de Nobil. p. 215.*

minsten voor ligte Vaartuigen, gelijk men vernemen kan uit een brief van GERHARD, Zoon van HENDRIK, Graaf van *Gelre*, in 't jaer 1177 gegeven (2), waar bij op klagten der Burgers van *Utrecht*, bepaald wordt, de wijze hoe te *Rinwic* door *Lichtseip* vertold zal worden, dewijl Leenmannen aldaar Bede eischten (3). De Hofftede *Rynwyk* zal zeker een overblijffel van dit *Rinwic* zijn.

Nog moeten wij eên woord zeggen van de *Nederwaal*, dat is, van die rivier, die van *Herwaarden* af tot bij *Loeyenstein*, langs *Bommel* loopt, en den naam van *Waal* behoudt, en aldaar voor de tweede maal met de *Maas* vereenigd, den naam van *Merwede* aanneemt. Het is onmogelijk te bepaalen, hoe en wanneer zijn loop begonnen heeft, daar wij geen den minsten leiddraad, zelfs niet van overleveringen gevonden hebben. Egter kan men denken, dat hij zijn oorsprong, aan overstromingen en een nieuwe doorbraak verschuldigd is; misfchien heeft hij eenige betrekking met de *Graft*, die men vermeent door *MEROVEUS*, Koning der *Fran-*

(2) *Charterb.* p. 225.

(3) I Deel p. 129, en II. Deel pag. 172, alwaar men alles omtrent *RINWYK* vindt.

Franken, gegraven te zijn, en die naar henn *Merwede* hiet; ten minsten de verandering van naam bij *Loevestein* geeft daar toe eenige aanleiding, en reeds in 't-jaar 1009 waren beide rivieren een groot Vaarwater, want toen kwamen de Zeeroovers met een groot aantal schepen, uit de Eilanden van den *Oceaan*, de *Merwede* op, tot de Haven *Tiel*, het welk de inwooners van de Oevers des Waalstrooms met schrik vervulde (*b*). Het eenigste dat wij stellen kunnen, is, dat bij de oudste verdeeling der Gouwen de *Waal* niet zeer aanzienlijk moet geweest zijn, dewijl, gelijk wij boven zagen, dezelve midden door *Teisterbant* stroomde, waar van de *Maas* de Grenscheiding was; egter uit de aangehaalde tollijst van 1104, alwaar *Bommel* genoemd wordt, blijkt het, dat toen reeds de scheepvaart door dezelve in bloei was.

§. 7. 't Eenemaal buiten ons bestek zijnde, de algemeene lotgevallen der *Batavieren* te verhalen, zijn wij nogthans verplicht eenige bijzonderheden aangaande den laatsten Veldtocht van CIVILIS in het bijzonder uit een te zetten, om eenig licht op de waare gesteldheid van 't land te verbreiden. CLAUDIUS CIVILIS, een der

(*b*) ALPERT. *de Div. Temp.* L. I. C. 8. p. 97.

der aanzienlijkste *Batavieren*, misnoegd tegen de *Romeinen*, en beschouwende den zwakken staat van hunne krijgsmagt hier te lande, roept de hoofden van 't Volk, in een heilig Woud bij een, en overreedt dezelve de *Romeinen* vijandig aan te vallen. De *Caninesfaat* BRINIO, tot Krijgsoversten door zijne landsluiden verkoren, stond hem te hulp, en gezamender hand namen zij twee *Romeinsche* Winterlegeringen in. AQUILIUS voerde het bevel in 't *Eiland*, en zig te zwak voelende, de overige Burgten, die de *Romeinen* aldaar gesticht hadden, te verdedigen, stak hij die in brand, en trok terug in het bovenste gedeelte van 't *Eiland*; hij wierd in die stand-plaats door CIVILIS geslagen, en uit het *Eiland* verdreven; dus geene *Romeinen* zig meer daar in bevonden. Het is denkelijk, dat CIVILIS met zijn leger buiten het zelve, na het gevegt, zal stand gehouden hebben, en dat de Legioenen, de *Ubische* en *Treviersche* Ruiterte, beneffens de vleugels *Batavieren*, door HORDEONUS FLACCUS, onder MUMMIUS LUPERCUS, tegen hem gezonden, hem daar zullen aangevallen zijn. De vleugel *Batavieren* ging tot CIVILIS over, en de Legioenen wierden genoodzaakt terug te deinzen, en naat *Castra Vetera*; nu *Xanten*, de wijk te ne-

men (c). Deze slag is zeker voorgevallen op het vaste land der *Batavieren*, en zeer waarschijnlijk in den omtrek der stad *Cleve*.

De verdere krijgsverrichtingen, het beleg van *Vetera*, het verbond met de *Galliërs* en *Germanen*, de aankomst van CEREALIS, kan men bij de bovenaangehaalde Schrijvers uitvoerig vinden, en wij beperken ons tot de laatste lotgevallen van CIVILIS, die zene nadere betrekking tot het land hebben. Te *Trier* aan de oevers des *Moëfels* geslagen zijnde, trok hij naar *Vetera* terug; CEREALIS volgde hem derwaards, versterkt door de tweede legioen, die nieuw opgericht was, en die dus te voren in het *Eiland* kon gelegerd hebben, door de zesde of zestienste, (want hierin verschilt de text van TACITUS (d)) die GALBA tot Keizer uitgeroepen had; door de veertiende, die in 't vorig Jaar onder het bevel van FABIVS PRISCUS uit *Britanniën* op ontboden was (e). Te *Vetera* vielen twee gevegten voor, in 't laatste van welken, CIVILIS te kort schoot, en de vlugt nemen

(c) TACIT. *Hist. L. IV. C. 16. 17. Vad. Hist. T. I. p. 124.* ST. SIMON. *Guerre des Bataves: p. 12.*

(d) TACIT. *Hist. L. V. C. 14.* vergeleken met C. 16.

(e) *Ibid. L. IV. C. 79.*

men moest (f); daags daarna zond CEREALIS de 14de Legioen naar *Oppergermanien*; en de 10de die naar *Spanjen* kwam, vervulde haare platts; (5); CIVILIS, hoewel hij bijstand van de *Caquen* ontfangen had, achtte zig niet sterk genoeg de Stad der *Batavieren* te verdedigen, waarom hij dezelve in brand ftak; en zig binnen het *Ekland* begaf, wel wetende, dat de *Romeinen* gebreck aan fchepen hadden, om een brug te maaken; en dat men het leger op geene andere wijze zou overzetten.

T A -

(f) *Ibid.*, L. V. C. 14. *Strabo* . . .
(5) Wij kunnen niet voorbijgaan eene tegenftrijdigheid, die zig opdoet, alhier aan te teekenen. TACITUS *Hif.* L. 5. C. 19. zegt uitdrukkelijk dat de tiende legioen, daags na het gevegt bij *Vetera* uit *Spanjen* in 't Leger van CEREALIS' aangekomen is, en kort daar na zullen wij zien dat dezelve te *Arenacum* post gevat had. Maar even te voren L. IV. C. 1. meldt dezelve TACITUS dat de tiende Legioen, toen ter tijd, onder SETUS in *Judea* was, waar mede JOSEPHUS de *Bell. Jud.* L. VII. C. 2. & 4. infteemt, en daar bij verhaalt, dat na de verftooring van *Jerufalem*, de tiende Legioen aldaar bleef, onder het bevel van TERNENTIUS RUFUS. Hoe dat over een te brengen? of waren er twee tiende Legioenen in de *Romeifche* Hefteders? Die is waarfchijnlijk, waar op ook getrokken Zult te *Rome* vindt men de Naamen der Legioenen gefchreven, en tufchet dezelve tweemaal de tiende Legioen, X. *Exetensis* et X. *Gamina*.

TACITUS, ter gelegenheid van den slag te *Vetera*, zegt wel, dat de oorlog gefindigd zoude geweest zijn, indien de *Romeinsche* vloot zig niet volgen gespoed had, als mede dat de Ruitery, de vlugtelingen niet nagezet is, vermits een schielijk opgekomen plasregen en het genaaken des nachts; maar dit moet alleen verstaan worden van den dag van 't gevegt, en sluit niet uit; dat CEREALIS kort daarna, CIVILIS op de hielen, naar de Stad der *Batavieren* volgde, anders kan men het verbranden der Stad en het spoedig trekken over de *Waal*, niet uitleggen. TACITUS zwijgt van de Marsch van CEREALIS na den slag bij *Vetera*, en daar wij het dien aangaande oneens met den Heer de s. t. SIMON zijn, zullen wij dit wat nader hier onder moeten behandelen.

De eerste zorg van CIVILIS was, binnen het *Eiland* gekomen zijnde, de waterwerken, *Moles*, door PRUSUS gemaakt, om ver te werpen, om meer water door de *Waal* en *Maas*, en minder door den *Rhyn* te doen loopen, gelijk wij boven zagen; niemand, die de standplaats van CIVILIS inziet, daar CEREALIS tot de Stad der *Batavieren* genaderd was, en de gesteldheid van het land meer oppervlakkig kent, kan het oogmerk van 't omverwerpen eenigzins in twijfel trekken, en moet natuurlijk de werken van

DRUSUS bij de scheiding van *Waal* en *Rhyn* plaatsen. Het was CIVILIS te doen, bij het laage water toen in den Zomer, aan CEREALIS het overtrekken der *Waal* te *Nymegen* moeilijk te maaken.

TUTOR en CLASSICUS beneffens honderd en dertien Raadsheeren der *Trevieren* en verscheiden andere bondgenooten van CIVILIS, trokken met hem over den *Rhyn*, en binnen het *Eiland*. Dus waren toen zeker geene *Romeinen* aldaar, noch in het bovenste, noch in het benedenste gedeelte, zijnde allen na de neêrslag van AQUILIUS daaruit verjaagd. Inmiddels had CEREALIS de tiende Legioen, die wij zagen na den slag van *Vetera* uit *Spanjen* te zijn gekomen, te *Arenacum* geplaatst, de tweede onlangs opgericht, en die dus in het *Eiland* niet kon geweest zijn, te *Batavodurum*, en de Cohortes en Vleugels te *Grinnes* en *Vada*, alle welke plaatsen door TACITUS, matige wijken, *modici vici*, genoemd worden. De weg die dat krijgsvolk genomen heeft om derwaarts te komen, wordt door TACITUS verzwegen.

CIVILIS, die zo veel men weet, geene nader hulp der *Germanen* toen ontving, besloot die vier wijken te gelijk aan te tasten, en hem bleef even zoo veel Volk over, die door smee-

ken en giften aangespoord wierden, dat hij de *Romeinen* bestoken kon. De aanval op *Arenacum* was van weinig gewigt, en de *Germanen* poogden de begonnen brug te *Batavodurum* te overweldigen, maar de nagt verhinderde den voortgang. CIVILIS tastte *Vada* en CLASSICUS *Gripnes* aan; eerst diende hun het geluk, maar CEREALIS met een bende ruiteren aankomende, keerde de kans; hij wierd met de zijnen in den stroom te rug gedreven, en hij zelf was genoodzaakt zijn paard te verlaten, en den *Rhyn* over te zwemmen, om zijn lijf te redden, terwijl TUTOR en CLASSICUS met schuiten overgevoerd wierden; gelukkig voor hun was de *Romeinsche* vloot niet bij de hand.

Het schijnt dat CIVILIS toen heeft willen beproeven, of het water hem voordeelijker dan het vaste land zou zijn; hij liet een vloot gereed maaken, en schepen toetakelen en bemannen (g), dezelve brengende ter plaats, daar de *Rhyn* den *Maasstroom* ontfangt, dys bij *Herwaarden*, daar een groote water ruimte was, met oogmerk, zegt TACITUS, om den toevoer, die de *Romeinen* uit *Gallien* ontfingen, te onderscheppen; men zou misfchien daar bij kunnen voegen, een

voor-

(g) TACIT L. IV. C. 22.

voornemen, om de begoonen brug te *Batavodurum*, daar de *Romeinsche* vloot zal gelegen hebben, te vernielen. Hoe het zij, CEREALIS zond zijne vloot daar tegen, die het voordeel van den stroom had, en de *Batavieren* dat van den wind; aldaar viel een weinig beduidend watergevegt voor, CIVILIS, dit ziende mislukken, en vreezende voor het ongenoegen van zijne landslieden, waar onder de *Romeinen* stookten, durfde niets meer ondernemen; en week over den *Rhyn*, men denkt naar het land der *Bructeren*. CEREALIS trok in het *Eiland* der *Batavieren*, roofde en plunderde alom, egter de bezittingen van CIVILIS spaarende; hij geraakte aldaar met zijn leger in groot gevaar, door de sterke regens en het overstroomen der Rivieren in het najaar; 't welk klaar bewijst, dat de *Romeinen*, toen geene legerplaatzen, noch Burgten binnep het *Eiland* hadden, na dat de vorigen bij den eersten aanval van CIVILIS verbrand waren. Eindelijk wierd van vrede gesproken, en CIVILIS hield een mondgefprek met CEREALIS, op een doorgesneden brug te *Nabalia*. Hier eindigt, tot nadeel der geschiedkunde, het verhaal van TACITUS; maar van elders weet men, dat het verdrag gesloten is, of om in den *Romeinschen* trant te spreken,

dat het volk weder tot onderdanigheid gebragt wierd (h).

§. 8. Uit dit verhaal van TACITUS maakt de Heer van ST. SIMON het volgend Tafereel van veldtogt. Na het gevegt te *Vetere*, zijn de *Germanen* over den *Rhyn*, en CIVILIS naar de Stad der *Batavieren* gevlugt, gelijk wij boven zagen. CEREALIS geene schepen hebbende, om een brug over den *Rhyn* of *Waal* te werpen, kon CIVILIS niet van nabij volgen, hij zond de 14de Legioen aan ANMIUS GAL-LUS in *Oppergermanien*, daags na het gevegt, om de gemeenschap der posten langs den *Rhyn* te onderhouden, en zo ras hij zijn leger den *Rhyn* kon doen overtrekken, liet hij de wijken het naast bij *Vetere* gelegen, bezetten; te weten *Batayodurum*, *Arenacum*, *Grimmes* en *Vada*, alle welke plaatsen hij buiten het *Eiland* stelt; waarin wij gereedelijk toestemmen.

CIVILIS de Stad der *Batavieren* verbrand hebbende, die de Heer de ST. SIMON ook voor *Nymegen*, en niet voor *Batenburg* aanneemt, en de *Waal* overgetrokken zijnde; was zijn voornemen de *Romeinen* uit die nieuwe posten te verdrijven, en moest daarom het water van

(b) JOSEPHUS *de Bello Jud.* L. VII. C. II.

van den *Rhyn* afleiden, om in het *Eiland* niet ingesloten te worden. Volgens dat plan maakte hij maar één land van *Germanien* en van 't *Eiland der Batavieren*, en gemerkt hebbende, dat de landerijen aan den linker *Rhyn-oever* laager waren dan aan den rechter, liet hij den dijk door DRUSUS aan dien kant begonnen, en door PAULINUS tot aan de zee voltooid, in de nabijheid van de *Antonlaansche Stad*, of *Utrechts*, doorsteken; dus nam de *Rhyn* den vollen loop naar de *Gallische zijde*, en vormde het geen men zedert de *Loek* genoemd heeft, terwijl de *Rhyn* van *Duurstede* af, een dusdanig smalle kil behield, dat het vast land scheen te zijn.

TUTOR EN MASSICUS, waren den *Rhyn* over naar de *Germanen* gegaan; om hulp te zoeken, welke door CIVILIS ontvangen zijnde, verte hij post te *Renswoude*, en deed van daar den aanval op de vier *Romeinsche* standplaatsen van welke hij *Batavodurum*, ontwijfelbaar stelt *Duurstede* geweest te zijn.

Dit verhaal is in het algemeen overeenkomstig met de geschiedenisfen van TACITUS, maar de Heer ST. SIMON heeft daaruit gevolgen getrokken en omstandigheden bijgevoegd, die men bij TACITUS niet vindt; wij verzoeken den lezer beide deeze werken te vergelijken; en daar

daar die Heer verzoekt, dat men hem niet met verdraaide *Etymologien*, maar uit den draad der historie mag tegenpreken; zullen wij aan die begeerte voldoen, de punten, waarin wij van hem verschillen, opgeven, en onze beweegredenen, met bewijzen trachten te staarven.

§. 9. De Heer de ST. SIMON heeft ten eenemaal uit het oog verloren het geheele *Germaansche Leger*, dat met CEREALIS afgekomen was, en 't welk, volgens TACITUS door de tweede, zesde en veertiende Legioenen versterkt was geworden. Na den slag van *Vetera*, geschiedt alleen melding van het terugtreden der veertiende Legioen, door de tiende vervangen, en men ziet geenzins, dat de Veldheer eenig ander krijgsvolk naar hof van zond, om de gemeenschap met ANNIUS GALLUS te onderhouden; dit is ook niet te denken, dewijl ANNIUS van meening zijde den oorlog te vervolgen, en den vijand op 't uiterste te drijven, zig zeker niet zal verzwakt hebben. De tiende Legioen werd te *Arenacum*, de tweede te *Basavodurum*, de Vleugels en *Cohortes* te *Vada* en *Grimne* gelegd; maar waar is de zesde Legioen? waar is het gros van 't Leger gebleven? TACITUS zwijgt daar van,

van, alleen meldt hij iets laager (i), dat CEREALIS naar *Nuis* en *Bonne* gereist was, om de legerplaatsen, die aldaar tot het overwinteren der Legioenen vervaardigd wierden, te bezichtigen; maar het is niet denkelijk, dat de Legioenen zelven toen daar reeds waren; waarschijnlijk zal eene bezetting, ook te *Vesera*, agtergebleven zijn. Dewijl dat leger niets ondernomen heeft, zijn ons alleen vier standplaatsen bekend, en zulks ter gelegenheid der aanvallen, die CIVILIS daar op deed. Wij vermeenen dan, dat CEREALIS, CIVILIS op de hielcn volgende, zig meester van het vaste land der *Batavieren* gemaakt heeft; het welk men besluiten kan uit den haastigen overtocht van CIVILIS en het vernielen van DRUSUS werk, gelijk wij reeds breedvoerig aangetoond hebben. De Vloot is het leger gevolgd, en wij gelooven, dat toen de Brug te *Batavodurum*, dat wij voor *Nymegen* houden, begonnen is onder bescherming van de tweede Legioen, om alzo aan het geheele leger den overtocht over de *Waal* te bevorderen. Het is veel natuurlijker het leggen van die brug te stellen, in het bo-
 'veneinde van 't *Eiland*, daar de vloot en sche-
 pen

(i) TACIT. *Hist.* L, XV. C. 22.

pen bij de hand waren, en daar vermoedelijk het leger in de nabijheid stond, dan die vloot en die schepen zo laag tot *Duurstede* te doen afzakken. De gemakkelijker toevoer van levensmiddelen en behoefkens uit *Gallien*, maaken de standplaats van 't leger bij *Nymegen* ook waarschijnlijker, want wij zien een *Batavische* vloot op de *Maas*, om dien toevoer te beletten. Dus gelooven wij niet, dat het gros van 't leger, zig aan den regter *Rhyn-oever*, thans de *Veluwe*, bevond; want alleen een bende Ruiters, die bij toeval onder *CEREALIS* rondzworf, besliste het gevecht bij *Vada*; dus het leger daar niet stond. Men vindt ook aangeteekend, dat *CEREALIS* de eene post voor, en de andere na, bezocht, en daar in onvoorzigtig te werk ging, het welk hem in gevaar stelde, onderschept te worden.

Het zij dan, dat *CEREALIS* onmiddellijk na den slag bij *Vetera*, een gedeelte van 't krijgsvolk over den *Rhyn* zond, om *Arenacum*, *Vada* en *Grinnes* te bezetten, het zij, dat hij te *Batavodurum*, dat is, te *Nymegen*, staande, het oploopen van de *Waal* bemerkte, en het laag water in den *Rhyn* vernam, deswegens een Corps, den *Rhyn* boven de scheiding in twee armen, liet overtrekken, die in genoemde
wij-

wijken post hebben gevat; het schijnt ons alzo buiten twijfel, dat hij het *Eiland* van alle kanten zal omcingeld hebben.

Dus wordt bevestigd, het geen wij aangaande het omverwerpen der werken van DRUSUS en het oogmerk van CIVILIS daar omtrent, gezegd hebben. TUTOR, CLASSICUS, en de 113 *Trovijsche* Raadsheren waren binnen het *Eiland* gevlugt, en niet den *Rhyn* over naar *Germanien*, gelijk de Heer de st. SIMON veronderstelt, gegaan. De text, van TACITUS is duidelijk; want gezegd hebbende, dat CIVILIS in 't *Eiland* week, en dat hij de werken van DRUSUS vernielde, laat hij 'er onmiddelijk op volgen dat TUTOR, CLASSICUS en de andere, ook (*etiam*) over den *Rhyn* gegaan, en dus in het *Eiland*, gekomen zijn. Men ziet dezelve ook kort daar na, bij de aanvallen op de vier *Romeinsche* Legerplaatzen, en men kan daar uit besluiten, dat die aanvallen, uit het *Eiland* geschied zijn, en dat de weg dien CIVILIS over *Cuilenburg* en *Utrecht* naar *Renswoude* zou genomen hebben, alleen in de inbeelding van den Heer de st. SIMON bestaat. De *Rhyn* was laag, dus het den *Batavieren* en *Germanen* niet moeielijk moest vallen, die rivier over te zwemmen; vooral dewijl wij weten,

ten, dat zulks hun gewoon werk was, zelfs zonder de orde en rijen te verliezen. Het verhaal van 't gevegt bij *Vada*, is daar bij duidelijk, want *CIVILIS* met de zijnen wierd bij het aankomen van *CEREALIS*, in den *Rhyn* terug gedreven; was de aanval van den kant van *Renswoude* geschied, zo had hij over het lijf der *Romeinen*, naar de rivier moeten trekken, het geen niet mogelijk is; en in dat geval zou zijn vlugt naar den anderen kant geweest zijn. Wij hebben ons reeds te lang met dien veldtogt, die eigenlijk buiten ons bestek is, opgehouden, maar het was ons noodig tot een bewijs, dat de werken van *DRUSUS* in den mond der *Waal*, en niet aan de *Leck*, nosh binnen het *Eiland* waren; dat *Batavodurum*, niet *Duurstede*, maar *Nymegen* is, en dat die plaats, even als *Arenacum*, *Vada* en *Grinnes* buiten het *Eiland* waren. Het eerste hebben wij, gelijk wij vertrouwen, genoegzaam aangetoond; wij gaan nu over tot de twee andere punten.

§. 10. De Stad der *Bataviëren*; *Oppidum Batavorum*, lag dus ontwijffelbaar buiten het *Eiland*, aan de linker zijde der *Waal*, en dus waarschijnelijk ter plaatze, daar *Nymegen* naderhand gebouwd is. Maar was 'er een *Oppidum Batavorum* in wezen, en moet men niet eer-

eerder lezen *Oppida Batavorum* gelijk LIP-
 SIUS in zijne uitgave van TACITUS, volgens
 een Romeinsch handschrift, vermeent? deze
 lezing is mogelijk de waare; dan zal CIVILIS
 de steden der *Batavieren* op het vaste land
 van dat volk verbrand hebben; en zal *Batavo-*
durum eene van deze steden geweest zijn.
 De zaak is redelijk onverschillig, want men
 komt algemeen overeen die stad of die steden
 aldaar te plaatzen. Maar met *Batavodurum* is het
 anders gelegen, 't geen de Heer de ST. SIMON
 en anderen vermeenen *Duurstede* te zijn. Voor-
 eerst was *Duurstede* binnen het *Eiland*, en
Batavodurum moest daar buiten gezocht wor-
 den; men moet de gelegenheid van *Nymegen*
 maar aanzien, om daar in, gelijk men zegt,
 een militaire positie, te erkennen; daar zijn
 de laatste heuvels aan de linker zijde der ri-
 vieren, en door alle eeuwen, is die plaats,
 als een post van aanbelang, beschouwd. Uit
 het te voren gemelde, dat wij niet herhaalen
 willen, blijkt, dat volgens de gebeurtenissen
 van den veldtocht, *Batavodurum*, alwaar een
 brug gebouwd wierd, op de *Waal* moet ge-
 legen zijn geweest. De naam van de plaats,
 beduidt ook zo veel als den ingang van *Bata-*
via, zamengesteld van *Batavia* en *Dur*, dar

in 't Keltisch *deur*, *opëning* beduidt, (6) het welk dus zeker meer op *Nymegen*, dan op *Duurstede* toepasselijk is (k). De overblijfsels van *Romeinsche* oudheden, in grooten getalle te *Nymegen* gevonden, en opgedolven, zijn een waarborg van eene aanzienlijke standplaats der *Romeinen*. De Burgt zelve, wiens oorsprong zig in de duistere aloudheid verliest, maar wiens ondergang in onze dagen, helaas! al te duidelijk bekend is, dewijl niet de verwoestende geest van *Noormannen* en *Barbaren*, maar een besluit van binnenlandsche gezagooefenende, van Landgenooten, dien werkstellig maakte; deeze Burgt, zeggen wij, was een blijk van *Nymegens* oud aanzien. Naderhand is aldaar eene nieuwe Stad gebouwd, die den naam van *Noviomagum*, *Nyma*.

(6) De Heer VAN DE WALL *Hando. van Dordrecht* P. I. p. 8. volgt het gevoelen van zommige Schrijvers, dat *Duur*, *Doer*, *Door*, *Tbur*, *Tboer*, water betekende bij de Duitschers, *Saxers* en *Britanniërs*, afkomstig van *Durafraqua*, *unda*, *limpha*, *latex*. BOXHORN *Orig. Gall.* Anderen vermeenen, dat *Dur* afgeleid moet worden van het Britannisch *Tur*, *Turris*, *Aix*. Wij verkiezen te volgen de gedachten van PELLOUTIER, *Hiss. des Celtes* T. I. p. 167.

(k) Vergelijkt IN DE BETOUW *Lotg. der Burgt.* p. 10.

magen, van *Nieuw* en *Mag*, dat een Stad be-
duidt, ontving, en daar door ging de naam
van *Batavodurum* verlooten. *Batenbürg*, op
de boven *Mats*, en niet op de *Waal* gelegen,
kan daar bij niet in aanmerking komen.

Bij het geen *TACITUS* ons in zijne geschie-
denisten aan de hand geeft, moeten wij nog
voegen het ontkennend bewijs, dat *Batavodu-
rum* niet te vinden is op de reiskaart van *PEU-
TINGER*, en op de reistafel van *ANTONI-
NUS*, tusschen de plaatzen aan den *Rhyn* gelee-
gen; het welk doet gelooven, dat die Stad
reeds toen den naam van *Noviomagum* voerde.

Maar buiten alle tegenspraak kan men uit
PTOLEMÆUS, veel ouder dan beide reista-
fels, bewijzen, dat *Batavodurum* geen andere
Stad dan *Nymegen* kan zijn, hij zegt; (1)
„ Het gedeelte van *België* tot aan de *Moësel*
„ wordt *Nedergermanien* genoemd. Deeze
„ zijn de steden aan de westzijde van den
„ *Rhyn*, zelfs van het vaste land der *Bata-
„ vieren*, *Batavodurum*; daar boven *Castra*
„ *Vetera*, de *Trigesima Legio Ulpia*, *Cölo-
„ nia Agrippina*, *Bonna*.“ (2) Uit deeze
woor-

(1) *PTOLEMÆUS*, *geogr. C. 2.*

(2) Wij vermeen dat de tekst van *PTOLEMÆUS* dus

52. INLEIDING TOT DE HISTORIE

woorden blijkt, dat *Batavodurum* aan de zelfde zijde der rivier, als alle de andere plaatsen gelegen was, op het vaste land, buiten het *Eiland*; dus kan op *Duurstede* daar bij geenzins gedacht worden, en het moet *Nymegen* zijn. Nog meer; PTOLEMÆUS stelt *Batavodurum* op de lengte van 27 graaden 15 minuten, en op de breedte van 52 graaden 10 minuten, en *Castra Vetera* op de lengte van 27 graaden, en op de breedte van 51 graaden 50 minuten; dus het onderscheid van lengte tusfchen beide plaatsen is 15 minuten, of 25 Mijlen op den graad gerekend, 6½ Mijl, en het onderscheid van de breedte 20 minuten, of 8½ mijl; neemt men daar bij de basis van den driehoek, zal iets over de 10 Mijlen uitkomen, het welk den afstand van *Nymegen* tot *Zanten* is. Hoe zeer verschilt *Duurstede* daar mede.

Wij maaken hier geen gebruik van de Kaarten, die door zeer onkundige handen uit het werk

vertaald of uitgelegd kan worden. Tot nu toe *Βαταβῶν μεδῆρας* *Batavorum mediterranea Batavodurum*. Geene andere beduiding kan aan het woord *mediterranea* gegeven worden, dan dat men daar door verstaan moet, niet aan de zee, of tusfchen de rivieren, maar op 't vaste land; en dat bijvoegfel toont, dat PTOLEMÆUS duidelĳk heeft willen zeggen, dat die stad niet binnen het *Eiland* lag.

werk van PTOLEMEUS opgemaakt zijn, en waar mede men, uit gebrek van betere, bij de oude Historie, zig behelpen moet; egter aldaar vindt men ook *Batavodurum* tusfchen *Waal* en *Maas*. (8).

§. 11. Wij stellen even als de Heer de sr. SIMON, *Arenacum*, *Fada* en *Grinnes* buiten het *Eiland*, hoewel over het algemeen het tegenovergesteld gevoelen aangenomen is (9). Maar de Krijgstogt van CEREALLS en het verhaal van TACITUS, is mij veel geloofwaardiger, dan de *Peutingeriſche* Reiskaart, en de Reistafel van ANTONINUS; hoe zeer deeſe handwijzers voor de oude geographie van groote waarde zijn, moet men egter bekennen, dat het gebrekkige en 't verwarde daar van in de

(8) Men kan inzien s MITH *Oppidum Batavorum. Amſt.* 1645. daar allerhande bewijzen verzameld zijn, over de oudheid van *Nymegen*; ook de verhandelingen van den Heer IN DE BÉTOUW, voornaamlijk *de Castra Vetera, etc.* en *Commentariolus in Librum Taciti*, hoe wel met ons verſchillende.

(9) De Heer VAN WYN verklaart evenwel niet vreemd te zijn van 't gevoelen, dat de vier gemelde Legerplaatzen, buiten 't *Eiland* zijn opgeſlagen geweest *Noteningen op de Vad. Hiſt. T. 1. p. 174.*

de oogen valt. WAGENAAR (m) heeft zeer wel opgemerkt, dat men uit de *Peusingerische* landkaart niet opmaken kan, of de gemelde plaatsen in het *Eiland*, of op het vaste land gesteld worden, alzo, daar langs den Zuidkade van *Batavia*; maar ééne rivier geplaatst wordt met den naam van *Parabus*, zonder dat blijkt, of 'st de *Waal* of de *Maas* door verstaan worde.

De *Peusingerische* Reiskaart stelt de volgende plaatsen dus op: den linker *Rhyn-oever*, met de tusschenruimte in duizend schreeden berekend.

- Colonia Trajana.*
- Burganaticum* M. P. V.
- Arenacum* M. P. VI.
- Castra Herculis* M. P. IX.
- Carva* M. P. XIII.
- Grinnes* M. P. VIII.
- Lexafanum* M. P. VI.

En in de Reistafel van ANTONINUS.

- Colonia Trajana.*
- Burginacium* M. P. V.
- Harenacium* M. P. V.

Car-

Caryonem M. P. XXII.*Mannaricium* M. P. XXII.*Trajectum* M. P. XV.

Het is onmogelijk tegenswoordig die bepaalde tusfchenruimte te berekenen, dewijl de Geleerden het niet eens zijn over de lengte der duizend fchreden of *Romeinfche* mijlen, en dat ook ten dien opzigte de beide reiflafels duifter zijn, en zeker flegt afgefchreven; dus kan men niet overeenbrengen de 59 mijlen van *Arenacum*, naar *Trajectum*, met de 11 mijlen van *Colonia Trajana* tot *Arenacum*, indien men voor die plaatzen, gelijk natuurlijk is, *Utrecht*, *Arnhem* en *Kellen* neemt. Men kan ook wel met eenigen grond giften, dat de wegen niet regt uit gingen, en dat de opgegeven plaatzen niet agter elkanderen volgden, maar dat de omwegen op die der reiflafels, niet aangekend zijn; het zou niet moeilijk vallen dit door veele voorbeelden te bewijzen, dus moet men zig hier met de waarfchijnlijkheid behelpen.

Weshalven wij vermeenen, *Colonia Trajana*, *Kellen* te zijn; welke plaats altijd aan den rechter *Rhyn oever* heeft gelegen en onder het *Utrechtfche* Sticht was. De oudheid van die

plaats, is daar door zeker, dat de Abt van *Epternach* de kerkgifte aldaar had; welk recht in een van hem zo verre verwijderd geweest, het kenmerk draagt van een hoogen ouderdom, ja zelfs van den tijd af der bekeering tot den Christelijken Godsdienst. Dus het te denken is, dat die kerk door WILLEBRORD gesticht, en door hem aan de Abdije *Epternach*, gelijk verscheiden plaatsen in *Holland* (n), geschonken zal zijn. Wat *Burginacinium* geweest is, zulks is door de geduurige verandering van den loop des *Rhyns* niet te bepaalen, egter daar men in die streek eene aanmerkelijke stad of sterkte *Uplade* genoemd, in het begin der elfde Eeuw aantreft, ook de Berg van *Elten* daar ligt, zou men hier omtrent het een of ander wel kunnen gissen. *Arenacum* houden wij voor *Arnhem*; welke plaats volgens haare gesteldheid nooit aan den linker oever heeft gelegen. *Castra Herculis* was zeer mogelijk de laattere woning der Graven van *Redichem*; hoewel anderen die *Castra* meer *Ijselwaards* plaatsen, en dan moeten de gedagten natuurlijk vallen op de nog bekende buurschap *Herkhuizen*, niet verre van *Rozendaal*. *Vada* vindt men niet op de reistafels, dus het den-

(n) Haba. p. 132.

denkelijk is, dat die plaats bij TACITUS alleen dus genoemd wordt, dewijl bij het laage Water daar Waadbaare plaatzen, *Vada*, waren; en mogelijk moet het *Caryo*, wegens den afstand van *Grinnes*, nu *Wageningen* zijn. *Grinnes* is zeker *Rhenen*, dat den naam behouden heeft; en *Lexafanum* kan men voor *Lievendaal* bij *Amerongen* nemen; ook kan men niet on gepast gissen, dat *ad duodecimura* 12000. schreden van *Nymegen* gelegen, *Dooieweerd* zij, alwaar men ook het monument van *Jucgumathus*, door *Kaunegieter* beschreven, ontdekt heeft.

Dit zijn gissingen, wel is waar, maar gissingen op de natuur van 't Land gegrond; want men behoeft de heuvelen langs den *Ysel* en *Rhyn* maar te beschouwen, om zig te overtuigen, dat de *Romeinen*, die een afkeer hadden voor laage en moerasige landen, veel natuurlijker aldaar op hoogtena langs de rivier hunne Burgten en Legerplaatzen zullen aangelegd hebben, dan aan de overzijde des *Rhyns*.

Nog moeten wij een woord zeggen aangaande de brug te *Nabalia*, daar de bijeenkomst van *CIVILIS* en *CEREALIS*, op een doorsneden brug plaats had, en waar van *DACIER* in zijpe overzetting zeer willekeurig de *Waal* maakt. Wij zouden eerder vermeenen, dat die brug

over den *Ysel* lag; uit de gebeurtenissen kan men zien, dat *CIVILIS* tot de *Germanen* en vermoedelijk tot de *Bructeren* zijne wijk nam; dat *VELLEDA* eene *Bructersche* Waarzegster, zig met het maaken van vrede bemoeide, dat *CIVILIS* deswegens terug gekomen is, en zig niet aan de beide oevers van den *Rhyn*, die door de *Romeinen* bezet waren, heeft kunnen waagen, dus een brug op den *Ysel*, voor hem uit *Germanien*, en voor *CEREALIS* uit het *Etland* komende, zeer geschikt was. Ook stelt *PTOLEMÆUS* in dien omtrek eene Stad *Nabilia*, waar van men egter elders niets vindt.

§. 19. Dit is alles wat men van de *Batavieren*, zoo veel hun land sangaat, uit oude Schrijvers heeft kunnen zamenstellen; men vindt hen als uitgelezene Ruiters in de *Romeinsche* Legers, en als de Lijfwagt der Kelzers op veele plaatsen met lof gemeld. Zelfs is het denklijk, dat zij den naam van *Batavieren* behouden hebben, na dat hun Vaderland door de verhuizingen van andere *Germaansche* en *Noordsche* Volken, was overstroomd, ten minsten in 't jaar 357 ziet men hen nog, als een eigen Volk, onder hun Opperhoofden, als een gedugte bende betijeld, den *Romeinschen* Veldheer *JULIAAN*, in den slag bij *Argentoratum*, tegens
de

de *Allemanen*, bijstaan (e). Maar in 't begin der vijfde Eeuw verdwijnt hunne naam ten eenemaal. Hoog heeft men de glorie van dat Volk opgevijseld, dewijl onze eigenliefde geveleid was, zulke roemrugtige voorouders te kunnen tellen, die altoos, alle Eeuwen door, vrij, dapper, openhartig, en vol van goetrouw, geweest zijn. Het zij verre van ons dien roem te willen bezwalken; maar wij kunnen niet ontveinzen, dat hunne alom beroemde dapperheid uitgezonderd, men te weinig van de *Batavieren* weet, om derzelyer andere hoedanigheden en eigenschappen te beoordeelen, en wij vermoeden, dat het algemeen tafereel, dat *TACITUS* van *Germanien* maakt, waarover nog veel kan gezegd worden, te bepaald op dat klein *Eiland* toegepast is. De geschapenheid van 't land, moerassen, rivieren, boschen, doen aan eene sterke bevolking, aan een bloeienden akkerbouw twijfelen; het waren Wilden, die de *Romeinen*, onder schijn van bondgenootschap, zогten tam te maaken, en daar zij, uit het land niets haalen konden, zig met eene schatting van jonge krijgsheden vergenoegen moesten.

PLI-

(e) EUMENIUS, *Panegy. Constant. c. 3. No. 3. et C. 6. No. 4.*

PLINIUS schildert zeer wel; (p) dat wegens de *Ebbe* en *Vloed* men dikwils twifelen zou, of deeze strecken zee of land waren, waarom dit ongelukkig Volk, hoogtens tegen het hooge water heeft moeten opwerpen.

Maar dat al die grootheid, al die luister, al die voorspoed waarheid zij; wat moeten wij van de *vrijheid* zeggen? want wie gebruikt niet daaglijks de woorden, *vrije Batavieren*? hoe luid hebben die niet in onze dagen gefnord? de vrijheid van een Volk, dat onder den verbloemden naam van vriendschap, zijne uitgelezene jongelingen door eene groote Mogendheid moest laten aanwerven, dat Burgten en legerplaatzen in het hart van zijn land moest gedoogen, dat de bevelen van vreemde krijgsoverften gehoorzamen moest, kan waarlijk niet groot geweest zijn, en is voorwaar geene vrijheid, in den zin welke men thans aan dat woord geeft; zij bestond alleen daarin, dat de *Batavieren* niet als slaven, weggevoerd wierden, dat zij hunne akkers voor zig zelven en niet voor de *Romeinen* bebouwden, dat zij ingevolge den bekenden geest van verdraagzaamheid, die *Rome* kenschetste, hunne Goden zullen behouden hebben, en dat

(p) PLINIUS, *Hist. Nat. L. XVI. C. 1.*

dat kunne inzettingen onder hunne hoofden onveranderd zijn gebleven; zij genooten de burgerlijke vrijheid, maar zeker niet de staatkundige vrijheid. Om dit onpartijdig te beoordeelen, is het toereikende, de lotgevallen van CIVILIS te beschouwen, het zij men hem van heerschzucht beschuldige, het zij men hem zuivere grondbeginsels toekenne; het vijftwintigste hoofddeel van het vijfde boek van TACITUS Historie zal overvloedig de zogenoemde vrijheidszugt van het Volk, en hunne onderdanigheid onder de *Romeinen*, leeren kennen.

Maan die gewaande vrijheid onder de *Romeinen*, of eerder, dat draaglijk juk, verdween spoedig. Deeze landen strekten kort daarna tot een prooi van rondzwervende, of zig daar vestigende *Noordsche* en *Overrhynsche* Volken, die doortrekkende, de Ingezetenen als Slaven medenamen, of in het Land vasten voet behoudende, volgens de algemeene gewoonte, de landerijen verdeelden, en de oude Inwooners in den staat van knechtschap stelden. Men bepaale zig alleen bij de *Franken*, die zeker hier denzelfden gang, als elders zullen gegaan zijn, en die den draad der overleveringen der oudste Volken gebroken hebben. Toen eindigden de *Bavariëren*
een

68. INLEIDING TOT DE HISTORIE

een Volk te zijn, en hun naam is bij hünne eigen nakomelingen uitgewischt en onbekend gebleven. Dit gezegde kan geenszins tot nadeel van ons land strekken; dezelve lotgevallen troffen alle de Natiën van *Europa*, gelljke gebeurtenisfen hadden aldaar plaats; men genoot in deeze strecken noch meer noch min vrijheid dan elders; de Koningen waren Oppervorsten, de Graven waren Amptenaren, en naderhand zij, zo wel als andere Landsheeren, verkregen de territoriaale hoogheid. Het Volk was verdeeld in Edelen en Vrijen; de knechten behoorden niet tot het Volk; het Leensystema en het recht van zelfsverdediging hield alles onder zijn ijzeren scepter. Het is zeker, dat de Aanzienelijke, dat de Vrijen onder de *Franken*, de landerijen verdeeld hebben, want men vindt alhier *Sallische* goederen, die bewijzen van die verdeling zijn. Dus wierden de *Batavieren*, de oude Inwooners van 't Land, knechten, en indien nog eenige nakomelingen daarvan aanwezig zijn, kunnen die altsen in afgelegene oorden, en onder de laagste clasfe der Maatschappij gezogt worden. Dus moet men oordeelen, dat deeze landen, in alles met de andere gedeeltens van *Europa* gelljk gestaan hebben; en dat de waare vrijheid, de waare voorspoed, eerst na de afzwee-

zweering van Koning PHILIPS, onder eene welgeregelde Staats regeering, en een allezins wijs bestuur, gesteld kunnen worden, in *Nederland* gegrondvest te zijn geweest.

Hier uit kan men beslissen, hoe weinig recht wij hebben, ons de glorie der *Batavieren* toe te eigenen. Men zwijge van het onnoemlijk aantal van vreemdelingen, die zedert twee Eeuwen, door eene zachte Regeering, door de volkomen vrijheid van denken en handelen, door het vooruitzicht, van een eerlijk en ruim bestaan te verkrijgen, uit alle oorden van *Europa* herwaarts gelokt zijn, en wiens nazaten, zeer zeker het grootste gedeelte der Natie uitmaaken; men zwijge van uitlanders, die onder de Graaflijke Regeering, wegens den koophandel, of om andere redenen, zig hier nedergezet hebben; alleen willen wij ons bepalen, tot de *Franken*, en zeker is alles wat zig Edel en Vrij rekest, een nageslacht van dat overwinnend Volk, of van andere Volken, die hier vasten voet verkreegen. Hoe weinig blijven 'er dan over, die van het echte bloed der *Batavieren* kunnen zijn. Staatkundige redenen, vooral in tijden van onlusten en verdeeldheden, hebben tot een stelregel bij zommigen doen nemen, de *Batavieren* te verheffen, en de ruischen bei-

de

de vervlogen Eeuwen over te springen, om den tegenwoordigen tijd, met den tijd van dat Volk te vermaagschappen; ten einde allen gelijk, allen vrij zouden zijn, of om beter te zeggen, om ons allen wederom in den staat van woeste Wildheid te herzetten. 't Is even, als of het Congres van *Noord-America* haare wetten, zeden en inzettingen zou willen afleiden van de *Wilden* omtrent den *Ontario*; hoewel zij mischien nog meer betrekking hebben tot de *Huronen*, dan wij tot de *Batavieren*.

Hovaardij en eigenbelang zijn hier van de drijfveeren, mischien ook de *Mode*; want te voren was het anders daar mede gelegen; onze aanzienlijkste en edelste geslachten schaamden zig *aborigines* van hun Vaderland te zijn, en zогten hunne afstamming van elders heen te leiden; in plaats van het zig tot een' eer te rekenen, *één* te zijn met het land, met de bezittingen, waar van hunne voorouders den naam hadden aangenomen; en welke vrije goederen, volgens hunne natuur, hun tot bewijzen strekten, dat in tijden waar van geene schriften noch overleveringen voor handen zijn, wanneer Toenaamen onbekend waren, hunne geslachten van den eersten oorsprong van 't Volk af, altijd edel, altijd vrij zijn geweest; hebben zij verkoren,
deezē

Deze achtbaare duisterheid, het grootste bewijs van grijze oudheid, te verwerpen, en hunne toevlugt tot de verafgelegenste Landen te nemen, om zig een Stamvader uit het Oosten of Westen op te zoeken, die bij toeval of anderszins, zig in deze landen heeft nedergezet.

Wij beroepen ons op een menigte ingebeelde geslacht-registers, die ons zeggen bevestigen zullen; evenwel moeten wij bekennen dit zwak niet alleen aan ons land eigen te zijn, maar dat men door geheel *Europa*, het zelfde voortbrengsel van ijdelheden vindt.

Mischien zal dit tafereel niet allen even welkom zijn, maar wij hebben het zelve opge maakt, gelijk ons overeenkomstig met de waarheid is toegeschenen. Waren wij geroepen de lotgevallen van *Friesland*, van een Volk, zomtijds overwonnen, wel is waar, maar nooit overheerd, dat zedert agtien Eeuwen het zelfde Volk is, een verschijnzel binnen *Europa* eenig in zijn soort, te beschrijven; wij zouden de eigenliefde der *Friesen* meer vleien kunnen. Het ware te wenschen, dat de geheele gesteldheid van dat opmerkenswaardig land, in tegenoverstelling van geheel *Europa*, gedurende de midden Eeuw, door eene kundige hand; wijsgeerlijk, behandeld wierde.

§. 13. Onder den naam van vrienden en bondgenooten, bleven de *Batavieren*, het *Romeinsche* juk onderdanig, tot dat de grenzen des Rijks, wegens de binnenlandsche onlusten, en de gedurige verwisselingen van Keizers, door de vernietiging van orde en krijgstuft, verzwakt, een proef der overrhijsche Volken wierden. De *Germaanen* hadden begrepen, dat zij de *Romeinen* meer afbreuk konden doen, wanneer zij hunne krachten vereenigden, dan die vrugtelooz door bijzondere aanvallen te verspillen.

De naamen van enkele Natien verdwijnen, en men vindt, verscheiden te zamen verbonden Natien, onder eenen algemeenen naam. Het eerste voorbeeld hier van zijn de *Marcomannen*, omtrent het Jaar 166. In de eerste helft der derde Eeuw, komen voor de *Gothen*, *Allemannen*, *Franken*; waarvan de laatsten tot onze landen de meeste betrekking hebben; van hun geschiedt de eerste melding onder Keizer GORDIAAN, tuschen de Jaaren 237 en 244, wanneer zij een inval in *Galliën* deden. Hun roem verduisterde dien van alle Duitsche Volken. LEIBNITZ en EC-CARD zoeken te bewijzen, dat zij een Volk op zig zelve, en geen zamen verbondene Natien geweest zijn; dat zij van ouds over de *Elve*, tuschen den *Eyder* en de *Warne*, in het te-
gen-

genwöordig *Holftein*, *Lunenburg*, en een gedeelte van *Mecklenburg*, woonden, en van daar naar *Thuringen*, de *Saalgau* en den *Rhyn*; voortgetrokken zijn. Hunne wapenen waren bijlen, *wederhaaken* genoemd; hier uit trekken deze Schrijvers het gevolg, dat zij in verbinding stonden met de *Scandinavische* Volken, bij wien men dezelfde wapenen vindt. Anderen hebben verschillende gisningen voorgebragt; maar zeker is het, dat men hunnen oorsprong niet stellig bestemmen kan.

Ons bestek laat niet toe; dat wij de volksverhuizingen, en de invallen der Duitsehe Natien hier onderzoeken. Dit behoort tot de geschiedkunde, of wel tot eene bijzondere verhandeling, waarvan wij mischien ons werk maaken zullen; evenwel moeten wij in korte woorden melden; welke volken alhier gehuisvest hebben.

Omtrent het Jaar 245, zijn de *Franken* den beneden *Rhyn* genaderd, en hebben aanhoudende invallen in *Gallien* gedaan; men geloofst, dat zij in 't Jaar 302, bezit van 't *Eiland* der *Batavieren* namen; maar het komt ons niet bewezen voor, dat zij er toen reeds vasten voet in behielden; want tijdens JULIAAN; in 357, vindt men de *Batavieren* nog, als een eigen

Volk onder hunne opperhoofden, in den slag bij *Argentoratum* (q); en die Veldheer liet in dien tijd, verscheidene verwoeste sterktens weder opbouwen, die in of omtrent het *Eiland* der *Batavieren* lagen (r). Egter waren toen de *Saliërs* en *Quaden* reeds bezitters van een gedeelte van 't *Eiland*, JULIAAN liet de *Saliërs*, een gedeelte der *Quaden*, en eenige Inwooners van 't *Eiland Batavia*, voor de legioenen werven (s).

Het is te denken, dat verscheiden Volken, de een den ander; uit dat *Eiland* verjaagd hebben; want, bij voorbeeld, men vindt, dat de *Saliërs*, een *Frankisch* Volk, uit hunne woonsteden, binnen het *Eiland*, in 't Jaar 360 door de *Quaden*, een *Saxisch* Volk, gedrongen wierden, en op het *Romeinsch* grondgebied de wijk namen (t); egter wierd de vrede tuschen de *Romeinen* en de *Quaden* geslooten, en deze ontvingen landen alhier om te bewoonen.

Door de toenmalige Schrijvers wierd alles, wat niet tot het *Frankisch* bondgenootschap behoor-

(q) AMM. MARCELL. L. XVI. C. 30.

(r) *Ibid.* L XVIII C 2.

(s) ZOSIMUS, *Hist. Lib. III. p. 709.*

(t) *Ibid.* l. c p. 707.

hoorde, *Saxers* genoemd, en veele bijzondere Volken in het noorden, komen onder dien gemeenschappelijken naam voor. Dus stelt *ZOSIMUS*, de *Kauchen*, een *Saxische* Natie te zijn, hoewel zij zig altijd als een eigen Volk'vertoonden, en ten tijde van *CAREL den Grooten*, nog onder den naam van *Friesen*, van de *Saxers* onderscheiden waren. Een zeer beroemd *Duitsch* Schrijver vermeent, dat de *Quaden* dezelfde zijn als de *Kauchen*, door een verkeerde uitspraak der *Franken* en *Romeinen*, die *Quake* in plaats van *Qauke* zeiden (*u*). Dit komt ons zeer waarschijnlijk voor; daar de *Kauchen* eigenlijk *Friesen* waren, en zij onder den naam van *Quaden*, zig in 't Jaar 360 van een gedeelte van 't *Eiland* meester maakten, en dus ziet men hoe de *Friesen* hunne heerschappij alhier vestigden. *ZOSIMUS* noemt die *Quaden*, wel is waar, *Saxers*, mischien dewijl zij Landbouwers, *Landsassen* waren, en dus men zeer wel zeggen kon *Vriesland nu Nedersassen* (*w*). Naderhand zijn die Volken duidelijker onderscheiden. *Vriesland* strekte zig uit tot de *Schelde*

(*u*) *MÖSERS Osnabr. Gesch. T. Cap. 3. § 25.*

(*w*) *VAN WYN, Byv. ad Tom. I. p. 69. BEKA p. 8.*

de en de *Maas*, en *Saxen* ging niet verder dan de *Yssel*.

§. 14. De *Franken* hadden vasten voet aan den linker *Rhyn-oever* verkregen, toen de groote volks-verhuizing in het einde der vierde en het begin der vijfde Eeuw plaats greep. De *Hunnen*, uit het Noorden van *Asia* komende, vielen op de *Gothen*, die genoodzaakt wierden te rug te deinzen en oorzaak waren, dat de *Vandalen*, *Alanen*, *Herulen*, *Bourgondiërs* en andere *Germaansche* Volken, *Gallien* overstroonden. De *Franken* trokken ééne lijn met de *Romeinen*, om: zig daar tegens te verzetten, hoewel vrugteloos. De barbaren trokken naar het zuiden en verzwakten zig van agteren, waar van de *Franken* hun voordeel trokken, om zig op koste der *Romeinen* te vergrooten.

De stelling van den Jesuit DANIEL, dat de *Franken*, voor de regeering van CLOVIS, zig aan den regter *Rhyn-oever* niet vast hebben kunnen nederzetten, is door den Heer BIAT, zeer geleerd en oordeelkundig wederlegd; hij heeft door de duidlijkste aaneengeschakelde bewijzen, in eene verhandeling, die door de Academie van *Soisson* in 1736 gekroond is, aange-
toond, dat de *Franken*, aanhoudend, honderd

en dertig Jaaren voor de komst van CLOVIS, *Taxandrie* bezeten hebben.

Het Wester-Keizerrijk nam een einde, door de afzetting van AUGUSTUS in 't Jaar 476; maar de *Romeinen* onder SIAGRIUS waren nog meester van een gedeelte van *Gallien* tot aan den *Rhyn* (x). CLOVIS versloeg hem in 486, en vestigde daar door het Rijk der *Franken*.

Dit overwinnend Volk sloeg zich in de *Romeinsche* Provinciën neder, en vormde een Gemeenebest op zig zelve, blijvende de *Romeinen* bij hunne Regeeringsform; ieder Volk behield zijne wetten, zeden en gewoontens, uitgenomen dat de *Romeinen* en *Galliërs* gehoorzamen moesten. De *Franken* verdeelden de bezittingen der overwonnene Natien, zomtijds in het geheel, zomtijds voor twee derden; het gedeelte dat ieder bekwam, dat min of meer aanzienlijk was, naar maate van zijne geboorte of rang, wierd *lot, fors*, genoemd, ook *Saalgoed* (*terra Salica*:) het was een actie der Maatschappij, waarop de verpligting lag, de wapenen voor het welzijn van 't algemeen te voeren: dus kon die niet aan vrouwen komen; even als in *Germanien* een zogenoemde *Wetra*, den

(*) ALMON, *Hist. Franc. Lib. Cap. 5.*

21 INLEIDING TOT DE HISTORIE

vrijen man, den Staatsburger kenscheffe, die daar voor een lid der *Herimannie* was, en bij een verdedigenden oorlog te veld moest trekken. Dit *lot*, dit *Saalgoed*, was geen *beneficium*, geen *leen*, ook niet een volkomen eigendom, en hier in bestond het onderscheid met de *Wehre*, dat erfelijk aan de kinders overging, zelfs in *Saxen* aan de dochters, bij gebrek van zoopen. Het *beneficium*, en laater *feodum*, verbond den bezitter niet aan den Staat, maar aan den Koning of Heer, die hem zulks vergunde.

Met de lotgevallen der *Frankische* Koningen willen wij ons niet ophouden, dewijl ons geenzins bewezen voorkomt, dat dezelve ooit het minste gezag in deze landen geoeffend hebben. Dit stuk is, zo veel wij weten, nimmer onderzocht, en zeker het verdient de aandacht van de liefhebbers onzer oude Historie. Tot nu toe is zulks algemeen aangenomen, maar wij bekennen zeer daar aan te twijffelen. Veel eer vermeenen wij, dat het gebied der *Friesen* zig uitstreckte tot de *Waal* en de *Maas*, mischien de *Zeeuwfche* Eilanden daar onder begrepen, en dat de Opperhoofden van dat Volk, het zij men die Koningen of Hertogen noemde, aldaar hun scepter zwaaiden. Beoosten den *Rhyn* wordt zulks erkend, maar wij vermeenen verder te moeten
gaan,

gaan; en wij zullen in korte woorden eenige redenen voor ons gevoelen hierbij voegen.

§. 15. WAGENAAR (y) erkent den *Rhyn* als de grenscheiding van het gebied der *Franken*; maar hij besluit daaruit, dat na den dood van CLOVIS, de *Zeeuwfche* Eilanden, benevens een gedeelte van *Gelderland* en *Holland*, onder het gebied van THEODORIK Koning van *Auftrafen* vielen. Wij zouden door het woord *Rhyn*, eerder den westelijken arm van die Rivier, insgelijks door *Friefen* en andere overrijfsche Volken, welke omtrent het Jaar 575 niets tegen Koning CHILPERIK, die zig in 't bezit van *Auftrafen* gesteld had, durfden ondernemen, mede-inwooners van dit Quartier verstaan (z), ook onder de *Friefen*, die meermaalen in oorlog met de *Frankifche* Koningen ingewikkeld waren. Dat aan de *Waal*, daar *Nymgen* lag, de noordgrenzen der *Franken* moeten gezocht worden, leeren ons de woorden van den ouden *Saxifchen* Chronijkfchrijver (10). Van hier

(y) *Vaderl. Hift. T. I. p. 310.*

(z) *Ibid pag 326.*

(10) *Ripheas habitant urbes, Tilum Neumogumque
Extraneos regni fines, ubi bella moventur,
Semper, et hostili crudescit fanguine terra.*

V. WFN, *Avondftonden P. II. p. 28.*

hier dat Nymegen, *pes Imperii* wordt gezegd. Zulks kon alleen in vroegere tijden plaats gehad hebben, dewijl in het midden der negende Eeuw, de landen beoosten de *Waal*, niet meer onder *Vriesland* gerekend wierden; ook worden de grenzen van het *Frankisch* gebied in de vijfde Eeuw, door een gelijktijdig Schrijver, aan de *Waal* geplaatst (11). Het beleg en de overmeestering van het Slot *Wiltensburg* door Koning DAGOBERT, als alleen door CLAASKOLYN gemeld, gaan wij stilzwijgende voorbij. Egter heeft Koning DAGOBERT I. die 638 stierf, een Kerk of Capel te *Utrecht* ter eere van den Apostel THOMAS gebouwd (a) die naderhand door de ongelovigen, dat is, door de *Friesen* verwoest is. Deeze stichting wordt op 't Jaar 642 gesteld, en zal waarschijnlijk ter gelegenheid van het innemen van *Utrecht*, zeker toen eene *Friesche* stad, door den Koning der *Franken*, plaats gehad hebben (b), nogthans is

(11) Tu Tungram, *Vachalin*, *Vifurgin*, *Albin*
 Penitissimas et Francorum paludes
 Intrares, venerantibus Sicambriis.

SIDONIUS *Apol. Carm. ad Consensium*,

(a) *Epist. Bonifacii XCVII. p. 132. MIRÆUS Oper. Dipl. Tom. I. p. 13.*

(b) *BEKA audius ap. ANT. MATT. Analect. T. III. p. 20.*

is dezelve daar van niet in bezit gebleven, want *Utrecht* kwam wederom in handen der *Friefche* Koningen. Het bouwen van die Capel moet zeker eenige Jaaren vroeger gefchied zijn, want in 692 was DAGOBERT reeds overleden, en daar en boven wordt die flichting, gedurende de Regeering van Keizer HERACLIUS, dus tusfchen de Jaaren 610 en 641, geplaatst (c). Maar integendeel moeten de voorrechten door Koning GLEOTARIUS en eenen THEODEBERTUS aan de Kerk van S. MARTEN te *Utrecht* gefchonken, volgens een brief van Koning PEPIN (cc) en die WAGENAAR verkeerd meent CLOTARIUS II. en THEODEBERTUS II. te zijn, veel laater gefield worden (ccc); dewijl de Kerk van ST. MARTEN eerst in 697 gebouwd is, kan die CLOTARIUS geen ander zijn, dan CLOTARIUS IV, die bijna twee Jaaren, van 717 tot 719 op den Throon zat; die THEODEBERTUS was geen Koning, maar een bloedverwant van PEPIN; 't welk duideljk blijkt uit de woorden, *quod antecessores nostri vel parentes, CLOTARIUS quondam Rex et Theo-*

(c) *Vita S. Suitberti C. 8. Apud LEIBNITZ S. R. Br.*

(cc) HEDA p. 35.

(ccc) *Vaderl. Hift. Tom. I. p. 337.*

Theodebertus quondam etc. Dus behoort deze vergunning eerst na de overwinningen van PEPIN van *Herstal*, en kan niet tot vroegere *Frankische* Koningen gebragt worden.

Uit den voorschriftelijken Brief, dien de Opperhof-Meester EBROIN aan den *Frieschen* Koning ADGILL, ten behoeve des Zendinglings WILFRID in 677 schreef, blijkt dat de *Franken* geen gezag over de *Friesen* hadden (d). Om kort te gaan, de geschiedenissen leveren ons geen voorbeeld van eenig gezag-oeffening der *Frankische* Koningen beoosten *Waal* en *Maas*; integendeel het blijkt ten duidelijksten, uit het invoeran van het Christendom, dat die landen, in handen der ongeloovigen, dat is, der *Friesen* waren. De Christelijke Godsdienst bloeide voortreffelijk onder de *Frankische* Koningen, alom waren Kerken en Abdijen, en behalven de stichting der ST. THOMAS Capel te *Utrecht*, vindt men voor WILLEBRORD geen zweemfel daar van in die geheele strecken. De Bisschoppen van *Keulen* wierden, wel is waar, gemagtigd, de Evangelie leer onder de *Friesen* te prediken, maar zij kweeten zig slegt van dien last; een bewijs dat geen voordeel daar bij te haalen was;

(d) *Ibid.* p. 358.

was; ook heeft hun Sticht zig nimmer over *Waal* en *Maas* uitgestrekt, het welk zeker zou plaats gehad hebben, indien de landen bewesten den *Rhyn*, onmiddelijk onder de *Frankische* Koningen gestaan hadden; deeze zouden wel vroeger aldaar zorg voor de bekeering en opbouw van Kerken gedragen hebben. Het is zeker, dat de landen tusschen *Rhyn*, *Waal* en *Maas*, door PEPYN van *Herstal* in 692 ingenomen, en aan hem cijnbaar gemaakt zijn, en wij verstaan in dien zin de woorden van BEDA (12), *citerior Frisia*; dewijl *Utrechts* nog veele Jaaren daarna in de macht der *Friesen* was. Want BONIFACIUS landde in het eerste Jaar van Keizer LEO, dat is in 717 te *Duurstede* aan, en kwam daarna te *Utrecht* bij Koning RABOD, die hem de prediking van het Evangelie weigerde; dus hij naar *Engeland* te rug keerde (e). Ook alle goederen die in 690 aan WILLEBRORD gegeven wierden lagen aan de linkerzijde van *Waal*
en

(12) Pipinus citeriorem Frisiam, expulso Radbodo rege, ceperat. BEDA *Lib. V. C. 10.* Vergelijkt daar mede *Vaderl. Hist. T. I. p. 359.* VAN DEN SPIEGEL. *Oorsprong der Vad. Recht. p. 29.* Wij kunnen door het woord *citerior* niets anders verstaan, dan dat gedeelte van Friesland aan 't Land der Franken grenzende.

(e) *Legend. St. Bonifacii C. 1.*

en *Maas* (f); hoewel *CAREL Martel* hem een Erfgoed, *Adricheim* genoemd, in Friesland, in de Gouw *Kinheim*, op de rivier *Vilifera* en langs de zee gelegen; schonk. De gifte geschiedde den 14 *May* te *Trier*, zonder melding van jaar (a). Een aanmerkèlijk bewijs voor ons gevoelen is, dat *WILLEBRORD* in 't Jaar 697 van *Rome* wederkomende, te *Emmerik* met groote vteugde vernam, dat *SUIBERTUS* tot *Bischof* gewijd was, en dat het Graaffchap *Teisterbant*, met schier de geheele *Betuwe* en een groot gedeelte van *Neder-Friesland*, waar-door men niets anders dan *Holland* en *Zeeland* denken kan, tot den Christelijken Godsdienst bekeerd waren; weshalven hij naar *Utrecht* vertrok, en de Kerk van *ST. MARTEN* bouwde en inwijdde (g). Dit is zeker het gevolg geweest der verovering van de landen tusfchen *Waal* en *Rhyn*, gelijk ook de fichting van veele Kerken door *SUIBERTUS* in die strecken, als te *Duurstede*, te *Woudrichem*, te *Ryswyk*, te *Hagestein*, te *Zandwyck*, te *Malsen*, te *Oudheusden*,

(f) *MIRÆUS T. III. p. 286.*

(a) *Extr. ex Theofrid. Epternac. vita S. Willebrordi C. 12. ap. MATTHEUM Analect. Tom. III. p. 154. not. I.*

(g) *MARCELLINUS in vita S. SUIBERTI C. 13.*

te *Schoonderwoerd*, te *Arkel*. Die Landen bleven aan de *Franken*, maar vermoedelijk zullen *Utrecht*, en de landen bewesten den *Rhyn*, aan RADBOD terug gegeven zijn bij het verdrag, waardoor zijne dochter aan GRIMOALD zoon van PEPYN, ten Huwelijk gegeven wierd (h). Hier komt nog bij, dat PEPYN van Koning CHILDEBERTUS ontving, de verbeurd verklaarde goederen te *Marithaine* of *Elst*, in de *Betue* gelegen, van EVERHARD, die den Koning ontrouw geweest was, en zig met de ongeloofigen verbonden had, welke goederen zijn Zoon CAREL MARTEL in 732 aan WILLEBRORD opdroeg. PEPYN was in 711 gestorven.

Dit doet ons ook besluiten, dat deeze landen eerst door de verovering van PEPYN in 692, onder het *Frankische* Rijk gekomen, en ten eenemaal van *Friesland* afgescheiden zijn; het welk bewezen wordt door de Rijksverdeeling van 839, waar de Graaffschappen *Teisterband* en *Basna*, als geheel onderscheiden van *Friesland*, voortkomen (i).

Nog

(h) *Vaderl. Hist. T. I. p. 364.*

(i) Ook kan men zulks in de *Ann. Berth.* ad A. 850 en 851 zien.

Nog moeten wij met een woord opmerken, dat wij niet begrijpen kunnen, hoe VAN LOON, en na hem WAGENAAR (k), de aangehaalde plaatzen van BEDA en, van WIDECHINDUS konden toepasselijk maaken, op *Saxers*, die het land beneden *Nymegen*, toen *Neder-Saxen* genoemd, bewoonden, en die mede onder bevel van HENGIST en HORSE omtrent het Jaar 449 *Brittanniën* veroverden. Aldaar wordt alleen van *Saxers*, *Anglen*, en *Viten* gesproken, en niets verhaald, dat de minste betrekking op onze Nederlanden heeft (13); integendeel daar wordt gezegd, dat het Land der *Anglen*, tusschen de *Saxers* en *Viten*, door deeze verhuizing onbewoond is gebleven; het welk niet wel te gelooven is, dewijl die togt der twee Prinsfen naar *Engeland*, niet het werk der Natie was, maar een gevolg, in den toenmaligen zin van dat woord (l). Dus kan men hier uit niet besluiten, dat

(k) *Vad. Hist. T. I. pag. 290. V. LOON Aloud. Hist. T. I. p. 236.*

(13) In de laatste uitgave van BEDA leest men *Jutte* of *Jutten*, en niet als in de voorige, *Viten*, of *Wiltien*, *Vad. Hist. l. c. nos. 9.* Het is onbegrijpelijk, dat de kundige WAGENAAR, dit niet beter ingezien heeft, en toen eerst de *Prinsfen* in deeze strecken doet aankomen.

(l) MÖSER l. c. T. I. p. 3. §. 25. Nos. B.

dat toen de *Friesen*, het land der Vitten of Wiltten zouden ingenomen hebben, die men vermeent omtrent de Zee en Utrecht gewoond te hebben. De *Friesen* waren voor lang alhier gevestigd.

§. 16. Deeze nieuwe veroverde landen bleven onder de beheering der Groot-Hofmeesters, en zullen gelijk andere Frankische Landen door Graven en Richters geregeerd zijn geworden. Toen PEPYN, Zoon van CAREL MARTEL, in 751 de Koninklijke waardigheid erlangde, zullen die landen mede, als de andere bezittingen en Hertogdommen der Groot-Hofmeesters, onmiddelijk onder de kroon gekomen zijn; en het is niet te denken, dat de regeering daarover, aan de Friesche, Ripuarische, of andere Hertogen, zal toevertrouwd geweest zijn; te meer, daar CAREL *de Grootte*, zoon van PEPYN, zorg droeg, alom de Hertogdommen, die meest een koninklijk gezag oeffenden, te vernietigen. Tot dien tijd toe bleven de Friesche Hertogen in wezen. PEPYN van *Herstat* versloeg RADBOD in het einde der zevende Eeuw, gelijk wij zagen, maar RADBOD bleef Koning of Hertog; hij verbond zig met RAGANFRIED, Groot-Hofmeester van DAGOBERT III, en den *Rhyn* opwaarts getrokken zijnde, versloeg hij CAREL

III. DEEL. F Mar.

Martel in 715 bij Keulen. Hij stierf in het Jaar 719, en wierd door POPPO opgevolgd (14). CAREL *Martel* deed verscheiden togten tegen de *Frisen*, onder anderen omtrent het Jaar 730, wanneer hij dezelve te onder bragt (m); en zedert dien tijd is het te denken, dat *Utrechts*, *Holland*, en de aangrenzende landen, onder 't gebied der Franken gekomen en gebleven zijn; hoewel *Utrechts* nog lang daarna en wel ten tijde van Keizer COENRADT, ook in 't Jaar 1046 eene Friesche Stad genoemd wordt (n). Holland komt nog laater, en wel tot omtrent 1070, als een gedeelte van Friesland voor (o). CAREL *Martel* hervatte zijne krijgsbedrijven tegen Friesland in 't Jaar 736, en trok ter zee naar *Oostergo*, en *Westergo*, tot in het binnenste van 't Land. POPPO wierd geslagen, en sneuvelde in 't gevegt. Het is niet wel te bepaalen, in hoe verre de *Franken* hun gezag in *Friesland* uitstrekten, en

(14) Anderen stellen ADGILLUS II. voor den opvolger van RADBOD, en POPPO. voor zijnen Veldheer. *Teg. Staat van Friesl. T. I p. 230.*

(m) V. LOON *l. c. p. 318. en de aldaar aangehaalde Schrijvers.*

(n) WIPPO in *Vita Conradi Salici in fine*, HERM. CONTRACT. *ad A. 1046.*

(o) KLUIT *Hist. Crit. T. I. P. II. p. 92.*

en of de Hertogen aan dezelve onderworpen waren; evenwel kan men zien, dat RADBOD II. voor hunne macht zeer bedugt was, dewijl hij uit vrees van wraak, wegens het omkomen van BONIFACIUS, in 755 de vlugt naar *Dene-marken* nam. Eindelijk in 775 kwam *Friesland* geheel onder Keizer CAREL, het welk na een opstand in 784 nog nader bevestigd wierd, en zedert bleef dat Land onder de Keizers, 'en de door hun aangestelde Amptenaren.

Eene tegenwerping, tegen ons gevoelen aangaande de *Frankische* Koningen, kan men haalen uit de Munten door VAN LOON uitgegeven (p), waarop het woord *Trietto* staat; beneffens de beeldtenis van zommigen dier Koningen. Indien *Trietto* zo veel als *Trajecto* beduidt, kunnen die penningen even zo goed te *Maas-tricht*, als te *Utrecht* geslagen zijn, dus die niets bewijzen; en de twee penningen, waarop *Doroftado* staat, zijn zeker van laater dagen.

§. 17. Het is nog eene grootte vraag, hoe de *Franken*, de overwonnen Landen tusfchen *Rhyn* en *Maas* behandelden, en of zij volgens hun oud gebruik, dezelve onder zig verdeelden, en de vrije luiden eigenhoorig maakten. De Jaar-
bos-

(p) VAN LOON / s. p. 276.

boeken zwijgen daarvan, dus men alleen bij gissing antwoorden kan. De *Franken* waren door den omgang met de *Romeinsche* en *Gallische* Volken, en door den Christelijken Godsdienst; beschaafder geworden; de wetten leerden het eigendom eerbiedigen; maar had zulks ook plaats jegens de vijanden? Wij gelooven van ja, want men ziet dat *CAREL de Groot*e, als een buitengewoone strafoeffening wegens herhaalde oproeren en afvallen, de *Friesen* en *Saxers* in 784 het recht op hun vaderlijk erfgoed benam (15); dus was dit niet doorgaans gebruikelijk. Ook het geval van *EVERARD*, hier boven gemeld, wiens goederen wegens ontrouw, ten voordeele van den *Frankischen* Koning waren verbeurd verklaard, bewijst dat het alleen een straf was, en dat hij anders in het gerust bezit daarvan zou gebleven zijn; hiervan kan men tot andere Ingezeten en een gevolg trekken. Egter drie Eeuwen laater handelde *WILLEM de Veroveraar* op den ouden *Frankischen* voet in *Engeland*; want hij heeft de Bisdommen gebannen,

(15) De wijze hoe, wanneer en waarom Keizer *CAREL* hun dat recht ontnam, komt hier bij niet in aanmerking; men zie daarover na, *VAN WYN Byvoegz. P. 2. p. 14.*

nen, de Edelen ter dood veroordeeld, de vrije luiden als knechten aan zijn krijgsvolk gegeven, en de vrouwen der Inwooners aan vreemden uitgehuwelijkt (q).

De *Frankische* Koningen of Groot-Hofmeesters zullen zeker de goederen der *Friefche* Hertogen, in de overwonnen landen, tot hun *dominium* of *fiscus* aangeslagen hebben; zij zullen de gelegenheid niet hebben laten voorbij gaan de goederen der uitgewekenen, die hun natuurlijke Heer gevolgd waren, en van anderen die beschuldigd of overtuigd waren, met denzelfen te heulen, verbeurd te verklaren. Men kan daarbij voegen, dat de *Romeinsche* Wetten, te weten de *Codex Theodosianus*, nog in *Gallien* bekend waren, waaruit de *Franken* rasch zullen geleerd hebben, dat *res nullius* den Koning toebehoorden, en alzo dat Recht spoedig op den Duitschen bodem overgebracht hebben. Ten minsten toen CAREL de Grootte, *Saxen* en andere landen innam, is die regel nauwkeurig agtervolgd, waardoor de kroongooderen zeer vermeerderden. Van die goederen hebben de Koningen, een gedeelte aan hunne gunstelingen gegeven; gelijk PEPYN de goederen te *Els*

ont-

(q) *Cbron. S. Pantal. ad Ann. 1065. p. 906.*

ontving; niet *in beneficium*, maar als een eigendom; want CAREL Martel zegt, dat hij die van zijn Vader aangeërfd had *Jure hereditario*, en schenkt ze als dusdanig aan WILLEBRORD; andere goederen bleven aan het *fiscus*, gelijk bij voorbeeld *Tiel*, dat Eeuwen daarna, een Koninglijk hof, *villa regia* was. In laater dagen is dat uitgeven van Rijksgoederen, het zij *in beneficium*, het zij tot onderhoud van Amptenaren (*honores*), het zij aan de Geestelijkheid, dusdanig toegenomen, dat de Keizers niets meer behielden, en de kroon van alle bezittingen ontbloot werd.

Uit het gezegde kan men ook opmaaken, het waarschijnlijk te zijn, dat de Edelen en Vrijen, in die strecken naderhand voorkomende, ten deele van Friesche, ten deele van Frankische afkomst waren; en dat zedert dien tijd, de Friesche Gewoontens en Heerkomen, door de Frankische meestal verdrongen zijn.

§. 18. Een tweede niet minder belangrijke vraag is, onder welke wetten de Inwooners leefden? Van de *Batavieren* is niet veel tot ons gekomen, en men kan daarover de Werken van TACITUS, en menigvuldige commentarïen op zijne Schriften, nazien. Van de *Friesen*, is ook weinig met zekerheid te zeggen, hoewel zij

waar-

waarschijnlijk hunne eigene wetten hadden, die van Germaanschen oorsprong waren. De latere Friesche wetten, die tot ons gekomen zijn, waren zeker voor 692 niet opgesteld, maar zij behelzen doorgaans geen nieuw recht, en zijn een gevolg der oude rechten en gewoonten van dat volk. Het is niet onwaarschijnlijk, dat tot die wetten, het bekend opschrift te *Nymegen*, *huc usque Jus Stauriae*, betrekking had, om aan te toonen, hoe verre het Friesche recht zig uitstreckte; *Staveren* was immers een Friesch Graaffschap, zo als latere brieven aantoonen, en in 't begin der negende Eeuw moet het als een hoofdplaats van Friesland aangezien worden, dewijl Bisschop FREDERIK aldaar ODULPHUS, Canonick, of Monnick van s. SALVATOR, tot Pastoor en als Vicaris Generaal aanstelde (q*). Na de overwinning van PEPYN van *Herstal*, zullen zeker de beide Frankische wetten, te weten de Ripuarische en de Salische, de overhand bekomen hebben; hoewel men eigenlijk in die tijden, geene wetten van algemeen verbindende kracht, kende, dewijl het een ieder vrijstond, zodanige wetten te verkiezen, naar dewelken hij begeerde

(q*) BEKA p. 24.

de te leven, en volgens welken zijne handelingen en misdaden moesten beoordeeld worden. Betrekkelijk deeze gansche stoffe, zullen wij den lezer wijzen, tot de doorwrochte verhandeling van wijlen den Heer Raad - Pensionaris VANDEN SPIEGEL, over den Oorsprong der Vaderlandsche Rechten, en alleen eenige voorbeelden hier bij voegen, hoedanig het hieromfrent in deeze streeken plaats had.

In 't Jaar 834 gaven eenige perfoonen door eenen WIBRACHT en zijn zoon WALBERTUS gemachtigd, voor hunner zielen zaligheid aan de kerk van ST. MARTEN te *Utrecht*, al het geene WIBRACHT in *Oosterbac* en in *Praast*, (*Oosterbeek* en de *Praast* tegen over *Arnhem*) bezat, en al het geene dat onder de *Frankische wet*, hem als een eigen Heerschap toekwam; *sub lege Francorum in eorum erat dominio*. Verscheiden getuigen waren bij deeze handeling, welke te *Oosterbeek* plaats had, tegenwoordig, die vermoedelijk alle *Franken* waren, dewijl eenige volgende getuigen, bijzonder als *Saxen* voorkomen; met het onderscheid, dat de eerste allen getekend hebben, want voor hun naam staat *signum*, terwijl de naamen der anderen bloot opgeteld worden. Dit brengt ons op de gedagten, dat de gevers *Saxers* waren,

ren, met eenige landslieden vergezeld, en dat de getuigen die tekenden, *Franken* zijn geweest, om kracht aan den opdracht, volgens de *Frankische* wetten te geven. (r)

In 't Jaar 855 gaf eene FOLCKERUS aan de Abdije *Werden*, zijne erfgoederen in de *Hamelander-Gouw*, in het Graaffchap van *Wichman*, en in de *Betuwe*, in het Graaffchap van ANFRIDUS gelegen, volgens de Ripuarische en Salische wetten, en de *Euua* der Friefen. Vervolgens worden alle de goederen in deezen brief opgeteld, die gelegen waren in de Gouwen, *Veluwe*, en *Flethetti*, en in het Eiland *Batua*; zij bestonden in *mansî*, hoeven, *mansî dominicales*, heerlijke hoeven, en *scaræ in silvis*, scharen in boschen. Daarna komt een Lijst der goederen, die FOLCKERUS in Friesland bezat, in de Gouwen *Kinhem*, *Uestra-chi*, en *Humerki*, waar van de beschrijving geheel anders luidt; want behalven eenige hoeven, *mansî* in *Kinhem*, worden alle andere goederen begroot naar het getal van 't vee, *terra triginta animalium*, *terra tredecim animalium*, &c; dit bewijst, dat de natuur der landen, geheel anders in Friesland dan onder
het

(r) *Charterb. p. 16.*

het *Frankisch* gebied moet beschouwd worden. De opdracht geschiedde in 't bijzonder te *Hlara* in de Gouw *Flethetti* den 7 November, en den 10 daar aan volgende te *Heligo* in de Gouw *Batua*, voor eenige getuigen, die volgens de wet der Ripuariers, daar bij waren, en voor andere getuigen van den Oostelijken *Rhyn-oever*, en die waarschijnlijk Friesen zullen zijn geweest, volgens de *Euua* der Friesen (s).

Deeze Salische en Ripuarische wetten, gevoegd bij de Oude Heerkomen, mischien het een en ander uit de *Friesche* en *Saxische* wetten, zijn de waare bronnen van onze latere Land- en Stadrechten, waartoe mischien het *Romeinsche* recht ook iets bijgedragen heeft.

Onze Landrechten, of gelijk men die toen noemde, Landbrieven, kunnen niet hooger dan het begin der veertiende eeuw opgehaald worden. Twee voornaame redenen zijn oorzaak, dat dezelve niet vroeger konden gegeven worden.

Eerstelijk, toen waren de Landheeren eerst in het gerust bezit geraakt der territoriale hoogheid, en het was hun gelukt hunne verstrooide be-

(s) *Charterb. p. 33. en beter bij KINDLINGER Munst. Beitr. T. II. Cod. Dipl. N. 3.*

bezittingen, binnen bepaalde grenzen te vereenigen; dus zij wetten aan die landen of Aamp-ten geven moesten.

Ten tweeden, de Oude *Frankische* en andere wetten waren meest lijsten van breuken en straffen, zij bevatteden weinig van de rechten van eigendom, en andere betrekkingen der Maatschappij. De Leenrechten, Dienstrechten, Hofrechten, Thinsrechten, waren veel op heerkomen gegrond, en de knechten hadden hunne eigene Rechten; dus algemeene Rechten onnoodig waren. Maar in de dertiende en veertiende Eeuwen, wierden veele personen en goederen gevrijd, waartoe vroegere en latere kruistogten, het opkomen der steden, en de benooddigheid der Vorsten, wapendragende en schotbare ingezetenen te hebben, ieder het hunne toebagten. Hier uit wierd een nieuwe soort van vrfjheid, eene Clasfe van eigengeërfdens, die niet tot den Adel behoorden, en die dus schot en lot betaalen moesten, geboren; de Burgers der steden hadden bezittingen ten platten lande, en alle die ingezetenen verkregen onderling zo veele betrekkingen, die noch tot het Leen, noch tot den Dienst, noch tot het Hof, noch tot den Tijns behoorden; dus dat wetten moesten gemaakt worden, om daar over

te beslifen. Eigenlijk zijn de Landrechten, wetten voor allodiale goederen, in tegenoverstelling van Leen en soortgelijke rechten. Evenwel men vindt, dat de Edelen, in het begin zig weinig met die landrechten bekreunden; hunne rechten met het zwaard in de vuist verdedigden, of hunne verschillen onderling aan Arbitrage of Scheidsmannen onderwierpen, waar van het *Austragal* recht, in Duitschland, nog een overblijfsel is. En geen wonder, want zommigen dier Edelen, waren nog onafhankelijk, en anderen herinnerden zig, het weleer geweest te zijn. Eerst toen de Dienst-adel opkwam, en zig met de oude Edelen begon gelijk te stellen, en wanneer die oude Edelen bezittingen in landen, onder de territoriale Hoogheid van andere Heeren bezaten, begonnen de Landrechten algemeen erkend, en agetervolgd te worden. Het geschiedde evenwel langzaam, en veele uitzonderingen, vooral in tijden van binnenlandsche onlusten en verschillen, hadden plaats; en het hing veel af van de macht der Vorsten, vooral in bijzondere omstandigheden, voor zo verre zij hunne wetten handhaaven konden. Eigenlijk is de algemeene Landsvrede door Keizer MAXIMILIAAN den I. te Worms in 1495 verkondigd, de eigenlijke
ba-

basis van het gezag der Land- of Provinciaal Wetten in Duitschland.

§. 19. CAREL DE GROOTE en zijne opvolgers waren de Opperheeren van alle de Landen benoorden de *Waal* en *Maas*; en daar die Keizer alle Hertogdommen uit staatkundige redenen vernietigd had, zal de *Betuwe* en *Teisterband*, gelijk andere gedeeltens van het Rijk, door Graven en Richters geregeerd zijn geworden, die alleen voor een tijd aangesteld, niet anders dan Amptenaren waren.

De aanhoudende zeetochten en invallen der *Deenen* en andere Volken onder den naam van *Noormannen*, die zig de inwendige onlusten, welken het Rijk verdeelden, ten nutte maakten, gaan wij stilzwijgende voorbij. De Keizers moesten toegeven; *HERIOLD* verkreeg *Wyk te Duurstede*, en *RORICK* een Graaffschap in *Kennin* ter leen (16), *in beneficium*, omtrent het jaar 826; die evenwel de rooverijen hunner landslieden niet hebben kunnen, of willen wederstaan. Het is niet te bepalen, of zij toen ook

(16) Wij moeten, bij gebrek van een bepaald daar toe dienend woord, *beneficium* door *leen* vertaalen, gelijk door gaans geschiedt; hoewel beide in veel opzichten van elkanderen verschillen.

bok iers bezuiden den *Rhyn* verkregen hebben. RORICK na den dood van zijn broeder HEROLD, die door eenige Graven in 't jaar 847 omgebragt was, van Koning LOTHARIUS in 850 afgevallen zijnde, kwam met veele scep-
 pen, *Friesland*, 't Eiland *Besuwe*, en de na-
 buurige plaatzen langs *Rhyn* en *Waal*, ver-
 woesten. LOTHARIUS buiten staat hem zulks
 te beletten, moest hem wederom *Duurstede* en
 andere Graaffchappen ter Leen uitgeven (s);
 onder dewelke het te denken is, dat Landen
 tusschen *Rhyn* en *Waal*, begrepen zijn ge-
 weest. RORICK stierf in 867, en men vindt
 niet aangetekend, of iemand zijne leenen ont-
 ving, of dat dezelve aan de Kroon wederkwa-
 men. Het laatste is egter waarschijnlijker,
 dewijl in 882 GODFRIED, Zoon van HERI-
 OLD, de Graaffchappen en leenen, die zijn
 Oom RORICK in *Kinnin* gehouden had, van
 den Koning bekwam (u), en kort daarop het
 geheel Gewest van *Friesland*, *Frisia Provin-*
cia, tot een Bruidschat met GISLA, dogter van
 LOTHARIUS II. na dat hij te voren zig had
 la-

(s) *Ann. Bertin. ad Ann. 850.*

(u) *AIMON de Gess. Franc. L. V. C. 41. Ann. Fuld. ad Ann. 882.*

laten doopen. Dat onder die uitgifte mede het Graaffschap *Betuwe*, begrepen was, blijkt uit het verhaal van den Moord van GODFRIED, in 885 gepleegd; vermids de Keizerlijke Gezanten, tot hem binnen het Eiland gekomen zijn; om een mondgefrek met hem te houden, terwijl zij hunne herberg daar-buiten genomen hadden (w).

GODFRIED was zeker Hertog der *Friefen*, en moet als zodanig beschouwd worden, dewijl hij verscheiden Graven onder zig had. Men moet zig egter daarom niet verbeelden, dat alle Landen, waar over hij het bevel voerde, tot het eigenlijk *Friesland* gerekend wierden, en men behoort dus een onderscheid te maken tusfchen *Friesland* als een bijzonder gewest, of land, en *Friesland* als een Hertogdom, waar onder verscheiden landen stonden, gelijk hier het geval met de *Betuwe*, en mogelijk met *Teisterbant* was. Want de *Teisterbanders* worden op 't Jaar 835 *Friefen* genoemd, ten minsten volgens de uitlegging die aan het woord *Destarbenzon* gegeven is (x);

Van

(w) REGINO *ad Ann. 885. V. Wyn. l. c. T. II. p. 37.*

(x) ECKHART *de Reb. Franc. Orient. T. II. p. 651. Vaderl. Hist. T. II. p. 92.*

Van hun wordt gemeld, dat zij, volgens hunne gewoonte, op kleine schepen, de Noormannen aanvielen en verftrooiden. Evenwel wij moeten bekennen ons niet te kunnen overtuigen, dat *Dastarbenzon Teifterbant* zij. (17)

Deeze Deensche Hertog wierd te *Herispick*, in 885 door eenen Graaf EVERHARD, wiens goederen hij met geweld ingenomen had, gedood. Het komt ons zeker voor dat deeze EVERHARD, dezelfde is als EVERHARD de *Sax-*

(17) Dit zijn de woorden van de *Ann. Fuldenses ad. Ann. 885.* waar op men steunt. Nordmanni — nescientesquid factum erat, in Saxoniam prædatum ire pergebant, quibus cum pauci Saxones occurrissent et tantæ multitudinî rebellate simûissent, terga verterunt. Interea Frisiones, qui vocantur *Dastarbenzon*, quasi a domino destinati, parvissimis, ut est eis consuetudo, navibus veñti supervenerunt, & eos a tergo impugnare cœperunt; quod cum vidissent *Saxones*, qui prius fugerant, reversi sunt, & graviter eis repugnando insistebant, ingressumque est proelium ex utraque parte contra Nordmannos. Wie ziet niet, dat dit gevegt in *Saxen* plaats had, en dat het niet mogelijk was, dat aldare de *Teifterbanders*, met hunne kleine schepen op eens aankwamen; dus men veel eer zijne gedagten moet vestigen op *Friesen*, de grenzen van *Saxen* be woonende. Ook HARNIUS in *Hist. Imp. P. L. p. 265. not. m.* plaatst dezelve in *Oostfriesland*.

Saxer, zoon van Graaf MEGINHARDUS, diete *Nymegen* in 881 gevangen wierd genomen, en door zijne Moeder ENESSE, voor een groot losgeld, vrij gekogt. Deeze is daarna als Hertog van *Friesland* aangesteld, en wierd in 898 door WALGERUS *den Fries*, zoon van GEROLF, op de Jach^{te} omgebracht. Zijn Hertogdom is toen aan zijn broeder MEGINHARD, door den Keizer opgedragen (y). Wij stellen beide deeze broeders Hertogen van *Friesland*, dewijl zulks uit de bijzonderheden van den dood van GODFRIED, kan gegist worden, hoewel REGINO, de eenigste die dit verhaalt, alleen van Hertog, *Dux*, spreekt, zonder *Friesland* daar bij te voegen.

§. 20. Men zal verwonderd zijn, daar wij de vernietiging der Hertogen onder CAREL *den Grooten* gemeld hebben, dezelve zo kort daarna wederom te zien opkomen. De invallen der Slaven en Noormannen waren hier van de oorzaak; dewijl de aangrenzende Bisdommen en Graven, het aangetaste Land moesten bijstaan, was een algemeen krijgshoofd, die voor de verdediging zorg droeg, die het opontbod werktellig maakte, en het bevel daarover voerde, hoogst

no⁴

(y) REGINO *ad Ann.* 898.

nodig. Deze namen den Hertoglijken titel weder aan, en het is niet te bestemmen, of die eerste inrigting op bevel des Keizers, of uit den nood der Provinciën oorspronkelijk zij. In 867 ziet men TACHULF als Hertog van *Thuringen*, die in 874 door RATOLF, en in 877 door POPPO opgevolgd wierd. Deze laatste wierd in 892 door den Keizer afgezet, en zijn Hertogdom aan den Oostfrankischen Graaf CONRAD gegeven. In *Saxen* komt LUDOLF als Hertog voor, die de Abdy *Gandersheim* stichtte, en in 859 nog leefde. Zijn zoon OTTO, *illustris*, volgde hem op in 880. CONRAD was Hertog van Franken, die na het uitsterven van 't Carolingisch Huis, tot Koning van Duitschland verkoren wierd (2). De macht en het aanzien der Ketzers, die onder de zwakke regeering van de nakomelingen van CAROL den Grooten zo diep gevallen waren, bekwamen eene nieuwe veerkracht door de Saxische Keizers; en vooral door OTTO den Grooten. De Hertogen wierden door een speer met een vaan, *hasta vexillifera*, in hunne bediening aangefeld; zij moesten den Keizer den Eed van getrouwheid zweeren; zij stonden voor de rechtbank des Keizers te recht, die

(2) SCHMIDT *Gesch. der Deutsch. T. II. L. 3. C. 4.*

die in geval van misdaden, over hen met bijvoeging van hun gelijken (*pares curie*), het vonnis velde; zij hadden nevens hen de Palsgraven, ook Keizerlijke amptenaren, die toezigt namen, dat zij de huy toevertrouwde macht, niet te verre uitstrekten; zij moesten op 's Keizers bevel den Heerban volgen; verbeurd verklaarde goederen, en *res nullius*, kwamen niet aan hun, maar aan den Keizerlijken *fiscus*. Zij verschilden merklijk met de oude Hertogen, die onafhankelijk van de Keizers heerschten, die onverschillig den Koninglijken titel voerden, en die eigenlijk opperhoofden van vrije Duitsehe Volken waten.

Reeds lang was in gebruik de Hertogdommen en Graaffschappen aan de zoonen na te laten, wanneer zij er bekwaam toe waren, maar zulks was geenzins een bepaald recht, en men vindt veele voorbeelden voor en tegen. De Groote Heeren en Edelen streefden door alle mogelijke middelen, om de Rijksleenen in eigendommelijke goederen te veranderen, waarin zij meermaaten gelukkig slaagden, vooral onder de laatste regeerings jaaren der OTTO's, die daar in zeer toegevend waten.

Ten opzigte der *erflijkheid* bespeurt men egter een groot onderscheid tuschen Duitsch-

land en Frankrijk, 't geen des te aanmerkelijker is, daar het eerste een Keurrijk zijnde, evenwel de erflijkheid aldaar laater een algemeen recht of gebruik wierd dan in Frankrijk, 't welk een erfrijk was; dit schijnt te strijden met den natuurlijken en noodzaakelijken loop der zaken en der gebeurtenissen, dewijl een Erfkoning moet verondersteld worden, beter en naauwkeuriger toezigt op zijne rechten en bezittingen te nemen, dan iemand die daar in minder belang voor zijn huis en geslacht neemt.

Hoe het zij, in Frankrijk waren de Graven, onder de Carolingische Koningen reeds erfelijk, en zij hebben veel vroeger dan in Duitschland, den naam van hunne landen of sloten aangenomen. Laten wij tot een enkel voorbeeld, alleen aanhaalen de Graven van Vlaanderen. Van dezelve wordt in 't Jaar 1071 gezegd; in Vlaanderen was reeds zedert veele Eeuwen het gebruik, en schier tot eene wet geworden, dat een der Zoonen, dien de Vader verkoor, 's Vaders naam ontving, en geheel Vlaanderen bij erfrecht verkreeg; terwijl de andere broeders hem moesten onderdanig zijn, of buiten 's lands hun geluk zoeken (a). De Graven van Holland hebben
zig

(a) LAMB. *Schafnab. ad ann. 1071. p. 344.*

zig ook al vroeg in de erfopvolging gehandhaafd, hoewel zij onder Duitschland behoorden; het voorbeeld van hunne nabuuren in Frankrijk en Belgen, zullen zij gaarne gevolgd hebben, en mogelijk gaven de geduurige invallen der Noormannen hier toe aanleiding.

Van de andere Graven in ons Land dragen wij te weinig kennis, om bepaald daar van iets te kunnen zeggen, evenwel, de bezittingen van ANSFRIDUS in *Teisterband*, gelijk wij nader zien zullen, geven hiertoe wel eenige aanleiding. Doch 't is onmogelijk iets bestemd te stellen over een punt, 't geen zo wisselvallig is, en zo veel van de omstandigheden en van de toevallige macht des Keizers afhing; en 't welk dan op de eene, en dan weder op eene andere wijze begrepen wierd; en waarvan voorbeelden voor en tegen kunnen bijgebracht worden. Een ieder, die met ons de duistere gaanderij der Middel-Eeuw doorwandelt, zal met ons moeten bekenen, dat hier in zo wel als in meest alle de deelen van het algemeen en bijzonder Staatsgestel, zo veel verwarringen en tegenstrijdigheden gevonden worden, dewijl alles op heerkomen en niets op wetten steunde, dat ieder Systema, hoe moeielijk, hoe onpartijdig ook gesteld, door uitzonderingen, en door geschiedkundige

gebeurtenissen, kan tegengesproken worden. Dus men zig meest al vergenoegen moet, de gevallen op te geven, zonder daaruit te kunnen een gevolg trekken, verder dan tot eenen gekeren graad van waarschijnlijkheid.

§. 21. Na het uitsterven van het Carolingisch Huis in Duitschland, kwamen deeze Landen onder de Regeering der Duitsche Keizers en Koningen, en hebben volgens het gemeen gevoelen, een deel uitgemaakt van 't Rijk, naderhand 't Hertogdom van Lotharingen; dus de Nederlandsche Graven, onder die Hertogen stondep. WAGENAAR ter gelegenheid van 't Verdrag van Bon, over het bezit van Lotharingen, tuschen Keizer HENDRIK *den Vogelaar*, en Koning CAREL *den Eenvoudigen*, neemt dit aan, zeggende dat CAREL over Lotharingen en derhalven over een groot gedeelte deezer Landen gebod (b). VAN LOON gaat nog verder, en verklaart dat de Hertogen van Neder-Lotharingen, over de bijzondere Graven van dat gewest, en dus ook over die van het thans genoemde Holland, het hoog gezag hadden; hier bij het bloote gezegde van BUTKENS als een bewijs aanhaalende (c). Bij dezen BUT-

KENS

(b) *Vad. Hist. T. II. p. 107.*

(c) VAN LOON, *Al. Holl. Hist. T. II. p. 184.*

KENS (d) vindt men, dat Neder-Lotharingen door de Ardennes van Opper-Lotharingen gescheiden werd, en in zig onder andere bevatte, *Limburg, Gulik, Keulen, Cleve, Brabant, Holland, Utrecht, Friesland* en al het geen tusschen de *Maas* en *Schelde*, en tusschen de *Maas* en den *Rhyn* zeewaarts lag, maar hij brengt niets bij, om dit gezegde te staaven; dus men hem alleen op zijn woord zou moeten gelooven.

Indien men door de stelling, dat deeze Landen onder Lotharingen behoorden, verstaan wil, dat de Koningen die over Lotharingen regeerden, ook hun gezag in deze Landen oeffenden, kunnen wij dit met eenige uitzonderingen, ten opzichte der verdeelingen onder de Nakomelingen van *CAREL den Grooten*, t'eenemaal onder de Saxische en volgende Keizers, aannemen. Egter daar uit volgt niet, dat deeze Landen onder Lotharingen behoorden, en dat onze Graven en Heeren onder Lotharingen stonden. Dit is ons nergens gebleken, en het tegendeel schijnt ons waar te zijn.

Zedert *LODEWYK den Godvrugtigen*, was *Lotharingen*, dat toen een groot Rijk was, menig-

(d) BUTKENS, *Troph. de Brab. T. I. p. 2.*

nigmaal van Heer veranderd; zijnde dan aan Koningen van Frankrijk, dan aan de Koningen van Duitschland onderworpen, dan onder hen gedeeld. Eindelijk bij 't Verdrag van *Bon* bleef het aan de Duitfche Keizers, en dus onder 't Rijk. Onze Landen volgden niet altijd het lot van Lotharingen, want de Graaffchappen *Tois-terbans* en *Betuwe*, kwamen aan **LOTHARIUS** bij de deeling van 839. In 't Jaar van 870, wierd het Rijk van **LOTHARIUS** tusfchen zijne Ooms, **CAREL den Kaalen**, Koning van Frankrijk, en **LODEWYK**, Koning van Duitschland gedeeld; de Maas was de fcheiding, en alles wat beoosten die Rivier lag, dus dit Quartier, kwam aan **LODEWYK**, en bewesten de Maas aan **CAREL den Kaalen**, dus wierd Lotharingen in tweeën gefplitst. De drie zoonen van **LODEWYK** hun vaderlijk erfgoed deelende, kwam Saxon, Friesland en het gedeelte van 't Rijk van **LOTHARIUS** aan **LODEWYK den Jongen**, (e) terwijl **GAREL de Dikke** Allemannien en ook eenige Steden van het Rijk van **LOTHARIUS** wegens den wijn-voorraad ontving; **ARNOLF**, bastard Zoon van **CARLOMAN**, oudften broeder van **LODEWYK den Jongen**, en

van

(e) *Charterb. P. No. 22, 27, 28.*

van CAREL *den Dikken*, regeerde hier in 889, en zijn zoon SWENTIBOLD in 896, 897 en 900 (f). Na zijn dood, kwam dit Rijk aan LODEWYK, een kind van zijn broeder, die in 911. stierf. Maar deeze waren allen van den stam van CAREL *den Grooten*. De Duitſche Kroon ging toen over aan CONRADT, Hertog van Franken, die den 19 October van 't Jaar 911 verkoren wierd, en deze had het bewind over deeze ſtreeken in handen, reeds voor het Verdrag te *Bon* (g); ook in 914 bevestigde hij de rechten der Kerk van Utrecht, hoewel CAREL *de Eenvoudige* in 912 getragt had, zig van 't Rijk van Lotharingen Meester te maaken, en hij zelfs in dat Jaar den 12 April een Rijksdag of Openhof te *Nymegen* hield (h), en nog laater, deeze poogingen herhaalde (i). Alle Schrijvers zijn 't eens wegens het Verdrag van *Bon*, dat CAREL *de Eenvoudige*, daarbij aan HENDRIK *den Vogelaar* Lotharingen afstond, maar het Jaartal wordt verscheiden opgege-

(f) *Ibid.* No. 40, 42, 43. *Ons Cod. Dipl. T. I. No. 2*

(g) *Cbron. S. Galli ad ann.* 912, 913.

(h) *Dipl. Caroll Simplicis ap. MARTENE Vet. Script. Coll. Tom. II. fol.* 40.

(i) *Anol. Saxo ad Ann.* 916. SIGEB. *Gemblac. ad ann.* 916.

gegeven, 921, 924, 926 (k). Het is egter zeker, dat het verschil tusfchen HENDRIK en CAREL niet over geheel Lotharingen ging, maar over dat gedeelte van het Rijk van LOTHARIUS, dat tusfchen *Maas* en *Rhys* gelegen was, 't welk CAREL en ODO, zijn voorzart, van ARNULF ontvangen hadden, en dat HENDRIK, die het Rijk van ARNULF bezat, door erfrecht vermeende aan hem te behooren; GISELBERT, die door CAREL tot Hertog van Lotharingen aangesteld was, flookte daar onder; de zijde van HENDRIK aangenomen, en die van CAREL verlaten hebbende; het welk voorviel in 921, waar op in 924 volgde het verdrag van *Bon*, bij 't welk Lotharingen door CAREL aan HENDRIK terug gegeven werd (18). Dewijl CAREL *de Kaale* bij

(k) *Vaderl. Hist. T. II. p. 105. Charterb. p. I. No. 40. Not. a.*

(18) Ao. 921. Apud superiorem Franciam graves et intestine discordiæ fervebant, Giselberto agente, et pro abjectione Karoli multa mollente. Erat et contentio ipsi Heinrico cum Carolo propter regnum Lotharii, quod situm inter Mosam et Rhenum, qui Karolus et Odo Antecessor ejus ab Arnulfo id susceperant, quod Henricus qui regnum Arnulfi possideret, jure successionis a Karolo exigendum judicabat. *Anol. Saxon. p. 246. Ao. 924.* Reges Henricus et Karolus apud Bunnam confoederantur et Karolus reddidit Regi Lotharingiam,

bij de deeling van 870 alleen behield 't geen op den linker Maas - oever lag, als ook een derde gedeelte van Friesland, zo zal hij zulks aan zijn' zoon CAREL *den Stamelaar*, kleinzoon van CAREL *den Eenyoudigen* nagelaten hebben. Onder het derde van Friesland, verstaan wij Zeeland en een gedeelte van Holland; dus de gifte door Koning CAREL aan zijn' Leenman, *fidelis, Dirk* gedaan, zeer wel tot CAREL *den Eenyoudigen* kan t' huis gebragt worden (1). Maar hier uit blijkt geenzins, dat Holland en Zeeland tot Lotharingen behoorden, maar wel, dat zij onder de Regeering van Koning LOTHARIUS, en naderhand van drie CARELS, stonden. Of CAREL, bij dat Verdrag van *Bon*, meer afftond dan de Landen, waar over het geschil ging, is onmogelijk te bepaalen, maar het is wel denkbaar, dewijl gesproken wordt van Lotharingen en niet van het Rijk van LOTHARIUS; ook zou anders een later Verdrag moeten voorhanden zijn, doordien OTTO *de Groote* zijn gezag over het geheel Belgien, Vlaanderen uit-

giam, Episcopis et Comitibus utrimque rem jurando confirmantibus. *Ibid.*, p. 248.

(1) *Vaderl. Hist.* T. II. p. 109. en VAN WYN *Bijvoegs.* P. 2. p. 44.

gezonderd, oeffende, dus ook over Holland en Zeeland; en dat ook die Landen naderhand altijd bij het Duitsche Rijk gebleeven zijn. Dus het mogelijk is, dat CAREL ook het derde gedeelte van Friesland aan de Duitsche Koningen zal afgestaan hebben; ten ware men oordeele, zulks het gevolg geweest te zijn, van de verandering die in Frankrijk, kort daar na plaats greep, toen HUGO *Capet* den troon bemachtigde.

§. 22. De eerste die als Hertog van Lotharingen gemeld wordt, is GEBEARDUS, door LODEWYK *het Kind* aangesteld. Toen CAREL *de Eeuwoudige* zig Meester maakte van het Lotharingisch Rijk, wierd die bediening door hem toevertrouwd aan RAGINER, Graaf van *Hesbaje, Bergen, en Brabant*, die door zijn zoon GISELBERT in 916 opgevolgd is (m). Deze verdronk in 't Jaar 939. en zijn minderjarige zoon HENDRIK volgde hem op, onder de Momboirschap van OTTO, zoon van RICHWINUS, en na den dood van deezen verkreeg CONRADT *van Zwaben*, die met 's Keizers dochter getrouwd was, het Hertogdom. Hij sneuvelde tegen de Hongaren in 955; toen ontving BRUNO,

(m) *Anal. Saxon. p. 242. en vervolgens.*

NO, Aartsbisshop van Keulen, Lotharingen van zijnen Broeder Keizer OTTO, en nam den titel van Aartshertog aan; hij deelde het zelve in Opper- en Neder-Lotharingen. In 1005 wierd GODFRIED, Zoon van GODFRIED Graaf van de Ardennes, door Keizer HENDRIK II. tot Hertog van Lotharingen aangesteld; hij stierf in 1023, en wierd door zijnen Broeder GOTHILO opgevolgd. Deeze in 1044 overleden zijnde, gaf Keizer HENDRIK Opper-Lotharingen aan ALBERT, Graaf van Metz, en na den dood van deezen, in 1046, aan GERHARD, Graaf van den *Elzas*; en *Neder-Lotharingen* aan FREDERIK, Graaf van de *Ardennes*, broeder van HENDRIK, Hertog van *Beyeren*. De beide zoonen van GOTHILO, te weten GOTHILO, die kort daarop in een Klooster ging, en GODFRIED, verzetteden zig vrugteloos tegen den Keizer, om in 't bezit van het Hertogdom te geraaken; maar eindelijk met denzelven verzoend zijnde, gelukte het aan GODFRIED in 1065, na den dood van FREDERIK, en hij wierd Hertog van *Neder-Lotharingen*. In 1070 overleden zijnde, is hij door zijn' zoon GODFRIED *den Bultenaar*, in onze geschiedenisfen overbekend, opgevolgd. Hij wierd in 1076 vermoord, en GODFRIED *van Bouillon*, zoon van zijne zwa-
ter

110 INLEIDING TOT DE HISTORIE

ter *IDA*, en van *EUSTACHE*, Graaf van *Boulogne*, volgde hem op. Deze beroemde Held stelde zig aan 't hoofd der kruistogten, overwon het heilig Land, wierd tot Koning van *Jerusalem* verkoren, en stierf in 1100, zonder kinderen nateleat. Zijn broeder *BALDUINUS*, was zijn opvolger op dien troon, en hij schijnt geen belang in zijne oude, hier gelegene goederen, gesteld te hebben; want Keizer *HENDRIK IV*, gaf het Hertogdom *Neder-Lotharingen* in 1101 aan *HENDRIK*, Graaf van *Limburg*; na dat deze zig tegen *HENDRIK V*. verzet had, wierd hij van zijne waardigheid ontzet, en het Hertogdom aan *GODFRIED met den baars*, Graaf van *Loeven* gegeven, die zedert, gelijk ook zijne nakomelingen, den titel van Hertogen van *Lotharingen* en *Brabant* voerden; evenwel heeft het huis van *Limburg*, wegens hunne vorderingen, of om dat een Hertogdom in hun bezit geweest was, altijd den Hertoglijken titel behouden. De geschiedtsfen leeren ons, dat *Lotharingen* in verscheiden stukken wierd gespluisd, en dat de Hertogen van *Brabant*, behalven den eernaam; weinig daar van bekwamen. Her is Onmogelijk na te gaan, uit welken hoofde, die Hertogen in het bezit van *Bommel*, *Thiel*,
Rand-

Randwijck en *Herwaerden* gekomen zijn. Ten opzichte van *Veluwe* zullen wij bij dit Quartier onze gedagten tuten.

Van alle deeze Hertogen en van hun zogenoemd gezag alhier, vindt men niets. *Hollands* naam was onbekend, en deeze Graven komen als *Friesche*, en niet als *Lotharingische* voor, en het Land zelve als *Friesland*. Wanneer *MEGINHARDUS*, zedert welke geens Hertogen van *Friesland* gemeld worden, overleden is, kan niet bepaald worden; en de eenigste verrigtingen der *Lotharingische* Hertogen, die de Historie ons aanwijst, zijn, dat Hertog *GODFRIED* en *ADELBOLD*, Bisfchop van *Utrecht*, als Keizerlijke Gezagvoerders in 1018. tegen Graaf *DIRK III.* van *Holland* gezonden wierden; dat Graaf *DIRK IV.* zig met *GODFRIED*, verflooten zoon van *GOTHILO*, in 1046, tegen den Keizer verbond, en dat Hertog *GODFRIED de Bultenaar*, geholpen door *WILLEM*, Bisfchop van *Utrecht*, onder fchijn de Gravin van *Vlaanderen* bij te staan, *Holland* in 1071 overmeesterde (n); deeze drie voorbeelden zijn alteen krijsgebeurteniffen, en leveren geen het minste bewijs op, dat de Her-

10-

(n) *Vaderl. Hist. T. II. p. 141, 160, 110.*

togen van *Lotharingen*, eenig gezag in *Holland* oeffenden of eischten.

En wat het Quartier van *Nymegen* betreft, wij vinden, dat die *Saxische* Keizers zelve onmiddelijk de Regeerings zaken, zonder tuschenkomst van Hertogen, behandelden. Zij stelden aldaar Landvoogden aan, die voor hun leven in 't bewind schijnen geweest te zijn. Immers van WICHMAN, den Stichter van *Elten*, wordt gemeld, dat zijne voorouders een groot gedeelte van *Duitschland*, en voor al het bewind langs de oevers der zee bezaten (o).

GODEFRIDUS, was in het begin der elfde eeuw, Keizerlijke Landvoogd in deeze streeken, en dewijl gemeld wordt, dat hij reeds een hoogen ouderdom bereikt had, en ziekelijk was, is het te denken, dat hij dit ampt reeds verscheiden Jaaren bekleed had (p), hij was deswegen in 1009 buiten staat, de Noormannen die door de *Merwede*, tot de haven te *Tiel*, voortgerukt waren, tegen te gaan; de inwoners rondsom de *Waal*, die alle kooplieden waren, begaven zig op de vlugt, en *Tiel* wierd ingenomen. Het beleid des oorlogs wierd toe-

(o) *Eerste Deel p. 115.*

(p) ALPERT. *de Divers. Temp. L. I. Cap. 8.*

vertrouwd aan den Saxifchen Graaf WICHMAN, die met de dochter van den Landvoogd GODFRIDUS getrouwd was, en aan Graaf UNROCH, wiens Graaffchap wij weten, dat in de *Bommelwaerd* en in het land van *Arkel* lag, ook over de Stad van *Tiel* ging (q). GODFRIED is kort daarop gestorven, en wegens zijne eetlijkheid en zijn goed beleid, is zijn zoon in zijne plaats gesteld, die zeer verschillende van zijn Vader, zwakke ziels- en lichaams vermogens had; also dat Graaf WICHMAN hem in alles moest bijstaan; maar deeze had moette zijn aanzien te behouden, tegen BALDERIK, een broeders zoon van GODFRIED, die zijne bezittingen aan den linker *Rhyn-oever* bezat, en daar en boven getrouwd was met ADELA, dochter van den machtigen Graaf WICHMAN; terwijl de *Saxer* WICHMAN, zijne bezittingen over den *Rhyn* had.

BALDERIK, door zijn vrouw aangespoord, die hem onder anderen zeide: „Gaa tot den „Koning, en vraag de Landvoogdij, die U „wegens bloedverwantschap, en als een af- „stammeling van uwe voorouders toekomt,“ kwam bij den Koning, en verkreeg de Landvoog-

(q) HEDA p. 100. *Ons Cod. Dipl. Tom. II. N°. 7.*

voogdij. Zijn eerste zorg was om *Gennip*, een Slot van zijn zwakken neef te veroveren (*r*); dit was egter zeer tot ongenoegen der Ingezetenen. Meer weet men omtrent die Landvoogdij niet; en de lotgevallen van **BALDERIK** en **WICHMAN** hebben wij in het eerste Deel breedvoerig behandeld. Men kan egter hier uit vernemen, dat de zonen en bloedverwanten, eenig Recht tot Landvoogdij vermeenden te hebben. Ook klaagde men bij den moord van **WICHMAN**, aan geen Hertog, maar onmiddelijk aan den Keizer, en het was de Keizer, die het Slot *Monna* liet omverwerpen. Hertog **BERNARD** van *Saxen* komt alleen voor als Vriend en Maag van den gedooden **WICHMAN**. Dus is hier geen zweemfel van Lotharingische Hertogen.

Deeze Landvoogdij schijnt zig over het Quartier van *Nymegen* en het Land van *Cleve* uitgestrekt te hebben; ten minsten de zoon van **GODEFRIED** bezat *Gennip*. Verders hebben wij niets d'enaangaande gevonden. Maar bij ons is evenwel eene gissing opgekomen, of **WICHARD**; die tot Voogd van *Gelre*, en Broeder van **WILLEM**, Bisshop van *Utrecht*, gesteld wordt, niet Landvoogd in deeze strecken kan ge-

(*r*) *ALPERT. l. c. L. II. C. 5. en 6.*

geweest zijn, indien het waar is, dat hij ooit geleefd hebbe. Wij weten alleen door JOHAN *van Leyden*, dat hij in 't Jaar 1058 tegen FLO-
RIS, Graaf van *Holland*, neffenseenige Bisfchop-
pen en Heerèn getrokken zijnde, in een ge-
vecht gevangen is genomen (s). De kleine
Chronijk van WILLEM *van Berchem* (t) plaatst
hem als laatsten voogd; maar noch in de Chro-
nik van *Tiel*, noch in de groote Chronijk van
WILLEM *van Berchem*, geschiedt eenige mel-
ding van hem; men zwijge van vroegere Schrij-
vers. Dus wij dit alleen aanstippen; want dee-
ze oorlog wordt buiten JOHAN *van Leyden*,
elders alleen maar in korte woorden dus ver-
haald; dat Keizer HENDRIK eenige Sloten in-
genomen hebbende, de *Friesen* beteugeld wier-
den (u).

§. 22. Zommigen hebben gemeend, dat deeze
Landen, weleer onder het Hertogdom der *Ri-
puariërs* behoorden, welke zig beroepen op
een vaers van den *Saxifchen* Dichter hier boven
in de noot 10. bijgebragt, waar uit zou blijken,
dat

(s) JOH. *a Leydis* L. XI. Cap. 6.

(t) *Eerste Deel. Cod. Dipl. No. 1.*

(u) SIGEB. *Gemblac. ad A. 1058. Monach. Egmond.*
ap. KLUYT b. a. T. I. P. 1. p. 48.

dat beide *Tiel* en *Nymegen* aldaar lagen. Maar het woord *Ripheas* heeft geene betrekking tot de *Ripuariërs*, en wil alleen zeggen steden die op een stroom liggen; dit is des te duidelijker, dewijl ten tijde van Keizer HENDRIK IV, waarvan die Dichter schreef, het Hertogdom der *Ripuariërs* niet meer aanwezig was.

Het land der *Ripuariërs* strekte zig uit aan de beide *Rhyn-oovers*. Aan de linker zijde lag hetzelfde tuschen *Rhyn* en *Maas*, vanden *Moezel* en *Ourte* af, benedenwaarts tot de *Waal* toe, dus waarachtijnlijk *Nymegen* en het Land van *Maas* en *Waal* daar onder begrepen was. Naderhand vereenigden zig eenige *Ovèrrhynsche* Volken, tegen de *Saxers*, en in een verbond met de *Frankische Ripuariërs* getreden zijnde, hebben zij dien gemeenschappelijken naam aangenomen; dit kan eerst na 509 plaats gehad hebben (w). Het Hertogdom der *Ripuariërs* was uitgestrekter dan het Land zelve, en behoorde den Groothofmeester toe. Na dat PE-PYN den Troon in 751 beklommen had, wierd het met het Rijk vereenigd, en de Hertogen hielden van zelfs op. Naderhand verwisfelde dat

(w) *Chron. Gotbwic. L. 4. 749.*

dat Land zijn naam, met dien van *Lotharingen* (x).

De eigenlijke ligging van het Land der *Ripuariers*, kan men aantoonen uit de togten der *Noormannen*, die in 881, *Luik*, *Maastricht*, en *Tongren* vernielden, vervolgens vielen zij in het Land der *Ripuariërs*, en verbrandden *Keulen*, *Bon*, de omliggende Stoten en eindelijk het Paleis van *Aken* (y). Het leger van Keizer *ARNULF* door de *Noormannen* in 891 bij *Aken* geslagen zijnde, beraadslaagden de Bevelhebbers, of zij door het Land der *Ripuariërs* naar *Keulen*, of langs *Prum* naar *Trior*, of over de *Maas* naar de Vloot terugtrekken zouden (z).

De *Overrhynsche Ripuariers* hebben hunnen naam langer behouden, en die *Gouw* was bepaald tuschen de *Lippe*, de *Saxers*, de *Westphalers* en *Hameland* (a). In alle oude brieven van *Werden*, wordt die *Abdijs* geplaatst in het Land der *Ripuariers*. *Wertina sita in Ripuariis*, of wel, *sita in Pago Ripuariorum* (b).

Men

(x) Hierover kan men wazien *CRAMER Diss. de veterum Ripuariorum statu*. 1784.

(y) *REGINA ad Ann.* 881.

(z) *Ann. Saxon.* p. 228.

(a) *Chron. Gotwic.* l. c.

(b) *GELENIUS Farrag. T. IV. fol. 1. 599.*

Men kan dus besluiten, dat benoorden de *Waal*, de Landen nimmer tot de *Ripuariers* behoorden, te meer daar wij aangetoond hebben, dat *Friesland* zig tot dien stroom uitstreckte.

§. 23. Dus verre hebben wij den algemeenen ouden staat van het Quartier van *Nymegen* beschouwd; hetzelfde was toen verdeeld in drie voornaame strecken, het Graaffschap *Teisterband*, de *Betuwe*, en de Landen tusfchen *Maas* en *Waal* gelegen. Wij gaan nu over, ieder derzelve in het bijzonder te behandelen; 'en zo veel ons mogelijk zijn zal, en wij uit echte bescheiden hebben kunnen ontdekken, te onderzoeken, wie in het bezit der ondergedeelten geweest zijn, en hoe het grootste aantal derzelve, in handen en onder de hoogheid der *Geldersche* Graven, gekomen zijn. Dit werk is moejelijk, dewijl de bewijzen veeltijds ontbreken; en hoe zeer wij gestreefd hebben, meerdere te verzamelen, is ons zulks niet altijd naar genoegen gelukt, weshalven wij genoodzaakt zullen zijn uit het overeenkomstige (*ex analogia*) zomwijlen te redeneeren; dewijl het geene met het eene heeft plaats gehad, zeer waarschijnlijk op het andere kan toegepast worden.

Eene algemeene aanmerking moeten wij nog
maa-

maaken, dat de staat des Lands, alhier, gelijk was aan anderen in *Duitschland* en *Frankrijk*; Graven, Centgraven, Richters en andere Amptenaren oeffenden 's Keizers gezag; de Graven begonnen zig in de Eerlijkheid te handhaaven, en de Soldij goederen van hunne bediening, *honores*, tot hun eigendom te slaan; échter het schijnt niet, dat zij zo vroeg, als in *Belgien*, den naam van hunne Graafschappen of Sloten aangenomen hebben; ten minsten men treft geen Graaf aan, die den naam van eene deezer strecken zig toegeëigend heeft, hoe zeer men ook van Graven van *Teisterbant* droomen moge. De oorzaak schijnt hier van geweest te zijn, dat geen Heer machtig genoeg was, zijne versnipperde bezittingen te vereenigen en zijne verstrooide hoven in een kring te brengen. De Edeelen waren weleer te talrijk; en de Graven van *Gelre* naderhand machtig geworden zijnde, hebben eerst in latere dagen dat oogmerk bereikt; zij voerden toen al den Graaflijken titel, naar hunne oudste bezitting, en zij vormden van het geene zij allengsken verkregen, bijzondere Ampten. Zommige Heeren hebben zig aan hun niet onderworpen en bleven onafhankelijk, gelijk *Buren*, *Cuilenburg*, *Batenburg*, die binnen de grenzen of rondsom de Ampten lagen. De tal-

rijke bezittingen der Utrechtsche Kerken en Capittels, kunnen ook een oorzaak geweest zijn, dat geen Graaf in staat was, de nodige overhand te verkrijgen, om zig in de Graaflijke waardigheid te handhaaven; dus de kleine heerschappen op hun zelve vermogten te blijven. Daarenboven bezaten de Hertogen van Brabant alhier aanzienlijke, maar van één verwijderde goederen, 't welk ook een hinderpaal kan geweest zijn; en de Graven van *Gelre* konden eerst hunne Ampten sluiten, nadat zij die bezittingen van de Hertogen van Brabant in eigendom verkregen, of ter leen ontvangen hadden.

De overige goederen hebben bestaan in Rijksleenen, *beneficia*, die reeds in den loop der elfde Eeuw meest al erflijk geworden waren; in erfgoederen, *hereditates*, der Edelen ender Vrijen, en uit beiden zijn naderhand de Heerschappen en Heerlijkheden gesproten, die of Bannerijen, of gerichtten met hoog of laag rechtsgebied, wierden, naar mate hunne bezitters magtig waren, en het geluk hun diende. De dienstluiden behoorden onder hunne Hoofdheeren, even als de Leenmannen, en het Systema van Leenmanschap en Dienstmanschap, gaf een geheel andere wending aan het Staatsgestel. De eigenhoorigen en knechten, in hunne talrijke soorten,

waren hier menigvuldig, en behoorden aan hunnen Heer, zonder als Staatsburgers aangezien te worden. Over dit een en ander, kan men inzien het geene wij in ons Vertoog over de Bannerheeren gezegd hebben.

Het is ook zeker, dat de goederen alhier tuschen de kinderen, de dochters daar onder begrepen, deelbaar waren; immers de *Saxische* Graaf WICHMAN had omtrent het Jaar 1012, geene andere goederen aan den linker *Rhyn-oever*, dan zulke die zijn Vrouw hem ten Huwelijk had aangebragt (c). Zij was een dochter van den Landvoogd GODEFRIED, die toen dood was, en zij had een broeder, die haar' Vader in de Landvoogdij opgevolgd was; zoo dat er eene deeling tuschen hen moet plaats gehad hebben. Derhalven gingen de rechten der Erfgoederen, of *Alluyd*, hier verder, dan in *Saxen*, alwaar de dochters, alleen bij gebrek van zonen, tot de erfenis geroepen wierden.

Hieruit kan men begrijpen, dat de bezittingen zeer gesmaldeeld wierden, en van het eene tot het andere huis overgingen; vooral, indien de *beneficia* die deeling als verkreegen eigendom, mede onderworpen waren. De leenen
-schij-

(c) ALPERT: A. G. L. H. C. I.

schijnen hier niet talrijk geweest te zijn, en wij zullen zien, dat de meeste aanzienlijke goederen, eerst in laater dagen, den Grave van *Gelre* en andere Heeren, als eigendom opgedragen zijn, en van hun wederom ter leen ontvangen; doorgaans met beding van openhuis voor den Leenheer, te weten dat hij in tijd van oorlog of veete, dat Huis of Slot door zijne krijgslieden kon laten bezetten, met terug gave na den vrede; voorbehoudens egter alle andere rechten van den bezitter.

Maar dit zij genoeg. Laat ons met *Teisterbant* een begin maken; men zal in het vervolg verscheiden daadzaken aantreffen, welke ons gezegde alhier, staaven moeten.

VAN TEISTERBANT.

§. 25. Het Graaffschap, of eerder *Gouw*, *Teisterbant* was een gedeelte van het oude Eiland der *Batavieren*; ten oosten lag de *Betuwe*, en het is buiten twijffel, dat de grenzen die tegenwoordig het Ampt van *Thielreweerd*, van het Ampt van *Neder-Betuwe* scheiden, bijkans dezelfde zijn; als wel eer die tusschen *Teisterbant* en de *Betuwe* waren; hoewel *Thiel*, *Zandwyk*, *Zoelen*, en *Avezaat*, die nu tot de *Neder-*
Be-

Betuwe behooren, van ouds onder *Teisterbant* lagen; dus ook een gedeelte van *Neder-Betuwe*, benoorden de *Linge*: hierin is egter niets met zekerheid te zeggen. Ten Noorden was de *Gouw Lake* en *Isla*, en de *Leck* en *Ysfel* stroomden tusschen beide de *Gouwen*. De *Maas* scheidde *Teisterbant* ten zuiden van *Fasandria*; en het is niet wel te bepaalen, hoe verre die *Gouw* zig ten westen uitstreckte, waarschijnlijk tot *Vlaardingen* en *Maasland*. Dus bevattede zij de *Tielre* en *Bommelerweerden*, het Ampt van *Beest* en *Rhenoy*, nu tot *Gelderland* behoorende; de Graaffschappen *Buren* en *Cuylenburg*, 't Land van *Vianen*, 't Land van *Arkel*, 't Land van *Altena*, en een gedeelte van 't Land van *Heusden*. Wij durven niets omtrent de *Abblasferweerd* en andere Landen bepaalen, doordien de bescheiden ontbreken. Zommigen hebben, wel is waar, ook *Dordrecht* daar onder gerekend, en wanneer men het verhaal van *ALPERTUS* (d) in zijn verband beschouwd, heeft men wel eenigen grond te denken, dat de omtrek van *Teisterbant* zig ook meer Zeewaards uitstreckte. Omtrent het Jaar 720 vindt men evenwel, het pagus *Marsum*, aan den Mond

VAN

(d) *Alp. de div. Temp. L. II. C. 20.*

van de *Maas* gelegen, gemeld, alwaar *HERYBALDUS* een Kerk, *Basilica*, aan *WILLEBRORD* schonk; waarschijnlijk zal het aan de linker zijde van die Rivier moeten gezogt worden. (e)

De oude paalen kan men alleen aantoonen, door de plaatzen, welke als in die *Gouw* gelegen, voorkomen; de meeste daar van zijn, *Arclo*, *Bomele*, *Brakel*, *Driel*, *Malsen*, *Thiel*, *Thule*, (*Tuyt*) *Helue*, *Hafsen*, *Gameren*, *Hunfeth*; (*Heusden*) *Buria*, (f) *Hoereraar*, *Zandwyk*, *Schoenerword*, *Oudheusden*, *Aalborch*, *Woudrichem*, *Giefen*, *Ryswyk*, *Almkerk*, *Erkum*, *Avesaet*, (g) *Empel*, *Martras*, *Hortina*, *Rosmella*, *Herpina* (*Hertpt*) *Angrise*, *Hamarista*, (*Hemert*) *Hedilla* (*Hedel*) *Halosta*, (*Aelst*) *Podarwic* (*Poederoyen*) *Analo* (*Andel*) (h) *Birn* of *Bern* in 709 (i). Nog worden in 850 verscheidene plaatzen gemeld, die aldaar gelegen waren, zonder dat de *Gouw* genoemd werde, *Wadake* (*Wadenoyen*) *Uberam*, *Malsna*

(e) *THEOPRIDUS Epiternac in Vita S. Willebrordi*, C. 12.

(f) *Cbron. Geywic. T. II. p. 797.*

(g) *Marcellus in Vit. S. Suiberti, Cap. XII. p. 219.*

(h) *Charterb. P. I. No. 17.*

(i) *MIRÆUS Suppl. T. II. Cap. 6. p. 286.*

na (Malsen) *Trinnite*, (*Trichs*) *Avesate*, *Ermkina*, *Sininum* (Sennewynon) *Bomele*, *Hello-uaa*, *Herriwinna* (Herwynen) *Tertaina*, *Madaa*, *Hefola* (Heesfel) *Hamarishi* (Hemert), *Uma* (*Wia*, volgens een beter afschrift, misschien *Yne*, *Op*- of *Neerynen* (k).) Wij zullen ons thans niet ophouden, deeze plaatzen te ontleden; hier onder zullen wij gelegenheid hebben, de meeste daarvan nader te behandelen.

Hierbij moet nog opgemerkt worden, dat volgens een Lijst van giften, aan de Abdije van *Lürsch*, in de eerste helft der negende Eeuw gedaan (l), men zou kunnen denken, *Taxandria* en *Teisterbant*, een en dezelve Gouw te zijn, dewijl aldaar staat, *Anno vero II regis Ludovici tradidit Alsger in pago Taxandria sive Teisterbant* &c. daar mede zou men zig zeer vergisfen, gelijk veeten gedaan hebben (m); want *Taxandria* bevatte een gedeelte van *Brabant*, en lag geheel aan den linker *Maas oever*; egter worden, wel is waar, eenige

(k) *Charterb. l. c. No. 27.*

(l) *Charterb. P. I. No. 17.*

(m) *JANUS DOUSA Annal. L. VIII. p. 390. L. 5. SCHERUS Tab. Geograph. p. 204. in Hist. Med. Evol.*

eenige plaatzen in deze lijst gesteld, als te gelijk in beide de *Gouwen* gelegen, te weeten, *Hortina*, *Empel*, *Herpen*, *Rasmalla*, *Angrise*, *Hunfate*, die allen nog bekend zijn; *s'Hertogenbosch*, dat wel eer *Ortina* heette, *Empel* aan de *Maas* tegen over *Hedel*, en *Rosmalen* wat meer landwaerts in *Maasland* gelegen; *Herpen* is *Herpt* in 't Land van *Heusden*, en *Hunfate* gelooven wij *Heusden* te zijn. Weshalven de *Maas* toen loopen moest tusfchen landen onder deeze genoemde *Villa's* behoorende; welk woord *Villa*, men door dorp of Marck ver- taalen kan, immers een zeker gebied uitdrukt; dus die *Villa's* gedeeltelijk tot *Taxandrie*, en gedeeltelijk tot *Teisterbant* gerekend wierden. Dit schijnt te bewijzen, dat de *Maas* wel eer nog hooger dan *Bockhoven*, zuidelijker door de laage Landen van *Maasland* gelooopen heeft; maar van die veranderingen der Rivieren valt weinig te zeggen. Wij kunnen dus geenzins aanneemen het gevoelen van BONDAM (n), dat het zeker is, dat de *Pagus Teisterbant*, zig niet alleen ter rechter, maar ook ter linker zijde van de *Maas* heeft uitgestrekt; bij welk zeggen, hij den ouden loop van de *Maas*, heeft uit het oog

(n) Charterboek c. No. 17. not. b. in fine.

oog verloren. Nog veel vroeger en wel in 709 ziet men in een Brief, *Pagus Taxandria* en *Pagus Teisterbant* duidelijk onderscheiden (o); het welk nog nader blijkt uit de Rijksverdeeling van 870, waar door 't Graaffschap *Teisterbant* aan LODEWIJK, en 't Graaffschap *Taxandrum* aan CAREL kwam.

Hoe weinig gewigt wij over het algemeen op *Etymologien* of naams-afleidingen stellen, moeten wij evenwel iets in 't voorbijgaan, over de verschillende meeningen, wegens den naam van *Teisterbant* zeggen. Zommigen vermeenen, dat het komt van *Taxandria*, als zijnde *confinia Taxandriae*, grenzen van *Taxandrie*; en van het woord *bant* dat een kring, een omheining beduidt; maar wat gemeenschap is 'er tusfchen *Teister* en *Taxandria*? Anderen zijn van gedagten, dat *Teister* verdorven is van *Wester*, en daar *bant* zeker het zelfde is als *ban*, komende van *Bandum Bannum* (p), een Land, *distric-tus, territorium*; dat het zo veel is als *Westerland* — zulks fchijnt zeer gezogt, doch wij zouden eer aankleeven het gevoelen, dat *Teister* is eene afkorting van *the heister, theister*, 't welk een-

(o) MIRÆUS, l. c. p. 286.

(p) *Glof. Man. ad. Verb. Bandum e.*

eennaamig is met *struiken*; dikwils in het Latijn der Middel-Eeuw, *fructectus* genoemd; in 't Fransch *arbustes buissons*; en de bijvoeging van 't woord *bant*, beduidt een Land vol struiken en doornen, in 't Fransch *ronceraye*, *épt-naye*. Wil iemand iets anders aannemen of uitvinden, wij stellen ons geen partij.

Geene vroegere melding van *Teisterbant* wordt gevonden, dan ter gelegenheid der komst van WILLEBRORD in 697 te *Emmerik*, alwaar hij vernam, dat de Christelijke Godsdienst, ook door veelen in dat Graaffschap, aangenomen was. Het wordt een *Gouw* in de Jaaren 709, 772, 814, en vervolgens genoemd; en in de Rijksverdeeling van 839, hiet het ook een Graaffschap.

Egter moet men zig niet verbeelden, dat *Teisterbant* een Graaffschap was, in den zin, dien wij thans aan dat woord hegten; het was een *Gouw*, *Pagus*, alwaar de Keizers en Koningen, het zij één, het zij meer Graaven te gelijk, als Amptenaaren, aanstelden, dus men wel den Titel Graaven in *Teisterbant*, maar niet Graaven van *Teisterbant* gebruiken mag. Door dit niet inzien, zijn verscheiden tegenstrijdigheden en onwaarheden ontstaan. Bij veele Schrijvers vindt men berigten van die Graaven; alles is door

DITHMARS, in eene bijzondere verhandeling over *Teisterbant* te zamen gebragt, die hij ook bij zijne nieuwe uitgave van TESCHENMAKER gevoegd heeft. Daar in geeft hij het volledige geslacht-register op van alle de zo genoemde Graaven (7). In den grond is het zeer bespottelijk, de Oude *Cleeffche* Heeren van de URSTENEN te *Romen*, of van zekerer URSTIO, te doen afstammen; maar dewijl DITHMARS en anderen zig verledigd hebben, in een ernstig onderzoek, wegens de nakomelingen van ELIAS GRAIUS, te treden, zullen wij, even als wij met de *Geldersche* Voogden gedaan hebben, de gestelde opvolging van dezelve hier aantekenen, zonder egter de waarheid daarvan, eenigzins te erkennen.

§. 26. De eerste die gesteld wordt, is WALTERUS, Graaf van *Teisterbant*, wiens dochter én Erfgenaam BEATRIX trouwde met THEODERICUS, laatste Heer van *Cleve*, uit het geslacht der URSTINI; uit welk Huwelijk eene eenige dochter BEATRIX sproot.

ÆLIAS GRAIUS of ÆLIUS GRACILIS, van den welken in het bijzonder zal gesproken wor-

(7) *Historia Comitatus Teisterbant, quam præfide J. C. DITHMARO exponet D. de KLEIST. 1716.*

worden, trouwde met deeze BEATRIX; en sneuvelde of verdween in 't Jaar 734 (19), nalatende drie zoonen, DIEDERICK die hem opvolgde in *Cleve* en *Teisterbant*, GODFRIED Graaf van *Loos*, en CONRADT Landgraaf van *Hesfen*.

DIEDERICK trouwde met IDA, dochter van den Graaf van *Henegouwen*, en stierf in 759; hij liet na, REYNALD die hem opvolgde, en IDA, met den Heer VAN CUYCK getrouwd.

REYNALD trouwde met ALEYDA, REGINOFLEDA of ISABELLA, dochter van den Hertog of Graaf van *Ardennes*, want zulks wordt verscheidenlijk opgegeeven. Hij stierf in 770, en liet een' zoon na.

LUDOLF, ook LONO en LEO genoemd, trouwde met ALEYDA, dochter van SIGEBERT,
Her-

(19) Wij doen dit ongerijmde te veel eer aan, met opmerken, dat de verdwijning van GRAIUS, zou moeten plaats gehad hebben, omtrent den tijd der verovering van een gedeelte van *Friesland* door CAREL MARTEL; en dat zijn Huwelijk met BEATRIX in 711 of 713 gesfeld wordende, als wanneer haar Vader THEODERICUS reeds overleeden was, noodzakelijk zijns Vrouws Groot-Vader WALTERUS, Graaf van *Teisterbant*, nog onder de Regeering der *Friesche* Koningen, voor 692 geleefd moet hebben! Wij onthouden ons van alle verdere aantekeningen, het zou tijdverspilling zijn.

Hertog van *Aquitaniën*, en stierf in 790. VAN DER SCHUEREN voegt daar bij, dat hij van denzelfden stam was, *dat die Princen van Hollandt int irste vann gespratenn seinds*; hij liet een' zoon na.

JOHAN trouwde met CONSTANTIA, dochter of zuster van MICHEL *Curopolatis*, Keizer van *Constantinopolen*; hij stierf in 801, en liet twee zoonen na, ROBERT en BALDUINUS, die elkanderen opvolgden.

ROBERT trouwde met GARIGNA, of MATHILDIS, dochter vanden Hertog van LOTHARINGEN; hij stierf kinderloos in 806. (20)

BALDUINUS volgde zijnen Broeder op, hij trouwde met HILDEGART, dochter van den Graaf van *Provence*; en stierf in 821 of 830, malaatende drie zoonen, LODEWYK Graaf van *Cleve*,

(20) Hoe ongaarne wij ons bij die opgeraapte leugens ophouden, kunnen wij egter niet malaaten aantemerken: dat zeker in dien tijd geen Hertogen van *Lotharingen* aanwezig waren, en dat deeze Geslacht-Lijst, door een volstrekt onkundig Mensch moet opgesteld zijn, die zig niet schaamt het onmogelijke te stellen. Want ELYAS verdween, zegt men, in 734, nog jong van jaaren, en zijn agter Kleinzoons kleinzoön zou reeds getrouwd, en in 806 gestorven zijn; dus zeven geslachten in het tijdperk van 72 jaaren!

BALDUINUS trouwde met de dochter van den Graaf van VERMANDOIS, en liet eene eenige dochter na, die in huwelijk trad met WALTGERUS, broeder van THEODERICUS, Graaf van *Holland*, beide zoonen van GEROLF, aan wien zij alle hare Vaderlijke goederen bragt.

WALTGERUS liet bij zijn Vrouw een zoon na, te weten:

DIRK, die trouwde met de dochter van ARNOLD, Graaf van *Cleve*; hij liet na HENDRIK, die hem opvolgde, en GERBRAND, Heer van *Bosinchem*, die in 962 stierf, en van wien de Heeren van *Cuylenburg* afstammen.

HENDRIK, wiens Vrouw niet gemeld wordt, maar die Vader was van

ANSFRIDUS, laatste Graaf van *Teisterbant*, en Bischoep van *Utrecht*, die in 1010 stierf. Daar na verlaaten ons de *Genealogisten*, en zij geeven zig geen moeite ons te verhalen, wat van *Teisterbant* daarna geworden is. Deeze lijs-ten zijn door DITHMARUS en veele anderen opgedischt (r); en wij onthouden ons, een woord daarvan te zeggen, dewijl de minste ken-

(r) Ook SLIGTENHORST pag. 60. en PONTANUS L. IV. pag. 53.

kennis in de historie der Middel-Eeuw toereikende is, om het onmogelijke en bespottelijke daarvan in te zien, en dat eene dergelijke opvolging en afstamming, niet anders dan een herschenschim van latere dagen is. (23). Wij zullen

(23) In de zestiende en zeventiende Eeuwen, mischien nog in de agttende, (maar toen durfde men daar mede niet zo openlijk voor den dag komen, en men behield die fraaije stukken onder de geheime Archiven,) had men een' grooten smaak voor soortgelijke Genealogien, en een' gepasten twijfel, zag men als eene beleediging aan. Het is hier de plaats niet, de redenen daar van te onderzoeken. Eger dient tot een voorbeeld, dat UBBO EMMIUS in zijne Friesche Historie, de Fabelen die HAMELMAN in zijn Chronijk van Oldenburg, wegens de afstamming der Graaven van Oldenburg, en hun voormaalg wijd uitgestrekt Rechtsgebied over Friesland, gesteld had, verwierp. Graaf JAN VAN OLDENBURG vond zig daar door beleedigd, en zond eenige Raaden naar Friesland, ten einde UBBO EMMIUS, tot eene herroeping te beweegen. Hij weigerde zulks; waar op de Graaf aan Prins MAURITS van Orange schreef, om te klagen, dat hij, en, *in consequentiam*, de Huizen van Denemarken en Holstein, door hunne afkomst in twijfel te trekken, en onbeschammd voorgeeven, dat alles *Fabelwerk, narrenteiding valsch gelogen zij, om het bof te vleitjen*, sterk geïnjureerd waren. Dat hij dien lasteraar UBBO EMMIUS nooit met oogen gezien had, maar dat het hun wec doet, door deezen *Ubben* of *Buben* getraduceerd en in Boekwinkels omgedragen te worden. Dat al moest het hem

len ons vergenoegen den Leezer voortedragen, die weinige berigten, welke wij uit de geschiedenis leeren waar te zijn, na dat wij eene kleine uitstap over ELIAS GRAIUS zullen gedaan hebben.

§. 27. Het is waarlijk noodzakelijk, deeze anderzins zeer drooge stoffe, wat te vervrolijken,

geenige duizend dealders kosten, hij genoegdoening wilde hebben; waarom hij zijn Exellentie verzogt, UBBO EMMIUS, tot den tijd, dat hij zulks zou gedaan hebben, heft schrijven te verbieden. De Prins antwoordde; dat EMMIUS voldoening beloofd had, dat hij een oprecht man was, en geenzins uit bitterheid, maar alleen uit liefde tot de waarheid der Vaderlandsche Geschiedenissen, had geyverd. Dat hij den Graaf waarschouwde, indien hij de zaak verder vervolgen wilde, dat Procesfen in deeze Landen, zo veel zwaarigheid hadden, dat de Graaf zig daar over veel verdriet op den hals zou haalen; UBBO EMMIUS verandwoordde zig uit de gronden, zo als het aan ieder geschiedkundige betaamt, door het waare, van het onwaare te onderscheiden. De Graaf hield zig daar door niet vergeoegd, en de zaak eindigde met eep Pennestrijd. VAN HALEM *Gesb. van Oldenburg T. I. pag. 15.* Wij wenschen, dat niemand de zaak der *Teisterbantfche* Graaven, zo hevig tegen ons verdedigen zal; en mogt zulks ons gebeuren, dat wij dan eenen even verstandigen verdediger, als de groote MAURITUS VAN EMMIUS was, vinden zullen.

ken, en hier toe geeft de geschiedenis, of eerder de Fabel van ÆLIUS GRAIUS, of ÆLIUS GRACILIS, van wien de Graaven van *Cleve* en *Teisterbant* afgeleid worden, eene schoone gelegenheid. Men verhaalt dan, dat THEODERICUS laatste Heer van *Cleve*, gesproten uit het geslacht der *URSINI*, getrouwd was met *BEATRIX*, dogter en Erfgenaam van *WALTGERUS*, Graaf van *Teisterbant*, en bij dezelve eene eenige dochter, ook *BEATRIX* genoemd, heeft nagelaten. Deze kwam in het bezit van alle hare ouderlijke goederen, ook van den Keizerlijken Burcht te *Nymegen*, maar zij wierd van alle kanten, door haare vijanden overvallen, die na haar Vaders dood, zin in de aangeërfde Landen hadden. Zij bewoonde den *Burcht* te *Nymegen*, en op eenen dag, dat het zeer schoon weder was. (24), zag zij op den

(24) Het Jaar 713 geduurende de Regeering van *JUSTINIANUS II.* Roomsche Keizer, van *HILDEBERTUS*, Koning van *Frankryk*, en van *PIPINUS* van *Herstal*, Hertog van *Brabant*, wordt daar toe bestemd. *VAN DER SCHUEREN Chron. Cliv. M. S.* Anderen bepalen het jaar 711. *TESSCHENMAKER Ann. Cliv. p. 123.* *JUSTINIANUS II.* en *HILDEBERT* of *GHILDEBERT III.* stierven in 711.

den *Rhyn*, een zeer wonderlijk ding, te weeten een witten Zwaan met een gouden Keten om den Hals, die een Schuit voorttrok, waar in een stout Jongeling, met een verguld Zwaard in zijn hand, een Jachthoorn omhangen, en een kostbaaren Ring aan zijn vinger dragende, zig bevond. Voor hem lag zijn rood geverfd Schild, met een zilveren Infschild, waarop acht gouden Koninglijke Scepters, kruiswijze gelegd, en in het midden een schoon edelgesteente van Cynober, dat is groen. Deeze Jongeling was geheeten ELIAS, komende uit het aardfche Paradijs, dat zommigen den *Grad* noemen; hij zette voet aan Land te *Nymegen*, onder den Burcht, en begeerde BEATRIX te spreken. Zij dat vernemende, trad den Burcht af, sprak hem vriendelijk aan, heette hem welkom, en geleidde hem in haare wooning; en geen wonder, want de volgende schildering wordt van hem gemaakt. *He was de niedlichste Man, die man sien muchte, und was sehr groit, und schon van personen und van lieve bei nae off id ein gygant gewest were, und was och stolt van moede und sehr fröm ter handt.* Ook behaagde hij haar zeer wel, te meer daar hij verzekerde, dat hij gekomen was om haar Land te beschermen, en om haare vijanden te verdrijven. Tot nog grooter geluk had

BEATRIX reeds te vooren gedroomd, en was daarbij gewaarschouwd, dat die schoone Jongeling komen zou, dat hij haar Man zou worden, en dat uit dat Huwelijk, een gelukkig en zegevierend kroost zou spruiten. De verzekeringen van ELIAS, stemden met dien droom overeen, en het Huwelijk kwam tot stand; egter onder voorwaarden van den kant van ELIAS, dat zijne Vrouw ndoit naar zijne afkomst vraagen moest, want dat zij hem anders dadelijk verliezen zou. Hij hield in alles woord, en versloeg alle zijne vijanden, dus hij bij Vorsten en Heeren zeer gezien was; het welk Keizer THEODOSIUS (25) bewoog, hem Graaf te maaken, en het Land van *Cleve*, tot een Graaffschap te verhoogen, 't geen hij van het heilige Roomsche Rijk ter Leen zou houden. Anderen melden, dat hij het Graaffschap van THEODERICUS, Koning van *Frankryk*, en van CAREL MARTEL ontving. Hij won bij zijne Vrouw BEATRIX, drie Zoonen en verdeelde zijne goederen tusfchen dezelve. THEODERICUS de oudste, bekwam beneffens zijns Vaders Schild en verguld Zwaerd, het Graaf-

(25) Keizer THEODOSIUS van Constantinopel zou in 713 een Graaf aan de oevers van den *Nederrbyn* gemaakt hebben!

Graaffchap *Cleve*, en trouwde met de dochter van den Graaf van *Henegouwen*; GODEFRIDUS had het Jachthoorn, en 't Graaffchap van *Loen*, tot erfdeel; en CONRADT de jongfte bekwam den ring, en wierd Landgraaf van *Hesfen*.

Vrouwelijke nieuwsgierigheid maakte een einde aan dien voorspoed; BEATRIX kon zig niet weêrhouden bij haaren Man te bed liggende, hem eens te vragen. *Heer! zult gij uwe kinderen niet willen zeggen, van waar gij gekomen zijt?* en op dat gezegde verdween hij, zonder dat zij hem ooit weder zag. Berouw en hartzeer kwelden haar dusdanig, dat zij binnen 't jaar ftierf. Schrijvers die nog eenige geloofwaardigheid aan dit verhaal toestaan, giften dat ELIAS in een slag tegen de *Sarrazyner*, onder CAREL MARTEL sneuvelde. Men heeft ook getragt zijn oorsprong te ontdekken; zommige gelooven, dat hij van geringe afkomst, anderen dat hij een *Griek* was. Bij TESCHENMAKER, door DITHMARIUS uitgegeeven, en in de aangehaalde Verhandeling van den Heer VAN KLEIST, kan men zig voldoen, indien men begeert meer daar van te weten. Wij hebben gevolgd het handschrift van GERHARD VAN DER SCHUEREN, Geheimschrijver van den Hertog van *Cleve*, die een Cleeffche Chronijk in 't Jaar 1478 schreef,
en

en die zijne bron HELIONANDUS Historigraphus aanhaalt (26). „ Hij bekent egter, dat „ deze geschiedenis zeer wonderlijk is te be- „ grijpen, en dat veele luiden oordeelen, dat „ het een Mirakel was, of eerder *id est van avet* „ *altheid uit de poëterien (Dichters)* so voor- „ genomen. Evenwel, daar de Cleeffsche Hee- „ ren, deze overlevering aanneemen, komt het „ hem niet toe, zig verder daar in te onder- „ winden, en hij wil alleen het verhaal van „ HE-

(26) Deēze is zeker HELINANDUS *Frigidi Montis*, Monachus ordinis Cisterciensis, die een Chronijk in 48 Boeken van het begin der Waereld af, tot 1208 toe schreef. Hij leefde onder de Regeering van PHILIPUS AUGUSTUS, en stierf in 't Jaar 1227. TESSIER in het agtste Deel van de Bibliotheek van de Cistercienser orde p. 73. heeft de vijf laatste Boeken, gaande van 634 tot 1204 uitgegeeven. Doordien wij dat Werk niet bij de hand hebben, is het ons niet mogelijk, het zelve met de Chronijk van G. VANDER SCHUEREN te vergelijken; maar waarlijk men verliest niets daarbij. W. VAN BERCHEM beroept zig ook, op het vierde boek van denzelven HELINANDUS, die, zegt hij, een Chronijk van het begin van de Waereld af tot zijne tijden toe, te weeten onder Keizer OTTO IV, die in 1218 stierf, schreef; en aldaar staat ook, dat ELIAS den Graaf van *Listebonne*, in een tweekamp te *Nymegen* overwon, om de Hertogin van *Bouillon* te verdedigen; waara hij met haar dochter trouwde.

„HELIONANDUS opgeeven.” Hier in toont hij veel meer oordeelkunde, dan WILLEM VAN BERCHEM, die zijne Chronijk, met juiste deezen ELIUS GRACILIS aanvangt, en daar bij voegt zulke omstandigheden van Koning ORIENT, die Vader van ELIAS was, dat het waarlijk ombegrijpelijk zelfs in die tijden, voorkomt. Wij zouden ons vermaaken, daarvan een uittreksel te geeven, waren wij niet overtuigd dat hij het gehaald heeft, uit een Werk, waar mede wij ons moeten ophouden, om te doen zien, welke hulpmiddelen de Geschiedschrijvers der vijftiende Eeuw gebruikt hebben.

§. 28. Het zelve hiet de *wonderlijke Historie van den Zwaanen Ridder* (s) en was in oude tijden, in Dichtmaat geschreeven, maar in onrijm, door PETER DESRAI in 1499 uitgegeeven, die daar bij gevoegd heeft, de Geschiedenissen van de nakomelingen van GODFRIED van *Bouillon*, tot de laatste kruistogten toe; daar de oudste Handschriften alleen gaan tot

(s) *Histoire miraculeuse du Chevalier au Cyne fils du puissant Roy Oriant daquel est issu Godefroy de Billon avec les faits de ce Roy et de plusieurs autres Princes et Barons Chrétiens.*

tot BALDUIN, GODFRIEDS broeder, en zijn opvolger van den Throon van Jerusaleem. Het handschrift is in tweeën verdeeld. Het eerste Deel is een volstreckte Fabel, behoorende tot de Toverromans, en het tweede is een half waare geschiednis van GODFRIED van *Bouillon*. Ziet hier den inhoud van de Fabel.

Zeker Prins, genoemd PIERON, heerschte in het sterken Eiland, en trouwde met MECTABRUNE, Erfdochter van eenen machtigen Koning; hij was goedaartig, en zij zeer mismakt van lighaam en van ziel. Uit dit Huwelijk wierd ORIENT gebooren, die zijn Vader, na dat dezen door hartzeer wegens zijns Vrouws kwaadaartigheden gestorven was, opvolgde, en nog jong zijnde onder zijns Moeders Voogdije stond, die hem zeer hard handelde, en eene slechte opvoeding gaf. De jonge Koning eens op de Jacht zijnde, zo ontmoette hij eene schoone Juffer, op welke hij doodelijk verliefd geraakte, en waar mede hij trouwde; 't welk zijne Moeder zeer misviel (27). BEATRIX, dus noemde zij

(27) Ter gelegenheid van de feesten, die bij dat Huwelijk plaats hadden, geschiedt melding van *feux de joye* (vreugde vuuren) en van volgende Musicalische Instrumenten. *Cornets, Tabours, Douleines, Linx, Rebecqs, Violons ou Vielles, Echiquiers, Manicordes.*

zij zig, vermeende dat eene eerlijke Vrouw, niet meer dan één kind te gelijk kon ter wereld brengen, en zij verweet aan eene arme vrouw, haar onbehoorlijk gedrag, toen haare tweelingen gedoopt wierden. Hier over wierd zij gestraft, want terwijl ORIENT aan het hoofd van zijn Leger, zijne vijanden op de grenzen versloeg, kraamde zij zeer voorspoedig van zeven kinderen, zes zoonen en ééne dochter, alle even schoon en een gouden keten om den hals dragende. Haare Schoonmoeder, de wijze vrouw omgekogt hebbende, liet de kinderen met zeven honden verwisfelen, en gaf bevel aan haar vertrouwde knaap MARQUES, de kinderen te verdrinken, of in de boschen tot een prooij der roofdieren neder te leggen; het laatste geschiedde; een Kluisenaar vond dezelve, en nam die naar zig; maar verlegen hoe die wigten optebrengeu, bad hij den Hemel een wonderwerk te doen, en met eens verscheen een witte Geijt, waar aan de kinderen zoogen. Alles ging voorspoedig, en de kinderen bleven in den kluis, tot dat zij volwasfen waren.

Inmiddels was Koning ORIENT van den krijg t' huisgekomen; en sloeg geloof aan de leugens van zijne Moeder, hij liet zijne Vrouw in de gevangenis werpen, hoewel MATABRUNE haar wil-

wilde doen verbranden. Bij toeval kwam een der Hovelingen, op de Jacht zijnde, die zeven kinderen tegen; hunne schoonheid en de gouden ketens kwamen hem buitengewoon voor, en hij gaf daar kennis van, aan de oude Koningin, die woedende, MARQUES de oogen uithaalde, en hem in een kerker smeet. Zij zond dadelijk eenige knechten om de kinderen te dooden, die alleen de zes jongsten in den kluis vonden, dewijl HELIAS de oudste, met den Kluisenaar, naar een bijliggend Dorp was gegaan. De kinderen waren zeer verschrikt, maar de knechten voelden hun hart met mededoogen vervuld, zo dat zij hen geen leed deden, en alleen de gouden ketens afnamen, waar van het gevolg was, dat zij allen zes in witte Zwaanen veranderden, en naar het water vloogen.

De zes Ketens wierden aan MATABRUNE overhandigd, die zeer misnoegd was, dat de knechten haar verzekerden, de zevende onderweegs verloren te hebben. Een goudsmit werd opgedragen, de ketens tot een klomp te versmelten, maar bij het smelten van den eersten keten, groeide de stof dusdanig, dat een grooter klomp daar van kwam, dan anders van de zes te zamen. De goudsmit behield de 5 ke-

tens met een gedeelte van het goud, en brage den klomp aan MATABRUNE.

De Kluisenaar en HELIAS t'huis gekomen zijnde, zогten vrugteloos de andere kinderen, maar eindelijk vonden zij op den naastgelegen vijver, de zes witte Zwaanen, die HELIAS aanvloogen en liefkoosden; deze voedde hen dagelijks met brood. Om het verhaal wat te verkorten, zullen wij alleen melden, dat BEATRIX door toedoen van MATABRUNE zou verbrand worden, dat HELIAS, door den Kluisenaar aangespoord, den Kamper die zig als klaager opgeworpen had, overwon; waar door zijne Moeder niet alleen, vrijgesproken, maar in vorigen luister hersteld werd. Hieruit volgde de ontdekking der geboorte van de zeven kinderen, en de vijf ketens aan de halzen der Zwaanen gehangen zijnde, bekwamen die wederom hunne vorige gedaante; maar de zesde, wiens keten gesmolten was, bleef Zwaan, en bezogt zomwijlen zijnen Vader en zijne Broeders. Op zekeren dag kwam hij bij hen, zwemmende voor een fraaij toegetakelde Schuit, met onbekende Personen bemand, en riep door zijn geschreeuw zijnen broeder HELIAS aan den oever; deze iets wonderdaadigs bemerkende, trad in de Schuit, en zijn Vader ORIENT vereerde hem bij zijn
ver-

vertrek, met een Jachthoorn, welks geluid uitneemend was. De Schuit volgde den stroom, en bragt de beide broeders in een groote Rivier, waarschijnlijk den *Rhyn*; zij zetteden voet aan Land bij eene Stad, die de Chroniëkschrijver *Nimaye* noemt, zeker *Nymegen*; aldaar hield toen Keizer OTTO zijn Hofdag, en hoorde de klagten van zijne onderdaanen en leenmannen; een Graaf van *Franqueborg* bevond zig daar, en beschuldigde zijne Schoonzuster, de Hertogin van *Bouillon*, dat haar dochter onwettig was, zijnde gebooren gedurende 's Hertogs reize naar 't Heilig Land, alwaar hij gestorven was. HELLIAS blies in zijn hoorn, en verdedigde de rechten der beide Princesen, in een tweestrijd tegen den Graaf; hij overwon, en als men denken kan, trouwde hij met de jonge CLARRISSE; dus wordt de Erfdochter van *Bouillon* genoemd. De Bruiloft wierd met veel pracht te *Nymegen* gevierd, en de Keizer beleende ELIAS met het Hertogdom *Bouillon*, doordien hij zig niet te kennen had gegeven, en voorgaf een Ridder zonder naam, en goederen te zijn. De jonggetrouwden gingen naar het Land der *Ardennes*, waarvan *Bouillon* de hoofdplaats was; zij regeerden daar te zamen zeven Jaaren, en teelden eene dochter, IDA genoemd. Eindelijk

HELIAS, aan de begeerte van zijne Vrouw, om het Land zijner geboorte, en zijne afkomst te weten, niet langer kunnende wederstaan, verklaarde, haar zulks niet te mogen zeggen, en dat hij deswegens genoodzaakt was, te vertrekken; 't welk hij 'sanderendaags volvoerde, niet tegenstaande de tranen en smeekingen van Moeder en Dochter. Hij keerde terug naar het sterken Eiland, bouwde daar een Klooster en wierd een Monnik. Wij hebben alle deeze gebeurtenissen, zo kort mogelijk uitgetrokken; het vervolg van den Roman dient niet meer tot ons oogmerk; alleen moeten wij nog zeggen, dat IDA trouwde met EUSTACHIUS, Graaf van *Boulogne*, bij wien zij drie Zoonen kreeg, den vermaarden GODFRIED van *Bouillon*, BALDUIN, beide den een na den anderen Koningen van *Jerusalem*, en EUSTACHIUS (28).

§. 29.

(28) *Melanges tirés d'une grande Bibliothèque F. troisième Partie, p. 4. sqq.* Daar wij niet in 't geval zijn geweest het werk van HELINANDUS, met de aanhaalingen bij VAN BERCHEM en VAN DER SCHUREN te vergelijken, schijnt het ons egter toe, dat hij het geval van Koning ORIENT en ELIAS GRAIUS, in algemeene bewoordingen verhaalt, zonder hetzelfde, op de afkomst der *Cleeffche* Graaven toetepassen; want bij VAN BERCHEM wordt uitdrukkelijk de Hertog van *Bouillon* genoemd. Of de Schrij-

ver

§. 29. WILLEM VAN BERCHEM, gelijk wij boven zeiden, discht ons alle deeze bijzonderheden op, alleen dat hij ELIAS te *Nymegen* met BEATRIX, dochter van den Heer van *Cleve*, doet trouwen. De Zwaan en goud Keten, gedaante veranderingen, niets ontbreekt aan zijn verhaal; waar uit men veilig besluiten kan, dat hij uit die bron geput heeft, gelijk zeker de *Cleeffche* Schrijvers ook deden; en dat dus VAN DER SGHUREN groot gelijk heeft te zeggen, dat het van de *Pösterien* komt. Het onderscheid is, dat volgens de *Cleeffchen*, de Vrouw van ELIAS, BEATRIX heette, en hij drie Zoonen naliet, die *Cleve* en *Teisterbant* erfdien, en dat zulks in het begin der agtste Eeuw zou plaats gehad hebben. De Roman van den Zwaan en ridder, brengt het t'huis tot de Hertogen van *Bouillon*, noemt de Vrouw van ELIAS, CLARISSE, geeft hem maar ééne dochter, IDA; en, zonder een Jaartal te bepaalen, moet egter de tijd der gebeurtenissen, wegens de levende personen tot het einde der elfde Eeuw gebragt worden.

Om

ver van den Roman des Zwaan en ridders uit HELINANDUS, of beiden zulks uit ééne bron geschept hebben, is ons onbewust.

Om met een woord het waare van het ver-
dichte te onderscheiden, moeten wij melden, dat
de Moeder van GODFRIED van *Bouillon* en van
zijne broeders, werkelijk IDA heette, en dat
zij getrouwd was met EUSTACHIUS, Graaf
van *Boulogne*; zij was eene zuster van GOD-
FRIED *met den bult*, Hertog van *Neder-Lotha-
ringen*, in onze Jaarboeken overbekend, die in
't Jaar 1075, kinderloos' gedood zijnde, zijnen
Neef GODFRIED van *Bouillon*, tot opvolger
had. De Vader van IDA was GODFRIED, ook
Hertog van *Neder-Lotharingen* die in 't Jaar
1070 te *Verdun* stierf, afstammende van GODE-
FRIDUS, die als Graaf in de *Ardennes* op 't
Jaar 939 gemeld wordt, en haar Moeder was
BEATRIX, eerst getrouwd aan BONIFACIUS,
Markgraaf van *Toscanen*, en dochter van FRE-
DERIK, Hertog van den *Moefel* en *Opper-Lo-
tharingen*, en van MECHTILD van *Zwabem*.
Men heeft dus perfoonen en tijden, in die Fa-
belen verwisfeld; en geen wonder, wanneer
overleveringen uit Dichters getrokken wor-
den (29). Men doet geen stap in de gebeurte-
nis-

(29) Om hier van een enkel voorbeeld te geven, is de ge-
beurtenis van den zogenaamden *Hond van Montargis*, die den
Ridder MACHARIS vermoordde, na dat hij door zyn' Meester

nissen der Middel-Eeuw, of men overtuigt zig, dat alom het fabelachtige, met het waare vermengd is; waar toe de Levens der Heiligen, en de Ridder- of Historie Romans, die *Frankryk*, in de dertiende en veertiende Eeuwen zo in dicht- als onmaat voortbragt, aanleiding gaven. De Schrijvers der vijftiende Eeuw, vermits de handschriften zeldzaam voorkwamen, en de Drukpers nog niet uitgevonden was, hadden wei-

AUBERY de *Montdidier*, in een tweegevegt overwonnen en tot bekentenis gedwongen was, door de beste Schrijvers aangenomen. — MONTFAUCON, *Monumens de la Monarchie Francoise*. III. OLIVIER de *la Marche*. SCALIGER *contra Cardanum*, *Exerc*, 202. en eene menigte anderen hebben daar aan niet getwijfeld. Het geval moet plaats gehad hebben, onder Konink CAREL V, van *Frankryk*, in 't Jaar 1371. Evenwel is het zeker, dat zulks een opgewarmd sprookje is, uit de tijden van CAREL den Grooten, gelijk men bewijzen kan uit ALBERICUS *Monachus de trium fontium*, die omtrent 1041 schreef. Deeze zegt op 't Jaar 780. De Alberico milite Montii Desiderii, qui eam (filiam Desiderii Longobardorum Regis) debuit condiscere a Machario proditore occiso, de cane venatico, ejusdem Albrici qui dictum Macharium in presentia Karoli Parisiis duello mirabili devicit — et cetera isti fabulae annexa, ex parte magna falsissima. Quae omnia quamvis delectent, et ad risum moveant audientes vel etiam ad lacrimas, tamen a veritate historica nimis recedere, lucri gratia ista composita.

weinig hulpmiddelen; en de beginselen van eene zuivere oordeelkunde, heeft men eerst aan de tijden van LUTHER te danken. Men is dus genoodzaakt, de oude Chronijken, die meestal zamen gesteld zijn door personen, die verscheiden Eeuwen daarna leefden, met veel omzigtigheid te gebruiken, doordien de redeneering, dat dezelve uit bronnen ons nu onbekend, zullen geschept hebben, geen stand grijpt; dewijl men de meeste van die bronnen nog bezit, en men dagelijks ondervindt, dat de een den anderen uitschreef, gelijk wij reeds aangetoond hebben (†). Hierbij komt nog, dat zij overleveringen als waarheden hebben geboekt; en wie kan twifelen, aan hoe veel vervalsching en vermeerdering de overleveringen onderworpen zijn. Gelukkig egter bezit men nog veele Schriften; door gelijktijdige of kort daarna geleefd hebbende personen opgesteld, aan welken men, een veel grooter graad van vertrouwen kan toestaan.

Wij hebben ons reeds te lang met de Roman van den Zwaanenridder opgehouden; maar het moest ons dienen, om den oorsprong van dat Cleeffche sprookje te onderzoeken; en het is
bui-

(†) I. Deel pag. 85.

buiten twijfel, dat het uit Fransche Dichters gehaald is; en dat de plaats van *Nymegen*, alwaar het toneel geplaatst wordt, heeft kunnen dienen, om het zelve den Graaven van *Cleve*, toeteëigenen. Eene overlevering van zaaken, die in de onbekende aloudheid hebben plaats gehad, komt der ligtgeloovigheid en den hoogmoed menigmaal te stade. Het is egter mogelijk, dat zomtjds eene verciërde waarheid daar onder verborgen ligt; maar hoe die te ontdekken? (30)

§. 30. De Fabelen en gewrochten der inbeelding daar latende, is het tijd, wat nader tot de waar-

(30) Men zal ons met eenigen schijn van reden konnen berispen, de achtbaarheid der Historie te schenden, door ons zo lang met eene fabel op te houden, en dezelve zo omstandig te verhaalen. Maar men gelieve indagtig te zijn, dat wij een oordeelkundig onderzoek naar de waarheid doen, en geene geschiedenissen, schrijven. Deeze Fabel is ernstig door veele Auteurs behandeld, en de verstandigsten hebben zelfs getragt 'er eenen Historischen draaij aan te geeven. Sommigen echter hebben aan het aanweezen van ELIAS GRAIUS, en aan zijne nakomelingen getwijfeld, zo als TESSCHENMAKER *Annal. p. 123.* GELENIUS *in vita S. Engelberti.* PIGHIUS *in Hercule Prodicio.* RHAY *Animæ Illustræ*, en onze PONTANUS *p. 53;* hoewel hij ook fabels daar onder aanneemt, en zig op het gezag der Cleefsche Jaarboeken beroept.

waarheid te treden. Men vindt van ouds verscheiden perfoonen, die goederen in *Teisterbant* bezaten, en giften aan Kerken en Kloosters deden; als bij voorbeeld AENGELBERTUS, zoon van GAOBERTI in 709, een hoeve *casata* te *Bern*, aan WILLEBRORD voor de Abdije *Epternach* (u): HOHOWART in 772, een hoeve te *Hunfetti* en te *Buria*, aan de Abdij *Lörsch* (w). Verscheiden *Franken* omtrent 't Jaar 814, goederen aan de *Maas* gelegen (x). Geen van allen schijnen Graven of Heeren geweest te zijn. Maar het is zeker, dat in den loop der tiende Eeuw, een WALGERUS of WALTGERUS, een Heer in *Teisterbant* was. Men stelt, dat hij is die WALTGERUS, zoon van GEROLFUS, welke in 898 Hertog EVERHARD van *Friesland*, op de Jacht doodde (y), en die broeder van THEODERICUS, doorgaans, eersten Graaf van *Holland* genoemd, was (z). Ook vermeent men, dat hij met de Erfdochter van BALDUINUS,
Graaf

(u) *Hantbeim l. c. T. I. p. 105.*

(w) *Charterb. P. I. No. 4.*

(x) *Ibid. No. 17.*

(y) REGINO, *ad annum 898.*

(z) *Vad. Hist. T. II p. 96. Mon. Egmond. ap. ELUIT, l. c. T. I. P. 1. p. 18.*

Graaf van *Teisterbant*; in den echt trad, gelijk wij boven zagen.

Ter beede van UDO zijn' bloedverwant, en van Graaf WALTGERUS, bevestigde Keizer COENRADT de bezittingen van de *Utrechtsche* Kerk in 't Jaar 914 (a); en Graaf WALCHERUS even als Graaf THEODERICUS, na welken hij staat, evenwel met invoeging van vijf andere Graven tusſchen hen beiden, zijn in 't Jaar 916 te *Heristal* op een Hof of Rijksdag (*generale placitum*) door Koning CAREL den eenvoudigen, gehouden (b). Inſgelijks zijn Graven WALTHERUS (die hier de eerste staat) en THEODERICUS, zijnde twee tusſchen hen beide genoemd, getuigen van het verdrag te *Bonn* in 921 of 926, tusſchen HENDRIK den Vogelaar, en CAREL den eenvoudigen (c).

Uit deeze brieven kan men geenzins bewijzen, dat deeze beide Graven THEODERICUS en WALTGERUS, Graven van *Holland* en in *Teisterbant* waren, dewijl alleen Doopnaamen voorkomen, zonder het minste bijvoegſel, 't welk eenig verder vermoeden kan geven; uit-
ge.

(a) *Charterb. P. I. No. 44.*

(b) *Ibid. No. 45.*

(c) *Ibid. No. 46.*

genomen den Brief van 814, die meer of min doet denken, dat WALTGERUS eenige betrekking tot de Kerk van *Utrecht* had. Ook kan men in deéze Brieven niet vinden, dat deeze Graaf WALTGERUS, dezelfde zij, als die Hertog EVERHARD om 't leven bragt, en die broeder van THEODERICUS, Graaf van *Holland* was. Indien egter dit laatste waar mogt zijn, is hij zeker geen broeder van dien Graaf THEODERICUS geweest, met den welken hij in de Jaaren 916, en 921 (926) voorkomt, dewijl deeze onmogelijk dezelfde persoon als de *Hollandsche* THEODERICUS of DIRK kan geweest zijn. Immers op de twee gemelde Jaaren, voerde hij den graaflijken titel, terwijl de *Hollandsche* DIRK, welke van CAREL den eenvoudigen, *Egmond* en eenige andere goederen, als een erfgoed in 922 ontving, geen Graaf was, en door den Koning alleen *zijn getrouwe* (*fidelis noster*) THEODERICUS genoemd wierd (d). Wij brengen deezen brief tot CAREL den Eenvoudigen, gelijk door de beste Schrijvers geschiedt, en niet tot CAREL den *Kaalen*. Vergelijken wij daar mede, dat THEODERICUS, die ten tijde van Keizer CAREL, en onder den

Utrechts-

(d) MIERIS, *Charterb. T. I. p. 33.*

Utrechtschen Bisfchop ODILBALDUS, dus tusfchen 866, dat ODILBALDUS den zetel beklom, en 877, dat CAREL de Kaale ftierf, het Klooster van *Egmond* ftichtte, en die een broeder was van WALTGERUS, door dien Keizer CAREL tot Landvoogd aangefield, *qui dignitatem praefecturae suscepit a Carolo Calvo*; had hij daar door den Graaflijken rang verkreegen, zo kan hij, THEODERICUS, die eenvoudig *fidelis* in 922 genoemd wordt, niet zijn (e). De Heer KLUIT, wil den text van CAREL de *Kaale* in de *eenvoudige* veranderen; maar dan blijft de zwaarigheid over, nopens Bisfchop ODILBALDUS, die in 't Jaar 900 overleden is, dus voor dat DIRK, *Egmond* als eigendom van den Koning verkreeg. Welken eerbied wij voor de gevoelens van dien geächten Hoogleeraar hebben, kunnen wij daar in niet toefstemmen, en wij gelooven eerder, dat THEODERICUS, die *Egmond* geficht heeft, onder CAREL den *Kaalen* leefde, dat hij een broeder van WALTGERUS en Keizerlijke Landvoogd was, en dat zijn zoon THEODERICUS, van CAREL den eenvoudigen, de Kerk van *Egmond* en de andere goederen als eigendom in 922 ontving; daar

(e) *Monach. Egmond. l. c. et not. 54.*

daar hij en zijn Vader die te vooren als *beneficium* bezaten; de uitdrukking in den Brief voorkomende, dat hij de goederen even als zijne bezittingen, die hem bij Erfrecht toekwamen, genieten zou, *jubemus ut si quis reliquis possessionibus quibus jure hereditario videtur uti, ita et hujus nostri muneris largitate rebus impensis valeat — frui ipse et omni ejus posteritas*, geven hier toe aanleiding, en bewijzen daar en boven, dat aan THEODERICUS nog andere eigene goederen toebehoorden. Maar dan kunnen DIRK en WALTGER geen zoonen van Graaf GEROLD zijn, die in 889 eenige goederen van Keizer ARNULF in eigendom bekwam (f). Maar deeze afstamming, steunt zo veel wij weten, alleen op het gezag van den vermomden COLYN; de oudste Schrijvers, als BEKA, de Egmondsche Monnik, zwijgen daar van; en zelfs aan JOHAN van Leyden, hoe vindingrijk hij ook was, is zulks niet in de gedagten gekomen. De eenigste grond kan zijn, dat een WALTGERUS GEROLFS zoon was, en dat een WALTGERUS broeder van THEODERICUS gesteld wordt; maar volgt daar uit, dat het dezelfde persoon was?

Daar

(f) MIERIS, h. c. p. 27.

Daar in beide giften aan Graaf GEROLF in 889, en aan DIRK in 929, alleen van eigendom van goederen en geenzins van Graaflijke bediening, of van Graaffchap melding geschiedt, is het zeer mogelijk en zelfs waarfehijnlijk, dat beide geene de minfte betrekking tot elkanderen hadden; dewijl niet dezelfde, maar geheel andere goederen voorkomen. Het Land was immers groot genoeg, dat GEROLF, zo wel als DIRK een eigendom van den Koning ontvangen kon, zonder zig in den weg te zijn.

Dat WALTGERUS, zo niet een Graaffchap, ten minften aanzienlijke goederen in *Teisterbant* bezat, is buiten tegenspraak. Hij en zijn zoon RADBODUS, hadden ook van den Keizer ter Leen gehouden goederen in de *Pagus Lake* en *Isla*, die OTTO I. in eigendom in 944, aan de Kerk van *Utrecht* gaf (g). Zij hadden nevens zökeren HATTO, het Klooster bij de Kerk van *Thiel* gesticht, en aan het zelve, veele goederen, onder anderen een Willigebosch bij *Thiel* gelegen, geschonken, volgens den bevestigings brief, van Keizer OTTO in 850 gegeven (h). Uit een' anderen Brief van den Keizer in 953, ziet

(g) HEDA, p. 83.

(h) *Ibid.* p. 86.

ziet men, dat WALTGERUS veele goederen te *Amude*, den tol onder anderen, wel eer ter leen bezeten had, die in eigendom aan de *St. Martenskerk* gegeven worden, beneffens de Vischerije in *Almere*, dat is de *Alm* in 't Land van *Altena*, die onder *Teisterbant* behoorde; even zo wel als de goederen die Graaf HATTO, zeker de gene die mede het Klooster van *Thiel* verrijkt had, te *Loenen* en langs de *Vegt* bezat (i); zonder dat wij egter uit den zin des briefs van 950, mogen bepaalen, dat HATTO mede een zoon van WALTGER geweest zij. Wij zouden eerder vermeenē, dat hij zijr oudste Broeder was, dewijl hij voor hem het Graaffchap, waar *Amude* lag, bezeten had, gelijk uit den Brief van 953 blijkt. Evenwel, verkreeg RADBODO de Graaflijke waardigheid, want volgens een Brief van 975, lag AMUDE in zijn Graaffchap in *Pago Insterlake*, en daar uit ziet men, dat WALTGER weleer dat Graaffchap, en ook eenige goederen, en den tol aldaar bezeten had (k). Dus was WALTGERUS Graaf in den omtrek van *Muyden* en langs de *Vecht*, en zijn zoon RADBODO was zijn opvolger; maar

(i) *Ibid.* p. 86.

(k) *Ibid.* p. 87.

maar daar uit verneemt men niet, dat hij een Graaffchap in *Teisterbant* bezat; hoewel in dien tijd, een perfoon verschelden Graaffschappen kon machtig zijn; gelijk wij hier onder bij ANSERIDUS zien zullen. Men zegt, dat hij een broeder van DIRK I. Graaf van *Holland* geweest zij, en dat hij bij *Tiel* in het vlek (*Villa*) *Avezaet* woonde (1); maar dit getuigenis is van laaterē dagen, en daar men wel eenige betrekkingen tusfchen HATTO en WALTGERUS vindt, maar een diep ftilzwijgen ten opzigte van DIRK waarneemt, komt de zaak ons onbeweezen voor, en vermeēnen wij die broeders DIRK en WALTGERUS vroeger, en wel tot het einde der negende Eeuw, te behooren. Hun wordt nog daar en boven een Odm, HAGANO genoemd, gegeven, die te *Zanten* zijn woonplaats had; allen van *Trojaansche* afkomst, en daarom hiet *Zanten* klein *Troja*.

Deeze Graaf WALTGERUS was getrouwd met ALBERADE, en zij hadden te zamen prachtige Kerkgewaaden, aan de Kerk van *Tiel*, die zij geflicht hadden, gefchonken; dezelve wierden door de Noormannen in 1009 geroofd; eg-

(1) *Magn. Chron. Belg. p. 65. VAN BERCHEN, Chron. M. S.*

ter bleef de Kerk onbeschadigd (*m*). Dit is alles wat wij van dit geslacht weten, en ons is onbewust, of POPPO, Zoon van WALTGERUS, die dienstgoederen in het Graaffschap van *Un-roch*, en te *Arkel* bezeten heeft, welke de Keizer in 998 aan de Kerk van *Utrecht* gaf, een zoon van deezen WALTGERUS, of van eend' anderen van dien naam was; even weinig weet men, of de volgende perfoonen, van dewelke wij spreken zullen, uit den zelfden stam sprooten, of eenige maagschap met het zelve hadden.

§. 31. De eerste die daarna voorkomt, is ANSERIDUS, Graaf van een gedeelte van *Brabant*, die een zoon was van Graaf ANSERIDUS, welke hem vijftien Graaffschappen naliet, waar onder, *Huy*, *Rien*, en *Loeven* geteld worden (31); ook behoorde hem een gedeelte

(*m*) ALPERTUS *de divers. Temp. p.* 102.

(31) ANSERIDUS qui dum fuisse Comes Bratuspantium. SIGBERT. *Gembl ad ann.* 997. ANSERIDUS in Bratuspantium finibus Comes ALPERTUS *l. c. L. l Cap. II.* ANSERIDUS Comes Brachbantorum, tam justitia quam potentia famosus. *Chron. Afligemensis ad annum* 990. A domino Anfredo Comite Lovaniensi — fundatum est cœnobium — in villa Furne. EGIDIUS *Monach. vita Norgeri Episc. Leod.* Clarebat inter Nobiles Francorum, ANSERIDUS Comes

deelte van *Teisterbant*. BUTKENS stelt hem zoon van LAMBERT, Graaf van *Loenen*, dewijl een ANSFRIDUS, zoon van LAMBERT in 956 Kerkvoogd, *Advocatus*, van de Abdije *Gemblours* was, en dat WITICHIND, hem noemt Neef, *Nepos*, van GESELBERT, Hertog van *Lotharingen* (n). BUCHELIUS is van dezelfde gedagten, en HONTHEIM noemt ook RODBERTUS, Aartsbischop van *Trier*, die Oom van ANSFRIDUS was, en een Neef van dien Hertog (o). Indien ANSFRIDUS, die met ARNOLDUS, neven van dien Hertog genoemd worden, en die, na dat dezelve in 't Jaar 939 verdronken was, het slot *Kievermont* bezet hield, en vervolgens, door den Keizer, in genade aangenomen wierd, een Graaf van *Huy* en *Brabant*

mes Hoyensis, qui etiam cum esset comes Bratuspantium &c. *Annal. Leodenses ad ann. 988. Comitatus Hoyensis*, is zeker *Huy* boven *Luyk* op de *Maas*, en *Rien* was een Graafschap, waar in *Westerlo* en eenige andere plaatsen lagen. *Charterb* p. 79; ook *Antwerpen*, want ROTHINGUS gaf omtrent 718 de Kerk in 't Castellum *Antwerpen* super fluvium *Scalda* in pago *Renensium*, aan WILLEBRORD. THEOFRID. *Eptern. in Vita S. WILLEBRORDI* C. 12.

(n) BUTKENS *Trop. de Brabant* L. II. C. 5. & 6. *Miræus Don. Piar.* 32. not. 1. T. I. p. 41. *Oper.*

(o) BUCHELIUS *not. a ad Bekam* p. 37.

bant was, gelijk zeer waarschijnlijk voorkomt, kan het onze ANSFRIDUS niet zijn, dewijl die zijne spoooren eerst in 961 won, gelijk wij zien zullen; maar wel zijn Vader, ook den naam van ANSFRIDUS dragende; hier bij komt nog, dat in dien tijd Graaf IMMO, hem zijne eenige dochter ten huwelijk aanbood; dus kan de zoon, indien het zelve tot stand gebragt is, zeer mogelijk in 940 of 941 gebooren zijn, 't welk volmaakt uitkomt, met al het geen wij van ANSFRIDUS weten (p). Ook van elders verneemt men, dat een ouder Graaf ANSFRI-DUS in wezen was, van wien nog verscheiden giftbrieven voorhanden zijn (q).

Zommige Schrijvers hebben een geheel ander gevoelen aangenomen, en stellen RADBERTUS, Aartsbisshop van *Trier*, dus ook zijn broeder, Vader van ANSFRIDUS, beiden zoonen te zijn van THEODERICUS, Hertog van *Saxen*, en broeders van MATHILDIS, Vrouw van Koning HENDRIK den Vogelaar (r). Van Loon is dit ge-

(p) WITECHINDUS *ap. MEYBOM. S. R. G. T. I. p. 648.*

(q) FREHERUS *Orig. Palat. aangebaald bij BUCHELIUS ad Hedam p. 102. not. b.* Wij hebben het werk zelve niet bij de hand.

(r) VAN LOON *l. c. T. II. p. 227 en Tab. Geneal. p. 15.*

gevolgd, en dit geheele stelsel steunt op een plaats van ALBERICUS (s), aldaar aangehaald. SCHEIDIUS, FALCKE, ECCARD, vallen meer of min in de zelfde gedagten; maar wij verkiezen BUTKENS hier in, op het gezag van WIDECUNDUS, en van den Saxischen *Analist* te volgen: te meer dewijl de bezittingen van ANSFRIDUS, daar voor een grooter graad van waarschijnlijkheid bijbrengen. ALBERICUS begaat ook twee fouten, die aan zijn gezegde minder geloof doen slaan; hij meldt de aanstelling van ROBERTUS tot Aartsbisschop, op 't Jaar 921, daar zulks eerst in 931 plaats had; en THEODERICUS was geen Hertog van Saxon, maar Graaf van *Westphalen*, in *occidentali regione*, 't welk door anderen uitgelegd is, Graaf van *Aldenburg*, of van *Ringelheim* (t): hij is ook een veel te nieuw Schrijver, om alleen op hem te vertrouwen; en in het leven van de Koningin MATHILDIS, geschiedt geen de minste melding van die twee broeders, die haar gegeven worden.

ANS-

(s) ALBERICUS *Monach Trium Font. ad ann. 921.*(t) *Vita S. MATHILDIS ap LEIBNITZ S. R. Brunsw. T. I. p. 192. GOBELINUS PERSONA — MELMAN Chron. van Oldenburg en anderen.*

ANSFRIDUS werd door zijns Vaders broeder ROBERTUS, Aartsbisfchop van *Trier*, die zijn *Patruus* genoemd wordt, en van 931 tot 956 regeerde, in alle geestlijke en waereldlijke deugden opgevoed, en naderhand door zijn Vader ANSFRIDUS, aan BRÜNO Aartsbisfchop van *Keulen* in handen gegeven, om hem tot den Krijgsdienst te vormen. Hij jongman zijnde, *juvenis*, vergezelde Keizer OTTO I. naar *Italien* in 961, en wierd door hem, bij zijne intrede te *Romen*, tot zijnen Zwaarddraager aangesteld (32). Zijne deugden, dapperheid en wijsheid, worden hoog geroemd. Hij fchijnt ook in groote gunst bij de Fransche Koningen geftaan te hebben, want hij keurde goed de gifte die Koningin GERBRECHT, in 968, van *Mersen* bij *Maasricht*, aan de Kerk van *Rheims* deed (u). Zijne VROUW was HERSINT of HILSUNDIS, die zig Gra-

(32) *Analista Saxo* p. 357 *sqq.* WIDECHINDUS, wel is waar, noemt den ouden ANSFRIDUS Oom, *Patruus*, van den jongen ANSFRIDUS; maar het geheel verhaal met de bijkomende omftandigheden, toont duidelijk aan, dat het een fchrijffout is, en dat *Pater*, Vader, daar moet ftaan; en dat dus de leezing bij den *Saxifchen Analist*, de beste of waare zij.

(u) MIRÆUS *Don. Pier. C. XXXVII. T. I. p. 48. Oper.*

Gravin van Stryen, *Comitissa terra de Stryen*, noemt, en met haar heeft hij de Abdije *Thorn*, bij *Mafeyk* aan de *Maas* gelegen, gesticht. Veele goederen heeft hij volgens het gebruik van die tijden, aan dat Godshuis geschonken, onder anderen de Kerken van *Hemert* en *Avesaet*, gelijk men uit een Brief van 1007 zeker stellen kan (w); hoewel alleen Bischof NODGERUS van *Luik*, daar in genoemd wordt; maar *Avesaet* was eene van zijne bezittingen; en een liefhebber der oudheid vermeent, dat hij eerst het Vrouwenklooster op zijn Erfgoed *Avesaet* gesticht had, het welk hij naderhand naar *Thorn* overbragt (x). Geen optelling van de verder geschonken goederen is meer voor handen, maar uit verscheiden bezittingen, en vooral uit het groot aantal Leenen, die de Abdije *Thorn* in het Quartier van *Nymegen* toekomen, of onder haar behooren, kan men gevoeglijk oordeelen, dat allen dezelve van ANSFRIDUS afkomstig zijn, en weleer zijn eigendom waren. De gifte door zijne Vrouw in 992 gedaan, bezitten wij nog, (y) en zij bestaat in Erfgoederen, in

(w) *Charterb. P. I. No. 65.*

(x) WALT. BROCKIUS *op HEDAM p. 102. not. c.*

(y) KNIPPENBERG *Historia Eccles. Gelr. L. II. Cap. 3.* die zegt dezelve uit de Archiven van *Thorn* te hebben.

in het Land van *Stryen*, en in de Baronie van *Breda*, gelegen; onder dezelve geschiedt melding van GILLISELA, elders onder den naam van *Gilifa*, als haar gewoon verblijf, opgegeven. Het is buiten ons bestek de egtheid van dien Brief te onderzoeken; maar wij kunnen niet ontveinzen, dat de Titel *Comitissa terræ de Stryen*, en de toenaamen, die aan de voorkomende getuigen gegeven worden, ons op dien tijd zeer verdagt voorkomen, en een blijk schijnen te zijn van een veel laater opstel: de inhoud is egter van waarde gehouden, want *Thorn* bezit aanmerkelijke goederen in die strecken.

Uit dit Huwelijk, voor zo veel wij weten, is maar eene dochter, BENIGNA genoemd, gesprooten, die door haare Ouders tot eerste Abdisse van *Thorn* aangesteld wierd, en haar Vader overleefde. HILSUNDIS stierf kort na de voorgemelde gifte; ten minsten toen haar Man de Bisschoppelijke waardigheid kreeg was zij reeds overleden. De Saxische *Analist*, heeft ons eenige bijzonderheden van haar dood, die met wonderwerken gepaard ging, nagelaten.

We.

Zij is ook bij MIRRIS, bij VAN GOOR, en op vele andere plaatsen gedrukt.

Weduwnaar geworden zijnde, is ANSFRI-
 PUS door den Keizer tot den ledig geworden
 Bisschoppelijken Zetel van *Utrecht* in 't Jaar 995
 benoemd. Met moeite was hij te bewegen, die
 waardigheid aanteneemen, dewijl hij in de Wa-
 penen grijs geworden zijnde, het hem ongerijmd
 voorkwam, reeds bejaard, de Clericale Kruin-
 scheering te ontvangen; eindelijk gaf hij toe;
 en zijn Zwaard op het Altaar van *S. Marie te*
Aken neêrgelegd hebbende, wierd hij tot Bis-
 schop ingewijd. Hij stierf in 't Jaar 1010 vol-
 gens ALPERTUS (z), die als tijdgenoot zijnde
 geloofwaardiger is dan BEKA, die zijn dood
 op 1008 stelt. Men kan bij dien Schrijver zijn
 stigtelijk leven, en zijne wonderwerken lezen.
 Bij zijne uitvaart, was zijn dochter de Abdisse
 van *Thorn*, en zijn bloedverwant, Graaf UN-
 ROCH, tegenwoordig (a). Uit het gene wij
 hier boven gezegd hebben, wegens het Huwe-
 lijk van zijn Vader ANSFRIDUS, is het te den-
 ken, dat hij den ouderdom van bijna zeventig
 Jaaren zal bereikt hebben.

Dit

(z) Ook LAMBERTUS *Schafnab. ad ann. 1010 Vita*
S. Meinwerci C. 20.

(a) *Analist. Saxo l. c. ALPERTUS l. c. L. 1. Cap. II.*
 tot 18.

Dit is het voornaamste dat men van hem weet; men vindt daar in geen blijk, dat hij een Graaf *van* of *in Teisterbant* zij geweest, dewijl geene oude Schrijvers eenig gewag daar van gemaakt hebben. Egter uit eene algemeene overlevering, gevoegd bij verscheiden giften, die hij in laater Jaaren, wanneer hij reeds Bisschop van *Utrecht* was, gedaan heeft, kan men dit voor eene Historische Waarheid aanneemen: en het is buiten bedenken, dat hij in onze streek, zo al geen Graaffschap, immers aanmerkelijke goederen en Heerschappen bezat. Wij moeten dus die giftbrieven doorloopen.

Nog waereldlijk zijnde, wanneer hij genoemd wordt *ANSFRIDUS Comes, illustris vir* (33), schonk hij het Graaffschap *Huy* in 't Jaar 985 aan de Kerk van *Luik*; 't welk door den Keizer bevestigd wierd (b). Aangaande de stichting van *Thorn*, hebben wij reeds gesproken.

In het Jaar 997; Bisschop zijnde, gaf hij zijn Erfgoed, dat hij weleer met volkomen
Rechts-

(33) Deeze Titel *Illustris Vir*, hem door den Keizer gegeven, is een bewijs van zijne geboorte uit eenen Hertoglijken of Vorstelijken stam, dewijl de Graven doorgaans, of *nobilis* of *spectabilis vir* genoemd worden.

(b) *Chapeauville Hist. Episc. Leod.*

Rechtsgebied bezeten had, *quam antea potestati-
 tive possederam*, in het Graaffchap *Rien* gele-
 gen, te weten, *Westerlo*, *Oudlo*, *Colo*, *Miren-
 beke*, *Honbeke*, *Borchte*, aan de Kerk van
Utrecht (c). Deeze goederen wierden aan de
 Domproostdij gehegt; en zommige daarvan,
 zijn door de Domproosten in Erfpacht aan de
 Heeren van *Wesemale* uitgegeven, en van dezel-
 ven bij Erfrecht aan de Heeren van *Merode* ge-
 komen, die 'er nog in bezit van zijn: andere
 zijn ter leen uitgegeven (d). Wij vertaalen het
 woord *potestatiive*, door volkomen Rechtsge-
 bied, dewijl het zeggen wil, *possidere cum omni
 potestate ac jurisdictione et dominio* (e); even-
 wel doet de uitdrukking, *wel eer, quam antea*,
 denken, dat daar door iets anders beöogd
 wordt; dewijl *ANSFRIDUS* dat rechtsgebied,
 Bisfchop zijnde, even zo goed als te vooren,
 machtig kon zijn: dus komt ons voor, dat
potestatiive hier de Graaflijke bediening, die hij
 Geestelijk wordende afgetreden had, beduidt.

De gifte van *Bommel* en van eenige andere
 plaat-

(c) HEDA, p. 93.

(d) *Arch. Eccl. Metrop. Traject. en Leen-Register der
 Domproostdij.*

(e) *Gloss. Manuale P. Potestatiive.*

plaatzen, door Keizer OTTO in 999 aan de Kerk van *Utrecht*, is eenigzins duister, en men kan uit de bewoordingen van den Brief niet stellig besluiten, dat die goederen te voren aan ANSFRIED behoorden; het is egter niet onwaarschijnlijk: Wij zullen ter gelegenheid van *Bommel*, nader daar van moeten spreken. De Bisschop stichtte het Klooster *Hogenhorst* bij *Amersfoort*, en gaf aan het zelve in 't Jaar 1006, eenige goederen te *Driel*, in de *Gouw Teisterbant* gelegen, met huisgenooten, diensten, en 't gericht of bijvang, *cum familia cunctoque servitio et districtione*, zo als hij het van den Keizer ontvangen had en hield. Hij voegt daar bij goederen, door anderen geschonken, en negen Kerken, onder welke *Hamershe* was (f). Dit Klooster *Hogenhorst* naderhand naar *Utrecht* overgebracht zijnde, is geworden de Abdije van *S. Paulus*, en de vorige giften ontvingen hunne bevestiging in 1028 door Keizer CONRADT: maar in dezen laatsten Brief worden alleen vijf Kerken, onderscheiden van die in den voorgaanden, gemeld; in *Teisterbant* lagen de Kerken van *Hamershe* en *Sandwich* (g).

Het

(f) *Charterb. No. 64.*

(g) *Ibid. No. 73.*

Het is waar, dat uit deeze Brieven niet eigenlijk bewezen kan worden, dat ANSFRIED in *Teisterbant* een of meer Graaffschappen bezat; zelfs komt UNROCH toen meermalen als Graaf voor; maar zo als wij reeds gezegd hebben, de overlevering is hier toereikende, dewijl zij steunt, op brieven, en berigten, en men niet al te keurig moet zijn, in tijden waar van zo weinig tot ons gekomen is; ten minsten voor zo ver men niets ongerijmds of tegensprekende daar in aantrest. BEKA, zeker een der oudste Schrijvers, hoewel drie Eeuwen daarna levende, zegt uitdrukkelijk, dat ANSFRIDUS veele Erfgoederen, die hij met volkomen rechtsgebied, *potestative*, in 't Graaffschap *Teisterbant* bezat, aan de Kerk van *Utrecht* geschonken heeft: en in een handschriftelijke Chronijk, worden die goederen bij *Tiel* geplaatst, en gezegd, dat de voornaame woonplaats van ANSFRIDUS te *Driel*, en dat hij Heer van omtrent de geheele *Bommelerweerd*, van *Altena* en *Woudrichem* is geweest; de vermeerderde BEKA stelt, dat hij het Graaffschap *Teisterbant*, dat bij *Tiel* lag, aan *Utrecht* gaf (*h*). Wij maken also geene zwaarigheid ANSFRIED, in navolging van alle Schrijvers, voor een Graaf in

(b) BEKA, p. 36. not. b. BEKA *ausitus* p. 67.

in *Teisterbant* te erkennen, en vermeenen tevens, dat na daar van afstand gedaan te hebben, bij het verkrijgen der Bischoppelijke waardigheid, hij UNROCH tot opvolger gehad heeft, die ook zijn bloedverwant genoemd wordt, en mogelijk een gedeelte van zijn goederen geërfd heeft.

§. 32. De naam van deezen UNROCH, wordt zeer verscheidenlijk opgegeven, maar wij bepalen ons bij den meest gebruikten (34). Hij staat bekend als Graaf over een gedeelte van *Teisterbant*; *Bommel* en de dienstgoederen van POPPO, zoon van WEIGERUS, lagen in het zelve, maar niet *Arkel*; het welk opmerkenswaardig is, dewijl het bewijst, dat zijn gezag niet over de geheele *Gouw* zich uitstreckte; dit kan men uit twee Brieven van 999 en 1002 verneemen (i). Ook wordt *Tiel* gemeld, als gelegen in *Teisterbant*, in het Graaffchap van UNROCH op 't Jaar 1000 (k). Toen de *Noormannen*, eene Landing op de *Waal* en te *Tiel* in 't Jaar 1009 deden, en de Landvoogd GODEFRIED wegens

(34) Huneri, Hunrigi, Hunrogi, Urochi, Vurochi, Humroci, Humrochi. *Charterb. P. I. No. 62. not. 9.*

(i) *Charterb. P. I. No. 62. en 63.*

(k) *I. Deel. Cod. Dipl. No. VII.*

gens ouderdom buiten staat was, het bevel te voeren, wierd de zorg der verdediging aan dezen Graaf UNROCH, en aan den *Saxifchen* Graaf WICHMAN toevertrouwd. Deeze gebeurtenis leidt natuurlijk tot de vraag, of de Keizerlijke Landvoogd, *Præfectus*, boven de Graven stond, of dat hij hun gelijk was? Dat is te zeggen, of hij als Keizerlijk Opperhoofd, verscheiden *Gouwen*, verscheiden Graaffchappen, onder zijn bewind had, met een macht eenigzins met die der Hertogen overeenstemmende, uitgezonderd de erflijkheid? Dan wel of hij benoemd was, te regeeren Landen en plaatzen, alwaar geene Graven zig bevonden, en welke plaats hij vertreedde, niet als een erfelijk perfoon, maar als een aangesteld Amptenaar? Wij bekennen hier in niets te kunnen beslifen, en men kan nazien, het geen wij over de *Præfecti* gezegd hebben (35). Evenwel uit de poogingen van

WICH-

(35) *Tweede Deel* §. 8; p. 23. Eger moeten wij hier nog bijvoegen, dat wij het woord *Landvoogden* gebruiken om *Præfecti* uit te drukken; maar zij zijn niet gelijk-tuidend; want de Landvoogden worden alleen gevonden in zulke strecken, waar veele Rijksteden lagen, als in den *Elzas*, *Zwaben* en *Franken*; dewijl zij in die Steden de Keizerlijke Rechten handhaafden; en in dien zin kan men onze *Præfecti* niet beschouwen. Wij vergelijken dezelve bij de
Land-

WICHMAN en van BALDERICK, om die Landvoogdij in handen te bekomen, schijnt die post eenigzins boven de Graven te zijn geweest; en wij verbeelden ons, dat die Voogden eigenlijk Krijgsbevelhebbers op de Grenzen, even als de Markgraven of Landgraven waren: de geduurige strooperijen der *Noormannen* maakten die noodzakelijk, en na dat die opgehouden zijn, zullen ook de Voogden een einde genomen hebben. Maar om weder tot UNROCH te keeren, men vindt hem in 't Jaar 1010 op de uitvaart van zijn Neef, Bischof ANSFRIED (l). VAN LOON vermeent, dat hij is die Graaf VILRINGUS, welke op den 10 Juny 1018 in een gevegt tegen den Graaf van *Holland* sneuvelde (m), en in den vermeerderden BEKA, WILINGUS genoemd wordt. Zulks kan zeer wel zijn, dewijl de naam van UNROCH verschillend geschreeven

Landgraven, die in 't einde der elfde Eeuw voor 't eerst opkwamen, en *Comites provinciales*, *Comites patrie* genoemd worden; zij waren *fürstenmäßig* en erflijk; en eene soortgelijke waardigheid zullen vroeger de *Præfidi* bekleed hebben: het bewijst tevens, dat in die strecken geen Hertogen waren. SCHEIDEMANTEL *Repert. III: Landgraf. Landvoogt.*

(l) ALPERTUS, l. c. L. I. Cap. 8. en 16.

(m) VAN LOON, l. c. T. II. p. 275.

ven is, gelijk wij hier boven gezien hebben. Verders weet men niets van hem; maar het is niet waarschijnlijk, dat hij kinderen naliet; anders zou het Graaffchap wel op hen gekomen zijn, of men zou eenige berigten of gisfingen daar omtrent vinden. Nog is bekend een krijgsman uit edelen ftam gefprooten, PETHEBALDUS genoemd (36), die al zijn erfgoed in het Graaffchap *Teisterbant* gelegen, aan *S. Marzen* in 997 schonk; en daat bij bepaalde, dat de geheele Hof in *Hero*, al wat hij in *Tne* bezat, en wat onder zijne macht, de Kerk van *Ukele* toebehoorende, stond, aan de Broeders (Canoniken) ten *Dom* in het bijzonder, en al het overige gemeenschappelijk aan de Broeders der beide Kerken, komen moesten; hier tegen ontving hij twaalf ponden voor zijn leven. Wij nemen hier de verandering door den Heer BONDAM voorgelagen, volvaardig aan, wegens den Naam van *Tne*; te meer, dewijl *Hero*, zeket

Hier

(36) *Quidam miles, nobili parentum profapia genitus. Charterb. P. I. No. 61.* Wij vertaalen het Woord *Miles* door *Krijgsman*, gelijkvuldend met *ingenuus*, en niet door *Ridder*; zijnde de Ridderlijke waardigheid eene uitvinding van laetere dagen, ter gelegenheid der kruistogten. *Miles* is eigenlijk in die tijden een *ingenuus*, die den heilbaan te paard volget moest.

Hier is, bij *Neerynen* gelegen, ook vermeenen wij, dat *Ukele* niets anders dan *Huckelum* zijn kan, 't welk naderhand de Heeren van *Arkel* toebehoorde. Dat *FRETHEBALDUS* nog andere goederen bezat, blijkt daaruit, dat hij drie hoeven, *mansus*, en twintig slaven, *mancipia*, die tot zijn Hof behoorden, van deese gifte uitzonderde. Dus moet die Hof, *Curtis*, buiten *Teisterbant* gezogt worden; dit is wederom alles, wat men van dien Edelen Heer weet.

Nog wordt gemeld van een Graaf *THEODERICUS*, die tot bevrediging drie hoeven in *Teisterbant*, aan Bischof *ADELHOLD* opdroeg. *BONDAM* vermeent, dat hij *DIRK III.* Graaf van *Holland* geweest zij (*n*); ten minsten, uit den Brief blijkt niet, dat hij een Graaf in *Teisterbant* was.

§. 33. Wij hebben reeds te voren gezien, dat alle de bezittingen van Graaf *BALDERICK*, wiens lotgevallen wij in 't breede verhaald hebben, aan den linker *Rhyn-oever* lagen; het is dus zeer waarschijnlijk, dat zommigen daarvan in *Teisterbant* en *Betua* moeten gezogt worden; waarover wij nader eenige gissingen zullen waagen.

Im-

(*n*) *Charterb. P. I. No. 73. not. 8. en No. 82.*

Immers zijne Gemaalin ADELA heeft aan Bis-
 chop ADELBOED, voor het Klooster *Hogen-
 borst* opgedragen, *Lienna, Winderheim, Ha-
 merthe*, in *Swyndrechtwere*, bij de *Merwede* (37):
 welke uitlegging wij verkiezen boven de hui-
 verigheid van BONDAM, om te beslissen, of
 die genoemde plaatzen betrekking hebben tot
 de Erfgoederen, door ADELA geschonken. De
 brieven van 1028 en 1050, zijn, wel is waar,
 voor een tweeledigen zin vatbaar (o); maar
 ons gevoelen steunt hierop, dat *Lienna* het-
 zelfde als *Lienden* is, aan *S. Paulus* toebehoor-
 rende, gelijk wij hier onder bij de *Betuwe* zul-
 len aantonen; dus ook het zelfde als *Liendle*,
 waarvan ADELA de helft in 997, aan de Abdije
 van *Elten* afstond.

De zoon van ADELA, bij haar eersten Man
 Graaf IMAD verwekt, te weten MEYNWERK,
 Bis-

(37) De schijnbaare tegenstrijdigheid, dat *Hamertsbe*
 door ADELA aan *Hogenborst*, en door ANSFRIDUS aan
Tborn opgedragen is, kan op twee wijzen opgelost wor-
 den, of door een onderscheid te maaken tuschen *Opbe-
 mert* en *Nederbemert*; of door te stellen, dat de Kerk van
Hemert aan *Tborn*, en de Hof *Hemert* aan *Hogenborst*
 kwam. De *Archiven* van de gewezen Abdije van *St. Pau-
 lus* zouden hier in licht kunnen geven.

(o) *Charterb. P. 1. No. 73. not. o.*

Bisfchop van *Paderborn*, bezat aanzienlijke goederen in de *Nederlanden*; als zodanigen behoorden hem voorzeker de Graaffchappen *Redinchem* en *Veluwe*, en waarschijnlijk een Graaffchap of Heerschap in *Teisterbant*, in den omtrek van *Tuyl*, aan de beide oevers van de *Waal*. Hij stichtte de Abdijs *Abdinghof* te *Paderborn*, en schonk aan dezelve den 3 *Februa-ry* 1031, behalven veele goederen in *Duitschland* en op *Veluwe* gelegen, ook *Teisterbant*, met de Kerken van *Tuyl*, *Haefien*, *Gameren*, *Hellow* en *Nywaet*, beneffens de tiendens daar onder behoorende (p): welke gifte in het leven van MEYNWERK dus gemeld wordt; in *Teisterbant* een hof met het geheele huisgezin, de Moeder-kerk van *Tuyl*, met de vier Capellen daar onder behoorende, beneffens de tiendens (38). Van elders ontvangt deeze zaak
nog

(p) *Charterb. P. v. No. 74.*

(38) In *Teisterbant* curtem cum tota familia, matrem ecclesiarum in *Tuilon*, cum quatuor Capellis adjacentibus *Ninwela*, *Helue*, *Haften*, *Gambora*, cum decimis earum. *Vita S. MEYNWERCI*. Het woord *familia*, vertaalen wij, hoewel oneigenlijk, door *huisgezin*, dewijl wij het hoogduitsch woord *Gefinde* niet mogen gebruiken. Door *familia* wordt verstaan, alle dienstkuden, eigenhoorigen, knechten

nog meer licht; want ter gelegenheid dat MEYNWERK, den 2 Nov. 1031, de Kerk van die Abdij inwijdde, zegt GOBELINUS, dat hij veele onderlijke erfgoederen, zo wel in 't Sticht *Utrechts*, als in 't Graaffchap *Teisterbant*, ook een gedeelte van het Graaffchap *Redinchem*, aan dezelve opdroeg; want dus verstaan wij de woorden, *in Comitatu Teisterbant et de Comitatu Redinchem* (39).

Hier bij is géén volstrekt Rechtsgebied, Ban of Dominium gegeven, maar alleen de voordeelige inkomsten, *utilitates*, en den volkomen eigendom. Het is te gelooven, dat de naam van dien Hof, *Curtis*; *Teisterbant* geweest zij; niet dat dóór die gifte, een Graaffchap in *Teisterbant*, aan ABDINGHOF gekomen is, ook niet het Rechtsgebied, verder dan over het huisgezin,

ten en slaven onde een hof behorende, en die tot verscheiden zoorten van diensten, meer of min verplicht waren.

(39) A. D. 1031 MEINWERCUS Episcopus Ecclesiam Monasterii S. Petri et Pauli in Paderborne, quam tum consumaverat, secundo die Mensis novembriis, et multa prædia de paterna hereditate, tam in Diocesi Trajectensi, quam Comitatu Teisterbant, et de Comitatu Redinchem — ipsi monasterio liberaliter conferebat. GOBELINUS PERSONA ap. MEYROM. S. R. G. T. I. p. 260,

zin, *tota familia*, van dien hof. De Heer BONDAM heeft niet oneigenlijk gegist, dat die Hof Tuyl zij. Of MEYNWERK meer goederen in *Teisterbant* bezat, dan hij aan *Abdinghof* gaf, is onbekend, ook of hij eenig verder Rechtsgebied; dan over zijne hoven oeffende; eenige waarschijnlijkheid is egter daarvoor, dewijl hij aldaar Schouten, *Villici*, had, en dat in den giftbrief van 1031, wel *Teisterbant*, maar geen Graaf, in wiens Graaffchap de goederen lagen, genoemd wordt; zo als men in tegendeel, in den bevestigings-brief van 1053 ziet, dat een Graaf GERHARD., daarover het Graaflijk bewind voerde. Dit doet denken, dat MEYNWERK zelfs daar *possessative* handelde, en daar zijne eigene Jurisdictie had. De zaak uit dat oogpunt beschouwende, kan men zeer eenvoudig, de bekende duistere plaats in zijn leven uitleggen, *Villici super Velue in Teisterbant* (q): want Schouten *over* de *Veluwe*, wil zeggen, over het geheele Land, waar van hem het rechts-gebied toekwam; en Schouten *in Teisterbant*, wil zeggen, dat die niet waren over dat geheele Land, maar alleen over de Höven en bezittingen hem toebehoorende, in *Teisterbant* gelegen.

Uit

(q) *Eerste Deel. p. 148. not. 52.*

Uit den bevestigings-brief, van Paus EUGÈ-
 GNIVS in 't Jaar 1146 gegeven (r), blijkt, dat
 de Abdije toen alle de goederen nog bezat. Na-
 derhand heeft dezelve de tienden zo wel als de
 Kerkgiften van *Tuyl, Haeften, Heltu, Game-*
ren en Nywael, aan bijzondere perſoonen in
 pacht of erfpacht uitgedaan; gelijk men hier
 onder op die plaatzen zien zal. Uit de daarbij
 vervaardigde brieven leeren wij, dat die Tien-
 dens onverdeeld, *pro indiviso* aan *Abdinghof* en
Elten toebehoorden; dit verſpreidt licht op de
 ſtichtings-brieven van *Elten*, van de Jaaren 970
 en 997, waar bij de helft van *Tuyl, Thule di-*
midia pars, aan *Elten* gegeven wordt. In latere
 dagen, waren alle Dorpen, waarin die Kerken
 lagen, dagelijksche Heerlijkheden, en meest
 alle die Heeren hadden de Collatie der Paf-
 torien, volgens een opgave van 1570 (s). Te-
 genwoordig is de Abdije nog in het dadelijk
 bezit der Tiendens in *Tielre* en *Bommelerwee-*
den.

Nog moet men zig herinneren, dat de *Saxi-*
sche Graaf WICHMAN, van zijne Vrouw, die
 eene dochter van den Landvoogd GODEFRIDUS
 was,

(r) *Charterb. P. 11. No. 40.*

(s) *Hof oude ſtukken No. 1340.*

was, goederen aan den linker *Rhyu-oever* ten huwelijk verkregen had; na zijn dood in 1016 zullen dezelve aan zijn minderjarigen zoon, die onder de voogdij van BONHARD, Hertog van *Saxen*, stond, gekomen zijn. Geene gissing zelfs is mogelijk om te bepaalen, waar die goederen gelegen waren, en in welk geslacht, die naderhand overgegaan zijn.

§. 34. Na bovengemelden UNROCH, wordt maar één Graaf in *Teisterbant* gevonden, te weten GERARDUS, in wiens Graaffchap, de goederen, door MEYNWERK aan ABDINGHOF geschonken, volgens den bevestiging-brief van Keizer HENDRIK III, op 't Jaar 1053, lagen (†). Deeze brief is eenigzins duister, en wij zullen denzelven hier onder nader moeten onderzoeken.

Omtrent dien tijd, hadden zekere IBRO, BRIO, en WINTGER een *Bivangum* in *Welle* in *Teisterbant*, en moesten daar voor aan de Abdije van *Corvey*, jaarlijks een *Os*, twee *Schappen* en vier denieren betalen (‡), *Bivangum* of *Byvang*, is het geslooten gebied van een Hof, met de daar onder behoorende hoeven; het

Rechts-

(†) *Charterb. P. I. No. 84.*

(‡) *Ibid. No. 83. Art. 13.*

Rechts-gebied wierd aldaar door een Schout, *Villicus*, *Scultetus*, of *Judex* genoemd, namens den Heer geöeffend (w). Welle is zeker de Heerlijkheid van dien naam, in de *Bommeler-weerd*.

Nu moeten wij komen tot den bekenden Brief van Keizer CONRADT, waar bij hij in 't Jaar 1026, een Graaffchap in *Teisterbant* aan de Kerk van *Utrecht* gaf. De egtheid van deezen brief, is door HAHN en door den kundigen Abt BESSEL met schijnbaaren grond aangevogten, maar door BONDAM, voor zo veel wij oordeelen kunnen, meesterlijk verdedigd (x). Voor ons is de groote vraag; waarin heeft dat Graaffchap bestaan, en hoe moeten de woorden, *Comitatum in Teisterbant situm ad Trajectum Sancto Martino* uitgelegd worden? dat is; behoort *ad Trajectum* tot het Graaffchap, of tot *Sancto Martino*, en wil de opsteller des briefs zeggen; *het Graaffchap in Teisterbant bij Utrechts gelegen*; of *het Graaffchap in Teisterbant gelegen, aan S. Maarten te Utrechts gegeven*? BONDAM durft hier in niets te bepaalen, en zonder ons te willen rangschikken tuschen des kundigen,

aan

(w) KINDLINGER *L. c. T. I. P. 3. §. 2.*

(x) *Charterb. p. 1, No. 71. Not. h.*

aan wien hij de beslissing overlaat, schijnt ons de laatste lezing aannemelijker, dewijl wij vermeenen, dat dit Graaffschap zig onmogelijk tot bij *Utrecht* kon uitstrekken, doordien de *Leck* een grenscheiding van *Teisterbant* was. Dit gevoelen wordt nog versterkt door den bevestigings brief van Keizer HENDRIK IV., in 1057 alwaar het woord *fitum* uitgelaten is, en alleen staat *Comitatum in Teisterbant ad Trajectum Sancto Martino*; alwaar *ad Trajectum* zeker tot *Sancto Martino* behoort. MATTHEUS helt ook aan dien kant over, en denkt, dat deeze brief betrekking heeft, tot de strecken het dichtst aan de *Leck* gelegen, als *Cuilenburg* en *Vianen* (y). Wij verstouten ons nog verder te gaan; en veel meer uitbreiding aan dat Graaffschap te geven. Het zal naar ons inzien bevat hebben, het geheele Graaffschap van UNROCH, en dus een groot gedeelte van de *Tielre* en *Bommelerweerden*; maar niet de strecken, die onder het gebied van MEYNWERK stonden; ook niet de Heerschappen van andere ons onbekende Heeren. Wij steunen op het *Dominium directum*, het Leenheerschap, dat de Kerk van *Utrecht* op die Landen toekwam. Dus weet men,

(y) ANT. MATTH *de Nobilit.* p. 205.

men, dat de Hertogen van *Brabant*, *Tiel*, *Bommel* en een gedeelte der *Bommelerweerd*; en de *Graven van Gelre* een gedeelte van de *Tielre* en *Bommelerweerden*, van de Bisschoppen ter leen hielden; ook wordt gesteld, dat de Graaf van *Cleve* leenman wegens *Woudrichem* van het Sticht was.

De brief van Bisschop *ADOLBOLDUS* op 't Jaar 1021 gedagtekend, is buiten twijfel verdig (*z*): maar zulks verhindert niet, dat daar in waare daadzaaken gevonden worden, al is deeze brief laater opgesteld; dewijl daar in zaaken staan, die werkelijk in latere dagen dus waren, maar in 1021, om veele bijgebragte redenen, niet zijn konden (*a*). Dit punt verdient eene bijzondere verhandeling, die ons evenwel hier te verre buiten het spoor zou brengen.

§. 35. Volmondig moeten wij bekennen, dat de bewijzen ons tegenswoordig ontbreeken, en dat wij genoodzaakt worden eenige gissingen te waagen, willen wij een schijnbaar aannemelijk geheel vormen. Deeze verklaring vooraf ge- gaan zijnde, kan de lezer ons niet beschuldigen, hem onwaarheden met stoute kaaken voor
te

(*z*) *Charterb P. I. No. 68.*

(*a*) *BUTKENS, l. c. T. 76. p. 326.*

te brengen; ziet dan, hoe wij het verder be-
loop beschouwen.

Het Graaffchap van UNROCH is na zijn dood, zo niet in 't geheel, immers voor een gedeelte door den Keizer aan het Sticht *Utrecht* geschonken; en wij vermeenen, dat hetzelfde lag tusfchen *Rhyn* en *Linge* in de *Tielreweerd*, en in zig een gedeelte der *Bommelerweerd* bevattede; de reden van ons gevoelen is, dat de Landen tusfchen *Leck* en *Linge*, altijd tusfchen kleine Heeren of Dynasten zijn verdeeld geweest, en nooit een geheel uitgemaakt hebben. *Tiel*, *Bommel*, en een gedeelte van de *Bommelerweerd*, zijn aan *Brabant* gekomen, beneffens het land van *Heusden*; mogelijk ten deele als leen aan *Utrecht*, en ten deele als eigen goed; want de Hertogen van *Brabant* waren Opper Leenheeren van 't Land van *Heusden*, en fchijnen nooit dat van het Sticht gehouden te hebben. Men moet opmerken, dat het Land van *Heusden* toen aan de *Bommelerweerd* gehegt was, en dat de *Maas* niet tusfchen beiden liep. Het is zeer bijzonder, dat het land van *Altena* nooit een leen van *Brabant* was, en dat de Graven van *Cleve*, 't Land van *Heusden* van die Hertogen houdende, men het hoogfte *Resfort* van *Altena* niet kent; zulks

maakt

maakt mogelijk , dat de inhoud van den zogenoemden brief van **ADELBOLDUS** waarheid bevat, en dat *Altena* en *Woudrichem* een Stichts leen waren. Daar **ANSFRIDUS** uit den Stam van *Lotharingen* en *Brabant* gesteld wordt, gelijk wij boven gezien hebben, en dat **UNROCH** zijn bloedverwant was, is het niet buiten waarschijnlijkheid, dat zijne goederen bij erfenis aan de Hertogen van *Brabant* gekomen zijn. In de tegenstrijdige giften van *Tiel* ligt veel duisterheid.

De Graaven van *Gelre* hebben ook een gedeelte van *Teisserbant*, eigenlijk tegenswoordig de *Tielreweerd*, van de Bischoppen ter leen ontvangen; immers dat land heeft altijd een geheel uitgemaakt, of is als een *dominium* door de Graven van *Gelre* bezeten; want in de geheele *Tielreweerd*, bevindt zig geen eene Hooge of Hals-Heerlijkheid, die wij Onder- of Smal Heerlijkheid in onderscheiding der Bannerijen, noemen; de Laage of Dagelijksche Heerlijkheden komen daar bij niet in aanmerking. **MARIENWEERD**, tegenswoordig onder dat Ampt behorende, was van een geheel andere natuur, en ligt ook benoorden de *Linge*. De Abt was van ouds even onmiddelaar, als de Dynasten, die de stichting gedaan hadden. Deze Abdije
wierd

wierd door *Gelderland* in 1581 aangevlagen, en de Staten gaven den 29 Maart 1709, het hooge rechtsgebied aan dezelve terug. *Vuuren en Dalem*, eerst in de vijftiende eeuw aan *Gelderland* gehegt, is door de Staten tot een Hals-Heerlijkheid verheven. *Weerdenburg* heeft hetzelfde voorrecht van den Roomsch-koning MAXIMILIAAN, en van Hertog CAREL verkregen, maar zig daar bij niet konden handhaaven. Deeze drie voorbeelden, brengen geen de minste verandering aan deeze zaak bij; want het Rechtsgebied dat vergund wierd, kwam alleen uit den boezem der hooge Overheid, en was in haar oorsprong zeer verschillende met de oude eigen patrimonieele Heerlijkheden, die Dynastien of Bannerijen bij de machtigste gebleven zijn, of beleende Onder-Heerlijkheden in handen der onderdrukten geworden. Deeze laatste kwamen onder de territoriaale hoogheid der Vorsten, en wierden met nieuw opgerigte Heerlijkheden gelijk gesteld.

§. 36. Maar hoe kwamen de *Geldersche* Graaven in die strecken? Daar men dezelve voor 1094 niet genoemd vindt, hoe kan men weten, dat zij reeds zo vroeg bezittingen in *Teisterbant* ontvingen? Hier op antwoorden wij in 't algemeen, dat de Graaffschappen en *beneficia*, reeds
in

In het einde der elfde eeuw erflijk geworden zijnde, men uit bekende bezittingen in dat tijdperk, besluiten kan, dat de voorouders dezelve reeds lang te vooren bezaten; ten minsten het is waarschijnlijk. Maar ten opzichte der *Geldersche* Graven, weten wij in het bijzonder, dat zij afstammen van eenen GERARDUS, die neffens zijn broeder RUTGER, omtrent het jaar 1020, zijn Vaderland *Vlaanderen* verliet, en door den Keizer met *Wasfenberg*, en een groot aantal andere leenen begiftigd wierd; terwijl RUTGER, *Cleve* en andere goederen ontving (b). Herinnert men zig daar bij, dat Graaf BALDERICUS, man van ADELA, aanmerkelijke goederen aan den linker *Rhijn-oever* bezat; dat hij in ongunst van den Keizer, en vermoedelijk in den Rijksban, in 't jaar 1020, en zo als te denken is, kinderloos stierf; kan het dan niet mogelijk zijn, dat de opengevallen goederen, het zij eigen, het zij leenen, aan beide broeders geschonken wierden, en wel aan GERARDUS, zommigen in de *Betsuwe* en *Teisterbant*, die niet wel te bepaalen zijn, maar waaronder wij het grootste gedeelte van de *Duffelt*, misschien *Dooieweerd* rekenen? En aan

RUT-

(b) *Eerste Deel p. 92.*

RUTGER den Hof te *Cleve* en *Huesfen*, die zeer waarschijnlijk aan *BALDERICUS* behoorden? *Cleve* was toen zeer klein, en uit het geest naderhand daar bij gekomen is, kan men oordeelen, dat het alleen uit een zeer geringe streek rondsom de Stad, en een luttel gedeelte der *Duffels* bestond. *Huesfen* behoort ook onder de oudste bezittingen van *Cleve*.

De erfenis van *UNROCH*, kan voor de *Geldersche* en *Cleeffche* Graven ook voordeelig zijn geweest, door de leenen die zij van de Hertogen van *Brabant* ontvangen hebben; en wel de Graven van *Cleve*, het land van *Heusden*; misschien verkregen zij toen ook *Woudrichem* en *Altena* van de Bisschoppen van *Utrecht*. Zeker waren zij Leenheeren van die landen, en zeker behoorden de Heeren van *Heusden* tot den Cleeffchen Stam; alles draagt het teken van een broederdeeling: maar wanneer en hoe, is niet te bepalen; alleen kan men stellen, zulks in de tweede helft der elfde, of in de eerste helft der twaalfde eeuw te moeten plaats gehad hebben; zedert zijn de Cleeffche Graven te veel bekend, en de Heeren van *Heusden* aanwezig. Wij zijn buiten staat te beslissen, of de Heeren van *Altena* ook stamgenooten der Cleeffche Graven waren, maar wij twijfelen daar aan. Het

is niet te vermoeden, dat de Graven van Gelre iets anders dan een gedeelte der *Tielreweerd*, uit de Erfenis van UNROCH verkregen hebben. Zij ontvingen *Bommel* van de Hertogen van *Brabant* eerst in latere dagen ter leen.

MEYNWERK Bisfchop van *Paderborn* was in 't Jaar 1036 overleden, zijne erfgenamen verzetteden zig, wel is waar, tegens de gifte die hij aan ABDINGHOF gedaan had; maar eindelijk in 1053, gaven zij hunne toestemming (c); hier door moet verstaan worden, de gifte van erfgoederen, gelijk duidelijk in den brief te zien is, maar niet van *Beneficia* en Graaffchappen, die wederom aan den Keizer zullen vervallen en door hem aan anderen gegeven zijn, dewijl LUITBOEDUS en ADALBERTUS niet van zijn ftam waren. Nu vindt men in 1053, eenen GERHARD Graaf in *Teisterbant*, ter plaatze; daar de goederen van MEYNWERK lagen; en uit het verband kan men besluiten, dat hij ook Graaf van *Redinchem* was, want de woorden: *Quaedam praedia Golpeche in comitatu Ducis Bernhardi sita, et Ratinheim, Teisterbant in Comitatu Gerhardi Comitis*, zijn zeer vatbaar voor die uitlegging; en *Ratinheim* kan zo wel als

Tei-

(c) Eerste Deel pag. 149.

Testerbant tot GERHARDS Graaffchap getrokken worden. Dit zo zijnde, zal deeze GERHARD, die men zonder ongerijmdheid kan vermoeden een zoon of kleinzoon te zijn geweest van GERHARD uit *Vlaanderen*, door den Keizer met WASSENBERG, en een groot aantal leenen begiftigd, deze Graaffschappen of Heerschappen na den dood van MEYNWERK ontvangen hebben. Wij gelooven zulks te eerder, daar GERHARD, Graaf van *Gelre*, in 1108 een vasten voet op *Veluwen* had; want hij was toen Kerkvoogd (*Advocatus*) van de Kerk van *St. Marie te Utrecht (d)*. Ook is het zeker, dat JOLANDA dochter van Graaf GERHARD I., getrouwd met BALDEWYN van *Vlaanderen*, Graaf van *Henegouwen*, aan haar Man eigen goederen aan den *Waalkant (40)*, en wel het Graaffschap *Dodeweert* gebragt heeft, die aan hun tweede Zoon HENDRIK Graaf van *Dalen*
ge-

(d) *Tweede Deel p. 103 en 107 en Codex Dipl. agter dit Deel.*

(40) Wij zijn aan eenen kundigen Liefhebber, de aanmerking verschuldigd, dat *Adualensibus partibus*, zeker zijn strecken aan de Waal gelegen, en dat men lezen moet *advallensibus*. De zaak is zo duidelijk, dat wij niet te verontschuldigen zouden zijn, dit in het tweede Deel bladz. 108. also niet aardelijk begrepen te hebben.

gekomen zijn; maar hiervan nader bij *de Betuwe*. Alleen dient zulks hier, om aantetoonen, dat de voorouders der Graaven van *Gelre*, eer zij bij toenaamen bekend waren; reeds bezittingen in deeze strecken hadden; en hier komt bij, dat de Graaven van *Dalen* in het Jaar 1188 nog uit drie Eilanden of Kerspeken, *tres insule sive parochie Thelerwerde, Bommelerwerde, Doderwerde*, jaarlijks genooten zeshonderd malders Weite, zeshonderd malders Gerst, zeshonderd malders Haver, en honderd en vijftig Varkens (e). Deeze goederen kwamen zeer waarschijnlijk van *JOLANDE*. Dit is wedetom een nader bewijs van de deelbaarheid tuschen broeders en zusters.

Wij moeten bekennen dat deeze stelling doot geene volkomene bewijzen is gestaafd, egter is dezelve niet van waarschijnlijke gronden ontbloot, waarvan wij het oordeel aan den bescheiden lezer overlaten. Wij beschouwen dus de *Tielreweerd* bezuiden de *Lingè*, een kleine streek van de *Bommelerweerd* langs de *Waal*, en het Graafschap *Redinchem*, als de oudste bezittingen der *Geldersche* Graaven in de *Nederquartieren*; mogelijk ook eenige Hoven in de *Betuwe*. Mis-

schien

(e) KINDLINGER, *L. c. T. III. Cod. Dipl. No. 29.*

schien zullen de kruistogten, toen een ieder zig beijverde, zijne ouderlijke goederen te vervreemden, om ingebeelde veroveringen in klein *Afsien* en *Palestina* te doen, onze Graven gelegenheid verschafft hebben, hunne bezittingen te vergrooten; maar daarvan is niets tot ons gekomen, dan eene overlevering, wegens Goederen, van GODFRIED van *Bouillon*, waaronder de *Veluwe*; 't welk ons zeer twijfelachtig schijnt.

§. 37. Een ieder weet, hoe schaars de hulpmiddelen der geschiedkunde, geduurende de elfde en een gedeelte der twaalfde Eeuwen zijn. De Fransche Historie, zo rijk aan kloosterlijke en andere handschriften, kwijnt zelfs onder dat gebrek; men kan dus niet van ons verwagten, het onmogelijke voor een klein landje te doen, en bijzonderheden te verhaalen, of bewijzen bij te brengen, van zaaken die ons onbekend zijn. Maar wij kunnen gerust verzeeken, dat de gebeurtenissen hier den zelfden gang als elders gingen. Dat de Graven en Heeren, na hunne Graafschappen en *Beneficia*, met hun erfgoed gelijk gesteld te hebben, nadat zij den naam daarvan, of van hun Slot aangenomen hadden, alle moeite aanwendden, gelijk wij reeds gezegd hebben, om hunne verstrooide bezittingen,

gen, door alle mogelijke middelen in een kring te brengen en binnen vaste grenzen te bepalen; koop, ruiling, huwelijk, leenpligt, geweld, alles wierd in het werk gesteld; en hier uit volgde eindelijk de Lands of Territoriaale Hoogheid; wanneer men teffens genoeg *regalia*, den Keizer afgeperst had. Toen vervielen ook de *Gouwen*. Egter bezaten Heeren ook zomtjids goéderen, in den omtrek, of binnen de gesloten grenzen van andere Heeren, en strekten hun Rechtsgebied daarover uit: dus ziet men in laateren dagen, dat REINALD, zoon in *Gelre*, in 1319 aan den Heer van den BERG beloofde, geene bede in zijne landen en in zijn gerichte te zullen doen, dewijl hij geen recht daar toe had; uitgenomen aan zijn zelfs luiden aldaar (f). Hier tegen wierden meermaalen verdragen gesloten, als bij voorbeeld, tusfchen den Bisfchop van *Utrecht* en den Graaf van *Gelre*, die den 13 *Maart* 1261 beloofden, in elkanders landen geene Sloten te koopen of te ontvangen; dat is, geen opdracht ter leen aan te nemen (g). Wij zeggen dit alleen in het voorbijgaan, om den toestand der Landen te doen kennen.

Door

(f) WASSENBERG *Embriae* p. 254.

(g) *Charterb. P. III. No. 119.*

Door het aannemen van toenaamen, begon eenig licht over de voornaamste Duitſche geſlachten op te gaan, daar alles te vooren onzeker en duister was; niet als of die Graven en Heeren, *Nobiles* en *ingenui*, Edelen en vrijen, wier toenaamen bekend worden, eerst toen een aanvang genomen hebben, wanneer die naamen in de geſchiedeniſſen of brieven voor de eerſtemaal voorkomen, maar dewijl men nu met zekerheid weet, tot welk geſlacht deeze of gene perſoonen behooren, en hoe de opvolging was; daar men van ouds, door het enkel gebruik van doopnaamen, zig met gifſingen behelpen moest, uitgezonderd in zeer zeldzaam voorkomende gevallen.

De Graaſſchappen een eigendom geworden zijnde, wierd de deelbaarheid ook ingevoerd, en hier van was het gevolg, dat de Graaſſijke en Heerlijke huizen, zig op eene oneindige wijze vermenigvuldigden, alzo dat er geene evenredigheid, tuſſchen de gene die nog overig zijn gebleven en de ouden, plaats heeft. Doordien het ook een gebruik was de naamen van Sloten aanteneemen, gebeurde het algemeen, dat Heeren die tot denzelfden Stam behoorden, verſchillende naamen droegen, het welk den oorsprong van veele huizen onzeker maakt. In-
te-

tegendeel wanneer meer perfoonen te gelijk, Heeren van een *Burch* waren, of zelfs als *Burchmannen* dien bewaakten, hebben zij zomwijlen denzelfden naam aangenomen, zonder van denzelfden Stam te zijn. De Vrijheeren of Dynasten, die hunne goederen van niemand ter leen hielden, begonnen ook zig den Graaflijken titel aantematigen, dus men in brieven denzelfden perfoon, zomtijds als Graaf, zomtijds als Edel Heer ziet voorkomen (*h*).

§. 38. De Graven van *Gelre* door het verkrijgen van het Graaffchap *Zutphen* en van de *Veluwe*, hun magt merkelyk vergroot hebbende, fchijnen egter langen tijd, bezig te zijn geweest, eer zij hun gezag in het Quartier van *Nymegen* hebben mogen uitbreiden, en hunne bezittingen tusfchen bepaalde grenzen brengen; dat is te zeggen; eer zij veele goederen tot hun Domein aanfloegen, of goederen der Vrijheeren zig leenbaar maakten, en derzelve vrije Heerlijkheden, in Onder of Beleende Heerlijkheden veranderden; waardoor de Territoriale Hoogheid eindelijk tot stand kwam, met de oeffening der *Regalia*.

Nochtans moet men zig niet inbeelden, dat in

(*h*) SCHMIDT, *Gefch der Deutsche. T. V. L. 5. C. 19.*

in het tijdperk , welk wij behandelen , de Landsheer zig reeds boven den Leenheer verheven rekende: de streving nam toen een aanvang , en de overwinning sloeg eerst in latere dagen aan de zijde der Landsheeren over , dus de *Dominus rei sitæ* alles verkreeg , en de *Dominus directus* , een schaduwe wierd . Bezoldigde krijgsmannen vertreedden de plaats der Leenen Dienstmannenschap ; Schattingen en Imposten wierden daar voor ingevoerd ; en den Leenheeren bleef niets over , dan de voordeelen der belooningen ; terwijl de Leenmannen , tot niets , dan tot de *curialia* , en tot een bepaalde orde van opvolging verplicht wierden . Deeze verandering , die allengskens geschiedde , moet ons niet verwonderen , dewijl de Vorsten en Graven alle gelijk belang stelden , hunne landen aan een gehegt te bezitten , en geene Vrijheeren , of groote Leenmannen van uitheemsche Vorsten binnen hunne grenzen te gedoogen . De Keizers waren te zeer verwijderd en te magteloos , om de middelbare Heeren te beschermen ; en zij zelve Landvorsten zijnde , vonden ook meer voordeel , die kleine Dynasten te onderdrukken .

Dus ziet men , bij voorbeeld , hoe Heerlijkheden aan *Cleve* leenroerig , maar binnen de paa-
len van *Gelderland* gelegen , van ouds meer af-
han-

hangelijk van de Graven van *Cleve* waren, en naderhand onder de Territoriale Hoogheid der Graven en Hertogen van *Gelre* kwamen; evenwel bij voorkomende gelegenheden, zогten de Onderheeren, naar mate zij 'er belang in stelden, dan eens zig aan de Leenheeren, dan eens zig aan de Landsheeren, te houden. Eerst onder het machtig Huis van *Bourgondien*, is de Souverainiteit der Landvorsten op eenen vasten voet gesteld; want zelfs veele onmiddellbare Heeren, die zig tegen de bijzondere Landsheeren gehandhaafd hadden, als *Bronkhorst*, *Berg*, *Cuilenburg*, *Buren*, *Heukelom* en anderen, hebben zig meer of min moeten onderwerpen; vooral toen CAREL V. de Keizerlijke waardigheid met de Landvorstelijke Hoogheid der *Nederlanden* vereenigd had.

Hoewel de Graven van *Gelre* buiten twiffel van ouds Heerschappen in dit Quartier bezaten, is egter, naar het schijnt, hun aanzien aldaar eigenlijk eerst bevestigd, na dat OTTO II. in 1243 van den Hollandschen Roomschen Koning WILLEM, *Nymegen* in pandschap ontvangen had, en zedert werkten zij onophoudelijk, om de streek tusschen die nieuwe bezitting en de *Veluwe*, aan een te hegten.

Wij zullen overgaan, om alles wat wij daar van

gevonden hebben den Lezer voortedragen; veel ontbreekt ons, maar men kan uit het bekende, tot het onbekende besluiten, dewijl zeker de gang gelijkformig geweest is.

Om dan hier met eene zekere orde te werk te gaan, zullen wij de *Gouw Teisterbant* in drieën verdeelen; te weten 1. het gedeelte dat aan *Holland* gekomen is. 2. De bijzondere Vrijheeren. 3. *Tielre* en *Bommelerweerd* en *Beest* en *Renoy*, twee Ampten van *Gelderland*, ieder door eenen Amptman geregeerd. Ons voorneemen is geenzins, de bijzondere lotgevallen van alle die landen te doorloopen; alleen zullen wij derzelve ouden staat melden, en hoe zij door machtiger Heeren gedeeltelijk ingezwolgen zijn: de twee eerste deelen zullen wij wat verkorten, en natuurlijk wat meer ruimte aan het derde gunnen.

§. 39. Onder *Holland* behoorde vooreerst *Heusden*, waarvan wij reeds den naam van *Hunfetti* en *Heusdene* gevonden hebben. Het gedeelte van dat land benoorden de oude *Maas*, behoorde tot *Teisterbant*, en ten zuiden tot *Taxandria*, dus tot *Brabant*. Bijzondere Heeren, zeker Stamgenooten der *Cleefsche* Graven, regeerden daar, zonder egter de verdigte Geslacht-registers aan te nemen

men (i). *Heusden* is zeker bij broederdeeling van *Cleve* afgescheiden, en een leen van dat Graaffchap geworden; terwijl de Graaf van *Cleve* hetzelfde van den Hertog van *Brabant* hield. Men zou kunnen veronderstellen, dat het wapen een bewijs daar voor konde zijn; want het zogenoemd Rad van *Heusden*, schijnt niets anders te zijn, dan de *Cleeffche* Scepters, om welken een band tot *brisure* geplaatst is, en alzo de gedaante van een Rad verkregen heeft; indien daarmede niet streed, het oudste bekend zegel der Graven van *Cleve* 't welk een Leeuw vertoont (k); dat zij vervolgens een zilver Schild in een rood Veld voerden; en dat *PIRK* doorgaans de VIII. genoemd, die van 1261 tot 1275 regeerde, de acht gouden Scepters daarbij gevoegd heeft (41); terwijl wij in handen hebben

(i) SIMON VAN LEEUWEN *Bat. Ill. p. 983*. Veel geloofwaardiger, maar onvolmaakt, bij *RUTKENS Troph. de Brab. T. II. p. 153*.

(k) *Tweede Deel p. 64*.

(41) *DITHMARUS ad Teschenm. p. 199 not. 4*. Wij bezitten verscheiden zegels der *Cleeffche* Graven van het einde der twaalfde Eeuw, die alle een Ridder te paard met een blind schild vertoonen. Aan oorspronkelijke Brieven van 1206, 1240, 1249, ontbreken de zegels, of zijn onkenbaar; anderen zijn ons niet in handen gekomen; dus wij

ben een zegel van JOHAN, Heer van *Heusden*, hangende aan een brief van 1255, vertoonende een Ridder te Paard, en een Rad op 't Schild; dit verwekt eenige twijfeling.

Omtrent het Jaar 1130 wordt ter gelegenheid der Stichting van *Bern*, een HERMAN van *Heusden* gemeld, die omtrent 1144 onder Keizer CONRADT een kruistogt naar 't Heilig Land bijwoonde, en aldaar sneuvelde.

In 't Jaar 1213, is JOHAN van *Heusden* getuige van WILLEM, Graaf van *Holland*, bij de Privilegien aan *Geertruidenberg*, en in 1214 zegelde hij de Huwelijksche voorwaarden van FLORIS van *Holland* en MEGHTELD van *Brabant* (1). Dit zij genoeg, en verders willen wij de *Genealogie* onaangeroerd laten.

De Heeren van *Heusden*, worden telkens in de *Cleeffche Archiven* en elders *Nobiles Domini*, Edele Heeren genoemd, en zij waren onafhankelijk van de *Hollandfche* Graven, tot dat JOHAN Heer van *Heusden*, eerst in 1290, en nader-

wij die stelling van DITHMARUS niet beoordeelen kunnen. Zeker is het, dat de jongere zoonen van *Cleve*, het Middelfchild met een Lambel, zonder Scepters, voerden.

(1) MIRRIS T. I. p. 158 en 162.

derhand door den nood gedrongen, in 1295, zijne Stad *Heusden* aan den Graaf van *Holland* opdroeg, en weder tot leen ontving, niet tegenstaande hij dezelve neffens zijn land, van de oude *Maas* af benedenwaard, tot aan 't Land van *Altena* toe, van den Graaf van *Cleve* ter leen hield (m). Zijne dochter SOPHIA trouwde met WILLEM van *Hornes*, ontving ter dier gelegenheid, in 1295, de belofte van den Graaf van *Holland*, haarte zullen beleenen, indien het mans oir van *Heusden* mogt komen te ontbreken; welke belofte zij reeds in 't vorig Jaar van 1294 van den Graaf van *Cleve* ontvangen had (n). Zij trouwde naderhand met JOHAN, Heer van *Saffenberg*. JOHAN Heer van *Heusden* stierf, en liet na behalven bovengemelde SOPHIA, een minderjaargen zoon, ook JOHAN genoemd, uit een tweede Huwelijk. SOPHIA en haar tweede Man, JOHAN van *Saffenberg*, verkogten in 1318 al wat leen te *Heusden* was, behalven eigen goed, aan den Graaf van *Holland*, voor 12000 Ponden, en wierden daarmede door hem beleend. Dit verwekte oneenigheid tuschen den Hertog van *Brabant*, als Opperleeneheer,

(m) *MIRIS T. I. p. 505 en 564.*

(n) *Arch. van Cleve.*

heer, en den Graaf van *Holland*; de Graaf van *Cleve* zwoer, dat hij de Stad en Heerschap van *Heusden*, uitgenomen 't Slot, van den Hertog ter leen hield; en de Graaf van *Gulik* als scheidsman, doot beide partijen gemachtigd, deed in 1319 de uitspraak, dat de Hertog Opperleenheer, en de Graaf van *Cleve*, Leenheer zijnde, Heer JOHAN van *Heusden*, in 1290 en 1295, de opdracht aan *Holland* niet had mogen doen (o).

JOHAN de Jonge stierf in 1329 of 1336, niet zonder egtedogt, dat zijne zuster SOPHIA hem doot vergift van kant had willen helpen (p). De Graaf van *Cleve* weigerde JOHAN van *Saffenberg* te verlijden, dewijl *Heusden* een mans leen was, en beleende met hetzelfde de kinderen van zijne zuster ERMGARD, bij GERHARD Heer van *Hornes* verwekt, en zijn broeder Heer JOHAN van *Cleve*, Heer van *Linne*, ieder voor de helft. De Heer van *Saffenberg* vervoegde zig bij den Hertog van *Brabant*, die den 29 April 1330 zijne hulde ontving, en hij verkogt naderhand in 1333 zijn recht op *Heusden* aan den Graaf van *Holland*, en in 1346 aan den Hertog. Ook verkogt in 't Jaar 1334 de Graaf van *Cleve*,
de

(o) MIERIS T. II. p. 192, 195, 218.

(p) *Ibid.* p. 481.

de Leenheerschap van *Heusden* aan den Graaf van *Holland* (q). Hier uit reezen veele verschillen, tot dat eindelijk in 1357, de Hertogin JOHANNA van *Brabant*, onder zekere voorwaarden, *Heusden* aan *Holland* afstond (r).

Het schijnt, dat REINALD Graaf van *Gelre*, ook eenig erfrecht op *Heusden* vermeende te hebben; want bij het verdrag te *Amiens*, den 27 Augustus 1334, onder bemiddeling van PHILIP, Koning van *Frankrijk*, tusfchen hem en den Hertog van *Brabant* gefloten, geeft hij aan denzelfven over, de Heerlijkheid van *Heusden*, die hem aangekomen was door den dood van JOHAN van *Heusden*, en ontvangt daar tegen bij ruiling, *Tiel*, *Randwijck* en *Herwaarden* (s). Wij hebben niet kunnen ontdekken, waarop het Recht van REYNALD zig grondde; ook uit het geen verders gevolgd is, blijkt duideljk, dat onze Graaf meer afstond dan hem toekwam, en dat de Hertog daar mede geen genoegen nam; want bij een nader verdrag tusfchen hen, den 10 September 1339 te *Brus-*

sel

(q) *Ibid.* p. 562.

(r) BUTKENS *l. c. T. I. p.* 392, 418, 473. Zie ook OUDENHOVEN *Befchr. van Heusden; Tegensc. staat van Holland. T. VII. p.* 252.

(s) BUTKENS *l. c. Preuves. p.* 168.

sel gestorven, kwamen de landen van *Oudheezden*, *Vliemen*, *Hedickhuizen* en *Engelen* aan *Brabant*; en *Tiel*, *Randwijck* en *Herwaarden* aan *Gelderland* (t). van elders weten wij, dat die vier Heerlijkheden in 't Jaar 1335 Dingsdag *na Pauli Conversio*, door *SOPHIA* van *Heusden*, Vrouw van *JOHAN* van *Saffenberg*, en haare kinderen, aan den Graaf van *Gelre* verkogt waren (u). Indien de Franche of Hofstijl in dezen brief gevolgd is; het geen des te waarschijnlijker voorkomt, vermids op het Jaar 1334, *Paulus* bekeering op een Dingsdag viel, en dat dus de Dingsdag daaraan volgende, de *octava* genoemd zou zijn, moet dezelve den 31 Januarij 1335 voor Paaschen gegeven zijn; en alzo is die koop, voor de uitspraak van koning *PHILIPS*, tot stand gebragt, en dient de brief van 1339 alleen tot een uitlegging daar van, op claring van *OTTO* van *Cuyck* gegeven.

Uit het Huis van *Heusden* zijn eenige adellijke geslagten gesproten, als *Heusden*, *Heeswyk*, *Spiering*, *Hedikhuizen*, *Veen*, van *der Sluys*, *Flshout*, maar zeker *Drongelen*; waarschijnlijjk zommigen uit bastaardije.

Ber-

(t) *Ibid.* p. 178.

(u) *Rekenkamer Aldste Register fol. 201*

Berne lag bij *Heusden* in 't eiland *Vrota*, en was eene bijzondere Heerlijkheid, alwaas **FOLCOLDUS** van *Berne*, en zijne vrouw **BESSELA**, in 't jaar 1134 een Klooster stichtten, waar toe zij de Monniken van *Marlenweerd* haalden. Zij schonken daar aan *Berne*, *Maasmond*, *Erthepe*, *Alsfurge*, (*Alsforst*) en *Mersberg* (w). In het verhaal van die stichting, welke zeker uit de oude Papieren van die Abdye getrokken is, geschiedt melding van een Graaf **WICHARD**, die te *Wijck* (zeker *Rijswijk*) woonde, en onder wiens Graaffchap *Vrota*, *Woudrichemweerd*, en een groot gedeelte van de *Bommelweerd* stonden (x): nergens anders is die **WICHARD** ons voorgekomen; hij wierd door **FOLCOLDUS** van *Berne* gedood, die naderhand met zijne zoonen zoende, ter gelegenheid dat Keizer **LOTHARIUS** zijn hof te *Nymegen* hield, dus na 1125. **FOLCOLDUS** wordt gezegd Graaf in *Maas* en *Waal* geweest te zijn, gelijk wij onder zien zullen. Na zijnen dood, verzettede zijn neef **GERRIT BRIEWE** van *Drusen*, zich tegens de giften aan *Berne*, en bij verdrag ontving hij van den Abt terug, twintig Marken,

(w) **MIRÆUS** *Oper. Dipl. T. I. p. 173.*

(x) **HUESSEN** *Hist. Eptsc. Traj. T. I. p. 284.*

ken, de Dienstmannen van **FOLCOLDUS**, de goederen te Aerdepe, en een stuk land bij *Sifflick*. Uit dit laatste zou men kunnen gissen, dat de goederen van Graaf **BALDERICK** in den *Duffelt*, aan de Heeren van *Berne* gekomen waren. Elders word **FOLCOLDUS** gesteld uit de Graaven van *Teisterbant* te zijn gesprooten (y).

§. 40. *Altena* is zeer onderscheiden van het Graaffchap *Altena* in *Westphalen*, gelijk wij §. 26. not. 22. aangetoond hebben. In een oud geslachtregister wordt gesteld, dat **JOLENTE**, erfdochter van **JOHAN** Heer van *Altena*, die Heerlijkheid omtrent het jaar 1076 aan haaren man **DIRK** Graaf van *Montbeliart* overbragt. Hun zoon **LODEWYK**, die omtrent 1102 leefde, liet eene dochter, **SOPHIA** genoemd, na, die getrouwd was met **ARNOLD** Graaf van *Rhetel*; maar de Graaf van *Cleve* weigerde haar de beleening van *Altena*, dewijl het een mans leen was. Het is ons onbewust, wat hier van waar zij: indien men voor de helft der dertiende eeuw, uit gelijkformigheid van wapens, tot eene gemeene afstamming besluiten kon, zou men eenig vermoeden, voor de echtheid van dit verhaal, uit de wapens van **MONTBELIART** en

(y) *BOLLANDINI in Actis SS. T. II. ad 12 Aprilis.*

en Salm kunnen haalen, die even als die van *Altena*, twee vischen, *deux saumons adossés*, zijn. DIRK, Heer van *Altena*, zegelde te paard in 1230, en voerde die twee vischen op zijn schild (z). Uit de leenroerigheid aan *Cleve*, is het zeker, dat 'er eenige betrekking, ons nu onbekend, tussehen die Graaven, en de Heeren van *Altena* plaats had. Met zekerheid vindt men eerst DIRK van *Altena*, als een vrij man, *liber homo*, in 1143, gemeld; naderhand komt hij voort in 1155, 1167, 1172, (a). Hij noemt zich zelfs bij eene gifte aan de Abdije van *Everbode* in 1152, *Theodericus Dei gratia Dominus de Altena* (b). Zijn zoon BALDUIN had eenig verschil over *Altena*, waar van de reden niet uitgedrukt staat; maar zijn recht wierd in 1187 door den Graaf van *Cleve* als Leenheer, erkend (c). Deeze leefde nog in 1202, maar moet in dit jaar gestorven zijn, dewijl zijn zoon DIRK ook op 1202, als Heer van *Altena* gemeld

(b) GELEN. *Farrag.* T. XXX.

(a) *Charterb.* P. II. No. 36, 50, 53. MATTH. de *Nobil.* p. 325 — *Copia Mss.*

(b) GELEN. l. c.

(c) *Cleeffche Archiev.*

meld wordt (*d*). Met deze *Cleefsche* leenplicht, is niet wel overeen te brengen, dat DIRK neffens zijn neef WILLEM VAN HORNES, zijn slot *Altena* en zijne allodiaale goederen in *Zuidholland* en *Woudrichemerweerd* gelegen, in 1230 leen aan *Holland* maakte (*e*); ten ware het slot niet onder *Cleve* behoorde, en eigen goed was. Bij zijne twee vrouwen, MARIA en IMAÏNA, liet DIRK geene kinders na, en zijne Heerlijkheid kwam aan WILLEM VAN *Hornes*, Zoon van zijne zuster MARGRIET, en van ENGELBERT, Heer van *Hornes*, die reeds op zijn verzoek in 1215, door den Graaf van *Cleve* beleend was. Diergelijke beleeningen van de Heeren van *Hornes*, hadden ook aldaar in 1300, en 1306 &c. plaats (*f*). Na zijn dood vermeenden zijne andere zusters, SOPHIA, getrouwd met LEO, Heer van *Aa* en *Anderlech*, Castelein van *Brusfel*, en AGNES, vrouw van WILLEM, Heer van *Lienden*, recht op *Altena* te hebben, maar moesten daar van afzien; want WILLEM van *Hornes* behield de overhand.

Hoe

(*d*) V. D. WALL *Handv. v. Dordrecht. Kremer I. c. T. II. p. 8.*

(*e*) MIERIS *T. I. p. 207.*

(*f*) *Cleefsche Archiev.*

Hoe zeer de Heeren van *Altena* onafhankelijk van de Graven van *Holland* waren, kan men uit het verdrag van 1329 verneemen, waar bij de Graaf aan den Heer van *Altena*, die op zijne bede, hem eenen moordenaar en dief, die voortvlugtig was, overgeleverd had, beloofde, in gelijk geval hetzelfde te zullen doen (g). Het duurde echter niet lang, of *Holland* vond gelegenheid, zijne macht ook aan dien kant uitbreiden, want in 1332 kocht de Graaf, van DIRK, Graaf van *Cleve*, de Leenheerschap of *Dominium directum* van de Heerlijkheid en Manschappen van *Altena* en *Woudrichem*; echter onder voorwaarde, dat het door den Keizer zou bevestigd worden (h).

't Geslacht van *Hornes* bleef drie eeuwen in het bezit van *Altena*, tot dat JOHAN, die in 1540 kinderloos stierf, zijns vrouws voorzoon, PHILIPPE van *Montmorencij*, Heer van *Nevele*, tot erfgenaam aanstelde; deeze was de beroemde Graaf van *Hornes*, in 1568 op bevel van ALVA, te *Brusfel*, onthoofd. Zijne Weduwe WALBURG, Graavin van *Nieuwenaar*, verkocht *Altena* aan de Staaten van *Holland*, tot welkers

(g) MIERIS T. II. p. 484.

(h) *Ibid.* p. 536, 537. en 569.

kers domeinen deeze Heerlijkheid zederd behoort (i). Uit de Heeren van *Altona* zijn zeker de Geslachten van *Brakel* en *Giesfen* gesprootten, die de goederen van dien naam tot hun erfdeel ontvangen hebben: de wapens met verandering van kleuren, toonen zulks duidlijk aan.

§. 41. *Arkel* is overbekend, en dus kunnen wij ons daar bij zeer verkorten (k). Het ware te wenschen, dat de Geschiedenis van het land, en de Stamtafels der Heeren, van verdigtzelen gereinigd, en verbeterd uitgegeeven wierden, die zijn zeer vatbaar voor een oordeelkundig onderzoek; maar het is hier de plaats niet,

Van deeze vlek, *Villa Arclo*, wordt het eerst in 998 gemeld, dat de dienstgoederen van *PROPRO*, zoon van *WALGERUS*, aldaar gelegen, door den Keizer, aan de Kerk van *Utrecht* gegeeven wierden. Dit is niet toereikende, om dien *PROPRO* tuschen de Heeren van *Arkel* te rangschikken. Deeze waren Edele Heeren, en genooten de volkomene onmiddelbaarheid; eche

(i) *Tegenw. Staat van Holl. T. VII. p. 290.*

(k) *KEMP Besch. van Gorinchem en Land van Arkel. MATTH. Analec. T. V. GOUDHOVEN. p. 123. Tegenw. Staat. van Holl. T. VII. p. 482. &c.*

ger hebben zij allengskens 't hoofd onder de machtige Hollandsche Graaven moeten bukken. Dus maakte JOHAN in 1290, zijn Burch te *Gorinchem*, leen aan *Holland* (1). Eindelijk in het begin der vijftiende Eeuw, wierden *Arkel* en *Gorinchem* een Wingewest der Graaven van *Holland*, en de nakomelingen van MARIA van *Arkel*, getrouwd met JOHAN, Heer van *Egmond*, te weeten ARNOLD, Hertog van *Gelre*, en zijn broeder WILLEM, Heer van *Tsfelstein*, hebben zig daar over met het huis van *Bourgondien* moeten vergelijken.

Afstammelingen van het huis van *Arkel*, en die hunne afgoeding aan bijzondere Heerlijkheden ontvingen, waren de volgende Heeren, die thans alle tot *Holland* behooren.

De Heeren van Botterstoot, tot dewelke HUGO BOTTER, een beroemd krijgsman, behoorde, die in 1144 sneuvelde (m).

De Heeren van Leeds of Leerdam, die volgens zegels van 1255 en 1299 het wapen van *Arkel* met een lambel voerden.

De Heeren van Heukélom en Asperen, afstammelingen

(1) MIERIS T. I. p. 504.

(m) *Charterb* P. II. N. 20. HERA p. 162. BEKA p. 92. *Monach Egm.* p. 92.

mende van OTTO van *Arkel*, die in 1269 met zijn Broeder JOHAN, Heer van *Arkel*, deelde, en naderhand twee bijzondere takken vormden: De Heeren van *Heukelom* voerden een lambel voor *brisure*; en na dat de Heeren van *Arkel* uitgestorven waren, namen zij, in het begin der Sestiende Eeuw, den naam van *Arkel* weder aan. WALRAVEN van *Arkel*, Heer van *Heukelom* en *Waerdenburg*, staat als Bannerheer op de eerste Ridder-Cedulle, die bij 't Hof gevonden wordt, en die hoewel zonder datum, tot het Jaar 1547 behoort, kort daar op, in 1553. had hij verschil met het Hof, over dien titel van Bannerheer, welke hij zich aan 't hoofd der Ridderfchap van *Tielreweerd* aangematigd had; en zijne zoonen wierden na hem, tusfchen de gemeene Ridderfchap verfchreeven; THOMAS WALRAVEN van *Arkel*, Heer van *Welle* en *Amerongen*, leefde nog omtrent 't Jaar 1680. De Heeren van *Ackoy* waren jonger zoonen der Heeren van *Heukelom*. De Heeren van *Asperen* voerden een vogel voor *brisure*, en hebben tot het midden der Zeventiende Eeuw gebleeid; echter is de Heerlijkheid, die vrij eigen was, in 't Jaar 1313, door OTTO van *Heukelom*, aan *Holland* ter leen opgedraagen; en door de huwelijken van zijne twee kleindochters,

fers, ALEYD met WALRAVEN, Heer van *Valkenburg* en *Borne*, en ELBURY met Heer DIRK van *Polanen*, is dezelve in andere geslachten gekomen (n).

De Heeren van *Leyenburg*, die drie vogels voor *brisure* voerden, zijn vroeg uitgestorven. Nog zijn de geslachten van *Haestrecht*, van *Zevender*, van *Kyfhoek*, van *Loon*, van *Dalem*, van *Dongen*, van *Gellicom*, van *Greynbroek*, van *Renswoude*, van *Bockhoven*, gedeeltelijk uit echten stam, gedeeltelijk uit bastaardije van *Arkel* gesproten,

Eenige deezer Heerlijkheden zijn zomwijlen door de Geldersche Vorsten ingenomen, die dezelve echter niet hebben kunnen behouden. Dus behoorden *Heukelom* en *Asperen* in 1423. onder de *Tielroeweerd*, en betaalden mede de kooppenningen van *Dalem*, die over dat Ampt uitgezet wierden (o); en in 1428 beloofde Hertog ARNOLD aan de Stad *Leerdam*, haar van *Gelderland* niet te zullen scheiden (p).

§. 42. Wij gaan nu ten tweeden over, tot de bij.

(n) Van *Asperen* heeft M. BEEKMAN in 1745 eene beschrijving uitgegeven.

(o) KEMP l. c. p. 331.

(p) *Gedra Mij. Nq.* 32.

bijzondere Heerlijkheden, die in *Teisterbant* lagen, en die hunne onafhangelijkheid meer of min gehandhaafd hebben. Dezelve zijn *Buren*, *Cuilenburg* en *Vianen*.

Buren, een oude vrije Heerlijkheid, die door bijgevoegde gerichten en verkregen goederen, als *Bosnchem*, *Malsen*, &c. merkelyk vergroot ja. De eerste melding der Heeren van *Buren* geschiedt omtrent het Jaar 1152, dat HUGO van *Buren*, een krijgsgeman uit de *Betuwe*, zich met vrouw en kinderen, eerst naar *Thuringen*, en naderhand in 't Land van *Twente*, begaf, alwaar hij het Klooster *Werslo*, en vervolgens in 't Graaffschap *Benthem*, het Klooster *Wysmersch* stichtte (q). SLICHTENHORST noemt eenen ALARD, Heer van *Buren* op 't Jaar 1152; echter zonder eenig bewijs. OTTO Heer van *Buren*, *Nobilis homo* van Graaf OTTO van *Gelre*, bezwoor met hem de Privilegien van *Zutphen* omtrent 1190, en hij verzelde in 1203, Graavin ADA van *Holland*, in haare vlugt naar *Leyden* (r). Hij met zijn zoon ALARD, beneffens FLORIS van *Winesem*, schonken de Kerkgifte van *Kekerdom*, aan het Klooster *Bedbur*

in

(q) JUNGIIUS *Hist Bentb. C. D. p. 14.*

(r) OOSTEN DE ERWIN *p. 32.*

in het *Cloeffche* in 1213 (1). De geslachtlijst van dat aanzienlijk huis, is weinig bekend en nimmer uitgegeeven; verscheiden takken, maaken dezelve zeer uitvoerig; wij willen hier alleen de lotgevallen der Heerlijkheid melden (42). De Heeren bezaten dezelve als eigen goed, en komen alom als Edele Heeren voor; evenwel is ons geen zegel ter handen gekomen, dat zij te paard zegelden; het oudste dat wij gezien hebben, bevindt zig in de Archiven van 't Capittel van St. Pieter te *Utrecht*; het is van 1287 in groen wasch, en daar op staat in een schild, het gewoone wapen van *Buren une face broesete*.

De eerste band aan *Gelderland* wierd Heer OTTO van *Buren* in 1298 opgelegd, dat hij wegens gepleegd geweld, zijn Slot *Buren* in handen van Graaf REINALD moest overgeeven.

(1) *Archiv. van Bedbur.*

(42) Wij waren voornemens de Genealogie van *Buren*, agter dit deel te plaatsen, maar hetzelfde is tot eene zodanige dikte aangegroeid, dat wij daar van hebben moeten afzien. Misschien zullen wij eene verzameling van geslachtlijsten der Nederlandsche Dynasten uitgeven; zonder welke nimmer eenig licht op de Historie van 't Land, gedurende de Middeleeuw, kan verspreid worden.

ven, en van denzelfven, als vrije leenman, *liber fidelis*, wederom ter leen ontvangen; daar bij geschiedt geen de minste melding der Heerlijkheid, die dus eigen bleef. Hij beloofde voorts den Graaf en zijne Landen, uit zijn Slot, geen schade te zullen toebrengen: In tijd van oorlog, zal het Slot den Graaven van *Gelre* open zijn, en naderhand weder aan den Heer komen (†). Voor dien tijd moeten de Heeren van *Buren* geen betrekking tot *Gelderland* gehad hebben; want hoewel zij zomwijlen als bondgenooten, zo wel van *Gelderland* als van *Holland* voorkomen, wordt Heer OTTO niet genoemd bij de onderhandelingen en verdragen na den slag bij *Woeringen*, alwaar men de meeste *Geldersche* Heeren gemeld vindt. Zijn zoon ALARD was ook Leenman van *Holland* wegens *Aelwyk* in 1313, en laater ziet men WILLEM, Heer van *Buren*, in 1407, met veele *Hollandsche* Leenen, die alle opgenoemd worden, verleid (u).

Uit het Verdrag, dat deeze ALARD in 1314 met Graaf REINALD sloot, over de grenscheiding van zijn Heerschap en *Gelderland*, in den omtrek van *Tricht*, blijkt duidelijk, dat hij des-

we-

(†) PONTANUS p. 170.

(u) MIRRIS, T. IV. p. 72.

wegens geen Leenman was; hoewel men uit den brief zien kan, dat hij andere Leenen van den Graaf hield (*w*). Zijne zoonen moeten daarna in onmin met *Gelderland* geraakt zijn, want na den dood van zijnen oudsten zoon OTTO, wierd zijn tweede zoon LAMBERT in 1329 door den Hertog van *Brabant* met *Buren* beleend. Wij weten niets meer van dien Leenplicht. Maar mogelijk, moet men hier in de reden zoeken, van de belofte die ALARD, zoon van LAMBERT, in 1343 doen moest, zijne kinderen niet te zullen uittrouwen, noch zijne Heerlijkheid aan geen Heer te brengen, buiten raad en goed-dunken van Hertog REINALD (*x*).

Hoe naderhand de Heerschap *Buren*, boven het Slot, een Leen van *Gelderland* geworden is, hebben wij niet kunnen ontdekken; maar zeker is het, dat Hertog EDOUARD den 14 *Augustus* 1367, ALARD Heer van *Buren* beleende, met het Huis te *Buren*, met zijne graven en voorborchten, met de Heerschap, met de gerichtten hoog en laag van de Landen van *Buren*, en met alle zijne rechten en toebehooren (*y*).

De

(*w*) *Ibid.* T. II. p. 142.

(*x*) PONTANUS p. 238.

(*y*) *Rekenkamer Lede 4. No. 4.*

De beleening van zijn kleinzoon WILLEM door Hertog REYNALD in 1403, is omtrent in dezelfde bewoordingen (z).

Met *Buren* waren verscheiden Heerlijkheden vereenigd, als *Bosinchem*, dat weleer een *Curtis et Ecclesia*, een Hof en een Kerk was, aan het Capittel van *St. Johan* te *Utrecht* toebehoorende, gelijk men uit een uitspraak van Bischof ANDREAS in 1131, verneemen kan (a). Volgens een brief van 1176 had het Capittel den Hof van *Bosinchem* gekogt, en tot de tijden toe van Bischof HARTBERTUS, in gerust bezit gehouden; toen hebben eenige personen voor den *Roomsch* Koning CONRADT, daarop eischen gedaan, die afgewezen wierden. Deeze eischen, zijn voor Keizer FREDRIK, eer hij Keizer wierd, tijdens Bischof HERMAN vernieuwd, maar vrugteloos. IWAÏNUS van *Gokesforde* heeft zedert deswegens nadere poogingen gedaan, maar door tusschenkomst van Bischof GODEFRIED, en van HENDRIK Graaf van *Cuyk*, is verdragen, dat het Capittel 10 Ponden aan IWAÏNUS voor zijne rechten, en voor de rechten van zijns Vrouws Maagschap,

be-

(z) MATTH. de *Jur. Glad.* p. 363.

(a) VAN RHYN, *Utr. Bisd. Tom. II.* p. 694.

beraalen zal (b). In 1225, was het Capittel nog in het bezit van die Kerk en van dien Hof (c).

Inmiddels kwam een Geslacht van *Bosfinchem* ten voorschijn, waaruit de Heeren van *Cuilenburg* gesprooten zijn; van hetzelfde geschiedt de eerste bewijsbaare melding in 1196 en 1200, in den persoon van HUBERTUS de *Bosfinchem*. Het verkreeg den Hof van 't Capittel; want in 1273 nam HUBERT, zoon van wijlen HUBERTSCHENCK van *Bosfinchem*, goederen te *Bosfinchem* voor vijftien jaaren in pacht van het Capittel van *St. Jan*, daarbij bepaalende, dat zijnen broeder THEODERICUS SPLINTER hem opvolgen zou, indien hij geene kinderen nallet. Insgelijks nam hij aldaar in Erfpacht van hetzelfde Capittel, de goederen, die ALARD van *Buren*, Heer Stevens zoon, aldaar gehouden had, voor zich, zijne kinderen, en zijnen broeder THEODERICUS SPLINTER; hier van waren zijne broeders SPLINTER en SWEDER van *Bosfinchem*, borgen (d): Men zegt dat *Bosfinchem*, door het huwelijk van eene IDA, uit dat geslacht

(b) MATTH. de *J. Glad.* p. 360.

(c) KLUIT, *l. c. T. II. P. I. p. 453.*

(d) *M. S. Ant. Matthai in Biblioth. Traject. No. 10.*

flacht aan de Heeren van *Buren* is overgegaan. Geen ander bewijs is daar van voorhanden, dan alleen de bezitting der Heerlijkheid; ten minsten in 1403, wierd WILLEM van *Buren*, bij opdracht van zijnen Grootvader ALARD, door Hertog REINALD beleend, met het gericht hoog en laag, met de Heerlijkheid van den Lande van *Bosfinchem*, met de *Leck*, nevens den Lande van *Bosfinchem*, alzo verre als de Heerlijkheid gaat. Vermoedelijk is *Bosfinchem* te gelijk met *Buren* een Leen van *Gelderland* geworden.

Een gedeelte der Heerlijkheid *Malsen*, nu *Buurmalsen* genoemd, is ook aan de Heeren van *Buren* gekomen. Zij hadden zich ook Meester gemaakt van de tienden aldaar in 1287, en hadden deswegens verschil met 't Capittel van *St. Pieter te Utrecht* (e). Het is te denken, dat deeze bezitting, eene splitzing der goederen van de Heeren van *Luyck* zij.

Soelmonde, tegenwoordig onder *Buren* behorende, was weleer een eigendom der Abdije van *Marienweerd*. In 1250 droeg Abt. RUDOLF die goederen op, aan Graaf OTTO van *Gelre*, echter den Hof *Curtis* in erfpacht, in annuum pen-

(e) *Archiv. Cap. S. Petri. Copia Mibi.*

penſionem behoudende. Uit eenen brief van 1259 blijkt, dat *Soelmond* weleer tot de goederen van *Mierlaar* behoord had, en door de Abdije gekogt was; want zij verkogt toen aan Graaf OTTO, *hominēs nostrōs, quos cum bonis nostris de Mierlaar emptos, et ad Curtem de Sulemunde pertinentes*, dewijl die leenmannen oproerig waren, en noch rechten, noch hulde betaald hadden; onder voorwaarde, dat de Graaf hen houden zal ten zelfden rechten, als zij de Abdije toebehoord hadden (f). Een zijtak der Heeren van *Buren*, moet met dien Hof, door de Graaven van *Gelre* beleend zijn geweest, want JOHAN van *Soelmonde*, het zelfde wapen als *Buren* voerende, en door die Heeren neef genoemd, komt in verscheidene Brieven van 1314 tot 1346 voor, en in 1349 zegelde ALARD van *Soelmonde* met WILLEM DE RIDDER van *Boschem* (g). Ook vindt men, dat bovengemelde JOHAN in 1333 de leenplicht van eenige goederen, met den Graaf van *Gelre* ruilde (h). Dewijl men dat geslacht zedert niet meer gemeld

(f) *Charterb. p. 476 en 539.*

(g) *Arch. van den Dom Lade 13, 14, 15, 16, 69 en 103.*

(h) *Arch. van de Rekenkamer.*

meld vindt, kwam *Soelmonde* zeker bij erfenis of beleening aan de Heeren van *Buren*.

Alle deeze goederen te zamen, behoorden aan WILLEM, Heer van *Buren*, die de zijde van den Hertog VAN DEN BERG houdende, door Hertog ARNOLD in 1430 uit zijne goederen verjaagd wierd. Alle beraamingen van schikking, en ontwerpen van verdrag vielen vrugteloos uit. WILLEM zocht zich te verdedigen, kwam weder te *Buren*; maar tegens den Hertog niet bestand zijnde, wierd de Stad andermaal in 1435 ingenomen, en hij genoodzaakt buiten 's Lands te vlugten. Hij vogt dapper aan de zijde van den Hertog VAN DEN BERG, in den slag op *St. Hubertsdag*, in 't Jaar 1444, en stierf hoog bejaard, in 1461, te *Luyk*; bij zijne tweede Vrouw ERINGARD Graavin van der *Lippe*, liet hij drie zoonen en eene dochter na: VINCENTIUS, getrouwd met AGNES van der *Eze* van *Gramsbergen*, en die in 1505 kinderloos overleden was (43); GYSBRECHT, Domheer van *Keulen*

(43) De waardige Vrouw AGNESE van der *Eze* en *Gramsbergen* geheeten, die Vrouwe van *Buren* en *Bosfinchem*, metten Edelen Heeren VINCENTIUS, Heer van *Buren* en *Bosfinchem*, haar echten man — is een rente schuldig aan DIRK VAN DER SCHULENBURG 1491. *Sibekelo Car.*

len en Luyk; ALARD, Domheer van Luyk; en Elze, Abdisse van Thorn. Zij konden nimmer tot het bezit van hunne goederen weder geraaken.

Hoewel Hertog ARNOLD *Buren* aan zijnen broeder WILLEM toegezegd had, is dit niet agtervolgd, en de Heerlijkheid kwam onder *Gelderland*, en wierd door eenen Amptman geregeerd. ARNOLD mogt deeze verovering naderhand wel betreuren, want door zijn zoon gevangen genomen zijnde, heeft hij zes jaaren op het slot van *Buren* in hegtenis gezeten. Geslaakt zijnde, gaf hij die Heerlijkheid den 12 Junij 1472 aan zijns broeders zoon FREDRIK VAN EGMOND, Heer van *Ysselstein*, tot vergelding der onkosten, die deeze gedurende zijne gevangenis, voor hem gedaan had. Ten behoeve van dien FREDERIK, wierd *Buren* tot een Graaffschap door Keizer MAXIMILIAAN in 1492 verheven. ANNA van *Egmond* bragt dit Graaffschap in 1551 ten Huwelijk aan WILLEM van *Nassau*, Prins van *Orange*, in welk huis het zederd bleef. (i) Wij verkiezen te zwijgen,
over

Capitul. M. S. p. 261. Item 1492. ibid. p. 405. Zij Weduwe verkoopt eene Rente aan 't Klooster *Sibekelo*, en ontvangt van het zelve eene boter rente, 1505. *Ibid. p. 383.*

(i) SLIGTENHORST *B. I. p. 51. Tegenw. Staat v. Gelderland p. 327.*

over het geen dien aangaande, in onze dagen voorgevallen is.

Uit eene Resolutie bij *Holland* den 7 en 22 Februarij 1544 genomen, heeft men willen beweeren, dat *Buren* onder de oppermacht van *Holland* gestaan heeft, en aldaar in de gemeene lasten heeft moeten draagen. Bij het inzien van dezelve is klaarblijkelijk, dat de Graaf van *Buren* verzogt had, vrijdom van schatting voor zijne goederen en Heerlijkheden in *Holland* gelegen; maar dat zulks geenzins betrekking tot zijn Graaffchap kon hebben (k). Het misverstand komt uit den titel van Graaf van *Buren*, die hem daar bij gegeven wordt; derhalven staat zeer wel in een antwoord, dat deswegens in Augustus 1543 van *Brusfel* kwam, *d'onderzaten van Egmond* (let wel, dus niet van *Buren*) *betaalen naar de Schiltale*. Deeze woorden geeven eene duidelijke uitlegging der aangehaalde resolutien. Behalven het tijdperk van 1435 tot 1472, is *Buren* nooit een gedeelte van *Gelderland* geweest; alleen in 1709 en 1710, deden de Staaten van *Gelderland* eenige poogingen, strekkende om de territoriaale Hoogheid over die Heerlijk

(k) *Regist. van A. VAN DER GOES, p. 7, 13, 17.*

lijkheid in handen te bekomen (1); maar zij lieten de zaak spoedig zitten; want Leenheerschap is zeer verschillende van Souverainiteit.

§. 43. Van *Cuilenburg* heeft men verscheidene beschrijvingen (m); dus wij alle overleveringen en fabels van oorsprong daar latende, alleen het zekere en aanmerkelykste, zo veel *Gelderland* aangaat, willen melden. De Heeren van *Cuilenburg* zijn gesprooten uit het geslacht der Heeren van *Bosinchem*, van dewelken wij reeds het oudste, ter gelegenheid van *Buren*, gezegd hebben. Zij waren Schenken van 't sticht *Utrechts*, welke bediening zij van de Heeren van *Cuyk* ter leen hielden; en toen OTTO, Heer van *Cuyk*, zijne manschappen en leenrechten in 't sticht, aan Graaf WILLEM van *Holland* in 1326 verkogt, zonderde hij daar van uit, het leen, dat HUBERT de Schenk van hem hield, *alsoe te dienen van den nappe voor den Bischoep van Utrecht*. Naderhand schijnt Heer JAN VAN CUILENBURG, dit dienst-ampt, *Ministerium*, onder zich gerekend te hebben; want door den Graaf van

(1) *Landsd. Recesf.* 29 Maart, 24 October 1709. 4 Apr. 1710.

(m) *Voet van Outbeusden Besch. van Cuilenburg, Orig. Cuilemb in Ant. Matth. Analect. T. III. Tegenw. staat van Gelderl. p. 303. &c.*

van *Holland* omtrent 1370, daar mede beloend wordende, wierp hij den kroes door de Zaal, en wilde niet langer Schenk wezen (n). De Heeren van *Cuilenburg* hebben verscheidene kleine gerichten, als *Parys*, *Redinchem*, *Galbertingen*, *Everdingen* &c. vereenigd, waar uit hun Heerschap ontstaan is.

Behalven HUBERT van *Bosfinchem* in 1196 en 1200 gemeld, komen voor RUDOLF van *Bosfinchem* 1212, STEPHAN van *Bosfinchem* Ridder, van 1221 tot 1243, zijn broeder WENNEMAN 1232. De Genealogie bij *Voet* van *Oudheusden* is verkeerd; want deeze STEPHAN, was zeker de Vader van HUBRECHT Schenk van *Bosfinchem*, en van zijnen broeder SWENCK van *Bosfinchem*, van den welken de Heeren van *Vianen* afstammen. (o)

Graaf OTTO van *Gelre* kocht in 1256 van het Capittel van *St. Marie* te *Utrecht*, alle de goederen, die hetzelfde tusschen *Leck* en *Linge* had, *cum omni jure & dominia*, dus heerlijke goederen, zijnde een derde gedeelte van goederen, waar van een tweede derde wel oer de Heeren van *Rade* toekwam, en nu den Graaf

100-

(n) *Orig. Cullumb. p. 616.*(o) *Matth. de Jur. Glad. p. 267.*

toebehoort, en waar van de Heer van *Cuyk*, het overige derde bezit (p). Bij den bevestigings brief van dien koop, door Bisfchop HENDRIK in 1257, worden die goederen dusdanig bepaald; *van de graf Bisfchopsgrave tot de rivier Serich, en van de rivier tot Trichterflusen.* (q) Vergelijkt men hier mede twee brieven van 1284 en 1305 (r), moet dit land een gedeelte van *Cuilenburg* zijn. De Bisfchopsgrave gaat van *Cuilenburg* tot *Beest*, en die wij gelooven de *Serich* nu te zijn, de *Marienweerdſche Kade*, waar van het gevolg genoemd wordt de *Zeedyk* (zeker van *Serich*) en die *Buren* van *Cuilenburg* ſcheidt, niet ver van *Tricht*, door de *Trichterfluis* in de *Linge* vallende. Het graaven van waterleidingen, heeft de gedaante van het land veranderd; want tegenwoordig wordt *Serich* genoemd of *Vliet*, een water dat boven *Gorinchem* tegen over *Spyk* in de *Linge* valt, dat hooger op langs *Meerkerk* vloeit en opwaarts, als wij vermeenen, de *Bolgeriſche* watering hier. Dus lag deeze ſtreek tuſſchen *Marienweerd* en *Cuilenburg*, en is door de Graaven van *Gelre* aan de

(p) *Charterb.* p. 508.

(q) *Charterb.* p. 524.

(r) *Kemp. l. c.* p. 47 en 58.

de Heeren van *Cuilenburg* ter leen gegeven, gelijk men uit den leenbrief van 1423 verneemen kan. (1).

HUIBERT van *Bosfinchem* bouwde het slot *Cuilenburg*, op een' hoeve, die hij van het Capittel van *Oud-Munster* te *Utrecht*, ter leen hield; en zijn zoon HUBERT, gaf aan dat Capittel den 4 July 1281, het eigendom over van eene andere hoeve, naast des Bisfchopsgrave, aan 't bovenende van zijne Heerfchap, ter plaatze *Bodelstrate* genoemd, en zal het als een vrij leen *libero jure feodi*, gelijk de andere leenen, die hij van 't Capittel heeft, houden: hier tegen gaf het Capittel hem den eigendom van de hoeve in *Cuilenburg*, waar op zijn slot gebouwd is, dat hij tot dus verre ter leen gehouden had. Eenige Maanden daarna, den 21 November 1281, verkogt HUBERT bij toestemming van zijnen Oom, Heer SWEDER van *Bosfinchem*, en van zijnen broeder DIRK, genaamd *Splinter*, het slot van *Cuilenburg*, aan den Graaf van *Gelte*, voor honderd hollandsche ponden; te weeten, dat de Graaf daar van gebruik kon maaken tegen een ieder, en hij ontving het weder ter leen ten *Zurphensche* rechten; in plaats

(1) *Matth. de Jur. Glad.* p. 365.

plaats van die honderd ponden, gaf Graaf REINALD hem in pandschap, zijne goederen bij *Lexmonde* en *Lanxmere* gelegen (†). Deze goederen ontving hij naderhand in 1300 als een erfleen (u). JOHAN van *Bosnchem* zijn zoon, wierd in 1313 door Graaf REINALD, met Tiendens en dagelijksch rechtsgebied over eenige goederen te *Panegye*, *Rietvelt* en *Wouderscamp* verleid, ten *Zutphensche* rechten, even als hij het slot *Cuilenburg* hield (w). HUBERT van *Cuilenburg*, JOHANS zoon, wierd insgelijks in 1331 beleend met het Huis dat hij getimmerd had, op de zijde van *Cuilenburg*, tot *Everdingervaerd*; en eindelijk vindt men, dat niet alleen eenige bijzondere huizen, goederen en gerichten, maar de Stad en de geheele Heerlijkheid van *Cuilenburg*, door denzelfden HUBERT den 31 Augustus 1339, van Hertog REINALD ten *Zutphensche* Rechten, tot een open Huis, en *feudum ligium* ontvangen zijn (x). Zijn kleinzoon HUBERT verkreeg vergunning van den Hertog in 1415, het nieuwe huis van

Cui-

(†) *Charterb.* p. 658, 661.

(u) *Rekenk. Alf. Reg. Fol.* 9.

(w) *Orig. Cuilenb.* p. 591.

(x) *Rekenk. Alf. Regist. fol.* 12 vfo 13.

Cuilenburg, dat verbrand was, te mogen afbreken, voorbehoudens de leenweer op de Hofstad, en op het geen vervolgens aldaar gebouwd zal worden (z). Uit de Leenbrieven van 1421 en 1441, kan men de grenzen der Heerlijkheid *Cuilenburg* zien, en welke goederen van *Gelderland* ter leen gehouden wierden (a). Daar en boven was een gedeelte van *Cuilenburg*, als *Everdingen*, *Golbertingen* en *Gaspaerde*, leen der Graaflijkheid van *Holland*. Niettegenstaande dezen leenband, oeffenden de Heeren van *Cuilenburg* alle territoriaale rechten binnen hunne Heerlijkheid; bij voorbeeld in 1318, 1416, 1436, gaven zij keuren aan de Stad; ook aan *Everdingen* in 1413. Nooit droegen zij het minste in de gemeene lasten van *Gelderland*. Echter kan men niet ontkennen, dat 'er eenige betrekking tusschen hen en dat Hertogdom was. Dus slooten zij mede de verbonden van 1418 en 1436, Hertog ARNOLD nam dit laatste zoo euvel op, dat hij deswegens de Brieven van den Heer van *Cuilenburg* brak, zijnen Amptman ontzette en eenen anderen aanstelde; waar over die Heer bij de Landschap klaagde, en zich op het

(z) *Ibid.* fol. 14.(a) *Matth. de Jur. Glad* p. 365.

het verbond beriep (b). Maar wij hebben gezien, dat de andere Bannerheeren ook in die verbonden begrepen waren. Aanmerkelijk is het, dat Hertog CAREL, die niet zeer toegeevelijk was, de onafhankelijkheid van *Cuilenburg* erkende, door aan dat Land in 1507 gedurende den toenmaligen oorlog, de onzijdigheid toetestaan (c). Die Heeren schreeven altijd *Nos*, en wierden doorgaans Edele Heeren genoemd. Naderhand is *Cuilenburg*, voor JOHAN van *Pal-land*, in 1555 tot een Graaffschap verheven, en hij verscheen als Bannerheer op de *Geldersche* Landdagen, nothans niet in hoedanigheid van Graaf van *Cuilenburg*; maar als Heer van *Lienden*, *Oudenweerd*, en *Loede*. (d)

Voet van *Oudheusden*, stelt het wapen van *Bosfinchem* weleer geweest te zijn, *d'or à trois bandes de gueules, au franc quartier de Cleves*; maar hier van is ons geen zweemsel voorgekomen. De oudste zegels die wij van dat geslacht gevonden hebben, berusten in de Archiven van den Dom. De Broeders HUBERT van *Bosfinchem*,

(b) *Arch. van Elburg Lede VIII. No. 46.*

(c) *Rekenk. XIV. Libri L. VIII. fol. 86.*

(d) *Riaderced. bij 't Hof 1555, 1585. Landsd. Reeesen 23 May 1579. 8 Feb. 1592. 17. en. 05 Maart 1593.*

chem, *Schenk*, ALARD van *Bosfinchem*, en DIRK *Splinter Ridders*, zegelden te zamen in 1296 een koopbrief, voerende de drie broeders het gewoone wapen van *Cuilenburg*, te weeten drie Zuijlen, *rocs*; en DIRK *Splinters*, daarenboven met de *brisure* van een *Lambel*. JOHAN van *Bosfinchem*, zoon van Heer HUBERT, voerde het zelfde wapen in 1305, en 1314. Dit doet ons gelooven, dat *Bosfinchem* van denzelfden stam is, en gelijke oorsprong heeft, als de talrijke takken van het zeer aanzienlijk geslacht van *Zuylen*; waar uit ook de Heeren van *Abcoude* en *Duurstede*, gesprooten zijn, en waar van, voor zoo veel wij weeten, alleen de tak van *Zuylen* van *Nyvelde* nog overig gebleeven is. Echter hebben wij in het Dom-Capittel; nog twee verschillende zegels van *Bosfinchem* ontdekt, te weeten van HUBERT van *Bosfinchem*, Canonik ten Dom, die in 1316 een *Klaverblad* voerde; en van HUBERT van *Bosfinchem*, die in 1326 *un échiquier avec un filet en bande brochant sur le tout* voerde. De verdere lotgevallen van *Cuilenburg*, kan men in de boven aangehaalde schrijvers vinden; alleen moeten wij daar bij voegen, dat de Provincie van *Gelderland* meermaalen staande gehouden heeft, dat het Graafschap van *Cuilenburg* onder haar behoorde, en
mede

mede in de algemeene middelen draagen moest. (e) Zelfs wierd het Hof gemachtigd, hier over met verschrijving van onpartijdige Rechtsgeleerden uit andere Provinciën te erkennen (f). Deeze zaak is in 1664 wederom levendig geworden; maar eindelijk den 21 December 1675, op aanraaden, zoo het schijnt, van den Prins van Orange, zijn de Procedures opgeheven, en is het Hof gelast eene behoorlijke Acte daarvan voor den Graaf te vervaardigen: Welke Acte van Renuntiatie, den 27 Maart 1676 is gedagtekend; en den 26 April 1769 wierd daar in berust. Na dat de Staaten deeze afgedaane zaak, in 1709, wederom eenigzints levendig gemaakt hadden, maar zonder gevolg.

§. 44. De derde Heerlijkheid is *Vianen*, welker *Heelstoot* genoemd, die ook van zommige kleine gerichten, als *Bloemendaal*, *Bolgerye*, *Authena*, *Heikoop*, *Boeikoop*, *Leksmond*, *Achthoven*, *Meerkerk*, &c. is zamengesteld. Zeer oude narichten heeft men daar niet van, en men kan weinig voegen bij het geen daar over in den tegenswoordigen Staat van *Holland* gezegd wordt

(e) *Landsd. Recess. 14 Aug. 1640. &c.*

(f) *Ibid 1640 &c.*

wordt (g). De Heeren van *Vianen* waren van het geslacht van *Bosfinchem*, en jonger zoonen der Heeren van *Cuilenburg*, maar de scheiding wordt te hoog gesteld. Heer ZWEDER van *Bosfinchem* Heer van *Vianen*, was Broeder van HUBRECHT Schenk, en zoon van STEVEN van *Bosfinchem*; hij wordt gemeld van 1259 tot 1284, en is zoon van HUBERT Schenk van *Bosfinchem*, HUBERTS zoon, in 1281. Hij ontving ter leen in dienstmans Stad en Recht, van Bisfchop JOHAN van *Utrecht*, het recht om twee Jaarmarkten te mogen hebben binnen zijn gericht, aan de zijde der *Leck*, daar zijn slot *Vianen* ligt (h), zijn zoon alleen genoemd HUBERT van *Vianen*, was in 1287, borge van Heer LUDOLF COCK, Ridder (i); en in 1289 pachtte hij het Gerichte in *Vreeswijk*, van den Graaf van *Holland*, voor twee honderd en dertig ponden (k). Naderhand komt hij meermaalen als Heer van *Vianen* voor, en zijn zoon ZWEDER voerde voor wapen in 1324, een schild, waar op de drie Zuilen *rocs*, en daar naast twee kleine schilden, ieder

(g) *Tegenwoord. Staat van Holland T. VII. p. 510.*

(h) *Heda p. 224.*

(i) *Copia Mibt.*

(k) *Arch. van 't Dom Cap Lede 115.*

ieder *à trois bandes*. Dit geslacht verkreeg kort daarna de Heerlijkheid *Uyttengooije* bij erfrecht, en *equarteleerde* daar mede. Het is ons werk niet die Genealogie in orde te vervolgen, en de lotgevallen zijn in het bovenaangehaald werk, naar waarheid, verhaald. In 1298 waren de Heeren van *Vianen* leenmannen van *Gelre*, en dienstmannen van 't Sticht (1); vervolgens komen zij altijd in die hoedanigheid, ook als Leenmannen van *Holland*, voor; dus het niet wel te begrijpen is, hoe in latere dagen, de Heeren van *Brederode*, door wien de Heerlijkheid geërfd is, de Souverainiteit hebben kunnen staande houden en handhaaven; vooral met de verklaring, dat zij de Heerlijkheid ter Leen hielden van den God van Hemelrijk, Zonne en Maan. 't Is waar, de Provincie van *Utrecht* heeft zich altijd tegen dat voorgeeven verzet. *Vianen* is door de Staaten van *Holland* in 1725 aangekocht, en staat eenigzints op zich zelve, zonder met de Provincie vereenigd te zijn. Uit de Heeren van *Vianen* zijn de geslachten van *Bloemestein*, *Beverweerd*, en de echte stam van *Rysenburg* gesprooten.

§. 45. Het geen wij meermaalen wegens het for-

(1) *Matthaus de J. Gl. p. 337.*

formen der Graaffchappen en Heerlijkheden gezegd hebben, wordt alhier ook bewaarheid; want men ziet duidelijk, dat *Buren*, *Cuilenburg* en *Vianen*, uit kleine Gerichten en goederen, ten deele eigen, en ten deele Leenroerig aan de Bisschoppen van *Utrecht*, en aan de Graaven van *Gelre* en *Holland*, zamengesteld zijn. Toen het geheel, binnen bepaalde grenzen, in handen der Heeren gekomen was, hebben zij haare onmiddelaarheid, door middel eener gepaste staatkunde, weeten te behouden; de zijde dan, van den eenen, dan van den anderen, hunner machtige nabuuren volgende, gelijk de geschiedenis ons leeren. Hunne mannen en dienstmannen vogten in die gevallen onder hunne Banier. Zij worden veeltijds tusschen de Ridderfchap en onder de Vafallen van die drie Landfchappen genoemd, zonder eigenlijk tot één derzelver te behooren; want zij behielden het volkomen oppergezag over hunne onderzaaten. Eindelijk als het huis van *Oostenryk*, alle de Nederlanden onder zijnen Scepter gebragt had, schijnen deeze Heeren ook, meer of min afhankelijk van hetzelfde geworden te zijn, gelijk men uit de rechtsgedingen voor den Grooten Raad van *Meche-len*, waar in zij getrokken wierden, oordeelen kan. Echter zou men hier tegens kunnen aan-

mer.

merken, dat die Raad de Rijksgerichten vertreedt heeft, en dat de verheffing van *Buren*, door MAXIMILIAAN, en van *Cuilenburg* door CAREL V. tot Graaffschappen, geschied zij in hoedanigheid van Keizers, en niet als Heeren der Nederlanden. Hoe het zij, die Heeren hebben zich steeds onder PHILIPS II. en niet bij het Roomsche Rijk gehouden. De Graaf van *Cuilenburg* antwoordde op de dagvaarding van den Hertog van ALVA in 1568, dat hij niet voor zijnen *competenten* rechter was geroepen; want dat hij woonde in het Rijk, te *Pallandt en Weerd*, zijne eigene Heerlijkheden, en dat *Cuilenburg*, altijd een Territoir was geweest, van alle andere Jurisdicte gescheiden, en aan niemand beroepelijk. Echter wierd de Stad, het slot en 't Graaffschap, kort daarna, op naam van den Koning, in beslag genomen (m). Men ziet dus, dat de Graaf, als Heer van *Cuilenburg*, niet vermeende een Lid van 't Rijk te zijn. Den Prins van Orange als Graaf van *Buren*, is dit ook niet in de gedagten gekomen, hoewel de Nederlanden toen den zoogenoemden Bourgondischen kretz formden. Men wil, dat de Heer van *Brederode* in 1563 zou verklaard hebben, dat

hem

(m) *Voet van Oudheusden* p 232.

hem de Graaffschappen van *Holland en Zeeland*, van rechtswegen toekwamen, en deswegens op den Rijksdag te *Frankfort* bijstand verzogt; maar zonder zwaarigheid wierden zijne goederen en daar onder *Vianen*, in 1568 door ALVA verbeurd verklaard (n).

Bij de *Spaansche* omwenteling, en tijdens de Unie van *Utrecht*, waren die Heerlijkheden eene bezitting van den Prins van Orange, en van de Heeren van *Bruderode* en van *Pallands*, die machtig zijnde, en de zijde der *Vrijheid* houdende, hunne rechten handhaafden, en zich aan de hooge Overheid der algemeene en bijzondere Staaten niet onderwierpen. Dus is de gesteldheid van die Heerlijkheden, een zeldzaam verschijnsel geworden, dat moeielijk te beschrijven valt. Zij wierden gerekend onder het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden te behooren; meer als geësfocieerde Landen, dan als onderdaanen; dewijl zij in den volstrekten zin onafhankelijk waren; niets tot de algemeene lasten droegen; en uitgenomen den Leerplicht geene betrekking tusfchen hen, en de bijzondere gewesten plaats greep. Wij hebben niet

(n) TE WATER *Hift. van 't Verbond der Ed. T. II.*
p. 237, 246.

niet kunnen te weeten komen, of de Staat ooit bezetting in die plaatsen gelegd heeft, en of zulks, in dat geval, met gemeene bewilliging der Heeren geschied zij: hoewel men uit het recht van open huis, kan staande houden, dat de Staaten van *Gelderland*, uit dien hoofde, alleen gerechtigd waren, bezetting in *Buren* en *Cuilenburg* te leggen, zonder tegenspraak van die Heeren.

Gedurende de minderjarigheid van WILLEM III. toen zeker de Regeering het Huis van Orange niet toegedaan was, is *Buren* onaangetand gebleeven, niet tegenstaande het besluit van Hun Hoog Mogende van den 30 Junij 1664, verbiedende het afkondigen van Placaaten en Ordonnantien in de Heerlijkheden van den Prins van Orange, op deszelfs naam, en nog eenige andere punten inhoudende, alwaar *Breda*, *Steenbergen*, *Princeland*, *Grave*, *Cuyk*, *Cranendonk*, *Eindhoven*, *Willemstad*, genoemd worden; maar geene de minste melding van *Buren* geschiedt (o):

Het berugt verschil tusschen de Provincie van *Holland*, en den Graaf van WALDEK *Cuilenburg*, over het voorstaan van eenen *Mortaigne*, dat in 1664 plaats greep, en het geweldig inneemen

van

(o) AITZMA Z. v. St. en O. Tom V. p. 133.

van *Cuilenburg*, was eerder eene daad van vijandelijkheid, dan het oeffenen van Souverainiteit; hoe zeer *Holland* den Graaf als een *Vasal* beschouwde, en *Gelderland* eene andere lijn trok (p).

§. 46. Nu gaan wij over tot de gedeeltens van *Teisterbant*, die aan *Gelderland* zijn gekomen; tot dezelve behoren; 1. *Bommel* en *Bommelerweerd*; 2. *Tielreweerd*; 3. Het Ampt van *Beest* en *Renoy*; 4. De Stad van *Tiel*, en 't Gericht van *Zandwyk*.

1. Van het Dorp, of *Villa Bommel* geschiedt de eerste melding op 't Jaar 850, dat *BALDERICUS*, vijf hoeven, aldaar gelegen, aan de Kerk van *Utrecht* opdroeg, (q). Keizer *OTTO III.* gaf op verzoek van Bisfchop *ANSFRIDUS*, aan de Kerk van *Utrecht* in eigendom, het geheele Rechtsgebied over het Dorp (*Villa*) van *Bommel*, en al het geene, dat het Rijk aldaar toebehoorde, als de Tol, Munt, en Gruit: ook al het geene in dat Dorp tot den Ban en 't Rechtsgebied behoorde, en het Graaffchap van Graaf *HUNERICUS* (*Unroch*), in de Gouw *Teisterbant* gelegen. Daar en boven alle dienst-
goe-

(p) *Ibid* p. 148.

(q) *Charterb.* 28.

goederen, die POPPO, Zoon van WALGERUS, in dat Graaffschap en in het Dorp *Arckel* bezeten had (44). Deeze gifte is woordelijk door Koning HENDRIK II. in 1002 bevestigd.

Alle woorden en uitdrukkingen, in deezen Brief voorkomende, bewijzen duidelijk, dat hier eene gifte van Rechtsgebied, en niet van eigendom van goederen, geschiede; dus kan geenzints aangenoomen worden de stelling van den Heer BONDAM, dat deeze gifte alleen betrekkelijk tot het derde der breuke zonde zijn: het is echter mogelijk, dat teffens de Leenheerschap over *Bommel* aan de Kerk van *Utrecht* geschonken is (45);

en

(44) *Omnem districtum super Villam Bomele & super cuncta quæ ad eandem villam pertinent; videlicet publicæ rei subjectæ, telonium vero, monetam & negotium generale fermentatæ cerevisiæ vulgo Crust. — quidquid in dicta villa ad publicum bannum seu districtum pertinere visum est, in Comitatu Hunerici Comitûs, in pago Teisterbantia dicto situm. — Insuper quidquid POPPO filius WALGERI habuit in ministerium in eodem Comitatu et in villa Arclo, Charterb. P. I. No 62. not. e.*

(45) Door *districtus* wordt niet alleen het Rechtsgebied verstaan, maar ook *Territorium feudi seu tractus in quo dominus Vasallos & tenentes suos distringere potest; justitia exercenda in eo tractu facultas. — Maneatque sub judicio & districtu vestro 1033 Bulla Bonifacii Papa. Si qui feu-*

en daar *Bommel* en *Bommelerweerd* naderhand aan de Hertogen van *Brabant* kwam, van wien de Graaven van *Gelre* het ter Leen hielden, is het zeer waarschijnlijk, dat de Bischoppen van *Utrechts*, de Hertogen daar mede verleid hebben (r); hoewel geen bewijs daar voor tot ons gekomen is. Zelfs de zogenoemde Lijst van Bischof *ADELBOLDUS*, zou daar aan doen twijffelen, dewijl aldaar gezegd wordt, dat de Hertog van *Brabant*, *Tiel* en *Kempeland* van 't Sticht ter Leen hield, en geene melding van *Bommel* geschiedt. Men weet niet, in welk jaar, en hoe *Bommel* aan *Gelderland* gekomen zij; maar de Hertogen van *Brabant* bezaten nog eenige Rechten aldaar in 1196 en 1203; want volgens de verdragen toen geslooten, zullen de Leenmannen van den Hertog die te *Bommel* woonen, aan denzelfen de Bede en de Diensten, van drie voogdelijke Gerichtsdagen betaalen: ten ware de Hertog die aan den Graaf van *Gelre*, voor zijnen dienst overgave (s).

Som-

dom infra Curtem detinerit & dominus districtum habuerit.
J. J. Feudorum Tit. 5. §. 4. Gloss. Man. V. Districtus.

(r) *BUTRENS l. c. T. II. p. 326.*

(s) *Chartarb. p. 265 en 262.*

Sommigen vermeenē, dat *Bommel* door Graaf OTTO II. tot eene Stad gemaakt is, en met muuren omringd (†): aan dit gevoelen wordt eenig gewigt bijgezet, daar men in 1276 Schepenen van *Bommel* aantreft, voor dewelke het Capittel van *St. Marie* te *Utrecht*, een opdragt van goederen deed (u). Dit is echter niet overeen te brengen, met den Brief van Graaf REINALD op *St. Lucas* dag 1316 gegeven; waar bij het Dorp *Bommel* tot eene Stad gemaakt wordt; met acht Schepenen, die neffens den Richter, over alle zaaken vonnissen zullen, behalven over misdaden, tegen Goddelijk recht, tegen natuurlijk Recht, en tegen den Graaf; alles agtervolgende de Keizerlijke vergunning van 1310 (w). De zaak kan uit twee oogpunten beschouwd worden, of, dat de Schepenen in 1276 gemeld, betrekkelijk waren tot de *Eeninge*, die wij nader behandelen zullen, of dat de Brief van 1316, eene bevestiging was van vorige Rechten, die niet tot ons gekomen zijn; waar van meer voorbeelden aangetroffen worden (x).

Deeze

(†) *Pontanus* p. 153.

(u) *Charterb.* p. 618.

(w) *Placaatsb. App. Coll.* 67.

(x) *II Deel* p. 208.

Deeze Stad is altijd met *Bommeler-* en *Tielreweerd* verëenigd geweest, en de Stad *Tiel* had nimmer eenige betrekking tot die Ampten; dit is duidelijk te verneemen uit de brieven van 1316, 1327, en 1335, gelijk hier onder gezien zal worden. Echter waren oude rechten en heerkomen te *Bommel* aanwezig; want uit eenen eigenaartigen brief van 1306, verneemt men, dat het Recht van naasting aldaar plaats had (y). Is men begeerig meer van deeze Stad te weten, kan men zich in de aangehaalde werken voldoen (z).

§. 47. De Ampten van *Tielre* en *Bommelerweerden*, worden door denzelfden Amptman geregeerd, maar ieder derzelve heeft eenen bijzonderen Richter. In *Bommelerweerd* zijn twee Gerichtsbanken: die van *Driel* en *Zuylichem*, waarbij naderhand nog een derde, die van *Herwaarden* gekomen is, hoewel deeze onder eenen bijzonderen Richter staat. Alle Dorpen, *Driel* uitgezonderd, zijn dagelijksche Heerlijkheden, en daar en boven bevinden zich aldaar vier Hooge Heerlijkheden, te weteen *Hedel*,
Wel

(y) *Cod. Dipl. agter dit Deek*

(z) VAN HASSELT *beschryving van Bommel*, SLIGTENHORST, BACHMENE, *Geographie, Tegenw. staat van Gelderland.*

Wel en *Amersoijen*, *Nederhemert* en *Poederroijen*.

Onder de Gerichtsbank van *Driel*, behooren de Dorpen, *Driel*, *Rossem*, *Hurwen* en *Oensel*.

Driel wordt gemeld op de Jaaren 814 en 997, als in 't Graaffchap *Teisterbant* gelegen (a). Deeze plaats behoorde aan Graaf ANSFRIDUS; hij naderhand Bisfchop van *Utrecht* geworden zijnde, gaf aan het Klooster *Hogenhorst*, dat hij bij *Amersfoort* ftichtte, al wat hij bezat in het Dorp *Driel* in de Gouw *Teisterbant*, met alle Hofgenooten, en den geheelen dienst, en het rechtsgebied, gelijk hij het van den Koning gehouden had (b). *Hogenhorst* is naderhand naar *Utrecht* verplaatst, en de Abdije van *St. Paulus* geworden; die deeze Heerlijkheid in bezit gehouden heeft, en dezelve naderhand aan de Graaven en Hertogen van *Gelre* in Erfpacht gaf; neffens het gericht van *Lienden*. Hoewel van deeze Erfpacht in den brief van Graaf REINALD op *St. Marcus* dag (25 April) 1327, geene melding gefchiedt, maar alleen van *Lienden* gefproken wordt, vindt men ech-

(a) *Charterb* p. 14. en 82.

(b) *Ibid.* p. 88.

gchter aldaar, dat een andere brief wegens het gericht van *Driel* moet gegeven zijn, uit de woorden. *Voirt geloofen wij ende verbinden ons, — alle voerwairden ende punten, die in onsen brieve bescreven staen, ende wij hem mijt onsen segell besegelt hebben gegeven, alse van den gerichte van Dryell, vast ende stede te houden (c)*, Uit dien hoofde zal *Driel* mede in het Hantvest op *St. Nicolas* dag (6 December) van dat zelfde Jaar 1327. gegeven, begreepen zijn. Hertog **EDOUART** nam in 1367 de gerichten hoog en laag van *Lienden* en *Driel* in Erfpacht van de Abdijs van *St. Paulus*, voor drie vette beeren, of voor ieder beer, vier kleine penningen 'sjaars: welke Erfpacht door Hertog **WILLEM** in 1381, door Hertog **REINALD** in 1403, door Hertog **ARNOLD** in 1424, door Hertog **ADOLF** in 1470, door Hertog **CAREL** in 1492 is ontvangen (cc). Maar in 1532 verdroeg Hertog **CAREL** zich met den Abt, en bekwam die gerichten erflijk, welke hij te vooren alleen voor zijn leven lang bezeten had; en dat vrij zonder pacht te betalen (ccc). Evenwel Koning **PHI-**

LIP

(c) *Drakenburg* p. 788.(cc) *Hof Oude stukken No. 1510 Litt. E. G. H. K. M. Q. Z.*(ccc) *MATTHEUS de Nobil. p. 415*

LIP van *Spanjen*, nam dezelve weder in erf-pacht voor zijn leven, om 12 oude schilden 's Jaars in 1560; en de Staaten van *Gelderland* bekrachtigden den 28 May 1600 het verdrag over de Erfpacht der hooge en laage gerichten van *Lynden* en *Driel*. Het is echter te denken, dat *Driel*, bevoorens aan de Graaven van *Gelre* gekomen zijnde, door bijzondere Heeren is bezeten, die mogelijk Pachtters of Leenmannen van de Abdije van *St. Paulus* waren, want men vindt een geslacht van *Driel*, dat tot de Edele Heeren (*Nobiles domini*) behoorde. BRUNSTEN van *Driel* was getuige van HENDRIK, Graaf van *Gelre*, in 1179, en Leenman van *Brabant*; in 1199. ALARD van *Driel*, *Nobilis homo*, was in 1196 en 1203 getuige van 't verdrag tus-schen *Brabant* en *Gelre*. JACOB van *Driel*, was getuige van Graaf OTTO bij de privilegien aan *Arnhem* 1233. Heer ALARD van *Driel*, Ridder en *Nobilis homo*, was borge van Graaf REINALD in 1281 en 1290. Neef en getuige van DIRK, Heer van *Batenburg*, 1291. EGHO, LAMKINUS en BERWOLDUS van *Driel* waren getuigen te *Bommel* in 1276, en JACOB van *Driel* wordt als Richter van de *Betuwe* in 1300 gemeld. Hunne Wapens of Zegels zijn echter zeer verschillende; sommigen voeren *deux faces*,

anderen *un double aigle éployé, of coupé au chef chargé de deux annelets*; dus zij waarfchijnlijk tot bijzondere geflachten behoorden, waar van één tot *Driel* in de *Betuwe*, zeker te huis gebragt moet worden. Een tak van dien naam, verfcheen tot het einde der zestiende Eeuw in de Ridderfchap van *Nymegen*, en voerde *d'argent à la face de sable à l'aigle éploye en chef de même*.

Driel en *Zuilichem* zijn vermoedelijk gedurende de regeering van Graaf HENDRIK aan *Gelderland* gebragt, het geen men giften kan, uit het verdrag omtrent 1196 en in 1203, tusfchen *Brabant* en *Gelre* geflooten; alwaar bepaald wordt, dat de Burgers van *Tiel* ten zelfden rechten te *Driel* en *Zuilichem* staan zullen, als zij tijdens Keizer FREDERICK en HENDRIK Grave van *Gelre*, gehad hebben (cccc). Deeze twee plaatfen hadden altijd eene naauwe betrekking te zamen, en fchijnen uit dezelve hand gekomen te zijn. Dus ziet men GERHARD van *Lo*, Heer van *Herlaer*, die den Tol van *Driel* en *Zuilichem*, en het Gericht van *Mardyk* aan de Abdije van *Camp* verpand had, die goederen in 1309 losfen, en aan Graaf REINALD ver-

(cccc) *Charterb. p. 265. en 282.*

verkoopen, voorbehoudens dat 'er vijf ponden en tien Schellingen 's Jaars daar uit, als Leen verbleeven (d).

Rossem is buiten tegenspraak een oude vrije Heerlijkheid, weleer *Rottem* of *Rothem* genoemd, die zijne eigene *Dynasten* had. Op de kaart voor *Beka*, door BUCHELIUS uitgegeeven, staat *Rothem* en niet *Rossem*, en in de Lijst der goederen, welke de Abdije *Prum* in 1222: rondsom *Tiel* op de *Waal* bezat, wordt *Rothheim* mede gemeld (e). Het schijnt zeker, dat ARNOLD van *Rodhe* of *Rothem*, Heer van deeze Heerlijkheid was. Getrouwd zijnde met ALEYDE, dochter van HENDRIK van *Cuyck*, en van *Alyerade* van *Hofstade*, had hij neffens zijne Schoonmoeder in 1108, verschil met de Kerken van *S. Maarten* en *S. Bonifacius* te *Utrecht*, over het *Prædium Dei* tuschen *Leck* en *Linge*. *Nobilis* genoemd, was hij met zijnen Broeder GYSELBERT in 1121 getuige van Bischoep GODEBOLT, in eenen Brief over de Kerk van *Warnsfeld* (f); met eenen anderen broeder RUTGERUS, was hij in 1122

ge-

(d) *Rekenk. Altr. Regist. fol. 78.*

(e) *Charterb. P. III. No. 114.*

(f) *LINDBORN Hist. Ep. Dav. p. 230.*

getuige van Keizer HENDRIK (g); en alleen vindt men hen getuige van dien Keiser, en van denzelfden Bischoep in 1123 (h). Men weet, dat hij geweldig om 't leven gebragt, en dat hij, zoo wel als zijne vrouw in 1133 overleeden is; want zijne dochter HEDWIG stónd toen onder de voogdij van haare Ooms, HERMAN Heer van *Cuyck*, en GODFRIED van *Cuyck*, Graaf van *Arensberg*. Haare Leen- en Dienstmannen sloegen een Huwelijk voor, tusschen haar en FLORIS den Zwarten, broeder van *Holland*, waar in de Voogden weigerden toe te stemmen; FLORIS, op het aanzien en de bescherming des Keizers vertrouwend, zocht zich door de Wapenen in het bezit der goederen van HEDWIG te stellen, en beschadigde de Landen van den Heere van *Cuyck*, waar door wij *Malsen* verstaan; ten minsten de Burgers van *Utrecht*, die zijne zijde hielden, verbrandden het slot *Leksmond*. Hier tegens namen de Heeren van *Cuyck* hunne kans waar, overvielen FLORIS te *Abstede* bij *Utrechts*, en beroofden hem van het leven; waarom zij door den Keizer in den Rijksban gedaan wierden. Na den dood van LOTHARIUS, zijn

(g) MERRIS T. I p. 86.

(h) LINDBORN l. c. p. 176.

zijn zij door tusfchenkomst van Keizer CONRADT, in 1137, met DIRK Graaf van *Holland* verzoend, onder voorwaarde, gelijk verzekerd wordt, dat zij hunne Landen voortaan van hem ter Leen zouden houden (i). Deze woorden moeten echter in geen al te ruimen zin genomen worden, en geeven alleen te kennen, dat zij leenmannen van *Holland* geworden zijn, aan wien zij eenige goederen hebben moeten opdragen; zonder dit tot alle hunne bezittingen uit te strekken.

Het is waar, dat de meeste Schrijvers zich ten opzichte van dezen ARNOLD van *Rothem* zeer vergist, en de Heerlijkheid elders gezogt hebben; waar toe de verschillende wijze, op welke zijn naam geschreeven is, oorzaak gegeeven heeft. MELIS STORE noemt hem Heer van *Rochem*, en ALKEMADE, stelt daar bij in eene aantekening *Rechem in 't Land van Berg of Mark*. WAGENAAR is hem gevolgd. De Monnik van *Egmond* schrijft *Rothem*, en in een ander handschrift *Rothem*. BEKA stelt *Rothem* en de vermeerderde BEKA *Rechem*. Maar BUTKENS is ver van het spoor geweeken, hem noemer-

(i) MELIS STORE p. 45. *sqq.* Mon. EGMOND ap. KLUIT l. c. p. 79.

mende *sire de Radinchem*. Dus is *Rothem* de waare leezing: en dewijl uit het geheel verhaalk blijkt, dat het geval tusfchen HEDWIG, FLORIS en de Heeren van *Cuyck* in deeze streeken moet geplaatst worden, kan men *Rothem* niet elders zoeken, maar is zeker *Rosfem*; deeze plaats niet ver van 't Land van *Cuyck* gelegen zijnde, kan mogelijk aanleiding tot het huwelijk van ARNOLD van *Rothem*, met ALEYDE van *Cuyck* gegeven hebben.

Of HEDWIG naderhand met eenen anderen Heer getrouwd is, en wie haare erfgoederen verkreegen heeft, is ten eenemaal onbekend. Het is echter zeer mogelijk, dat dezelve in onderscheidene handengeraakten, en daeren gedeelte derzelve als *Rosfem* en *Heesfel* in het geslacht van *Rothem* of *Rosfem*, maar minder Edel, minder Vrij, als onderheerlijkheid gebleeven is. Ten minsten, dat geslacht wordt aanhoudend gemeld; hoewel men de afstamming niet bewijzen kan. GERARDUS MILES de *Rothem*, hield in 1188 honderd hoeven ter Leen van den Graaf van *Dalen*. REYMARUS van *Rothem* was in 1198 en 1200 getuige van Keizer OTTO. HERMAN en GERHARD van *Rothem*, broeders, komen meermaalen voor, van 1224 tot 1234. GOSWINUS
van

van *Rothem* wordt in veele Brieven van 1250 tot 1263 gemeld, en het geen een ontwijfelbaar bewijs voor ons gevoelen bijbrengt, is, dat hij in 1263 genoemd wordende, *Nobilis Vir* GOSWINUS *de Rothem*, met THEODERICUS *de Emese* zegelde, en dat zijn zegel, 't welk nog ongeschonden in het Capittel van *St. Marie te Utrecht* bewaard wordt, drie Vogels, het gewoone Wapen van *Rossem*, vertoont. Heet GERHARD van *Rothem*, Ridder, Richter en Dijkgraaf van den Graaf van *Gelre* en *Bommelerweerd*, en zijn Broeder JOHAN, Richter van *Heesfel*, vermoedelijk zoon van bovengemelden GOOSWYN, waren in 1276 getuigen te *Bommel*. Ook GERHARD, in dienst van den Graaf van *Gelre*, verdedigde den overgang der *Maas* te *Hedel*, in 1285, tegen den Hertog van *Brand*. Hij was in 1291 overleden, en zijne weduwe HADEWIG, benefens haar Mans voorzoon GERHARD, en hunne-beide zonen GOOSWYN en HENDRIK, slooten toen eene *Maa-genscheid*; in welk stuk het geslacht voor het eerst *Rossem*, en niet meer *Rothem* genoemd wordt (*k*). Uit het zelve was de beroemde MAARTEN van *Rossem* gesprooten, en het
 bloeide

(*k*) *Arch. van Rossem.*

bloede nog in het midden der vorige Eeuw.

De Heerlijkheid *Rosfem*, bleef in dit geslacht als eene dagelijksche Heerlijkheid, en kwam door het Huwelijk van *SIBILLA* van *Rosfem* met *GUIDO* van *Malsen*, na den dood van haaren Broeder *JOHAN* in 1573 aan dat geslacht; met het welke dezelve door Erfdochters, aan de geslachten van *Wittenhorst* en van *Pallands*, en door koop aan dat van *Randwyck* gekomen is.

Dezelve is Leen aan het Huis *Vianen*, en heeft eene eigen Leenkamer. In 1495 maakte *JOHAN* van *Rosfem*, zijn huis *Rosfem* tot een open huis van Hertog *CAREL* (1). De Heeren bezitten de Dijkfchouw, en reeds in 1389 verdroegen zij zich deswegens met den Hertog. In 1458, gaf *JOHAN*, Heer van *Rosfem*, een Dijkbrief aan die van *Rosfem* (m) Uit dit alles kan men zien, dat deeze Heerlijkheid van ouds aanzienlijker, dan andere dagelijksche Heerlijkheden was, hoewel zij in 1335 reeds tot de *Eeninge* behoorde, en onder de Bank van *Driel* gebragt was.

Van *Hurwenen* en *Oensel* weeten wij niets te zeggen, dan dat het eerste Dorp niet moet vermengd worden met *HERWYNEN* in *Tielrweerd*, en met *HERWEN* in *Overbetuwe*.

§. 48.

(1) *Rekenk. Lade A. No. 128.*

(m) *Arch. van Rosfem.*

§. 48. Onder de Gerichtsbank van *Zuilichem*, behooren *Zuilichem*, *Gameren*, *Niewaal*, *Brakel*, *Aalst*, *Bruchem*, *Kerkwyk* en *Delwynen*.

Zuilichem is eene dagelijksche Heerlijkheid, die, zoo als gezien is, eenig verband met *Driel* had, en op dezelfde wijze aan *Gelderland* moet gekomen zijn. De tol van *Zuilichem* wierd in 1317, door Graaf REINALD, aan den Heer van VOORN verkogt. Vroeger dan het begin der veertiende eeuw, hebben wij geene narichten gevonden, wanneer deeze Heerlijkheid door het geslacht van *Herlaer* bezeten wierd, tuit het welk dezelve door eene Erfdochter, met GYSBRECHT PIECK, Heer van half *Asperen*, getrouwd, in dat van PIECK, omtrent 1460 overgebracht is. Hunne dochter WILHELMINE trouwde met EVERT VAN DOERNE, wiens kleindochter WILHELMINE VAN DOERNE, in 1553 *Zuilichem* weder aan het geslacht van PIECK, bragt, door haar Huwelijk met CLAAS PIECK, Heer van *Enspick*. Deeze stierf kinderloos, en de Heerlijkheid wierd verkogt aan DIRK PIECK, Heer van *Tienhoven*; naderhand kwam die bij koop aan CONSTANTYN HUYGENS.

Gameren is eene der vier Capellen, door Bisshop MEINWERK aan de Abdije ABDINGKOFF

te *Paderborn* geschonken; en een geslacht van dien naam was vermoedelijk in 't bezit der Heerlijkheid. GYSBERT DE COCK van *Werdenburg* wordt in 1312 gesteld Heer van *Gameren* geweest te zijn. In het Jaar 1363 wierd de Kerkgifte en de halve tiendens van *Gameren*, door den Abt van *Abdinghof* in Erfpacht, voor 20 lood zilver 's Jaars, uitgedaan aan Heer WILLEM van *Heukelom*, Ridder. Hij was getrouwd met ELISABETH, vrouw van *Gameren*, en beide wierden in 1378 door den Hertog beleend, met de Windmolen van *Gameren*, en 't gemaal van *Niewaal*. De zoon van deezen Heer WILLEM, genoemd GERHARD van *Leyenburg*, verkreeg de Erfpacht na zijns Vaders dood in 1384; en daar men verders gemeld vindt, dat AGNES weduwe van Heer HERMAN PIECK, Ridder, in die Erfpacht voor haar leven, in 1365, bevestigd wierd, is het te denken, dat ELISABETH van *Gameren* haare dochter was (n). FRANK PIECK was Heer van *Gameren*, in de eerste helft der vijftiende Eeuw, en zijne dochter JUTTE, trouwende met OTTO van *Haefien*, bragt de Heerlijkheid aan dat geslacht, 't welk daar

(n) *Arch. der Rekenk. — Arch. van Abdinghof, Copia mibi.*

daar van lang in bezit geweest is. De beide broeders, JOHAN EN DIRK VAN HAEFTEN tot *Gameren*, tekenden het verbond der Edelen in 1566, en waren dappere voorstanders van Godsdienst en Vrijheid. Hunne zuster AGNES trouwde met ALEXANDER van *Ysfelstein*, bastaard zoon van MAXIMILIAAN van *Egmond*, Graaf van *Buren*, en erfde *Gameren*, van haare Broeders, dat zij aan haaren zoon WILLEM van *Ysfelstein* naliet; die in 1616 in de Ridderfchap van *Nymegen* verfhreeven is, en de Heerlijkheid naderhand aan 't geflacht van *Randwyck* verkogt.

Niewaal is ook eene der vier Capellen, door MEINWERK aan ABDINGHOF gegeven. Op 't Jaar 1312 wordt GYSBERT DE COCK, als Heer van *Niewaal* gefield; hij was getrouwd met de dochter van JOHAN DE VOECHT van *Tuyl*, en had eenen zoon ROELOF DE COCK van *Werdenburg* aan den *Hovel* (o). In dit geflacht bleef de Heerlijkheid, tot dat MECHTILD van *Werdenburg* met WILLEM van *Berchem*, Heer van *Ostmalen*, trouwende, dezelve aan dat geflacht overbragt; zij leefde nog weduwe in 1473. Haare Erfdochter ELISABETH trouwde met

WOU-

(o) *Rekenk. Gr. Gerhards Priv. fol. 460/9.*

WOUTER van *Hamale*. Echter bezat Heer ARNDT van *Herlaer*, Ridder, de Kerkgifte en de tiendens van *Niewaal* in Erfpacht van de Abdije *Abdinghoff*, en hij wierd in de Jaaren 1425 en 1426 door den Deken van *Soest*, als Pausfelijken Commisfaris in den Kerkelijken ban gedaan, dewijl hij de pacht niet betaalde. Zijn zoon, Heer ARNDT van *Herlaer*, Ridder, had in de Jaaren 1465 en 1472 Proces over die kerkgifte en tiendens met de weduwe, en de dochter van WILLEM van *Berchem* (p).

De dagelijksche Heerlijkheid *Brakel*, is eene afsplitzing van de Landen van *Aliena*, en het geslacht van *Brakel*, stamt zeker van die Heeren af. EUSTACHIUS, Ridder van *Brakel*, was in 1260 en 1265 getuige van den Heer van *Aliena* (q). Hij hield ook ter Leen het laage gericht, het bedrijf der dijken, en de tiendens van *Schalkwyk*, waar van hij in 1264 afstand deed (r). In 1262 zegelde DIRCK van *Brakel* met WALRAM, Hertog van *Limburg*, en voerde het gewoone wapen der twee Zalmen (s).

E u-

(p) *Arch. van Abdinghoff* M. 15. R. 21.

(q) *MATTH. Anal. Tom V.*

(r) *Charterb. p. 570.*

(s) *Arch. van Wasfenberg.*

EUSTACHIUS van *Brakel*, en zijn zoon STEFKINUS droegen het Huis *Brakel*, aan den Graaf van *Gelre*, tot een open huïs, op, en ontvingen het wedetom ter Leen, in 't Jaar 1321 (t). Dus was het te vooren zijn eigendom, en wierd eerst toth aan *Gelderland* onderhoorig. Zijne nakomelingen zijn telkens beleënd, en ADRIANA van *Brakel* erfde die Heerlijkheid van Heer HESKINUS van *Brakel*; zij werd in 1439 beleënd, en trouwde met JOHAN van *Brockhuizen*, Heer van *Werdenburg*. Twee zijtakken van dat edel geslacht, hebben zich in *Gelderland* en in *Holland* nedergezet, waar van wij den eersten nog luisterrijk zien bloeien.

Van de oude lotgevallen van *Aalst*, is ons niets anders bekend, dan dat 'er een geslacht van dien naam aanwezig was, en dat die Heerlijkheid een tijd lang, door een tak der geslachten van LYNDEN en van TORCK is bezeten geweest.

De Heerlijkheden van *Bruchem* en *Kerkwyk*, zijn oude bezittingen van 't geslacht van COCK, waar van een tak den naam van COCK van *Bruchem* aangenomen heeft. GERRIT DE COCK ontving *Bruchem* bij broederdeeling na den dood van

(t) *Rekenk. Alst. Regist. fol. 87.*

van zijnen Vader, Heer HENDRIK, en hij wordt op de Jaaren 1294 en 1320 gemeld. Hij zegelde met zijnen Neef, GERHARD van *Rossem*, den verkoop van den Molen van *Kalbeek* in 1321. Waarschijnlijk is hij ook GERHARD van *Broechem*, die met zijnen broeder WILLEM, de zijde van Graaf REINALD in 1319 tegen zijnen zoon hield. Men vindt Heer GERRIT DE COCK van *Bruchem*, Ridder, Amptman van *Tielre* en *Bommelerweerden* in 1336 en 1359. THEODORA DE COCK trouwde omtrend 1410 met JOHAN van *Berchem*, Heer van *Ostmale*, waardoor beide Heerlijkheden aan dat geslacht, en naderhand aan dat van *Hamale* overgingen.

Delwijnen gaf ook zijnen naam aan eene tak van cock, die van het begin der veertiende Eeuw, tot onze dagen toe, tusfchen 's Lands Edelen verscheenen is; hoewel hij de Heerlijkheid niet lang bezeten heeft. Laater behoorde *Delwijnen* aan de geslachten van *Torck* van *Hemert*, en van *Quadt* van *Wickeradt*.

De derde Gerichtsbank van *Bommelerweerd* is *Herwaarden*. Van deeze plaats gelooft men, dat onder den naam van *Heruurden* al vroeg, in 972 melding gemaakt is; ook zou het door Keizer OTTO II. in lijftocht aan zijne Gemaa-
lin THEOPHANU gegeeven zijn; dan dit is eene
ver-

vergising, dewijl daar door *Hervorden*, eene Abdije in *Westphalen*, verstaan moet worden (u). De *Waalstroom* liep weleer lang *Herwaerden*, zoo als wij boven aangetoond hebben, en daar uit kan men begrijpen, waarom de inwoners aldaar, tolvrijheid te *Coblentz* genooten, mits voor ieder Schip een Zalm betaalende, volgens den brief van 1104 (w). Lang heeft *Herwaerden* onder het gebied der Hertogen van *Brabant* gestaan, en Hertog JOHAN bevestigde in 1304 de rechten en Vrijheden aldaar; welke brieven naderhand door de *Geldersche* Vorsten zijn vernieuwd (x). Neffens *Tiel* is deeze plaats in 1334 en 1337 aan *Gelderland* bij ruiling gekomen, en zedert daar aan gebleeven; staande onder eenen bijzonderen Richter en agt Schepenen.

§. 49. De Hooge Heerlijkheden in *Bommerweerd* hebben haare eigene Richters en Gerichten, en genooten van ouds het voorrecht, dat van vonnissen aldaar geweest, geen hooger beroep viel (z). Wij zullen de opvolging der

(u) *Charterb.* p. 66. *Cbron. Dithmari ap. Leibnitz* S. R. *Brunsw.* T. I. p. 349.

(w) *Charterb.* p. 150.

(x) PONTANUS p. 177.

(z) HOF *oude stukken* N°. 1311.

bezitters daarvan, wat naauwkeuriger, dan de
der dagelijksche Heerlijkheden, opgeeven.

Amerfoijen, ook wel *Amerooij* genoemd, trad
wel eer, aan het vrij en Edel geslacht van *Scar-
kinge*, ons onbekend, toebehoord (a). Van
Wel, als van een bijvang, wordt reeds vroeg mel-
ding gemaakt, zoo als §. 34. gezien is. In het
einde der dertiende Eeuw staat JOHAN van *Her-
laer* bekend, als Heer van *Amerfoijen*, en zeer
waarschijnlijk wierd hij door zijnen zoon Heer
DIRCK van *Herlaer*, Ridder, opgevolgd; want
de zoon van dezen Heer GERHARD van *Her-
laer*, Ridder, noemt zich Heer van *Amerfoijen*,
in een verdrag met EDOUARD, broeder van
Gelre, op 't Jaar 1351 (b). Deze stierf kinder-
loos, en na zijnen dood in 1354 ontving zijn
jongste broeder, ARNOLD van *Herlaer*, het huis
Amerfoijen, als eene broederdeeling, wegens
het versterf van zijne ouders, en van Heer GER-
HARD zijnen broeder, ter Leen van zijnen oud-
sten broeder JOHAN van *Herlaer*, Heer van
Ameijde (c). ARNOLDS eenige dochter trouw-
de met ARNDT van *Hoemen*, Heer van *Hoemen*
en

(a) *Matth. Anal. T. III. p. 649.*

(b) *Codex Déph. agter dit Deel.*

(c) *MIRIS Tom. II. p. 822.*

en *Middelaar*, die als Heer van *Amerfoijen* in 1386 genoemd wordt (d). Zijn zoon GUY-ART van *Hoemen*, Burggraaf van *Odekerken*, verdroeg zich met ANTHONY van *Bourgandien*, RUWAARD van *Braband*, over de schade die zijn Vader in den *Gelderschen* oorlog geleden had, ten opzichte van een mansleen van 200 oude schilden 's Jaars, die hij als Heer van *Amerfoijen* van den Hertog plag te houden (e). Zeer waarschijnlijk, is ter gelegenheid van dien oorlog, de Heerlijkheid door den Hertog van *Gelre* of ingenomen of verbeurd verklaard; want Hertog WILLEM, bij zijnen uitersten wil in 1402, vermaakte aan zijnen bastaard zoon JOHAN, 't slot en de Heerlijkheid van *Amerfoijen*, gelijk dat door ARNOLD van *Hoemen* en zijne vrouw, eene dochter van *Amerfoijen*, is bezeten geweest, mits van de Hertogen ter Leen, tot een open Huis houdende, die *Amerfoijen* voor 1000 Rhijnguldens altijd zullen mogen losfen (f). Het schijnt, dat deeze gifte overgegaan is aan WILLEM, Heer van *Wachsendonk*, die een bastaard zoon van Hertog REINALD was; want
in

(d) *Mieris Tom. III. p. 452.*

(e) *Regist. der Arch. van Vilvoorden p. 253. Mibi.*

(f) *Pontanus p. 350.*

in 1425 verkogt hij *Wel* en *Amerfoijen* aan JOHAN, Heer van *Broekhuisen* (g). Echter in 1412 noemde JOHAN STECK, Heer van *Beek*, in eenen Brief, waarbij hij al zijn goed te *Loet*, in den *Duffels*, aan Heer HENDRIK van *Appeltern*, Ridder, verkoopt, zich Heer van *Amerfoijen* (h). Hij had die Heerlijkheid geërfd; mogelijk de eischen daarop, van het geslacht van *Hoemen*; en na zijnen dood liet zijne eenige dochter MORALDA, getrouwd met GOOSSEN, Heer van *Rossem*, zich daar mede beleenen (i); maar het schijnt, dat zij daar van niet in 't bezit geraakt is. JOHAN, Heer van *Broekhuisen*, yoerde den titel van Heer van *Amerfoijen*, in 1425, en naderhand in den Verbandbrief van 1436. Zelfs gaf hij in 1428, Donderdag na *St. Lambertsdag*, Landrechten en Keuren aan zijne goede luiden van *Amerfoijen*, die met de Landrechten van *Tielre* en *Bommelerweerden* overeenstemden. Hij was in 1443 overleeden, en zijn zoon GERHARD, Heer van *Broekhuisen*, die hem opvolgde, sneuvelde in den slag op *St. Hubertsdag* 1444; waar na *Amerfoijen* kwam aan GER-

HARDS

(g) Geldersche Leen Reg.

(h) Arch. van Zeblem.

(i) Geldersche Leen Reg.

HARDS tweeden zoon, WALRAVEN van *Broekhuysen*, bij WALRAVE van *Brederode* verwekt. Deeze stierf kinderloos in 1480, en *Amersoijen* viel aan den zoon van zijnen oudsten broeder JOHAN, Heer van *Broekhuysen* en *Werdenburg*, GERHARD genoemd, die in 1494 ongetrouwd gestorven is. Zijne zuster WALRAVE, in 1480, eerst met OTTO van *Arkel*, Heer van *Heukelom*, en naderhand in 1507 met HERMAN van *Wachtendonk* getrouwd, was zijne erfgenaam. Zij stierf in 1511, en *Amersoijen* kwam aan haaren oudsten zoon, uit het eerste bed, JOHAN van *Arkel*, Heer van *Heukelom*, en na den dood van dezen, in 1512 aan haaren tweeden zoon, GERHARD van *Arkel*, die in 1547 kinderloos stierf. Toen erfde zijn jongste broeder WALRAVEN deeze Heerlijkheid, die in 1557 overleed, en verscheiden kinderen bij zijne vrouw, eene bastaard dochter van Hertog CAREL, naliet; zijn derde zoon GEORGE van *Arkel* verkreeg *Amersoijen*, en hij is ongelukkig in den brand van dat huis in 1590 omgekomen. Zijn zoon OTTO, en kleinzoon WALRAVEN THOMAS, volgden hem, de een na den anderen op, de laatste wierd in 1641 beleend, en stierf kinderloos in 1694. De Heer J. F. VAN LICHTERVELDE, Heer van *Vellenaar*, als oudste en naaste van

OTTO

OTTO van *Arkel*, dewijl zijne Moeder ANNA VAN RENESSE, eene dochter van CATHARINA VAN ARKEL, zuster van OTTO, was, liet zich beleenen en stelde zich in 't bezit der Heerlijkheid. Zijne Weduwe M. C. DE BELVEER bleef in de tocht en leefde nog in 't Jaar 1753; zijne minderjarige dochter MARIA ISABELLA CATHARINA van *Lichtervelde* wierd na zijnen dood in 1712 beleend. Zij trouwde met den Baron de *Vilsteren en Laarne* en stierf in 1740. Haare zoonen J. J. F. van *Vilsteren* in 1740. N. J. G. van *Vilsteren* in 1744, T. J. F. van *Vilsteren* in 1762, wierden na elkanderen beleend; deezē laatsten in 1792 overleden zijnde, is *Amer-soijen* geërfd door zijne zuster M. T. G. C. van *Vilsteren*, Gemaalin van den Graaf de *Ribaucours*, bij wien zij eenen zoon heeft, CHRISTYN genoemd, die tegenswoordig Heer van *Amer-soijen* is (k).

Men ziet uit het verhaalde, dat deeze Heerlijkheid een eigen goed van het geslacht van *Herlaer* was, dewijl de jongste broeder dezelve van den oudsten in 1354 ter Leen ontving. Overmacht of verbeurdverklaaring, heeft *Amer-soi-*

(k) *Geldersche Leen Reg.*

soijen onder *Gelderland* gebragt, en daar door, is het eene Onderheerlijkheid geworden.

§. 50. Het is zeer moeielijk in oude Brieven *Neerhemert* van *Ophemert* te onderscheiden, dewijl die plaats enkel *Hamarita* genoemd wordt. Dus vindt men *Hamarita* in de *Gouw Teisterbant*: 814. Naderhand ontving BALDERICK, *Hamaritha* en *Hesola*, in *precaziam* van de Kerk van *Utrecht*, 't welk waarfchijnlijk *Ophemert* is. De Kerk *Hamertha* wierd door Bisfchop ANSFRIDUS in 1006 aan *Hogenhorst* gegeven, 't welk Keizer CONRADT in 1028 bevestigde. Insgelijks gaf Bisfchop NODGERUS van *Luyk* de Kerk *Hamerité* in 1007 aan de Abdije *Thorn*; dus het onmogelijk is, dat 'er in die brieven van dezelfde Kerk kan gefproken zijn. De Hof *Hamerthe* met de Hofgenooten, is door Graavin ALEIDA aan de Abdije van *St. Paulus* opgedraagen, volgens brieven van 1028 en 1052 (1).

Van ouds moet 'er een geflacht van *Hemert* in wezen geweest zijn, want in 1088 komt SNELLART *de Hemert*, voor, als getuige der opdracht, die Graavin ADELHEID *van Orten* aan de Kerk van *Utrecht* deed (m), en men stelt

(1) *Charterb.* p. 14, 28, 88, 91, 106, 126.

(m) HEDA p. 141.

stelt dat de erfdochter van *YSBRAND van Hemert* in het begin der veertiende Eeuw, de Heerlijkheid aan haaren Man *WILLEM DE COCK* gebragt heeft. Reeds vroeg behoorde dezelve onder *Gelderland*, dewijl gevonden wordt, dat *ARNOLD van Hemert*, en eenige andere krijgslieden, in 1332 beloofden, den *BURCH van Hemert*, voor Graaf *REINALD* te zullen bewaaren, en hem overtegeeven (n). Omtrent denzelfden tijd wordt Heer *JOHAN DE COCK van Hemert*, Ridder, in eenen Brief genoemd; hij stierf in 1346, en men meent, dat Heer *JOHAN van Hemert*, Ridder, die de zijde van Hertogin *MECHTILD* hield, en met het huis *Voorgeburg*, *Nederhof* en de Schouwtoel van *Hemert* in 1379 beleend wierd, zijn zoon was. Deeze stierf in 1390, en eerst zijn oudste zoon *WILLEM*, en naderhand in 1403, zijn tweede zoon *JOHAN*, volgden hem op. *GYSBERT*, Heer van *Hemert*, zoon van den laatsten, wordt reeds in 1416 gemeld, en hij ontving de beleening in 1424; hij zegelde het verbond der Landschap in 1442, en deed mede uitspraak over de zaak van *Driel*, in 1447. Zijn zoon *JOHAN van Hemert* zegelde met zijnen Vader het verbond

(n) *Arch. der Rekenkamer.*

bond van 1442, en hij wierd met *Hemert* in 1456 verleid. Hertog CAREL gaf hem in 1493 een renverfaal Brief, waar bij hij beloofde, dat indien de onderzaaten van *Neerhemert*, in tijd van oorlog bezwaard waren geweest, met dienften en Ruitergelden, hij hem als andere smalheeren te vreden zou stellen; en hij ontving vergiffenis van alles, wat hij en zijne vrouw SOPHIA van den BYLANDT, aan *Gelderland* misdaan hadden (o). Bij eene van zijne drie vrouwen, JUTTA SCHIMMELFENNINCKE, HADEWIG VAN NYENRODE of SOPHIA VAN DEN BYLANDT, maar waarschijnlijk bij de eerste, verwekte hij eenen zoon JOOST, die reeds Ridder zijnde, in 1469 op een Quartiersdag van *Veluwen* verscheen, en met zijnen Vader in 1481, 1484, en 1493 voorkomt. De Vader stierf in 1498; en de zoon in 1500.

ANNA VAN FLODORP, weduwe van JOOST, wierd in 1500 door Hertog CAREL in de voogdij van haare dochter gesteld; maar zij, buiten 's Hertogs weeten, met JOHÁN SCHEIFFART van *Merode* hertrouwd zijnde, verklaarde Hertog CAREL in 1502, dat de Heerlijkheid en 't slot van *Hemert* aan hem vervallen waren

(o) *Rekenk. XIV libri L. III fol. 94.*

ren (p). De dochter **HEILWIG** genoemd, was in 1500 met *Hemert* beleend, en haar bastaard broeder hield het Huis voor haar in 1506; eindelijk in 1517, gaf Hertog **CARL** haar het huis terug (q). Zij trouwde met **LUBBERT TORCK** van *Sinderen*, en stierf 1546. Hun oudste zoon **GERD TORCK** erfde *Hemert*, maar stierf kort daar na, zonder kinderen na te laten; dus de Heerlijkheid overging aan zijnen broeder **FREDERICK TORCK**. Deze verscheen eerst in de Ridderfchap van *Veluwen*, als Heer van *Sinderen*, en naderhand in de Ridderfchap van *Nymegen*; als Heer van *Hemert*; hij stierf omtrent 1560. Zijn zoon **LUBBERT TORCK** was Overste, en hij wierd in 1586 wegens het overgeeven van *Grave* onthoofd. Bij zijne vrouw **JOSINA VAN ZALLANDT** liet hij na **FREDERICK TORCK**, die in 1598 verleid wierd, maar kort daar na gestorven zijnde, ontving zijnen broeder **JOHAN TORCK** de beleëning in 1601. Zijn zoon **LUBBERT** wierd in 1639 beleend en stierf 1646, waarop *Hemert* aan zijne zuster **MARLA** kwam, die eerst trouwde met **RUTGER** van *Randwyck*, en

(p) **PONTANUS** p. 622.

(q) *Arch. van de Rekenk.*

en naderhand in 1650 met WILLEM THOMAS van *Quadt*; van *Wickeradt*, wien zij de Heerlijkheden *Hemert* en *Delwynen* ten huwelijk bragt. Na haar dood in 1655, ontving hun tweede zoon JOHAN FREDERICK van *Quadt*; Overste in Staaten Dienst, deeze goederen, en hij wierd in 1674 beleend. *Hemert* kwam tuit hoofde van verwin in 1706 aan OTTO FREDERIK van *Vltinghof*, gendemd *Schel*; wiens dochter, getrouwd met ADRIAAN, Graaf van *Lynden*, in 1724 beleend wierd, en na haar dood de Heerlijkheid aan haaren zoon O. F. Graaf van *Lynden*, naliet. Deeze in 1788 stervende, had tot erfgenaam aangesteld, OTTILINE FREDERICA VAN REEDE, zijne gedopteerde dochter, die met den Graaf van BENTINCK, Heer van *Roon*, getrouwd zijnde, onlangs, kinderen nalaatende, overleeden is.

Meermaalen is tusfchen *Gelderland* en *Holland* verschil ontstaan, over de territoriale Hoogheid van *Hemert* en van het Fort aldaar liggende. Een verdrag deswegens wierd in het Jaar 1715 geslooten.

§. 51. Van *Hedel*, onder den naam van *Hedilla*, geschiedt melding op 't Jaar 814, als gelegen in de Gouw *Teisterbant*. Wie de oude bezitters van die Heerlijkheid geweest zijn;

hebben wij niet kunnen ontdekken; maar wij vermeenen, dat *Hedel* wêlêer aan de Hertogen van *Brabant* behoorde. In het begin der veertiende Eeuw stond het echter reeds onder *Gelderland*; want in 1327 beval Hertog REINALD, dat de Heer van *Cranendonck* en de geërfdens van *Hedel*, morgens gelijk met de andere Dorpen in de Dijklasten en Wateringen zullen gelden (r). Ook waren het Huis en eenige goederen Leen, en WILLEM Heer van *Cranendonck*, een jonger zoon van 't geslacht van *Hornos*, wierd den 28 October 1336 door Graaf REINALD met het Huis en Burg van *Hedel*, tot een open Huis beleend; en na zijnen dood, zijn broeder DIRCK van *Cranendonck*; die daar en boyen den 1 Januarij 1342, zijne eigene goederen, onder 't Huis en 't Gericht van *Hedel*, voor 500 Ponden *Tournoysen*, tot een *Geldersch* leen maakte. Beide broeders stierven kinderloos, en hunnezuster ANNA bragt *Cranendonck* aan haaren Man WILLEM VAN PITTINGEN, Heer van *Zevenborne*. Het schijnt dat DIRCK of ANNA, *Hedel* verkogt heeft; want den 8 September 1342, is Heer GERRIT VAN STRYEN, Heer van *Zevenbergen*, daar mede tot een open huis

(r) *Rekenk. Reg. van Grave. No. 321.*

huis verleid (s); hoewel men elders, op dat zelfde Jaar de beleening van ERMOGARD, vrouw van THOMAS, Heer van *Zeyenberg* vindt; die mogelijk eene zuster van voorgemelden WILLEM en DIRCK van *Cranendonck* geweest is, maar die op de geslachtlijsten van beide Huisen niet gevonden wordt (s). Dit komt ons des te waarschijnlijker voor, dewijl men geene verdere beleening van 't geslacht van *Stryen* aantreft, hoewel Heer GERRIT, kinderen nagelaaten heeft. In 1379 wierd OTTO van de *Leck* verleid, voorbehoudens de togt van zijne Moeder MARGRIET, vrouw van de *Leck* (u). Het is dus onzeker, of JOHAN Heer van *Polanen* en van de *Leck*, Vader van OTTO, die zo veele goederen, en onder anderen *Breda*, door koop aan zich bragt, op dezelfde wijze *Hedel* verkreegen heeft; of dat OTTO dat van de geslachten van *Cranendonck* en *Zeyenberg* erfde; want het is aanmerkelijk, dat hij, de jongste zoon van Heer JOHAN zijnde, en de eenigste uit zijnderde Huwelijk met MARGRIET, Graavin van der *Lippe*, juist met die Heerlijkheid verleid is.

OTTO

(s) *Rekenk. Alst. Reg fol. 61. vfo en 62.*

(t) *Geldersche Leen Reg.*

(u) *Ibidem.*

278 INLEIDING TOT DE HISTORIE

OTTO noemde zich gedurende zijn geheel leven, Heer van *Hedel*, en trouwde met SOPHIA, Erfdochter van FREDERICK, Heer van den *Berg* en *Byland*; huz zoon WILLEM nam den naam en 't Wapen van dat geflacht aan, en zijne nakomelingen zijn teffens in het bezit van *Hedel* gebleeven; waar van wij de opvolging reeds gemeld hebben (w), dus het onnoodig is die hier te herhaalen. Echter moeten wij daar bij voegen, dat ISABELLA CLARA, Graavin van den *Berg*, deeze Heerlijkheid aan haaren Man, MENDRIK de la *Tour d'Auvergne*, Hertog van *Bouillon* bragt, en dat dit Huis dezelve aan den Heer G. F. van de *Pol* verkogt: welke koop door de Staaten van *Gelderland*, den 6 April 1699 verkerigd is; dezelve beflooten, om ernftige redenen, het Recht van Naasting, den Vorst van den Lande als Opperleenheer toebehoorende, te gebruiken; de kooppenningen te voldoen, en de Heerlijkheid aan de Domeinen te hechten (x). Dit is, zonder scht te staan op de tegenkanting van den Heer VAN DE *Pol*, ter uitvoer gebragt; en zedert is *Hedel* onder

(w) I. Deel p. 344. en vervolgens.

(x) *Placaath. Tom. III. Coll. 5.*

der de beheering der Rekenkamer gebleeven.

Wanneer men opmerkt, dat alleen het Huis, Burg, en eenige goederen van *Hedel*, en geenzints de Heerlijkheid, Leen aan *Gelderland* zijn; dat dus de Heerlijkheid, namelijk 't Rechtsgebied en 't Gericht, een eigen goed, *allodium* is, kan men niet ontveinzen, dat de Staaten het Recht van Opperleenheerschap toegepast hebben, op iets, dat daar onder niet behoorde, en dat zij alleen in die hoedanigheid, 't huis en goederen die leen waren, konden naasten. Of hier het geval was, dat de Staaten als Souverein, gebruik moesten maaken, van de zo zeldzaam voorkomende noodzakelijkheid, een gevolg der volheid van de Oppermacht, om de Heerlijkheid aan zich te trekken, is eene tweede vraag, waar van wij de beslissing aan anderen overlaaten; dewijl de omstandigheden ons niet genoeg bekend zijn.

De bezitters der Heerlijkheid hebben zomwijlen hunne rechten hooger doen gelden, dan het den Vorsten aangenaam was; dus weigerde ADAM, broeder van den BERG, Heer van *Hedel*, Hertog CAREL te dienen en den Accijs op de bieren, zo als andere Smalheeren deden, te voldoen; echter wierd hij door den Hertog

gedwongen, *remisste* van zijne ongehoorzaamheid te ontvangen (z). Ook in latere dagen heeft het invoeren van Apellen aldaar, veel zwaarigheid ontmoet (a).

§. 52. Hoewel wij niet ongenegen zijn te gelooven, dat *Poederoijen* van ouds eene bezitting der Heeren van *Heusden* was, is ons echter daar voor geen bewijs in handen gekomen. De naam behoort niet afgeleid te worden van de Graavin van *Henneberg* en haare talrijke kinderen, dus van *Castrum puerorum*; maar van het woord, *Ooy*, *Oye*, *Oyen*, in 't Latyn *Augia*, dat een weide aan eene rivier gelegen, betekent, en in de Nederlanden zeer gemeen is; en van *Poeder*, dat daar voor gezet zal zijn, tot een onderscheid van andere plaatsen, die in *Ooy* eindigen. *Poeder* betekent mogelijk stof, zand, en dus wil *Poederoijen* zo veel zeggen, als eene zandige weide aan de Rivier. In het Jaar 814 wordt *Poederwyc* in de Gouw *Teisterbant* gemeld (b). De Heerlijkheid behoorde in 1327 aan ARNDT van *Herlaer* (c); maar de stichting

(z) *Rekenk. XIV. Lib. E. VI. fol. 22.*

(a) *Landsd. Rec. 13 May 1687. 11 May 1688. 7 May 1689.*

(b) *Charterb. p. 14*

(c) *Geldersche Leen Reg.*

ting van 't slot aldaar, wordt JOHAN MOLIARD toegekend (d). Deze was Landrentmeester en Capellaan van Graaf REINALD in 1330, en wierd naderhand Proost van *Arnhem*, in welke hoedanigheid hij in 't Jaar 1343, en veryolgens voorkomt; hij stierf in 't Jaar 1356, en het slot of Burg kwam aan het geslacht van *Herlaer*; doch op welke wijze is ons onbekend. In 1359 en 1376 wordt Heer GERHARD van *Herlaer*, als Heer van *Poederoijen* gemeld, en zijn zoon JOHAN beloofde den 14 May 1395, na den dood van zijnen Vader, de Burg en de Heerlijkheid van *Poederoijen* hoog en laag, met alle de renten, van Hertog WILLEM ter Leen te zullen ontvangen; daar bij verklaarende, dat zijn Vader de Heerlijkheid leen gemaakt had, en dat zijne Moeder en zijnen Broeder GERHARD daar in, ten Landrechten gezet waren (e). Hij Ridder zijnde, wordt nog op 't Jaar 1424 gemeld. Zijn oudste zoon, MARTEN van *Herlaer*, wierd in 1440 beleend, en zegelde mede het verbond der Landschap in 1442; hij leefde nog in 1472. Bij zijne vrouw

CHRIS-

(d) PONTANUS p. 270.

(e) *Gelderfche Leen Reg. Rekenk. Alst. Reg. fol.*

CHRISTINE van *Gens*, liet hij alleen dochters na, waar van de oudste, JOHANNA, in 1458 met PETER van *Hemert* trouwde, en hem de Heerlijkheid *Poederoijen* overbragt, wordende in 1481 beleend. Deze hield de Bourgondische zijde, en wierd begreepen in het verdrag tuschen MAXIMILIAAN en Hertog CAREL, den 18 Augustus 1494 geslooten, te weten: dat het Slot *Poederoijen* in den staat zoo als het toen was, hem wedergegeeven zal worden, en dat hij, zijne Kinderen en Dienaars uit de Gevangenis van Hertog CAREL zullen gelaakt worden (a). Naderhand is hij wederom in ongunst vervallen, en als balling uit het Land verdreeven. Zijne goederen wierden door den Hertog verbeurd verklaard, en zijn zoon MAARTEN van *Hemert* deed vrugtelooze pogingen, om weder in het bezit van *Poederoijen* te geraaken; want de geheele confiscatie van PETER van *Hemert*, was door CAREL aan JOHAN van *Rossem*, die met zijne dochter JOHANNA van *Hemert* getrouwd was, gegeven. JOHAN stierf in 1512, en zijn tweede zoon, de beroemde MAARTEN van *Rossem* erfde *Poederoijen*, dat na zijn dood in 1555, aan den tweeden zoon van zijnen broeder

(a) *Arch. van Elburg. Lade XI. No. 41.*

der JOHAN, te weten aan STEVEN van Rossem, kwam. Deze verkogt die Heerlijkheid in 1577 aan OTTO van Appeltorn, Heer van Persingen, die in 1579 stierf, en door zijne zoonen HECTOR en HENDRIK opgevolgd wierd. De zoon van deezen laatste, ook HENDRIK genoemd, verkogt de Heerlijkheid in 1598 aan JOHAN MILANDER, Secretaris van den Prins van Oranje, wiens dochter, EMILIA PHILIPPINA, in 1621 verleid wierd, en neffens haaren Man BERT TORCK van Aelst, dezelve in 1634 aan WILLEM Graaf van Nassau opdroegen. Poederoyen wierd in 1645 door zijne Weduwe aan G. R. WYDERHOLT verkogt, en door de kinderen van deezen in 1651, aan den Oversten JOHAN KIRCKPATRIK. Deeze Heer in 1681 overleeden zijnde, heeft ANNA ERSKINE, dochter van den Graaf van KILLY, en van ANNA SOPHIA KIRCKPATRICK, JOHANS kleindochter, onder *beneficie van Inventaris* bezit der Heerlijkheid genomen. Na veele verwinnsen, en procedures, hebben eindelijk de Erfgenamen van JORDAN GUESON, in 1704 het bezit der Heerlijkheid verkreegen, en het verwin aan J. L. CHENEL verkogt; wiens dochter E. C. B. CHENEL in 1712 beleend is; zij heeft de Heerlijkheid gebragt aan haaren Man J. C. SWAEN, die

die naderhand door haaren zoon J. L. SWAEN, en door haaren kleinzoon J. A. SWAEN bezeten is.

Nog moeten wij een woord van het *Monnikenland* zeggen, dat aan het benedenste einde der *Bommelerweerd* ligt, en waar van de Graaf van HORNES staande hield, dat hem 't Gericht en de breuken, toebehoorden. Hertog CAREL schreef hem deswegens den 5 January 1523, dat hem de hoogheid daar over toekwam, dewijl het aan deeze zijde der *Maas* in *Bommelerweerd* lag; en dat uit de leenboeken bleek, dat 's Graaven voorouders wel met *Monnikenland*, maar niet met het Gericht en de Heerlijkheid beleend zijn geworden. Kan hij het anders bewijzen, zal de Hertog hem daar in houden, als rechtens is (b). Deeze streek lands is zeker eene afscheuring van 't Land van *Altena*; en aan de uiterste punt bij de vereeniging van *Maas* en *Waal* staat *Loevestein*, dat altijd tot *Holland* behoorde (c). Het schijnt niet, dat 'er ooit verschil tusschen beide Gewesten daar over geweest is; dan alleen, dat *Gelderland* bij den Stadhouder en Raaden van *Holland* in 1615 zich

(b) *Rekenk. Lade M.*

(c) *Goudboven p. 410.*

zich bezwaarde, dat de bezetting van *Loevestein* de ingezetenen van eenige Dorpen in *Gelderland* dwong, het Ys in de Grachten aldaar te komen breeken. (d). Dit goed wierd in de zestiende en zeventiende Eeuwen, door de geslachten van WYLICH tot *Kervendonck*, en van TOREK tot *Hemert* bezeten.

§. 53. Behalven de twee hooge Heerlijkheden *Marienweerd*, *Vuren* en *Dalem*, is de *Tielreweerd*, ook in twee Gerichtsbanken verdeeld; die van *Tuyl* en *Deyl*. Onder de eerste behooren *Tuyl* en *Werdenburg*, anders *Hiern* genoemd, *Neerynen*, *Opynen*, *Heesfel*, *Varick*, *Ophe-mert*, *Sennewynen*, *Est*, *Haefsten*, *Hellu* en *Herwynen*, die alle dagelyksche Heerlijkheden zijn.

Het schijnt zeer waarschijnelijk, dat *Tuyl* de eigenlijke Hof *Teisterbant* is, die Bisshop MEINWERK, beneffens de Kerk en tiendens aldaar, aan de Abtdije *Abdinghof* schonk. De tiendens behooren half aan de Abtdije *Eiten*, die reeds in 997 daarvan in bezit was; en de Abt van *Abdinghof* verpachtte van ouds zijn gedeelte. Dus gaf hij het zelve in 1359 in Erfpacht, aan Heer WILLEM DE VOICHT van *Tuyl*,
Rid.

(d) *Landsd. Rec.* 11 Feb. 1615.

Ridder, voor acht lood zilver 's jaars. Na zijnen dood in 1369, wierden die tusschens doof zijnen minderjarigen zoon GYSBERT VOICHT ontfangen, die dezelve in 1380 aan RUDOLPHUS PAWE opdroeg. Op zijn zegel voerde hij *Chastillon avec un oiseau en chef pour brisure*. Dus behoorde hij niet tot het geslacht van Tuyl. JOHAN van Beesde, zoon van Heer GERBRAND van Beesde, verkteeg die Erfpacht in 1384, en na hem zijnen minderjarigen zoon WILLEM, genaamd VOICHT van Tuyl, in 1396. JOHAN voerde op zijn zegel *Chastillon avec les armes de Varick en franc quartier (e)*.

Aangaande de Kerkgifte, vindt men dat GHISELBERT van Tuyl, GOOSSENS zoon, aan de Abdije *Abdinghof* twee morgen, te *Haeren*, in 't Gericht van Tuyl gelegen, in 't jaar 1359 verkogt, en dat hij dezelve, met het *Jus patronatus*, dat daar aan gehegt wierd, voor een half lood zilver 's jaars aan de Abdije, in Erfpacht nam. Na zijnen dood in 1376 wierd zijne dochter ELISABETH, vrouw van JOHAN van *Haesten*, daar mede verleid, en in 1383 hun beider zoon GHISELBERT van Tuyl, die zeker den naam van zijne Moeder aangenomen

(e) Arch. van *Abdinghof*.

men had, hoewel hij het Wapen van *Haesten* voerde. Na zijnen dood was zijn Nicht **BEATRIX** van *Tuyl*, die met **DINK DE ROVER**, Heer **EWOUTS** zoon getrouwd was, zijn Erfgenaam (f).

De Heerlijkheid is zeker voortgebracht, uit den Hof aldaar, die door de Abtdije vervreemd is, zonder dat daarvan eenige narichten gevonden worden, ten minsten in het midden der veertiende Eeuw, schijnt zij niet meer daarvan in bezit geweest te zijn, dewijl de Kerkgiste aan twee morgen lands te *Haren* gehegt wierd. Mogelijk is de voogdije van *Tuyl* een overblijfsel van dien Hof. **GYSBERT DE VOICHT** van *Tuyl*, en zijn vrouw **AGNES**, maakten in 1312 leen aan den Graaf van *Gelre*, de Hofstad *Tuyl* en *Nesche*, de Hofstede *Rodenburg*, met het water en de vischerije genaamd *Nesche* (g). Zijn zoon en kleinzoon bezaten de tiendens, gelijk wij boven zagen, dus waarschijnlijk ook de Heerlijkheid. In 1398 staat om het zegel van *Edmond* van *Hellu*: *S. Edmondi Rover sculteti de Tuyl*; en hij voerde het Wapen van *Rover*. In 1420 wierd **WILLEM** van *Haesten*, van *Reney* met

(f) *Ibidem*.

(g) *Archiv. van de Rekenk.*

met de *Hofstad Tuyl* verleid, gelijk GYSBERT DE VOICHT het in 1312 geweest was (h); waarschijnlijk uit hoofde van zijne Moeder ELISABETH DE VOICHT, getrouwd met NICOLAS van *Haefsten*. DIRK DE ROVER van *Tuyl*, komt meermaalen voor, van 1442 tot 1476; en zijn zoon GERRIT van *Tuyl* was dagelijksch Heer van *Tuyl* in 1476. Beiden voerden *parti de Tuyl et de Rover*. In 't begin der zeventiende Eeuw, was de Heerlijkheid in het geslacht van LAESWYK, en naderhand in dat van CUYCK van *Meteren*.

Men heeft reeds te vooren gezien, dat zekerê FRETHERALDUS, in 't Jaar 997, den Hof *Herô* en de goederen te *Ine* en *Ukele* aan de Kerk van *Utrecht* schonk (i); welke plaatsen, wij meenen *Hiern*, *Neerynen* en *Heukelom* te zijn; zo als ook dat de goederen te *Uma* of *Wya*, onder de Kerk van *Wadake* behoorende, door Bisshop LUITGERUS in 850 aan BALDERICK in *precariam* gegeven, *Yne* is. De Graaven van *Gelre* bezaten naderhand *Hiern*, *Oppynen* en *Neerynen* in eigendom, en Graaf OTTO gaf die goederen ter leen in 1265 aan Heer RUDOLF

COCK

(b) *Ibidem*.(i) *Charterb. P. I. No. 61.*

COCK Ridder, die daar tegen aan den Graaf opdroeg, het Huis en de goederen van *Renoy*; en verlof ontving, op den Berg te *Hiern* een Huis te timmeren, dat tegenwoordig *Weerdenburg* genaamd is (k). Zijn oudste zoon Heer RUDOLF COCK Ridder, wordt verscheidene maalen van 1265 tot 1298 gemeld; onder anderen nam hij in 1287 de tiendens van *Hiern* in pacht, van 't Capittel van ST. JOHAN te *Utrecht* (l). Volgens sommigen stierf hij kinderloos, en zijn broeder, Heer HENDRIK COCK, erfde van hem. Deeze wierd in den slag van *Woeringen* gevangen genomen, en moest om geslaakt te worden, zich leenman van den Graaf van *Gulik*, voor drie Mark, uit goederen te *Hiern* gelegen, in 1288 verklaaren (m). Hij stierf in 1313, en van hem wordt gesteld, dat de verscheidene takken van COCK, als *Werdenburg*, *Haefsten*, *Isendoorn*, *Hemert*, *Opynen*, *Delwynen*, *Neerynen*, *Bruchem*, *Beest* en *Renoy*, &c. gesprooten zijn; terwijl anderen die van bovengemelden Heer RUDOLF doen afstammen.

Heer

(k) *Ibidem* P. III No. 135.

(l) MATTHEUS M. S. in *Bibl. Publ. Traj.* No. 102

(m) KREMER I. c. T. III.

Heer GERHARD CUCK, Heer van *Werdenburg* Ridder, wordt meermaalen genoemd van 1317 tot 1336; hij stierf in 1339, en men kan met geen zekerheid zeggen, of hij zoon van RUDOLF of van HENDRIK was; terwijl sommigen nog eenen JOHAN tusschen beide plaatsen. Zijn zoon, Heer JOHAN van *Werdenburg*, is in de Geschiedenissen bekend; zijn dood wordt op 1360 gesteld, ten minsten in 1370 wierden diensten in de Kerk van *Neertryp* voor hem gesticht. Hij had het Erfhofmeestersambt van *Gelderland*, van zijnen Neef, Heer JACOB van *Mierlaar* Ridder, geërfd. Zijn zoon, Heer GERHARD Ridder, volgde hem op, die geen zoon bij zijne vrouw ANNA van *Coilenburg*, maar alleen eene dochter, getrouwd met Heer WILLEM van *Broekhuysen* Ridder, verwekt hebbende, van Hertog WILLEM in 1397 de vergunning ontving, dat na zijnen dood, JOHAN van *Broekhuysen*, oudste zoon van zijne dochter, den naam en het Wapen van *Werdenburg* zal aanneemen en voeren, en *Werdenburg*, beneffens alle zijne Leengoederen, erven (n). Deze vergunning is dubbel merkwaardig; doordien de Hertog zich aanmatigde, naam en Wapens

(n) *Codex dipl. azter dit Deel.*

pens te veranderen, het welk alleen tot de Keizerlijke voorrechten schijnt te behooren; en dat hij den naam en het Wapen gaf van een geslacht, dat nog werkelijk in wezen was: want Heer GERHARD had eenen Broeder, ZWEDER genaamd, die toen nog leefde, en kinderen nagelaaten heeft. Deeze JOHAN van *Broekhuisen*, wierd na zijn Groot-Vaders dood, in 1410 beleend, en hij voerde altijd *parti de Broekhuisen et de Werdenburg*. Zijn zoon GERRIT, Heer van *Broekhuisen*, wierd in 1442 verleid, wiens sterfjaar onbekend is; maar zijn zoon JOHAN wordt in 1454 als Heer van *Werdenburg* gemeld. Deeze stierf in 1470, en zijn minderjarige zoon, GERHARD, wierd onder hulderschap van zijnen stiefvader, Heer GERHARD van *Flodorp*, door den Aartshertog MAXIMILIAAN in 1480 beleend, die den 14 May 1481 *Werdenburg*, neffens de twee Dorpen *Hiern* en *Neerynen*, tot eene hooge Heerlijkheid, met Recht van Galg en Put verhief (o). GERHARD stierf kinderloos, en zijne zuster WALRAVE, getrouwd met OTTO van *Arkel*, Heer van *Heukelom*, erfde zijne goederen, en ten haaren behoeve, bevestigde PHILIP, Koning van *Castilien*,

in

(o) *Codex Dipl. agter dit Deel.*

in 1504 de oprichting van *Werdenburg*, tot eene hooge Heerlijkheid. Haar zoon WALRAVE van *Arkel* wierd in 1514 door Hertog CAREL beleend (p). Hij viel naderhand in 's Hertogs ongenade; maar bij eene verzoening, den 25 Augustus 1520 gedagtekend, ontving hij wederom, alle breuken, wapenschouwing, waakzetting, en waakfchouwing, voorts alle Rechten en Privilegien, uitgezonderd Lijfgoed en Klokkenflag, tot wederopzegging toe te gebruiken (q). Dit was van korten duur, want den 21 Augustus van 't volgende Jaar 1521, wierd hij genoodzaakt aan zijnen broeder GERRIT van *Arkel* op te draagen, *Werdenburg*, met het dagelijks Gericht, *Amerfoijen*, met hoog en laag Gericht, en de tiendens van *Rossem*, *Driel* en *Herwaerden*; onder voorwaarde, dat *Werdenburg* altijd aan den rechten stam verfterven zal, en niet mag verbragt worden (r). Eindelijk verzoende WALRAVE zich ten volle met den vergramden Hertog, en nam zelfs zijne bastaard dochter CATHARINA, ten huwelijk. Volgens de huwelijksche voorwaarden van den 13 Junij

1534

(p) *Arch van Neergnen.*(q) *Rekenk. XIV Libr. L. II. fol 2.*(r) MATTHEUS M. S. in *Bibl. Publ. Traj. No. 33.*

1534 kwam hij weder in 't bezit der Hooge Heerlijkheid, en wierd daar mede beleend. Maar na den dood van Hertog CAREL, onstond deswegens verschil, tuschen de stad van *Bommel* en den Heer van *Werdenburg*, en de Landschap vonnisde den 29 Junij 1538, dat in *Tielreweerd* niet meer dan twee banken moesten zijn; dat dus de bank van *Werdenburg* afgeschafft zou worden, maar dat de Heer behouden zal de visfcherije, de breuken en alle oude gerechtigheden.

Naderhand in 1543 en 1564, deeden de Heeren van *Werdenburg* vrugtelooze poogingen, bij Keizer CAREL en Koning PHILIP, om het Recht van Hooge Heerlijkheid weder te bekomen (s). CAREL, tweede zoon van WALRAVEN van *Arkel*, wierd in 1557, met *Werdenburg* en *Neerynen* beleend; hij stierf kinderloos in 1580, en de Heerlijkheden kwamen aan MARIA, dochter van zijnen oudsten broeder OTTO van *Arkel*, en na haar overlijden in 1595 aan haare Tante, zuster van OTTO en CAREL, te weeten aan ELISABETH van *Arkel*, vrouw van THOMAS van *Thiennes*. Haar zoon, ook THOMAS genaamd, verkogt dezelve aan JOHAN

(s) *Arcb. van Neerynen.*

HAN VYGH. Zedert dien tijd zijn die goederen door koop meermaalen van eigenaar veranderd, en behooren thands aan den Heer H. W. Baron van *Aylva*.

De dagelyksche Heerlijkheid *Neerynen*; had altijd dezelfde bezitters als *Werdenburg*. Echter was aldaar een Huis gelegen, *Clingenburg* genoemd, waar van een tak van 't geslacht van COCK bezitter was, die den naam van COCK van *Neerynen* voerde, en deswegens leenplichtig aan *Werdenburg* was. Het schijnt dat Heer GYSBERT COCK van *Neerynen* Ridder, dat Huis omtrent 1350 bouwde; en het geen aanmerkelijk is, hij wordt in twee brieven van 1360 en 1389 zoon van WILLEM van *Malburg* genoemd (†). Hij en zijne Nakomelingen voerden het Wapen van *Chastillon à trois marteaux de sable en chef*. Dit bewijst, hoe onzeker de afstammingen zijn. Tegenswoordig heet dit Huis *Neerynen*, en is ook een eigendom van den Heer van *Aylva*.

Opynen, kan in de oude brieven niet onderscheiden worden van *Neerynen*, dewijl de naam *Yne* op beide toepasselijk is. Heer RUDOLF COCK Ridder, is ook daarmede in 1265 verleid,

(†) *Origineel Mibt M. No. 155, 329.*

heid, gelijk wij gezien hebben; en zijne Nakomelingen hebben deswegens, den naam van **COCK** van *Opynen* aangenomen. Deeze tak is tot het einde der zeventiende Eeuw in de Ridderfchap van *Nymogen* verfchreeven geweest.

Men vindt, dat **BALDERIEK** van de Kerk van *Utrecht* in 850, *Hefola*, dat is *Heefel*, in *præcuriam* ontving; en de Kerkgifte aldaar, behoorde in 1250 aan het Capittel van *St. Marie* te *Utrecht* (u). Het was toen reeds eene bijzondere Heerlijkheid, zoo wel als *Opynen*, dewijl het Capittel van *St. Marie*, goederen in de Gerichten van *Heefel* en *Opynen* gelegen, in 1266 voor Schepenen van *Bommel* verkogt; en daar bij was mede getuige, **JOHAN**, Richter van *Heefel*, broeder van Heer **GERHARD** van *Rossem* (v). De Heerlijkheid wierd door het geflacht van *Rossem* bezeten; want bij de verdeeling der erfenis van deezen Heer **GERHARD** van *Rossem*, Ridder, in 1291, ziet men, dat hem het Gericht van *Heefel* met het veerfchiptoebehoorde (w). Naderhand is dezelve in het geflacht van *Opynen* over-

(u) *Charterb. p. 28 en 479.*

(v) *Ibid p. 618.*

(w) *Arch. van Rossem.*

overgegaan, dewijl RUDOLF COCK van *Opy-
men*, Heer van *Heesfel*, en de Kerkmeesters al-
daar, een verdrag met het Capittel van *St. Marie*
in 1388, over het onderhoud der Kerk, maak-
ten (*): Echter is *Heesfel* zedert wederom aan
het geslacht van *Rosfem* gekomen, en heeft de-
zelfde lotgevallen, als de Heerlijkheid van *Ros-
sem* ondergaan.

Men treft ook aan, een geslacht van *Heesfel*,
dat een Leeuw voor Wapen voerde. DIRK
was Schepen van *Bommel* 1291, HESSEWYN
van *Heesfel* verkogt in 1341, eenig land bij *Bom-
mel*, aan Hertog REINALD. LAMBERT van
Heesfel was in 1487 Gerichtsman van *Nederbetu-
we*. Evenwel schijnt zulks geene betrekking
tot de Heerlijkheid gehad te hebben.

De Kerk van *Varick* was afhankelijk van de
Kerk van *Heesfel*, en stond ter Collatie van den
Proost van *St. Marie* te *Utrecht*. Lang is de
Heerlijkheid door het geslacht van *Varick* beze-
ten. Op 't Jaar 1276 wordt ALARDUS *Judex*
de Valdericke als getuige te *Bommel* ge-
meld, en IWANUS van *Vanderick* Ridder, be-
zat vóór 1276 een Huis te *Tiel* (y). Heer

STEESS-

(*) *St. Marie Lib. Pil fol. 362. Copia Mib.*

(y) *Chartarb. p. 479, 615, 618.*

STEESSKE van *Vanderick*, Ridder, was 1343 Heer van *Varick*, en zijn zoon GOOSSEN, zich noemende Heer van 't laag Gerichte van *Varick*, neffens GOOSSEN van *Varick*, ALARDS zoon, slooten in 1357 een verdrag met het Capittel van *St. Marie*, over het onderhoud van de Kerk van *Varick* (z). De zoon van een van beiden, ALART van *Varick*, Heer GOOSSENS zoon, volgde hem op, en na hem was MECHTILD van *Varick*, neffens haaren zoon, Heer STEESKINUS van *Mauderick* Ridder, met het dagelijksche Gericht en 't Veer van *Varick* beleend. Allen waren zij in 1405 overleeden, toen ALARD van *Deyl*, en zijn zoon OTTO, Leenheeren van *Varick*, dat Gericht aan den Hertog öpdroegen, die HERMAN van *Mekeren* daar mede beleende. (a). Dit schijnt echter geen gevolg gehad te hebben, want HENDRIK van *Varick* GOOSSENS zoon, en niet Heer GOOSSENS zoon, dus geen broeder van voorigen ALARD, was Heer van *Varick* in 1394 (b), en hij wierd met de Heerlijkheid in 1407, door Heer WALRAVEN van *Wyhe* verleid. Zijne eenige doch-

(z) *St. Marie Lib. Pil. fol. 361.*

(a) *Arch. van 't Hof.*

(b) *St. Marie Lib. Pil. fol. 359.*

16

in
B
die
van
ver
die
nie
de
kon
dier
sch
in
Tho
ken.
U
is
ges
Ab
Vac
de
Ma
was
hee
die

Zij
der

overgegaan, dewijl RUDOLF COCK v
nes, Heer van *Heesfel*, en de Kerkme
daar. een verdrag met het Capittel van
in 1258, over het onderhoud der K
ter (2): Echter is *Heesfel* zedert v
het geslacht van *Rosfew* gekomen,
zeide lozevalen, als de Heerlijk
sen ondergaan.

Heer
aet
aten
DT.
311

Men treit ook aan, een geslacht
dat een Leeuw voor Wapen voe
was Schepen van *Bommel* 1291,
van *Heesfel* verkogt in 1341, eenig
mei, van Hertog REINALD. Le
Heesfel was in 1487 Gerichtsman v
ze. Eenzwel schijnt zulks gee
wt de Heerlijkheid gehad te hebb

De Kerk van *Varick* was afha
Kerk van *Heesfel*, en stond ter Co
Proos van *St. Marie* te *Utrecht*.
Heerlijkheid door het geslacht van
aan. Op 't Jaar 1276 wordt ALA
de *Vanderick* als getuige te
meid, en IWANUS van *Vanderick*
aan vóór 1276 een Huis te *Tiel*

(2) *St. Marie Lib. Pil. fol. 362. Copia*
(3) *Charterb. p. 479, 615, 628.*

burg die stad
Aruhem ge-

en had altijd
BALDERICK

(*inuinum*) ge-

en de Abtdije

In 't Jaar

nt van *Ma-*

ennewynen,

looster van

Dit bou-

door de

an elders

duwe van

zijn, en

FOLPER-

et volgend

RAND Bis-

Aldaar zijn

van *Verschen*

ichting ontving

stigings brieven,

waar

Mibi Chron Tie-

dochter bragt *Varick* aan haaren Man, Heer WALRAVEN van *Haefst* Ridder; en het kwam naderhand bij Erfenis aan de geslachten VAN AESWYN, VAN DORTH EN VAN STEPRADT.

Het Huis van *Varick* was onderscheiden van de Heerlijkheid, en is door ALEYDA van *Varick* aan haaren Man, Heer GERBRAND van *Beest* Ridder, gebragt: hun zoon JOHAN en kleinzoon GERBRAND bezaten dat; de laatste wierd in 1403 beleend. De geslachten van *Horst* tot *Nederhorst*, en van *Zuylen* van *Nyvelde*, hebben vervolgens het Huis bij Erfenis verkreegen.

Ophemert wordt veelal vermengd met *Neerhemert*, gelijk wij boven zagen. De Heerlijkheid, die altijd met *Sennewynen* dezelfde Heeren gehad heeft, is zoo verre de oude Narichten gaan, door het geslacht van COCK van *Werdenburg* bezeten, gelijk Heer RUDOLF dezelve in 1265 van den Graaf ter Leen ontving. Naderhand bragt ALEYD van *Werdenburg*, in 1469 met ALARD van *Haefst* trouwende, hem beide Heerlijkheden aan, en dat geslacht is daar van nog tegenwoordig in 't bezit. Te *Ophemert* was wel eer eene Commanderie van het Duitschen Huis, dat in 1270 gesticht was; het zelve wierd in 1328 naar *Tiel* verplaatst,

na dat de Canonikken van *S. Walburg* die stad verlaaten, en hun verblijf binnen *Arunhem* genomen hadden.

Sennewynen is geen Kerkdorp, en had altijd dezelfde Heeren, als *Ophemert*. *BALDERICK* gaf in 850 vijf hoeven aldaar (in *Sinuinum*) gelegen, aan de Kerk van *Utrecht*, en de Abtdij *Prum* bezat aldaar goederen (c). In 't Jaar 1228, hebben de Abt en het Convent van *Marienweerd* hun Hof (*Curtis*) van *Sennewynen*, tot het stichten van een Nonnen-Klooster van de *Premonstratenser* orde gegeven. Dit bouwen is dat zelfde Jaar begonnen door de vrouw van *SMITHUISEN*, die men van elders weet, *MECHTILD* genaamd, en Weduwe van *HENDRIK VAN SMITHUISEN* te zijn, en wiens eenige dochter *OLELDA* met *FOLPERTUS*, Heer van de *Leck* trouwde. Het volgend Jaar wierd de Kerk door *WILLIBRAND* Bischof van *Utrecht* ingeweid (d). Aldaar zijn tien Nonnen, uit het Klooster van *Verschen* komende, geplaatst; en de stichting ontving verscheidene Rechten en bevestigings brieven, waar

(c) *Charterb.* p. 28, en 325.

(d) *Chron. Wilb. a Berchem* p. 207. *Mibi Chron. Tielense* p. 194, 223, not. 5, en p. 400.

waar van de Lijst in het aangehaald Werk van den Heer VAN LEEUWEN te vinden is. De Kerk en 't Klooster wterden in 't Jaar 1379 door het lot van den Oorlog tot den grond toe afgebrand, en waarschijnlijk zullen die naderhand weder opgebouwd zijn; waar van men echter niets aangetekend vindt. De Nonnen van *Sennewynen* waren Adelijke geestelijke Juffers, en zijn daarna in wereldlijke Chanoinésfen hervormd, zonder eenige andere verplichting, dan haar geld te ontvangen. Het is mogelijk, dewijl de Hof aan het Klooster geschonken is, dat van ouds het laag gericht ook aan hetzelfde behoorde, en laater in wereldlijke handen kwam.

Het geslacht van *Est* was voormaals in het bezit van die dagelijksche Heerlijkheid. HENDRIK van *Est* verkogt eenig land te *Est*, aan de Hertogin van *Brabant* in 1372 (e). Hij leende geld op het Huis *Oijen* in 1378, en hij wierd in 1382 zwager genoemd, door Heer WENNEMAR van *Cuyck* (f). Ook worden twee broeders die hij had, Heer WILLEM en Heer RICOUD van *Est* Ridders, in 1384 met hem gemeld. RICOUD van *Est*, Heer WILLEMS
 ZOON,

(e) *Lijst van Vilvolden p. 388. Mibi.*

(f) *PARINGET l. c. p. 486.*

zoon, verkogt eenig goed te *Hier* in 1405; en GYSBRECHT van *Est*, Heer GYSBRECHTS zoon, was Schepen van *Tuyl*, van 1408 tot 1444 (g). Daar omtrent dien tijd, WILLEM van *Tuyl* met eene dochter van het geslacht van *Est* trouwde, die hem de Heerlijkheid overbragt, is het te denken, dat zijn vrouw eene dochter van HENDRIK van *Est* was. Zijn zoon GYSBRECHT van *Tuyl*, staat bekend als Heer van *Est*, van 1423 tot 1442. Vervolgens REINIER GYSBERTS zoon in 1459 en 1460. GYSBRECHT REINIERS zoon in 1476, wiens dochter GEERTRUID van *Tuyl*, met N. van *Heukelom* in huwelijk trad, en zij verkogten *Est* aan Heer CLAAS VYGH. In de zeventiende Eeuw behoorde de Heerlijkheid aan de geslachten van *Bloemendaal* en *Laewick*.

Wie de oude bezitters der Heerlijkheid *Haefsten* geweest zijn, is zeer onzeker. Men vindt Heer RUDOLF van *Haefsten* Ridder, die in 1281 borge van Graaf REINALD, aan een *Lombardhouder* was (h), en die met Heer RUDOLF COCK Ridder, in 1291 uitspraak tuschen de Kinderen van Heer GERHARD van *Ros-*

(g) *Arch. van Neerynen.*

(h) *Arch. van Rysfel.*

101 INLEIDING TOT DE HISTORIE

Rossem deed. Het is niet waarschijnlijk, dat hij tot het geslacht van *COCK* behoorde. Over het algemeen wordt gezegd, dat een tak van 't Huis van *Arkel*, genaamd van *Kyshoek*, de Heerlijkheid *Haesten* bezeten heeft; en dat eene Erfdochter *GEERTRUID*, dezelve aan haaren Man, Heer *JOHAN* van *Werdenburg*, in 't begin der veertiende Eeuw, overbragt. Het geen zulks eenigzints schijnt te bevestigen, is een zegel van *FOLPERT* van *Haesten*, dat wij in de Archiven van *St. Marie* te *Utrecht*, op 't Jaar 1359 gevonden hebben, en waar op *Arkel avec une bourse* staat. Anderen spreken nog van *Haesten au Lion*; maar deeze waren van het zelfde geslacht van *COCK*, en voerden in plaats van een *Lambel en chef* als de *Haestens, un Lion de gueules pasant*.

Zommige Schrijvers stellen het geslacht van *Haesten*, uit bastaardij van *JOHAN* van *Chastillon*, Graaf van *Blois*, afstammen (1); maar zulks is volstrekt onwaar; want *Haesten* met het Wapen van *Chastillon* komt vroeger voor, dan deeze Graaf van *Blois*; en wij zijn verwonderd dat

(1) *SMALLEGANGE Chron. van Zeeland* p. 290. — *DU CHESNE Histoire de la Maison de Chastillon*. — *PONTUS REUTERUS, en eenige M. S. Genealogien*.

dat dit geslacht zulks nooit tegengesproken heeft, 't welk geen moeilijik werk was. NICOLAAS VAN HABPTEN was Heer van *Haefst* in 1373, en zijn zoon Heer OTTU van *Haefst*, Ridder, na hem. De Heerlijkheid bleef bij zijne mannelijke Nakomelingen, tot dat THEODORA, dochter van JOHAN van *Haefst*, vrouw van FLORIS VAN BREDERODE, Heer van *Cloesinge*, dezelve neffens *Hellu* en *Herwynen*, van haaren broeder WALRAVEN van *Haefst* in 1668 erfde. Na den dood van WOLPHART, Heer van *Brederode*, in 1679 zijn deeze goederen verkogt.

Wij zagen te voren, dat *Haefst* ééne der vier Capellen was, die Bisschop MEINWERK aan de Abtdije *Abdinghoff* gaf, gelijk ook de tiendens, waar van de onverdeelde helft, aan *Eken* behoorde. Dien aangaande hebben wij gevonden, dat JOHANNA VRANCKE, weduwe van HENDRIK VAN DER HULPE, de halve tiende en de Kerkgifte van *Haefst*, ter Leen van den Heer van *Herltor* hield, 't welk bewijst, dat die Heer, op een of andere wijze, dezelve van de Abtdije verworven had. Zij deed daar van afstand in 1359, en de Abtdije gaf dezelve in Erfpacht voor een mark fijn zilver 's Jaars, aan haaren Neef WILLEM van *Tuyt*

GOOSSENS zoon. Het zij dat WILLEM kinderloos overleeden zij, of dat hij de Erfpacht verkogt had, AGNES van *Hellu*, JOHANS dochter, en haar Man HUBERT van *Golberdingen*, wierden daar mede door de Abtdije, voor drie en een halve Mark 's Jaars, in 1364 verleid; en van den Heer van *Herlaer* geschiedt daar bij geene melding meer. Zij weduwe zijde, droeg dezelve in 1393 op, aan haaren Neef EDMOND van *Hellu*, die beloofde, de Abtdije deswegens tegens de erfgenamen van AGNES, schadeloos te zullen houden (k). Hij voerde den naam en het Wapen van *Rover* op zijn zegel, gelijk wij hier boven bij *Tuyt* aangemerkt hebben. Deze tiendens zijn daar na door Heer OTTO van *Asperen* en *Vuren* bezeten. De Kerkgifte van *Haefst* moet echter aan OTTO Heer van *Haefst* gekomen zijn, dewijl hij aldaar een Capittel van Canonikken in 1399 gesticht heeft (l); mogelijk was hij een erfgenaam van AGNES van *Hellu*, dewijl 'er geen blijk is, dat de Abtdije de Erfpacht aan EDMOND van *Hellu*, niet tegenstaande de afstand van AGNES en zijne verklaring, toegestaan heeft.

De

(k) *Arch. van Abdinghof.*(l) VAN RHYN *Utr. Bisd. T. II. p. 751.*

De Heerlijkheid van *Hellu*, was zeker van ouds in handen van het geslacht, dat daarvan den naam voerde, en dat wegens het Wapen, *deux faces avec un Lambel en chef*, het zelfde als *Herwynen* schijnt geweest te zijn, die, *gueules à deux faces d'or* voerde, hoewel de kleuren van *Hellu* onbekend zijn; volgens den schier algemeenen regel, schijnt het zeker, dat het zelfde Wapen, of eerder dezelfde *pièces honorables*, die twee geslachten in eene streek lands voeren, een bewijs is, dat zij van denzelfden stam gesprooten zijn, schoon in toenaamen verschillende; coleuren brengen hierin geene verandering, en zijn alleen brisures.

Het zou ons niet onwaarschijnlijk voorkomen, dat JOHAN van *Hellu* of van *Heelu*, die een gedicht op den slag van *Woeringen*, waar bij hij tegenwoordig was, geschreeven heeft, uit dit *Geldersck* geslacht gesprooten is; maar hier tegens strijdt, dat hij te *Leeuw* in *Braband* geboren is, en dat bij in het Leger van den Hertog van *Braband*, en niet in dat van den Graaf van *Gelre* diende (m). GOOSSEN van *Hellu* was in 1343 Schepen van *Tuyl*. JOHAN van *Hellu* liet twee dochters na, die de eene

111

(m) *Mem. Litt. des Pays bas* T. III. p. 198.

na de andere de tiendens en de Kerkgifte van *Hellu*, welke der Abtdije *Abdinghof*, uit hoofde der gifte van MBINWERK toekwam, in erfpacht namen, te weeten: ULINDIS van *Hellu*, vrouw van RUTGER van *Zoelen*, voor twee Mark zilver in 1359; en na haar overlijden, haare zuster en Erfgenaame, AGNES van *Hellu*, weduwe van HUBERT van *Golbertingen* in 1383. Deeze bezat reeds de tiendens van *Haefsten*, en droeg beide op aan haaren Neef, EDMOND de *Hellu* of de *Rover*, gelijk reeds gezegd is. Of deeze EDMOND tot het werkelijk bezit der Erfpacht geraakt zij, of dat hij daar van afstand deed, is ons onbewust, maar in 't Jaar 1417 gaf de Abtdije, die tiendens en Kerkgifte in erfpacht, aan OTTO van *Asperen*, genaamd van *Vuren*; en het is te gelooven, dat hij ook de tiendens van *Haefsten* ontving; want den 25 Augustus 1425, gaf de PROOST van *Soest*, als Pausfelijke Commisfaris, een vonnis van Kerkelijken ban tegen denzelven, dewijl hij de pacht der tiendens van *Haefsten* en *Hellu*, aan de Abtdije niet betaalde; welk vonnis, den 3 May 1426 te *Utrecht*, in het Capittelhuis wierd afgekondigd, en geduurende de Misse aan de roode deur (*valvis rubeis*) der Kerk aangeplakt. Dit verschil moet bijgelegd zijn, want JOHAN van
As-

Asperen en *Vuren*, ontving de tiendens en de Kerkgifte van *Hellu* 1473 in erfpaecht. ADAM VAN DER DUYN tot *Werkendam*, als Erfge-naam van zijnen Vader, CORNELIS VAN DER DUYN, Zoon van Jonkvrouwe ELISABETH VAN DER DUYN, verklaarde in 1516 aftezien van alle eischen, die hij namens zijne voorou- ders op de tiendens van *Haefsten* en *Hellu* had (n); wij zullen ter gelegenheid van *Vuuren*, nader over dat Recht het een en ander moeten zeg- gen.

In het begin der vijftiende eeuw trouwde de Erfdochter van *HELLU*, zonder dat men weet, of zij tot het geslacht van *Hellu*, of tot een an- der behoorde, met WOUTER van *Haefsten*; en hoewel zij kinders hadden, kwam evenwel de Heerlijkheid *Hellu*, aan Heer WALRAVEN van *Haefsten* Ridder, zoon van Heer OTTO WOL- TERS broeder, en is bij zijne nakomelingen ge- bleeven, hebbende dezelfde lotgevallen onder- gaan, en dezelfde bezitters gehad, als de Heer- lijkheid *Haefsten*: Tegenwoordig is *Hellu* geen Kerkdorp.

In den loop der zestiende Eeuw, komen nog verscheidene personen voor, die den naam van *Hellu*

(n) *Acta van Abdinghof.*

Hellu voerden; zelfs in 't Jaar 1570 deed **BATHASAR** van *Hellu*, **CANTZELER** van *Wurtzburg*, verscheidene poogingen bij 't Hof van *Gelderland*, om tot het bezit der Heerlijkheid te geraaken, waar toe hij uit hoofde van zijne voorouders vermeende gerechtigd te zijn (o).

Men vermeent dat het geslacht van *Herwynen*, een tak was van het aanzienlijk Huis van **HARCOURT** in *Frankryk*, die den naam van deeze Heerlijkheid aangenomen heeft. In het begin der veertiende Eeuw vindt men, **JOHAN** van *Herwynen*, wiens zoon in 1327 **Richter** van *Velawen* was, en die de tiendens, 't gemaal en de wind van *Herwynen* ter leen van den Graaf bezat: hij stierf in 1342. Zijn zoon **JOHAN** van *Herwynen* Ridder, volgde hem op, die de verdragen van 1376 en 1377 mede sloot, en Vader was van Heer **BRUSTEYN** van *Herwynen*; deeze trouwde met **WILHELMINA**, bastaard dochter van Hertog **ALBRECHT** van *Beijeren*, Graaf van *Holland*, bij **ALEYD** van *Poelgeest* verwekt; welk huwelijk hem de Heerlijkheid *Stavenisse* in *Zeeland* deed bekomen, en diep in de Hollandsche zaaken verwarde. Hij wierd in 1402 met *Herwynen* beleend, en had eene tweede

(o) *Arch. van 't Hof II. No. 103.*

de vrouw **LIEBETH** genaamd, die in 1415 weduwe was. Zijne dochter **ADELISE** erfde *Herwynen*, en zij wierd neffens haaren Man, Heer **OTTO** van *Haeften* Ridder, daarmede in 1415 beleend; gelijk ook met de tiendens en het gemaal aldaar; in 1435 en 1440 (p). Zedert dien tijd is de Heerlijkheid in het geslacht van *Haeften* gebleeven, en even als *Haeften* en *Hellu* aan dat van *Brederode* gekomen. Het geslacht van *Herwynen* was echter tot aan het einde der zestiende Eeuw in weezen.

§. 54. Alvoorens tot de tweede Gerichtsbank van *Tielreweerd* over te gaan, is het nodig den Leezer, de oude Heerschap van *Malsen* te leeren kennen, die zich aan beide de zijden der *Linge* uitstreckte, en een gedeelte van *Tielreweerd*, van *Buren* en van *Cuilenburg* in zich bevattede. Dezelve was een eigendom der Heeren van *Cuyck*. De Kerk van *Malsen* is eene der oudsten in deeze streeken, want zij wierd den 24 September 696 door **SUITBERTUS** ingeweid, en lag op de *Linge* in het Graaffschap *Teisterbant* (q), hier door moet de Kerk van *Buurmalsen* verstaan

WOR.

(p) *Rekenk. Abt. Reg. fol. 23. vfo en fol. 75.*

(q) *Vita s. SUITBERTI l. 18. Ap. Leibn. script. R. BRUNSW.*

worden? die *Boven-Malsen*, *Uberan-Malsna* in de gifte van *BALDERICUS* op 't Jaar 850 genoemd wordt, zulks is te bewijzen uit eenen Brief van 1250, dat de Kerkgifte van *Boven Malsen*, *Malsen superior* door het Capittel, van *St. Pieter* te *Utrecht*, aan de Abbdije van *Mariene-weerd* afgestaan wierd, voorbehoudens de tiendens (r), en dit *Malsen* is *Buur-Malsen*. Van deeze tiendens had de Heer van *Buren* zich meester gemaakt, en hij wierd deswegens in 1287 in den Kerklijken Ban gedaan; echter had 'er eenefchikking plaats, en hij en zijne Nakomelingen ontvingen die in 1294 en 1315 van 't Capittel in Erfpacht (s). De helft van *Malsme* wierd in 't Jaar 997 aan *Elten* gegeven, en bij den bevestigings brief wordt die plaats *Malsum* genoemd, zeer waarfchijnlijk *Malsen* (t). Hier bij moet men aanmerken, dat het moeielijk is nategaan, hoe goederen van ouds aan geestelijke gefichten gefchonken, naderhand in handen van wereldlijke Heeren gekomen zijn. *Præcaria*, Beleening, Erfpacht, Kerkvoogdije, waren hier van de middelen, maar de bewijzen ontbreeken. Over het

(r) *Charterb. p. 27. en 481.*

(s) *Arch. van St. Pieter Copia Milt.*

(t) *Charterb. p. 74. en 183.*

het algemeen merkt men dat de kruistogten, eene verandering van eigendom te weeg bragten, waar door eene gaaping en duisterheid is veroorzaakt, die onmogelijk kan gevuld of opgehelderd worden.

Hoewel de grenzen der Heerschap niet te bepaalen zijn is het te gelooven, dat *Malsen*, even als andere Heerlijkheden, uit vereenigde Hoven (*Curtes*) zal bestaan hebben, die naderhand weder gesplitst zijn; wij kunnen dus alleen opgeeven, wat hier van afzonderlijk te vinden is.

ROTGERUS de *Malsena* is getuige, toen Graavin ADELHEID haar erfgoed ORTINA, aan de Kerk van *Utrecht* in 1088 opdroeg (u). In 1108, had ARNOLDUS van *Rothem* namens zijne vrouw ALEYDA, dochter van HENDRIK, Heer van *Cuyck*, neffens zijne Schoonmoeder ALVERADE, verschild met de Capittelen ten *Dom* en *Oudmunster*, over een goed, *prædium Dei* genaamd, tusfschen de *Leck* en *Linge* gelegen. Bisfchop BURCHARD maakte deswegens eene schikking en verdeeling, waarbij aan het gedeelte van de Capittelen, den tins, de tiendens en 't geheel wereldlijk rechtsgebied toegekend wierden (v). Deze goederen zijn daar

na

(u) HEDA p. 141.

(v) *Ibid.* p. 144.

na in drieën verdeeld; waar van het eene aan het Capittel van *St. Marie* kwam, en de twee anderen aan de Heeren van *Cuyck* en van *Rothem* bleeven. De Graaven van *Gelre* hebben aan zich gebragt het gedeelte der Heeren van *Rothem*, en in 1256 kocht Graaf OTTO van het Capittel van *St. Marie*, haar derde gedeelte van die goederen, tusfchen *Leck* en *Linge*, met alle Rechten en Heerlijkheden *jure et dominio*; en de Heer van *Cuyck* behield het zijne. Volgens de beschrijving deezer goederen, door OTTO aangekoekt, in een Brief van 1257, lagen die tusfchen *Marienweerd* en *Trichterfuis* (w); zij zijn daarna aan den Heer van *Cuilenburg* ter Leen gegeven, of aan *Marienweerd* verpand.

HERMAN, Heer van *Cuyck*, en zijn broeder GODFRIED, Graaf van *Arensberg*, waren zoons van HENDRIK Heer van *Cuyck*, en zwagers van ARNOLD van *Rothem*, en waarschijnlijk zullen zij in 1108 nog jong van jaaren geweest zijn, dewijl zij bij dat verdrag niet genoemd worden. Zeker waren zij Heeren van *Malsen*, en zij worden zomwijlen onder dien naam in brieven aangeteekend. Dus vindt men GODEFRIDUS en HERMANNUS van *Malsen*,
brog-

(w) *Charterb. p. 508, 524.*

broeders, getuigen van Keizer HENDRIK, omtrent het Jaar 1116; insgelijks in 1121 en 1126, van GODEBALDUS, Bisschop van *Utrechts*, en in 1132 waren zij tegenswoordig bij de stichting der Abtdije s. ODULPHUS te *Staveren*, door Bisschop ANDREAS van *Cuyck* (x). Wij hebben ter gelegenheid van *Rossem*, de verschillen van deeze beide broeders met FLORIS, broeder van *Holland* reeds gemeld, dus het onnoodig zoude zijn die hier te herhaalen. GODFRIED van *Cuyck*, getrouwd met de dochter van Graaf FREDERIC van *Arensberg*, verkreeg dat Graafschap; en door den Keizer genoemd wordende, Graaf van *Arensberg* en *Cuyck*, ontving hij van denzelven verlof, binnen het Rijk op zijn Erf- of Leengoed sloten te bouwen. Het afschrift van den Brief is zonder dagtekening, maar dezelve moet tuschen de Jaaren 1138 en 1152, dat CONRADT tegeerde, gerangschikt worden (y); Van hem stammen de Graaven van *Arensberg* en *Rietberg* af, die in het bezit der Heerlijkheid *Malsen* gebleeven zijn, gelijk gezien

(x) MIERIS. LINDEBORN, *Hist. Episc. Davent.* p. 230. — HERDA p. 153. HUSSEN, *Hist. Episc. Leeuward.* p. 64.

(y) *Cod. dipl. agter dit Deel.*

zien kan worden uit eene deeling van den 1 September 1237, tusſchen GODFRIED Graaf van *Arensberg*, en CONRADT Graaf van *Rietberg* gemaakt, waar bij aan den laaftten, de goederen van *Cuyck* en *Malsen*, gelijk zijn Vader die bezeten had, toegekend zijn (z). In 't Jaar 1253 was OTTO, Graaf van *Benthem* in het bezit der goederen van *Malsen*. De geleerde geschiedſchrijver van *Benthem* verklaart, niets dienaangaande in de Archiven aldaar gevonden te hebben, en dat hem onbewust is, uit welk Huis, *PUTTA*, vrouw van Graaf *BALDWIN*, en Moeder van Graaf OTTO, gesproeten was; echter stelt hij niet onwaarschijnlijk, zij *STEINVOORDE* te zijn (a). Wij zouden eerder vermeenē, dat zij uit het geslacht van *Rietberg* was, en dat OTTO van *Benthem*, die in den brief van 1253 zich nog geen Graaf noemt, (dus zijn Vader nog leefde:) de goederen van *Malsen*, die in 1237 aan CONRADT Graaf van *Rietberg* aangewezen waren, zal geërfd hebben. Het is ook mogelijk, doordien de Graaven van *BENTHEM*, jongere zonen van *Holland* waren,

en

(z) *Cod. Dipl. agter het II Deel No. XXXI.*

(a) *JUNGIIUS Hiſt. Bentheim: L. III. C. V. §. 2. p. 258. en Cod. Dipl. p. 65.*

en aanzienlijke bezittingen in de Nederlanden hadden, dat OTTO de goederen van *Malsen* bij koop aan zich gebragt heeft. Hoe het zij, in de Maand September 1253 droeg OTTO van *Benshem* aan OTRO, Graaf van *Gelre* op, al zijn eigen goed (*allodium*) boven *Asperen* gelegen, zo verre het zelve langs het Land van den Graaf gaat (46), te wecten *Malsen* met al zijn toebehooren; Mannen, Dienstmannen en rechten; ook den Hof in *Malderiok*; daar en boven al zijn eigen goed (*allodium*) waar dat in 's Graavenland (*terra*) gelegen is, en ontvange dat weder ter Leen; deswegens ledigman worden de, tegen een ieder, uitgenomen tegen den Aartsbischop van *Bremen*, en de Bischoppen van *Utrecht*, *Munster*, en *Osnabrug*, ten ware eenigen van die Heeren, den Graaf van *Gelre* onrechtvaardig bedorlogen wilden. Hier bij vergunt hij, dat de Graaf, de Landkoop; (eigenlijk de voorkoop zal hebben, van alle Leenen die hij in 's Graaven Land bezit, indien de Leenheer die voorkoop niet aan zich houdt. Dus hij nog andere goederen in *Gelderland* gelegen, aan andere Heeren Leenroerig moet be-

(46) Quam longe terra ejusdem Comitatus tendit et durat, *Charterb. p. 491.*

zeten hebben. Deze brief is merkwaardig, dewijl daar in het onderscheid gemaakt wordt tusfchen Landsheer *Dominus terræ* en Leenheer *dominus directus*, als ook tusfchen territoriaale Hoogheid en Leenresfort. De Graaf van BENTHEM maakt geheel *Malsen* geen Leen aan *Gelderland*, maar alleen zo verre als het Land van den Graaf van *Gelre* zich uitftrakte; hier door verftaan wij het grootste gedeelte aan de Linker zijde der *Linge* gelegen. Deze Leenopdragt is de eerfte band tusfchen *Gelderland* en *Malsen*.

Dezelfde Graaf OTTO van *Bensheim* stond eenige Jaaren daarna, den 25 July 1267, aan zijnen broeder ROBERT af, de geheele Heerfchap (*dominium*) van *Malsen*, met de Hoven van *Westerholt* (47), *Meteren* en *Wadenoijen*; zijne goederen bij *Tricht* en *Deyl*, met alle Rechten groot en klein (48); het Burggraaf-fchap van *Utrecht*, en alle goederen in 't fticht en *Holland* gelegen; alles onder ver-
plich-

(47) *Westerholt* is zeker *Westerhoijen* bij *Tiel*, alwaar 1397 een Predikheeren Clooster geficht is, en waar van de overblijfszels niet meer te zien zijn. PONTANUS p. 339.

(48) Cum omni plenitudine juris nostri tam maximi quam minuti, *Charterb.* p. 600.

plichting van leenroerigheid aan hem. In deezn geheelen Brief, wordt geen woord van de voorige opdracht aan *Gelderland* gesproken; misschien, dewijl alleen een klein gedeelte van *Malsen* daar onder begreepen was. Zich met de uitvlugt te behelpen, dat die opdracht alleen geduurende het leeven van OTTO Graaf van *Benthem* plaats moest grijpen, is ondoenlijk, dewijl hij dezelfde perfoon in 1253 en in 1267 was.

Verders hebben wij niets, aangaande het bezit van *Malsen* door de Graaven van *Benthem* gevonden. De eenigste gissing die wij waagen durven, is, dat Graaf JOHAN van *Benthem* in het Jaar 1307, van het Burggraaffschap, en van al het geen hij in 't sticht *Utrecht* bezat afstand deed, hij ook mogelijk op dien tijd, de Heerlijkheid *Malsen* aan den Graaf van *Gelre* zal verkogt hebben; immers *Geldermalsen*, *Meteren*, en *Wadenoijen*, kwamen als dagelijksche Heerlijkheden onder de Eeniging en de Gerichten van *Tielreweerd*.

Alzo men denken kan dat *Malsen*, gesplitst zijnde geworden, de gedeeltens aan verscheidene perfoonen ter leen zijn uitgedaan of verkogt. Dus verklaarde OTTO van *Cuyck* in 1311 voor 300 ponden, bewezen op zijn gemaal te *Malsen*,
leen.

leentman van den Graaf van *Gelre* geworden te zijn, het welk hij in 1336 bevestigde (*b*). Na hem bezat JOHAN Heer van *Cuyck*, de Heerlijkheden *Malsen* en *Meteren*, en ook zijn zoon WENNEMAR en kleinzoon JOHAN, die in 1394 kinderloos overleeden is.

Nog was een geslacht van *Malsen* aanwezig, van het welk genoemd wordt, ENGELBERTUS de *Malsen*, *Nobilis homo*, die in 1203 getuige was, van 't verdrag tusfchen *Brabant* en *Gelre*. Heer CLAAS van *Malsen*, Ridder, die in 1263 met Graaf OTTO de Privilegien van *Wageningen* bezwoer, Heer NICOLAS van *Malsen*, Ridder, in 1327 en 1328 gemeld, en voor wien Kerkdiensten te *Neerynen* gesticht zijn. Verscheidene perfoonen den naam van *Malsen* dragende, komen laater tusfchen 's Lands Edelen voor, maar wij weeten niet, of zij eenige betrekking tot de Heerlijkheid hadden. Een tak van dat geslacht heeft zich in *Brabant* neergezet, en bezat de Heerlijkheid *Tilburg*, tot dat dezelve door eene Erfdochter in het midden der zeventiende Eeuw, aan den Heer SCHEITZ van *Grobbendonk* overgegaan is. Ons wordt verzekerd, dat het geslacht van *Malsen* tegenwoordig nog in weezen zij.

§. 55.

(*b*) *Rekenk. Alst. Regist. fol. 59 en 60 vs.*

§. 55. De Gerichtsbank van *Deyl*, bestaat uit de volgende Heerlijkheden. *Deyl*, *Enspick*, *Rumpt*, *Gellecom*, *Geldermalsen* en *Wadenoijen*.

Van ouds gehoorde de Heerlijkheid *Deyl* aan het geslacht van dien naam. Heer ALARD van *Deyl* was Leenheer van het dagelijks Gericht en van 't veer van *Varick*, en zijn zoon OTTO droeg die Leenheerlijkheid aan Hertog REINALD op in 1405 (c). In 1456 was HELMICH VAN SCHAVICK, Drost van *Buren*, Heer van *Deyl*. Naderhand is die Heerlijkheid door de geslachten van *Laeuwick*, van *Pynsven*, van der *Aa*, en door *Taats* van *Amerongen* bezeten.

Men vindt een geslacht van *Enspick*, dat waarschijnlijk tot de Heerlijkheid betrekking had. Vrouw CHRISTINA van *Enspyck*, gaf in 1324 vijftien ponden 's Jaars aan het Gasthuis te *Arnhem*, uit haare goederen te *Oyhusen* in de *Betuwe* gelegen, voor den Richter aldaar, GODEVERT VAN BARLE; en haar Neef en Erfgenaam JAN VAN ENSPIC gaf daar toe zijne toestemming. Zij maakte haar Testament in 1326, en gaf daar bij iets aan haare Neeven

(c) Arch. van 't Hof.

ven HUBERT en HENDRIK van *Enspyc* (d). Naderhand is de Heerlijkheid door het geslacht van *Werdenburg* bezeten. Heer ZWEDER van *Werdenburg*. Ridder, van 1363 tot 1380; zijn zoon DIRK en kleinzoon JOHAN, waren Heeren van *Enspik*. In de vijftiende Eeuw, was dit goed reeds in handen van 't geslacht van *Pieck*, dat hetzelfde voor eenige Jaaren verkogt heeft.

Wij hebben geene bijzondere Heeren van *Rumpt*, in oude narichten gevonden, en wij vermeenen, dat die Heerlijkheid eene afdeeling van het Land van *Arkel*, even als *Gellecom* is, en dat de Heeren van *Asperen*, die bezeten hebben. Immers was OTTO van *Asperen* en *Vuren* omtrent 1460, Heer van *Rumpt*; en de dochter van zijnen broeder HERBERT, trouwende met GYSBERT VAN GIESSEN, bragt hem die Heerlijkheid aan. Zedert het einde der zestiende Eeuw was dezelve een eigendom van 't geslacht van *Scherpenzeel*, en is door eene Erfdochter aan dat van *Heereman* van *Zuidwyk* gekomen.

Gellekom is eene Heerlijkheid, die welëer onder de Landen van *Arkel* behoorde, en die bij

dee-

(d) *Arch. van 't Casbuis te Arnhem.*

deeling tusſchen de zoons van JOHAN van *Arkel*, omtrent 1270 aan JOHAN van *Heukelom* kwam (e). Het geſlacht van *Gellekom* ſtamde waarſchijnlijk door baſtaardije van 't Huis van *Arkel* af; maar wij hebben niet gevonden, dat hetzelve ooit in 't bezit der Heerlijkheid; waarvan het den naam voerde, geweest is. In het midden der vijftiende Eeuw behoorde *Gellekom* aan het geſlacht van *Berchem* van *Ostmalen*, en is bij erfenis gekomen aan dat van *Hamale* en *Riviere*. JOHAN van *Riviere* trouwde met JOSINA van *Dorth*, Weduwe van ALEXANDER van *Tengnagell*, en verkogt die Heerlijkheid aan zijn vrouws Voorzoon, ALEXANDER van *Tengnagell*, omtrent 1620; wiens nakomelingen dezelve zedert dien tijd bezeten hebben.

Van *Geldermalsen* is hier boven ter gelegenheid der Heerlijkheid *Malsen* breedvoerig geſproken; in het bijzonder moeten wij hier bij voegen; dat wij niet gevonden hebben; hoe die Heerlijkheid uit het geſlacht van *Cuyck* geraakt is. In de zestiende en zeventiende Eeuwen, is dezelve door het geſlacht van *Laeuwick*, en naderhand door dat van *Borsfelen* bezeten.

De Heerlijkheid *Meteren*; behoorde in 1267,
nef-

(e) KEMP. I. c. p. 40.

neffens de Heerlijkheid *Malsen* aan den Graaf van BENTHEM, en is naderhand bij splitzing aan een tak van *Cuyck* gekomen, die zeker uit die Heeren gesprooten is, zonder dat wij bestemmen kunnen, of het van echten stam, of door bastaardije geweest zij. Zij heeft steeds het Wapen van *Cuyck* gevoerd, en met *Meteren* geëquarteleerd. JOHAN van *Cuyck* was Heer van *Meteren*, hij zegelde het verbond der Landschap in 1442, en hij staat op eene Riddercedulle van omtrent 1460. Meermaalen komt hij voor, als Schepen van *Deyl*. Zijne Nakomelingen hebben *Meteren*, tot omtrent 't Jaar 1690 bezeten, en de Heerlijkheid is toen door het geslacht van AERSEN van *Hogerheiden* geërfd.

Nog is een ander geslacht, alleen den naam van *Meteren* draagende, in de Ridderfchap van *Nymegen* verscheenen geweest; het voerde een gouden lelie op een blaauw veld; wij weeten niet, welke betrekking hetzelfde tot de Heerlijkheid gehad heeft.

Reeds van ouds geschiedt melding van *Wadenoijen*, want BALDERICUS gaf in 't Jaar 850 in het Dorp *Wadake*, of volgens een oud afschrift *Wadahem*, eene Heerlijke hoeve, (*mansus dominicatus*) en eene Kerk, beneffens eenige andere goederen, in dien omtrek gelegen,

aan de Kerk van *Utrecht*; zelfs de Brief is te *Wadahem* gedagtekend (f). Het schijnt ook dat de Hof *Watica* bij *Tiel* gelegen, die Bisschop CONRADT in 1088 aan Graavin ADELHEID in *præcariam* gaf, *Wadenoljen* is (49). De Abtdij *Prum* bezat aldaar eene hoeve, en de tiendens behoorden aan den Domproost van *Utrecht*.

(f) *Charterb. p. 27. Verbeterd naar een afschrift in Regist. Præpositura Maj. Eccl. Traject. fol. 117. vfo.*

(49) Wij hebben het woord *præcaria* meermaalen gebruikt, dus wij verplicht zijn den zin daarvan zo kort doenlijk, op te geeven. *Præcaria* of *Prestaria* is, wanneer iemand zijn goed aan eenen Heiligen opdroeg, en daar na wederom van hem ontving, doorgaans met bijvoeging van ander Kerkgoed, zonder daar voor iets anders te ver- rigten, dan het betaalen van eenen jaarlijkschen penning. Hier door ging de eigendom van 't Land, in handen van den Heiligen, of eerder van den Bisschop over, en de eigenaar veranderde in een zóort van Leenman. Dit was het eerste middel, 't welk de Bisschoppen gebruikten, om tot de Lands of territoriaale Hoogheld te geraaken. Deze *præcaria* vervielen niet met den dood van ieder bezit- ter; zij wierden aan de erfgenamen weder uit genade ge- geeven, en eerst na het uitsterven van den stam, waren zij ledig. Wij zouden ons te veel uitbreiden, indien wij de gevolgen hier van, en de redenen die de wereldlijken tot deezen opdracht bewoogen hebben, hier omstandig ontvou- wen wilden.

Utrecht. Dit Dorp of Hof was een gedeelte der Heerschap van *Malsen*, en men heeft gezien dat OTTO, Graaf van *Benshem*, *Wadenoijen* in 1267 bezat, en aan zijnen broeder EGBERT opdroeg.

Heer OTTO van *Zoelen* schijnt Heer van *Wadenoijen* geweest te zijn, dewijl hij in 1353 van Graaf REINALD voor 140 ponden ontving, het gemaal over *Wadenoijen*, *Drumpt*, *Avezaat* en *Hamme*, met zijn dwang op de Molen te *Wadenoijen* (g); 't welk ten minsten aantoonst, dat de Graaf toen de *Regalia* aldaar oeffende. Men vindt op dien tijd, zekeren JACOB KEIJEN, broeder van *Wadenoijen*, die in 1344 eene belofte aan den Domproost deed; en HERMAN van *Wadenoijen*, Gerichtsman van *Nederbetuwe*, in 1357 en 1362 (h). In 1410 was PHILIP van *Wadenoijen* getrouwd met ALEJD, weduwe van GYSBERT van *Golberdingen*; maar wij weeten niet, of zij de Heerlijkheid bezaten. Zeker behoorde *Wadenoijen* in de eerste helft der vijftiende Eeuw, aan het geslacht van *Langerack*, waar van eene Erfdochter het bragt aan haaren Man, GYSBERT VAN BOKSMEER, die

(g) *Memorie van Dieven 1546 bij de Rekenkamer.*

(h) *Arch. van den Dom.*

die als een dagelijksch Heer van *Wadenoijen*, den Lingebrief van 1456 bezegelde, en omtrent 1460 op eene Riddercedulle staat. Zijn zoon HUBERT verkogt die Heerlijkheid aan STEES van *Hemert*, in welk geslacht dezelve gebleeven is, tot dat eene erfdochter, MARIA van *Hemert* met ADRIAAN DE COCK van *Delwynen* trouwde. Zij stierf in 1614. Hunne agterkleindochter trouwde in 1675 met JOHAN REINIER van *Haefst*, Heer van *Ophemert*, en hun zoon BARTHOLD van *Haefst*, erfde van zijnen Oom JOHAN DE COCK van *Delwynen*, die in 1724 stierf. Na den dood van JOHAN WALRAVEN van *Haefst*, is *Wadenoijen* in 1783 verkogt.

Avezaet en *Zoelen* behoorden zeker van ouds onder *Teisterbant*; maar dewijl die tegenwoordig in de *Nederbetuwe* liggen, zullen wij die aldaar behandelen.

§. 56. De Hooge Heerlijkheden van *Tielerweerd*, zijn *Marienweerd*, *Vuren*, en *Dalem*. *Marienweerd* was eene Abtdije van de *Premonstratenser* orde, in 't Jaar 1122 door HERMAN Heer van *Cuyck* gesticht, om den manslag te boeten, door zijnen Vader aan FLORIS Graaf van *Holland* begaan, en volgens een verdrag met Graaf DIRK VI. De Monniken wierden al-

daar uit het Klooster van *Laon* gebragt (i). Anderen stellen dat het ombrengen van *Zwarzen FLORIS* van *Holland*, oorzaak tot deeze stichting gegeven heeft, en wel in 1128, het welk beter uitkomt met de Regeering van Bischoep *ANDRIES*, die in 1127 een aanvang nam, en onder wien dit werk volbragt is (k). Maar *FLORIS* de Zwarte sneuvelde eerst in 1133, dus kan zulks niet waar zijn. De Heer *VOET* van *Oudheusden* heeft verscheidene merkwaardige zaken omtrent *Marienvoord* geboekt, maar wij kunnen niet gelooven, dat haar Rechtsgebied zich alleen tot het dagelijksche bepaalde; hoewel men zulks kan veronderstellen uit eenen brief, van Graaf *REINALD* in 1327 gegeven, waar hij hij aan de Abtdijé verpandde, het dagelijks Gericht, tuschen *Trichterstuit*, *Baest*, *de Linge* en de *Bischoepsgrave*, welk gericht het zelfde schijnt te zijn, dat Graaf *OTTO* in 1256, van 't Capittel van *St. Marie* kocht, gelijk wij §. 43 gezien hebben (l). Echter sult die

(i) *MATTH. Anal. T. III. p. 482.*

(k) *PARINGET l. c. p. 60. — VAN RHYN l. c. T. II. p. 601.*

(l) *VOET Besch. van Cullenburg, p. 61. 62. Cod. dipl. agter dit Deel.*

dit niet uit, het hooge Rechtsgebied, dat wij uit de natuur der tijden en zaken vermeenen, den Abt toebehoord te hebben.

De Abtdije stond in latere dagen onder de Hertogen van *Gelre*; want in 1428 verbrandde RUDOLF van *Diepholt*, *Marienweerd*, als tot *Gelderland* behoorende; en in 1519 verklaarde Hertog CAREL van *Gelre*, dat zonder zijne toestemming, geen Abt mogt verkooren worden, en handhaafde dit recht door zijne macht en aanzien. Ontwiffelbaar oeffende de Abtdije het hooge Rechtsgebied; gelijk de Staaten zelve het getuigden; gebrek aan bewijzen beletten ons hier meer van te zeggen. Na de Spaansche omwenteling, is *Marienweerd* aan het Quartier van *Nymegen* gekomen, en op verzoek van hetzelfde, is door de Staaten van *Gelderland*, den 20 Maart 1709, de hooge, middelbaare en laage Jurisdic tie aan *Marienweerd* terug gegeven. Dus heeft zij die te vooren bezeten. Welke vergunning, den 6 October 1738 vernieuwd wierd, toen de Graaf van *Byland*, dat goed van 't Quartier gekogt heeft. Deszelfs kleinzoon o. w. H. Graaf van *Byland*, is tegenwoordig Heer van *Marienweerd*.

Dalem en *Vuren* zijn oude bezittingen van het Huis van *Arkel*. FLORIS van *Arkel* was

1302 Heer van *Dalem*, en na zijnen dood, kwam het terug aan zijn broeders zoon, JOHAN, Heer van *Arkel* (m). OTTO, Heer van *Arkel* en JAN, Heer van *Hagestein*, gaven in 1382 keuren aan de Heerlijkheid *Dalem*, die meestal overeenstemmen met de keuren, die op denzelfden dag aan *Gorinchem* gegeven zijn (n). *Dalem* kwam met het Land van *Arkel* aan *Holland* in 't begin der vijftiende Eeuw, en wierd in 1423 door FLORIS, Heer van *Dalem*, aan Hertog ARNOLD voor 2260 kroonen verkogt; welke penningen door de Ampten van *Tielre* en *Bommelerweerden*, en van *Beest* en *Renoy*, door den Abt van *Marienweerd*, en door de Heeren van *Asperen* en van *Heukelom*, voldaan zijn; en deswegens beloofde Hertog ARNOLD, dat hij *Dalem*, *Stade* en *Schumenoirde*, nooit van *Gelderland* zoude scheiden; dat *Dalem* zoude behooren onder de Schouwe van *Tielreweerd*, en onder de hooge Bank van *Tuyl* (o). Uit deezē koop blijkt, dat bijzondere Heeren van *Dalem* aanwezig waren, en deezē waren ontwijffelaar jonger zoonen van *Arkel*.

Her-

(m) KEMP. l. c. p. 67.

(n) *Ibid* p. 119.

(o) *Ibid*. p. 125. *Cod. dipl. agter dit Deel*.

Hertog CAREL had naderhand, in 1502 en 1528 met *Holland* verschil, over *Dalem* (p); en niettegenstaande de belofte van zijnen grootvader, gaf hij in 1498 de Heerlijkheid *Dalem* in pandschap, aan WILLEM van *Rossem* (q); deeze, met 's Hertogs toestemming, droeg dezelve in 1505 aan HENDRIK van *Gent* op (r). Vervolgens gaf Hertog CAREL het Graaffschap en Domeinen van *Dalem*, benevens de dijk-schouw aan CHRISTOFFEL, Graaf van *Meurs*, voor zijn leven, den 6 Junij 1517 (s). Na zijn dood in December 1566, heeft het Hof bezit van de Heerlijkheid, namens den Koning genomen, en de Amptlieden in bediening gehouden (t). Kort daarop ontving de beroemde JOACHIM HOPPERUS, *Dalem* van den Koning, en hij wierd den 13 September 1567, met de Heerlijkheid, *Thinsen* en *Tiendens*, tot een erflijk Geldersch leen, verleid (u). Het schijnt echter, dat deeze gifte aan zwaarigheden

is

(p) *Rekenk. Lade A. No. 55. PONTANUS p. 760.*

(q) *KEMP. l. c. p. 426.*

(r) *PONTANUS p. 632.*

(s) *Arch. van Dalem.*

(t) *Rekenk. Commissie boeken T. I. fol. 193. v/o.*

(u) *Arch. van Dalem.*

is onderhevig geweest, want de dochters van den Graaf van *Meurs*, en eenige anderen vermeenden recht op *Dalem* te hebben (v); ook vermoeden wij dat HOPPERUS, door de toen reeds begonne omwenteling, niet tot het gerust bezit heeft kunnen geraaken. Hij stierf den 15 December 1578, en zijn zoon GREGORIUS HOPPERUS voerde tot aan zijnen dood, in 1619, den Titel van Heer van *Dalem*. In de Geldersche Leenregisters, wordt niets daar van gevonden; maar in 1646 ontstonden er Procedures voor 't Hof, over het Rechtsgebied van *Dalem*, tusschen den Amptman van *Tielreweerd* en den Momboir, tegen den Heer; zonder dat wij hebben kunnen ontdekken, wie die Heer was.

Vuren behoorde in 1326 aan OTTO van *Asperen*, en dat geslacht heeft den naam daar van gevoerd, en is in het bezit der Heerlijkheid gebleeven, tot dat JOHAN van *Asperen* en *Vuren* in 1495, kinderloos stierf. Zijne zuster ELISABETH, getrouwd met CORNELIS VAN DER DUYN, erfde van hem, en liet de Heerlijkheid aan haaren zoon, ADAM VAN DER DUYN tot *Werkendam*, die dezelve aan DIRK van *Haefstern* tot

(v) HOYNCK van *Papendrecht Analect.* Tom I, p. 418, 429, 441, 528.

tot *Gameren* verkogt. Deeze ADAM VAN DER DUYN deed ook afstand van de tiendens van *Helku* in 1516, die hij ook van zijne Moeder geërfd had (w).

In latere dagen zijn *Vuren* en *Dalcm*, wegens het verlaaten der Dijken, door het Quartier van *Nymegen* overgenomen, en onder zekere voorwaarden aan den Graaf van BYLAND in 1735 opgedraagen. Zijn zoon CARRL, Graaf van *Byland*, heeft dezelve in 1771 aan den Heer G. MEERMAN verkogt, wiens zoon, de Heer J. MEERMAN, daar van nog eigenaar is. Deeze Heer zal door zijn uitmuntend Character, door zijne grondige en uitgebreide kennis, door zijne keurige schriften, den naam van zijne Heerlijkheid bij den zijnen gevoegd, zeker der vergetelheid onttrekken; dus zal het nageslacht, zonder dat het, gelijk wij, de schier onleesbare Charters zal behoeven te doorloopen, niet in twijffel staan, wie in het begin der negentiende Eeuw, Heer van *Vuren* en *Dalcm* was.

§. 57. Deeze Ampten van *Tielre* en *Bommelweerden*, vertoonen eene bijzonderheid, die opmerkenswaardig is, en waar van de oorzaak moeielijk te ontdekken schijnt; te weeten: alle
Dor-

(w) Geldersche Leen Reg. Arch. van *Abdinghof*.

Dorpen aldaar, uitgezonderd *Driel* en *Drumpt*, zijn dagelijksche Heerlijkheden, die eenige geringe Rechten genieten, maar geene inzage in de crimineele en civiele Rechtsoeffening hebben. Niet alleen in het Graafschap *Zutphen*, en in de *Veluwe*, maar zelfs in de aangrenzende *Betuwe*, vindt men niets diergelijks; al ar zijn alle Dorpen, of Kerspel Dorpen, die onmiddelijk onder den Landvorst en zijnen Amptman staan, of hooge Heerlijkheden (50). Alleen bevinden zich in de *Nederbetuwe*, vijf dagelijksche Heerlijkheden, *Zoelen*, *Maurick*, *Eck*, *Ommeren* en *Echseld*; maar wij gissen, dewijl dezelve tusfchen *Leck* en *Lingen* liggen, dat zij van ouds tot *Teisterbant*, en niet tot de *Betuwe* behoord hebben. Van *Zoelen*, even als van *Avezaat*, is het zeker; en *Echseld*, hoewel nu aan de linker zijde der *Linge* liggende, maakt hier geene uitzondering, dewijl de doode *Linge* weleer de loop van die Rivier geweest is. Dus bevinden zich alle deeze Dorpen, aan het benedenfte einde der *Betuwe*, en aan de grenzen van

(50) De Heerlijkheden *Scherpenzeel* en *Hoewelaken*, komen daar bij niet in vergelijking, dewijl zij haare eigene Civiele gerichtten hebben, en alleen in 't crimineele onder 't Hof staan.

van *Buren* en *Tielreweerd*, en men kan eenige uitlegging van deeze gelijkheid geeven, door die Heerlijkheden binnen de paalen van *Teisterbant* te plaatfen. Mogelijk zijn hier van eenige andere redenen voor handen, die wij niet hebben kunnen nagaan. Aangaande den staat van die Heerlijkheden, en haare betrekking tot den Graaf, zullen wij trachten ons gevoelen te uiten, en het zal ons aangenaam zijn deswegens de goedkeuring van den kundigen Leezer te erlangen.

De oude Graaven, zulks is overbekend, waren Keizerlijke Amptenaaren, die hunne Graafschappen in Krijgszaaken, in Rechtspleeging, in Schattingen bestierden; naderhand wierden zij eefflijke Heeren, hunne Graafschappen en Leengoederen, aan hunne eigene goederen hegende. Zij bleeven in 't bezit van den Konings of hoogsten ban, van het geleide, van het opontbod ter *Heirvaard*, dat men nu Klokkenslag kan noemen. Andere Heeren volgden dat voorbeeld, het zij eigendommelijk Rechtsgebied, of Leenen van den Keizer bezittende. Zij waren den Keizerlijke Richters niet onderworpen; en oeffenden het volle Rechtsgebied in hunne Landen; 't welk in Brieven uitgedrukt wordt door de woorden *quiete et liberrime*. Toen werd
alles

alles tusfchen erflijke Vorften, Graaven en Heeren verdeeld, die *Land und Leute* hadden, dat is Leen en dienstmanschap, ook eigenhoorige en knechten. Hier en boven waren nog de Landen, die onmiddelfjk onder den Keizer en de geestelijkheid ftonden (*). Men kan eene befchrijving van eene diergelijke Heerlijkheid, of Dynastie, vinden, in het verkoop, dat HUGO, Heer van *Vinsingen*, in 1279 aan den Aartsbifchop van *Trier* deed, van het fлот *Mallberg*, met alle Dorpen, in- en opkomsten, Eer, Leenheerfchap, Mannen, Burchmannen, Leenmannen, eigenhoorigen van allerleiën staat, goederen, gerichtén &c (51); 't welk men op andere zoortgelijken toepasselijk kan maaken, en dert waa-

(*) METTING *de statu Milit. Germ. Soc. IV. §. 6.*

(51) Cum villis et unversis et singulis redditibus, proventus, honore, dominio directo seu indirecto, hominibus, castrensibus, vasellis, mansionariis, fundalibus cujuscunque conditionis, existant vel quibuscunque conditionibus vel nominibus, appellentur seu cenfeantur, terris, agris cultis et incultis, pratis, sylvis, nemoribus, pascuis, vineis, aquis, aquarumque decursibus, vllis et invllis, piscationibus, jurisdictionibus, et quibuscunque aliis juribus corporalibus et incorporalibus. HONTHEIM *Hif. Trev. T. II. p. 809.*

waaren staat der Graaven en Heeren, aantoot. In ons vertoog over de Bannerheeren en elders, kan men meer daar van vinden. De Graaven van *Gelre* bezaten een gedeelte van *Tielreweerd* en *Bommelerweerd*, gelijk wij §. 36. gezegd hebben, en wij vermeenen, dat hun Graaffchap en rechtsgebied over het Noorden van *Bommelerweerd* zich uitstreckte, voor zo verre daar geene hooge Heerlijkheden, die alle langs de *Maas* liggen, te vinden waren. Insgelijks in de *Tielreweerd*, tusfchen *Linge* en *Waal*, van *Vuren* af tot *Tiel* toe; uitgezonderd over de Heerlijkheid *Malfen*, die eerst in laaterè dagen, onder het Graaffchap gebragt is.

Dit Rechtsgebied, dat Graaffchap had niets gemeens met de bezitting van vrugtdraagende goederen, van Landerijen. Het Graaffchap gaf den Graaf veele voordeelen, als de breuken, de dienften der gerichtsdagen, (*Placita*) en andere Rechten. Van de goederen kwamen pachten, erfpachten, thinfen, uitgangen &c. Zeer waarschijnlijk hebben de Graaven diergelijke Landgoederen ook bezeten; want men vindt dat de Graaven van *Dalem*, aanzienlijke inkomsten uit *Tielre* en *Bommelerweerden* genooten, die zeker van de Geldersche Graaven
been-

heen kwamen (y). Ook in 1265 ruilden zij *Hier-Op- en Neerynen*, met Heer RUDOLF DE COCK tegens *Renoy*. De brief over eene gekogte waterleiding in 1316, bewijst, dat die Graaven Landerijen in *Tielerweerd* bezaten (z).

Onder dat Graaffschap lagen veele Hoven (*Curtas*), die hunnen bijvang hadden, en Rechtsgebied over hunne Hofgenooten (*Familia*) door SCHOVTEN (*Villici*) oeffenden, 't welk het laage gericht (*Jurisdictio fundalis*) is. Veelen der Kuegten wierden met der tijd gevrijd, en kwamen dus onder 's Graaven gewoonlijk Rechtsgebied; daar zij reeds te vooren den hoogsten Ban, en den *Heirvaart* onderworpen waren. Dewijl geen Heer in die streek machtig genoeg schijnt geweest te zijn, meer Hoven aan zich te brengen, binnen grenzen te bepalen, en dus eene Heerschap te vormen, bløeven die Hoven enkel op haar zelve, en moesten den Graaf gehoorzaamen; hoewel verscheiden van die Heerlijkheden, Leenmannen hadden, gelijk de nog aanwezende Leenkamers getuigen. Dit bragt den Graaf op de gedagten, eene vereeniging van alle deeze Dorpen en Hoven te
maa

(y) *Kindlinger Munst. Beiträg. T. III, No. 29.*

(z) *Cod. dipl. agter dit Deel.*

maaken, en dezelve onder een algemeen gericht, den naam van *Eeniging* draagende, te brengen. Volgens het Handvest van 1316 daags na *St. Lucasdag*, moet die verëeniging reeds van ouds geschied zijn, dewijl Graaf REINALD getuigt, dat het *Gefeth ofte ordonnantie geheeyten eeninge* door zijne Voorvaders in *Bömmel* en in den Lande van *Tielre* en *Bommielerweerden* opgericht, verlooren is, en dat hij daarom die, uit het geheugen, dat daar van nog overig was vernieuwt; ingevolge de Macht hem door den Keizer verleend (a); het welk zeker tot den Brief, van Keizer HENDRIK de VII, in 1310 gegeven, betrekking heeft. Want hoewel de Graaven en Heeren gebruik gemaakt hadden van de verschillen en onlusten in 't Rijk, om zich in het bezit van veele *Regalia* te stellen, onder anderen, om voorrechten aan steden te geeven, en wetten te maaken, waar door zij eindelijk tot de territoriaale Hoogheid geraakten, zогten zij ook zomwijlen Keizerlijke privilegien te verwerven. Men kan de oudheid van die eeniging en gericht en aantonen, uit het verdrag in 1196 en 1203, tusschen *Brabant* en *Gelre* geslooten, dewijl

(a) *Geld Pl. Boek: App. Coll. 67. zijnde eene gebrekkige vertaaling van den Latynschen brief.*

dewijl daar bij bepaald is, dat de Burgers van *Tiel*, ten zelfden Rechten te *Driel* en *Zuilichem* staan zullen, als zij tijdens Keizer *FREDERIK* en *HENDRIK*, Graaf van *Gelre*, geweest zijn (b). Deze *Eeninge*, *Eyninge*, in het *Latijn* *Unio*, *Unitas* genoemd, zal binnen *Bommel*, *Tielre* en *Bommelerweerden* onderhouden worden, uitgezonderd in de Dorpen (*Villæ*) *Tiel*, *Zandwyk*, *Asperen*, *Hedel* en andere Dorpen, die tot deze *Eeninge* niet behooren, hoewel zij in *Tielre* en *Bommelerweerden* gelegen zijn. Door die andere Dorpen, moet men verstaan, zulken, die niet onder den Graaf, maar onder bijzondere Heeren stonden, waar van alleen *Hedel* en *Asperen* genoemd worden. *Tiel* en *Zandwyk* waren nog aan *Brabant*. Dit woord van *Eeninge* wordt nog herhaald in den Brief van 1325, dat men niemand bezetten zal te *Bommel*, die gegoed en woonagtig is in der *eeninge* van *Bommel* en *Tielreweerd* (c). Zelfs in 1409 worden de bijzondere Banken nog *Eeninge* genoemd; de *Eeninge* van *Driel*, de *Eeninge* van *Zuilichem* (d).

Men

(b) *Charterb.* p. 265 en 282.

(c) *Placaatb.* l. c. *Coll.* 70.

(d) *Ibid.* *Coll.* 94.

Men heeft verschillende uitleggingen aan dat woord *Eeninge* gegeven. Zommigen vermeenen, dat het komt van het Hoogduitsch *Eynung* of *Einigung*, dat men veronderstelt een keur of boete te betekenen: als in *Nascheinung*; *Lügeneinung*; ook zijn de woorden *Waldeinung*, en *Einungsherrn* bekend. In de Angelsaxische Taal betekent *Enax* eene geldboete (e). Anderen hebben dat woord in *Ewingo*, *Einwigo*, *Enwig*, willen veranderen, en daar van *eenwigt*, *zweekamp*, *duellum* gemaakt (f). Wij vermeenen dat *Eeninge*, is eene verbinding van bijzondere plaatsen of personen, onder eene algemeene Wet, orde, en gericht; een soort van Gilde: het welk duidelijk blijkt uit de woorden van eenen brief door den Keizer FREDERIK II. In 1219 aan de stad *Goslar* gegeven, alwaar *etnigung* in dien zin voorkomt (52). Dit kunnen wij ook toepassen op *Waldeinung*, zijnde

ee-

(e) WELMER *Obs. Pract. V. Einigung.*

(f) GUNDLING, in *Gundlingianis T. VI. p. 499.*

(52) Præterea datum est regali precepto, quod nulla sit conjuratio, nec promissio vel foederis quæ thentonicè dicitur *Eynunge* vel *Gilde*, nisi solum monetarium, ea de causa, ut caveant de falsis monetis. HEINRICIUS *Antiq. Goslar. L. II. p. 219.*

eene geflootene verëeniging, tot gemeen gebruik van een Bosch; waar van men overvloedige voorbeelden op *Veluwen*, in de *Eeder* en *Puster* boschen vinden kan; op *Einungsherrn*, zijnde de Heer die het opzigt en de bestiering over eene dusdanige vereeniging had. Iets dergelijks moet in *Kempeland* plaats gehad hebben, want bij het verdrag van 1203 tusfchen *Brabant* en *Gelre*, deed Graaf OTTO van *Gelre* afstand, van al zijn Recht op de *Eeninge* in *Kempeland* (53).

De Brief, die deeze *Eeninge* te *Bommel* inhoudt, is merkwaardig; Graaf REINALD verklaart het Dorp *Salzbommel* tot eene stad te maaken, om door eenen Richter en agt Schëpenen geregeerd te worden, daar bij eenige voorrechten vergunnende; en vervolgens spreekt hij van de vernieuwing der voorige *Eeninge* van *Tielre* en *Bommelerweerden*, en dat de Richter en Schepenen van *Bommel*, in die Ampten vonnisen zullen. Evenwel wierd *Bommel* reeds eene stad *Oppidum* in 1276 genoemd, alwaar Schepenen waren, en dat een eigen zegel gebruikte (g).

Ook

(53) Comes *Gelria* renuntiavit omni iuri in *unitate* totius *Camplniæ*, quæ *unitas* vulgariter *eeninge* dicitur. *Charterb.* p. 281.

(g) *Charterb.* p. 618.

Ook was toen Heer GERHARD van *Rothem*, Richter van den Graaf van *Gelre* in *Bommelerweerd*, uit welke uitdrukking blijkt, dat toen ook aldaar Richters van andere Heeren zich bevonden. Hij wordt ook Dijkgraaf over de geheele *Bommelerweerd* gesteld, dat duidelijk uit de bewoordingen, *Dominus GERARIUS de Rottera Miles, Judex Domini Comitum Ghelrensis ac. Visitator aggerum*, gezien kan worden; want hij was *Judex* van den Graaf, en *visitator aggerum* in 't algemeen.

Volgens de oude *Eeniging*, en de vernieuwing van 1316 moeten geene Schepenen uit den Lande, in 't Gericht gezeten hebben; maar zulks wierd in het Jaar 1327 veranderd, want toen zijn door den Graaf, vier Schepenen van *Tielerweerd*, en vier Schepenen van *Bommelerweerd*, bij de agt Schepenen van *Bommel* gevoegd (*h*). Volgens het Handvest op Maandag na Vrouwendag Asumptio 1335, wierden de *Tielre* en *Bommelerweerden*, van de Stad *Bommel* gescheiden, en in vier Banken van *Deyl*, *Tuyl*, *Driel* en *Zuilichem* verdeeld; vermoedelijk, dat toen alle de Dorpen, door de splitzing der Heerlijkheid *Malsen*, onder den Graaf gekomen.

wa-

(b) *Placaatsb App Coll. 71.*

waren, uitgenomen de Hooge Heerlijkheden in *Bommelerweerd*, langs de *Maas* gelegen. Deze gesteldheid duurt nog voort tot den huidigen dag, en het is buiten ons bestek, de Bedieningen van den Amptman en Jonkeren, van de beide Richters en van de Schepenen nategaan, en de oeffening van 't Crimineele en Civiele Rechtsgebied te ontvouwen. Wij zijn volstrekt onkundig, of die oude en vernieuwde *Eeniging*, op verzoek der dagelijksche Heeren gegeven is, of dat zij daar in toegestemd hebben; ook weten wij niet welke rechten zij bezaten, en welke zij behouden hebben. Het komt ons voor, dat zij de bezitters der oude Hoven (*Curtis*) zijn, tot dewelken een bijvang en hofgeuoeten (*familia*) behoorden, over welke zij het laage Rechtsgebied oeffenden; in de veertiende Eeuw voerden zij niet den naam van *Heeren*, maar van *Voogden* of *Richters*; en het is te denken, dat zij den titel van Heeren meestal in de vijftiende Eeuw aannamen. Dus vindt men in 1276, JOHAN VAN *Rossem*, *Judex* in *Heesfel*; in 1312, GYSBERT DE VOOGT van *Tuyt*; in 1393, ELMOND DE ROVER, *Scultetus* de *Tuyt*; hoewel GOOSSEN van *Varick*, zich in 1357 noemde, Heer van 't laag Gericht van *Varick*. Deze Heeren zijn ook de personen, die onder

der den naam van *dagelijksche Richters* in de Handvesten gemeld worden, en hier uit kan men eenigzins hunne Rechten ontdekken. In 't handvest van 1316 staat, dat de dagelijksche Richters, de Burgers van *Bommel* op hunne Erven ten platten Lande, niet zullen mogen schatten. In dat van 1327, wordt aan den Amptman eene breuke voor vuistslagen toeërkend, *behellick den dagelijkschen Richteren alle hoers rechts*. In dat van 1335, wordt bepaald dat alle breuken, die vallen in de Dorpen daar de Heemsteden gelegen zijn, op den dag, dat die hemaal daar zijn, door de dagelijksche Richters, die het nedergericht hebben, niet zullen berecht worden; maar door 's Graaven Richter. In den Brief, door Hertog RÊTNALD aan de Ampten gegeven in 1409, wordt voorbehouden, al het Recht der dagelijksche Richteren, in de Landen en Dorpen, dat zij van ouds gehad hebben (i). Deêze personen worden als dagelijksche Heeren gemeld, in den Lingebrief van 1459, en in een verdrag met de stad *Bommel*, over de *Bausensteinische* fluis in 1476. Zij bezaten zeker eenige kleine breuken, want in den Brief van Hertog CAREL, den 23 Fe-

(i) *Ibid*, Coll. 82.

Februarij 1538 gegeven, ziet men art. 2. dat de dagelijksche Heeren, de breuken van pandkeering, tegen bewijsbaare schuld zullen genieten, als van ouds; en art. 6. dat zij mer de Heemraaden schikkingen over het welvaaren der Dorpen, over verbetering der straaten en des velds, en over andere zaaken zullen mogen maaken, en eepe breuke van twee pond van de onwilligen beuren (*k*). In de Notulen bij de Ridderfchap van *Tielre* en *Bommelerweerden*, *Beest* en *Renoy*, den 30 October 1579 opgericht, en den 1 December daar aan volgende, door den Prins van Orange goedgekeurd, fchijnt men meer uitbreiding aan het gezag der dagelijksche Heeren te hebben willen geeven. Het is ons onbewust, of die fchikking lang stand gegreepen heeft (*l*).

Of alle Heerlijkheden tegenswoordig gelijkvormige voorrechten bezitten, is niet wel te bepaalen. Mogelijk heeft de eene meer, de andere minder gezag behouden, of bekomen. Over het algemeen kan men zeggen, dat de aanftelling van Schout en Buurmeesters, en van andere kleine Ampten, meestal de benoeming van eenen Predikant, het opzigt over Wegen, Straa-

(*k*) *Ibid.* Coll. 87.

(*l*) *Ibid.* Coll. 107.

Straaten en Dorpsbezittingen, het onderhoud der Kerken en beheering der Kerkgoederen, en diergelijke zaken daar aan verknocht zijn. Van de vonnissen door de Schepenen van *Bommel*, of door de Schepenen der gerichtbanken van *Tielre* en *Bommelerweerd* gewezen, viel van ouds geen Claring noch Appel; maar de gerichten hadden beraad of *consultatie* te zamen (*m*).

Nog moeten wij een woord over de beheering der Dijken zeggen, die aan den Dijkgraaf en zommige Heemraaden toevertrouwd was. In 1307 vergunde Graaf REINALD aan die van *Bommel* en *Bommelerweerd*, eenen Dijkgraaf en zes Heemraaden, met zekere ordonnantie, hoe zij in dezelve bediening volgens Dijkrecht zullen handelen (*n*). Echter was het Ampt van Dijkgraaf van veel vroeger inrichting. Deeze vergunning van Dijkrechten, schijnt een punt van Finantie bij de Graaven geweest te zijn, gelijk men uit eenen Brief van 1316 verneemen kan; dewijl hij toen niet alleen eene waterleiding aan zommige Dorpen van *Tielreweerd*, verkogt, maar reeds te vooren den Dijk,

aan

(*m*) *Bericht van J. VAN DEN HAVE 1565.*

(*n*) *Rekenk. Regist. van Grave No. 530.*

aan anderen voor geld had opgedraagen (o). De Hooge Heerlijkheden, hadden haare bijzondere Schouwen, gelijk men uit den Dijkbrief van Hertog REINALD 1414, ten opzichte van Amersfoijen en Hemert zien kan (p). Ook had Rossem, hoewel, van zijne oude vrijheid vervallen, zijn eigen Schouw.

In deeze Ampten, daar de Graaf schier alleen den hoogen ban bezat, maakte hij Dijkrechten naar wafgevallen, en zonder iemands medewerken. Wij zullen bij Maas en Waal kunnen opmerken, dat aldaar de zaak eene andere gedaante had.

De eerste Amptman, gezamentlijk over Tielre en Bommelerweerden, die wij gevonden hebben, was Heer GERRIT DE COCK van Bruckom, in 1336 en 1359 gemeld.

§. 58. Het derde gedeelte van Teisterbant, 't welk nu tot Gelderland behoort, is het Ampt van Beest en Renoy, dat KEMP vermeent welker een eigendom der Heeren van Arkel te zijn geweest (q). Andere bewijzen daar voor zijn ons niet in handen gekomen; maar in 1265 was Heer

(o) Codex dipl. agter dit Deel.

(p) Placaatb. App. Coll. 99.

(q) KEMP, l. c. p. 40.

Heer RUDOLF COCK, Ridder, buiten twijffel daar van in 't bezit. Het aanzienlijk geflacht van COCK, wordt algemeen gefeld, uit het Huis van *Chastillon*, Graaven van *Blois* afteftammen, ten minften het voert dezelfde Wapens; doch men kan met zekerheid de aaneenschakeling niet daarftellen. Eene gefchreevene Genealogie, evenwel zonder bewijzen, verhaalt, dat de Overgrootvader van deezen RUDOLF was, HUGO, Heer van *Chastillon*, getrouwd met JOLANDA, dochter van BALDUIN, Graaf van *Henegouwen*, en van JOLANDA van *Gelre*, die weduwe van den Graaf van *Assens* was. Maar deeze JOLANDA wordt bij geen geloofwaardig Schrijver gevonden (r); dus niet aangenomen kan worden, dat RENÉ van *Chastillon*, zoon van deezen HUGO, de goederen van zijne Moeder JOLANDA, in *Gelderland* gelegen, erfde. Aan RENÉ wordt de dochter van den Heer van *Coucy* tot Vrouw gegeeven, insgelijks een zoon *RAOUL* van *Chastillon* genoemd, die den naam van COCK of COCQ aannam, om dat de Koning van *Frankryk* op hem vertoornd zijnde, hem COQUIN genoemd had;

20

(r) BALDUIN *d'Avesnes* p. 289. Coll. 2. — OUTREMANNUS *Hifl. de Valenciennes, &c.*

zo dat hij zwoer dien naam te zullen behouden, tot dat hij zich zou gewrooken hebben. Het gebeurde daarna, dat hij een hoop Volks, van den Koning overviel en versloeg, waar op de Koning zeide; *Le Coq a chanté de bon matin*, en zedert dien tijd behield hij den naam van COCQ. Hij trouwde met de dochter van den Heer van *Cuyck*, en was Vader van Heer RUDOLF COCK. Of hier van iets waar zij, is ons onbewust; maar wij kunnen niet ontveinzen, dat men deeze geslachtlijst niet overeen kan brengen, met de Genealogische Historie van 't Huis van *Chastillon* in 1621, door ANDRÉ DU CHESNE uitgegeeven.

Hoe ook Heer RUDOLF, *Beest* en *Renoy* verkreegen hebbe, hij hield aldaar het hooge en laage Rechtsgebied tusschen *Beest* en *Leerdam*, en tusschen *Leck* en *Linge*, en hij ruilde deeze Heerschap in 1265 met Graaf OTTO van *Gelre*, tegens *Hier*, *Neer-* en *Opynen* (s); en dus kwam die aan *Gelderland*. Graaf REINALD stelde in 1287, JOHAN van *Herve* tot Erfcastelein van 't slot van *Renoy*, op eene bezoldinge van 30 ponden 's Jaars, mits hetzelfde met tien gewapenden, ten zijnen koste, be-

waa-

(s) *Charterb. p. 574.*

waarende (†). Zijn zoon Graaf REINALD gaf Woensdag na *St. Nicolaas* dag (9 December) 1327, eenen Landbrief aan *Beest* en *Renoy*, waar uit men verneemt, dat de Rechtsoeffening aldaar, van ouds geschiedde, door Richters en gebuuren, het welk voor het gemeen nadeelig zijnde, hij aldaar elf Schepenen aanstelde, die met den Amptman en den Richter in het vervolg richten zouden: teffens verscheidene rechten daar bij voegende (u). Dit Ampt is met *Tielre* en *Bommelerweerden* vereenigd gebleeven, en de Handvesten van Hertog REINALD 1403 en 1409; van Hertog CAREL 1538; en de Notulen door den Prins van Orange, den 1 December 1579 bevestigd, gaan over die gezamentlijke Ampten. Ook zijn zij door eenen Amptman geregeerd, tot dat in 1414, de Amptmannie van *Beest* en *Renoy*, aan GYSBERT PIECK, in Pandfchap uitgedaan is; wiens Nakomelingen dezelve tot 1767 bezeten hebben, als wanneer de Pandfchap aan o. w. h. Graaf van *Byland* overgebracht is.

MARIA van *Braband*, weduwe van Hertog REINALD III. liet het slot van *Renoy* bouwen:

en

(†) *Rekenk. Alst. Reg. fol. 39.*

(u) *Placaatb. App. Coll. 102.*

en Hertog REINALD de IV, verpandde *Beest* en *Renoy* aan den Heer van *Buuren*, waar over de Landschap in 1419 zich bezwaarde; klaagende, zulks tegen de artikelen van 't verdrag te zijn, en sterk dringende, dat die Ampten, als ook de andere verpandde goederen gelost werden, dewijl zulks zonder haare toestemming geschied was, 't welk de voorheeren voortijds niet gedaan en hebben (v). Hertog CAREL had in 1502, verschil met *Holland*, over de Heerlijkheid van *Beest* en *Renoy*, en gaf toen een volmacht, zijn Recht deswegens voor den Officiaal van *Utrecht*, die waarschijnlijk tot scheidsman zal verkooren zijn geweest, te verdedigen (w).

§. 59. De stad van *Tiel* blijft ons nu nog over; wij zullen ons alleen bij haare oude gesteldheid bepaalen; en de latere Historie onaangeroerd laten. Deeze plaats was zeer waarschijnlijk een eigendom der Friesche Koningen of Hertogen, en zal na dat PEPYN van *Herstal*, de Landen tuschen *Rhyn* en *Waal* omtrent 696 veroverd had, aan de kroon der *Frankische* Koningen gehecht, of eene bijzondere bezitting

van

(v) *Copia Mibi.*

(w) *Rekenk. Lade A. No. 55.*

van het Huis der Grootshofmeesters geworden zijn. Toen het Carolingische Huis den thron bekloppen had, wierd *Tiel* zeker een Rijkshof (*Villa Regia*), alwaar ook een Rijkstol lag. De eerste melding daarvan geschiedt in eenen Brief van Koning ZWENTIBOLD, die in 896 aan de Kerk van *Utrecht* dezelfde Tolvrijheid te *Tiel* en te *Deventer* toestond, welke zij te *Duurstede* genoot (x). Deze vergunning is door Keizer HENDRIK I. omtrent 926, door Keizer OTTO I. in 938, en door Keizer HENDRIK IV. in 1057 bevestigd (y). Hier uit kan men geen het minste bewijs trekken, dat *Tiel* onder het sticht van *Utrecht* behoorde, of daar aan geschonken zij.

Keizer OTTO I. gaf in 950, het Klooster te *Tiel* gebouwd, met de nieuwe en steenen Kerk aldaar, alle de Kerkgoederen, Hofgenooten en Knegten door WALTGERUS, en zijn zoon RABODO, en door HATTO aan dat Klooster opgedragen, aan de Kerk van *Utrecht* (z). In zommige affchriften, staat het woord *civitate* in

(x) *Charterb. p. 43. DUMBAR Deventer Lib. II. C. 5. p. 223. Chron. Tiel. p. 53. not. 2.*

(y) *Charterb. p. 54, 55, en 130.*

(z) *Charterb. p. 59.*

in plaats van *Ecclesia*; en dus heeft men *ge-*
droomd, van eene nieuwe steene Stad, die toen
 aan de *Utrechtsche* Kerk zou geschonken zijn, 't
 welk eene ongerijmdheid is. PONTANUS en
 de oude vertaaling stellen duidelijk *Ecclesia*,
Kerk, 't welk met den geheelen inhoud van den
 Brief, en met de waarheid overeenstemt; want
 de Kerk van *Tiel* kwam aan de Kerk van *Utrecht*;
 maar de stad of *Villa* bleef aan den Keizer.
 Waarschijnlijk schuilt eenige kwaade trouw der
 Geestelijkheid onder die verandering. De Heer
 van LEEUWEN is van het zelfde gevoelen (a).

Diergelijke giften van bijzondere Kerken,
 aan Capittelen en Abdijen, vindt men over-
 vloedig: zij verkreegen daar door de Kerkgif-
 te, zomtjds het genot van goederen en voordee-
 len, de aanstelling van geestelijke waardighe-
 den. Dit had ook plaats met het Klooster en de
 Kerk van *Tiel*; want ingevolge de oude statuten
 der Kerk van *Utrecht*, in 1088 door Bisfchop
 CONRADT bevestigd, behooren aan den Bis-
 fchop, de begeeving der Proostijen van *Tiel*,
Odilienberg en *Elsr*, mits een persoon uit het
 midden van 't Dom Capittel daar toe verkiezen-
 de (b). Een ander voorbeeld vindt men in de
 Kerk

(a) *Chron. Tiel* p. 65. not. 1.

(b) *Charterb.* p. 156.

Kerk van *Drumpt*, die de Abt van *EPTERNACH* aan de Kerk van *Tiel* in 1200 schonk, te weeten, dat die Kerk een van haare Priesters tot Pastoor zal voordraagen, om van den Abt de instelling te ontvangen (c). Dit bewijst den hoogen ouderdom der Kerk van *Drumpt*, die zeker door WILLEBRORD zal gesticht zijn, en door hem, aan de Abdije van *Epternäch*, die haar aanwezig aan hem verschuldigd is, gegeven.

Het is ontwijffelbaar, dat de Keizers den Hof van *Tiel* voor zich behouden, en niet aan anderen uitgedaan hebben, doordien Keizer OTTO II. veele goederen aan zijne Bruid THEOPHANU in 972 opdraagende, daar onder eenige Hofven van groot aanzien opnoemt, als *Bopphaerd*, *Tiel*, *Hervorden* en anderen, die zijne Groot-Moeder MECHTILD te vooren bezeten had (d). De Keizerin THEOPHANU stierf te *Nymegen*, in 't Jaar 991, en wierd te *Keulen* begraven (e). Dus kwam *Tiel* wederom aan de Kroon; en men kan de gifte begrijpen, die Keizer OTTO III. den 12 October 997, van den Hof

(c) *Charterb. p. 268.*

(d) *Charterb. p. 67.*

(e) DITMARSUS ap. *Leibnitz s. R. BRUNSW. T. I. p. 349 en 350.*

Hof en plaats te *Tiel*, hem eigendommelijk toebehoorende, aan o. l. Vrouwe Kerk te *Aken* deed, welke gifte den 6 Februarij 1000 vernieuwd wierd, en *Tiel* als gelegen in de Gouw *Teisterbant*, in 't Graaffchap van Graaf UNROCH, beschreeven wordt (54). Het is ons echter niet gebleeken, dat deeze Hof ooit door de Kerk van *Aken* bezeten is; misfchien bragt de kort daar op gevolgde dood van OTTO, verandering in deeze gifte.

Tiel moet in dien tijd eene aanzienlijke Haven en Koopplaats geweest zijn, die onmiddelijk op *Britanniën* handel dreef; de Kooplieden aldaar, klaagden in het begin der elfde Eeuw aan den Keizer, wegens den overlast, die zij van de *Friefsche* Zeeroovers leeden, en het tafereel, dat ALPERTUS van de bedorven zeden der *Tiele-naaren* fchetst, is een blijk van ondeugden, uit rijkdom en weelde voortspruitende. Het zijn, zegt hij, wreede menschen, aan geen tucht gewoon; hij beschuldigt hen, in de gerichtten niet volgens de wet, maar uit willekeur te vonnissen,

(54) Dedimus quassdam juris nostri Cartes, *Tielra* et *Nerenstein* dictas. — Igitur *Tiele* situm est in Comitatu *Unrochi* Comitit et in pago *Teisterbant*. *Cod. Dipl. agter het Tweede Deel No. VI en VII.*

fen, voorgeevende daar voor Keizerlijke brieven te hebben. De meened is dusdanig eene gewoonte bij hen, dat zij met de eene hand afzweeren een ding, dat zij in de andere bedekt houden kunnen; de echtbreuk achten zij schuldeloos, zo lang de vrouw niet klaagt, en de dronkenschap is bij hen prijswaardig. Het ware te wenschen, voegt hij daar bij, dat eenige geestelijken van den Keizer, verwierven, deeze misdaden te beteugelen, ten einde zo veele zielen niet verlooren gaan (f). ALPERTUS was zelf een geestelijke, en mogelijk zou het hem niet onaangenaam geweest zijn, deezen Keizerlijken last in eene rijke Koopstad, te volbrengen. *Tiel* heeft in 1009 veel van de *Noord-sche* Roovers, die de *Merwede* opzeilden, geleeden; want alle ingezetenen langs de oevers van de *Waal*, waren Kooplieden, die gevlugt zijn. De stad wierd ingenomen, geplunderd en in brand gestoken: echter bleef het Klooster van *St. Walburg*, door Graaf WALTGERUS en zijne vrouw ALBERADE gesticht, onbeschadigd, hoewel de Kerkcieraaden en Kleederen geroofd wierden (g). Van deezen oorlog is reeds te

VOO-

(f) ALPERTUS l. c. p. 118.

(g) ALPERTUS l. c. p. 97.

vooren gesproken. Deze verwoesting denkt men, was oorzaak, dat Bischoep ADELBOLT, de Kerk van *Tiel* in 1015, van nieuws optimerde en den bouw in weinige Jaaren volbragt (*h*). Keizer HENDRIK IV, door tuschenkomst van zijne Moeder, Keizerin AGNES, bevestigde den 7 April 1039, de gifte, die wijlen zijn Vader aan de Abdijsje DUTS gedaan had, van vier ponden 's Jaars, twee uit den Hof *Dorstmunt*, en twee uit den Hof *Tiel* (*i*); dus waren de Keizers toen nog in 't bezit van deeze plaats. In het Diploma van Keizer FREDERIK I. van 1174, geschiedt melding van Schepenen van *Tiel*, aan wien hij het onderzoek naar de waarheid, over de Vrijheid der Burgers van *Utrecht*, op den Tol van *Tiel*, die door den Keizer naar Keizersweerd verlegd was, opgedraagen had; en volgens derzelve vonnis is verstaan, dat die van *Utrecht* geen tol te *Tiel* verschuldigd zijn, ten ware zij te sloop over Zee kwamen, 't welk genoemd wordt *over de wilde hals* of *over de wilde haff*; weshalven de Keizer dien Vrijdom te *Keizersweerd* bevestigde (*k*).

Uit

(*h*) Orig. Cuylenb. p. 589. Chron. Tiel. p. 84. HEOR p. 110.

(*i*) Cod. dipl. agter het tweede Deel No. XII.

(*k*) Charterb. p. 220.

Uit dit verplaatsen van den Tol kan men eenigzins gissen den tijd, wanneer *Tiel* aan de Hertogen van *Brabant* gekomen is; en wij vermeenen, dat zij die plaats van Keizer FREDERIK I, het zij bij koop, in pandschap, of ter leen, ontfangen hebben. Ten minsten in het verdrag tuschen *Brabant* en *Gelre*, omtrent 1196 geslooten, en in 1203 bevestigd, wordt gevonden: dat de Burgers van *Tiel* ten zelfden rechten, te *Zuylichem* en te *Driel*, staan zullen, als zij tijdens Keizer FREDERIK en HENDRIK, Graaf van *Gelre*, gehad hebben (1); waar uit blijkt, dat *Tiel* nog aan Keizer FREDERIK behoorde, en door hem, of door zijnen zoon HENDRIK VI. aan de Hertogen van *Brabant*, omtrent dien tijd moet opgedraagen zijn; te meer, daar Graaf HENDRIK, die in 1182 stierf, als bezittende de Gerichten van *Driel* en *Zuylichem*, daar bij gemeld wordt.

Deeze bezitting der Hertogen, midden in de Landen der Graaven van *Gelre*, moet aan dezelven, bij hunne aanwasfende macht, zeer onaangenaam zijn geweest; ook braken in 1270, de onlusten deswegens uit, en duurden lang, dewijl de Graaven zeer begeerig schijnen geweest te

(1) *Charterb. p. 265, 282.*

te zijn, de stad aan zich te brengen (m). Dit gelukte hun eindelijk in 1335 en 1339, en zij bekwamen *Tiel*, *Zandwyk* en *Herwaerden*, bij ruiling tegens *Oudheusden*, *Vliemen*, *Hedickhuizen* en *Engelen*, en bij afstand van hunne eischen op *Heusden*, zo als wij reeds breedvoerig gemeld hebben. Zedert dien tijd is *Tiel* aan *Gelderland* gehecht, en wierd de tweede stemmende stad des Quartiers van *Nymegen*, zijnde in onderscheidene tijden, door de Hertogen met aanzienlijke Rechten begunstigd, gelijk zij 'er reeds te vooren van de Keizers en van de Hertogen van *Brabant*, ontvangen hadden.

Deeze plaats wordt verschillende, *Villa*, *Castrum*, *Oppidum*, *Civitas* genoemd, en het is niet wel te bepaalen, wanneer en door wien zij stads Rechten ontvangen heeft, en met muuren omringd is. In 1174 en 1176, waren reeds Schepenen aldaar. Men vindt, dat de Hertog van *Brabant* in 1304 beloofde, den Dijk tusschen *Tiel* en *Zandwyk*, alleen op zijne kosten te zullen opmaaken, en dat de Burgers van *Tiel* in 1305, hunne stad met eenen Muur tegens de strooperijen der Gelderschen omringden (n).
Vol-

(m) PONTANUS p. 152.

(n) PONTANUS p. 177.

Volgens onze gedagten, was *Tiel* van ouds in het zelfde geval als andere Keizerlijke Hoven (*Villa Regia*); waar van men de gesteldheid vinden kan, in het *Capitulare de Villis* van Keizer CAREL den grooten (o). Aldaar stond een slot (*Castellum*), door de Keizerlijke Ampenaaren bewoond, verscheidene Huizen van landlieden en handwerkers, omringden dat slot; die inwoonders verkreegen met den tijd de vrijlating, wierden door Schepenen geregeerd, en verzekerden de plaats met muuren en vestingwerken. Dit geschiedde allengskens; mogelijk wierden deswegens brieven vervaardigd, die niet tot ons gekomen zijn. In één woord, *Tiel* is in dat opzigt volkomen aan *Nymegen* gelijk; alleen dat zij als Keizerlijk Hof, van minder grootte en aanbelang was. Waren die steden door de Keizers, aan de Hertogen van *Brabant* en Graaven van *Gelre* niet vervreemd, zij zouden even als *Aken* en andere plaatzen, onmiddelijk bij het Rijk gebleeven, en Rijkssteden geworden zijn. Maar uit het beloop der zaaken en gebeurtenissen, kunnen wij aan beide steden, dien rang, in

(o) ECKHART *Comm. de rebus Franc. Orient. Tom. II.* en het voortreffelijke Werk van ANTON *Geschichte der Teutschen Landwirthschaft.*

in den zin, dien men daar tegenwoordig aan hecht, niet toekennen; zij zijn middelbaare steden van *Gelderland* geworden, onder de Hoogheid der Vorsten, even als alle andere steden, staande; zonder ooit eenige rechten, in hoedanigheid van Rijksstand bezeten te hebben, noch op Rijksdagen verscheenen te zijn.

Tiel, na haare verëeniging met *Gelderland*, heeft nooit eenige betrekking tot de *Tielerweerd* gehad; maar wel tot de *Nederbetuwe*, en tot de Dorpen *Leeuwen* en *Wamel*, in *Maas* en *Waal*.

VAN DE BETUWE,

§. 60. **D**e naam van *Betuwe* is zeker een overblijfsel van het *Eiland der Batavieren*, zonder dat men de afleiding van *Bat-ouwe* (vrugtbare oorden) in tegenoverstelling van *Vael-ouwe* (*Veluwe*, onvrugtbare oorden) behoeft te zoeken. Ten tijde der *Batavieren*, was buiten twijffel de naam van *Veluwe* onbekend. Wij zullen dit Land in zijn geheel behandelen, zonder de verdeeling door Graaf REINALD in 1327, tusfchen *Over-* en *Nederbetuwe* gemaakt, in acht te neemen. Dit gedeelte van 't *Eiland der Batavieren*, ftrekte zich uit van de fcheiding van *Rhyn* en *Waal*, en wierd ten zuiden door de *Waal*, en ten Noorden door den *Rhyn* befproeid, tot aan de Gouw *Teisterbant* toe. De grenzen tusfchen deeze beide Gouwen moeten zeker iets boven *Tiel* en *Zandwyk* geplaatst worden; en wij vermeenen, dat een gedeelte der *Nederbetuwe*, tusfchen de *Leck* en de *Linge*, aan *Buuren* grenzende, te weeten: *Echteld*, *Ommeren*, *Eck* en *Maurick*, van ouds ook onder *Teisterbant* behoorden.

De plaatsen in de *Betuwe* gelegen, die door de oudste narichten gemeld worden, zijn *Resfen*, *Wolferen* en *Rothem* omtrent 670; of liever rurschen 721 en 739; hoewel de Brief onzucht schijnt, moet de inhoud daar van waar zijn, zooals wij nader zullen aantoonen. *Elst* of *Mari-thaime* in 725. *Falburmarca* (*Valburg*) *Gannita Marca* (*Gent*) in 793. *Adelricheim* in 800, dat men verkeerd geloofst *Arichem*, in 't Graafschap *Buuren* te zijn; want zo verre ging de *Betuwe* niet. *Thesla* in 814. *Gannita*, *Hukilhem*, *Carradesheim*, *Bechi*, *Havinum*, *Meginharderwick* (mogelijk *Meinerswyk*) *Hofenheim*, *Stillinha*, *Hagammundi*, in 814. *Huasenheim*, (*Huesfen*) in 854. *Hlige*, *Andasfale* (*Andelst*), *Ewic*, *Sileck* (*Slyk Ewyck*), *Elti* (*Elden*), *Hrinesheim*, *Linteruuic* (mogelijk *Lienden*), in 855. *Husnin*, *Dioli Maandra*, in 864. *Wailaro Marca*, *Waganleifero Marca*, *Duvelro Marca*, *Lotde*, *Cachrisheim*, *Spelthorf* (*Spaldorp*), *Bimbinna* (*Bimmen*), *Niol* (*Niel*), *Babinheim* in 891 (a). Over deezē laatste Brief hebben wij reeds ons gevoelen geuit, en getoond, dat de loop der *Waal* zedert dien tijd moet veranderd zijn (b). De

(a) *Charterb. P. I. No. 1, 3, 6, 10, 17, 28, 31, 35, 41.*(b) *Eerste Deel p. 17.*

De naam van *Betuwe* wordt het eerst in 697 gevonden; want WILLEBRORD, dat Jaar te *Emmerick* komende, vernam dat schier de geheele *Betuwe* (*Batua*), zich tot den Christelijken Godsdienst bekeerd had. De *Betuwe* wierd vervolgens een Gouw (*Pagus*) genoemd, als men op de Jaaren 725, 793, 814, 854, 864, 891, zien kan (c). Bij de Rijksverdeeling van 839, het Graaffschap der *Batavieren* (*Comitatus Batavorum*) genoemd wordende, kwam het mede aan Koning LOTHARIUS; en bij de verdeeling van 870, draagt het den naam van Graaffschap *Batua*. In eenen Brief van 855, worden goederen gemeld, in het Eiland *Betuwe* (*in insula Batue*) gelegen (d).

Na dat de *Betuwe* mede van de Friesche Koningen of Hertogen, aan het *Frankisch* Rijk overgegaan was, zal het zeker als andere Landen door Graaven geregeerd zijn; echter zijn alleen de naamen van twee derzelve, der vergetelheid onttrokken, die met zekerheid Graaven van of in de *Betuwe* geweest zijn; want het Land was te klein, om onder meer dan eenen Graaf gestaan te hebben. In 855, vindt men in de

(c) *Charterb. P. I. No. 3, 6, 17, 28, 35, 41.*

(d) *Ibid No. 22, 31, 37.*

de *Betuwe* eenen Graaf ANSFRIDUS, in wiens Graaffchap, door eenen zekeren FOLCKERUS, goederen te *Andelst*, *Slyk*, *Ewyk* en *Elden* &c. aan 't Klooster *Werden* gegeven worden (e). En in 897 ruilde Koning ZWENTIBOLD een dorp (*Villa*) (55) van de Abtdije *Capremont*, met Graaf FOLBERT, die hem daar tegens overgaf eene Kerk, eenen Heerlijken Hof, en zestig hoeven en slaaven, in *Villa Herwen*, in de Gouw *Batua*, binnen het Graaffchap van *Doda* gelegen (f). Verders weet men niets; hoewel het zeer waarschijnlijk is, dat zommige Graaven, die bij Doopnaamen in Brieven gemeld worden, alhier het Bewind gevoerd hebben; maar geen een is dusdanig gekenschetst, dat wij hem daar voor vermogen aan te neemen. Het komt ons het waarschijnlijkst voor, dewijl in de tiende Eeuw en vervolgens, geene Graaven van de *Betuwe*, in de Historie en Chronijken gemeld worden, en geene Genealogen zelfs daar van gedroomd hebben, dat het geheel Eiland

(e) *Ibid.* No. 31.

(55) Wij zijn zeer verlegen het woord *Villa* in 't Nederduitsch te vertaalen, daar voor zeer oneigenlijk *Dorp* gebruikende; de Duitschers hebben het wel uitdrukkend woord *Weiler*, dat in onze taal onbekend is.

(f) *Codex dipl. agier het eerste Deel No. II.*

land in bijzondere Hoven en Heerschappen was gesplitst, gedeeltelijk aan de Geestelijkheid, en gedeeltelijk aan waereldlijke Heeren toebehoorende; dat de Keizerlijke Landvoogden (*Præfecti*) aldaar het oppergezag oeffenden, zo als wij in het begin der elfde Eeuw, GOBEFRIDUS en zijnen zoon aantreffen, waar van wij reeds uitvoerig gehandeld hebben.

Het geslacht der Graaven van *Redichem*, ADELA en haaren Man, Graaf BALDERICK, bezaten ontwijffelbaar aanzienlijke goederen in de *Betuwe*, en wij vermeenen, dat na dat zij in Keizerlijke ongunst gevallen waren, zommigen van hunne eigene goederen en *beneficia* aan de Graaven van *Gelre* en *Cleve* gekomen zijn. Dit kan men niet ongegrond gissen, uit het verhaal van den Schrijver van *Cloosterrade* (g). *Huesfen*, binnen de *Betuwe* gelegen, was altijd eene bezitting der *Cleeffche* Graaven; dus het zeer mogelijk is, dat dit een goed van BALDERICK geweest is, 't welk RUTGERUS van den Keizer verworven heeft. *Malburg* was een Hof (*Curtis*) aan het Capittel van *St. Marie* te *Utrecht* toebehoorende, van 't welk de Heeren van SMITHUISEN in 1219, en naderhand de Hee-

(g) *Tweede Deel p. 92.*

Heeren van de *Leck* en *Cullenburg*, dezelve in Erfpacht ontvingen. Echter waren de Heeren van *Malburg* tusfchen de Edele Heeren of *Nobiles viri* vroeger bekend; zo als ARNOLPHUS de *Malburg* in 1093, RIQUINUS de *Malburg* in 1093, 1118, 1125. OTTO de *Malburg* in 1145, en 1169; en verscheiden anderen. Men vindt JOHANNES, *vir nobilis dominus de Mailberg*, die zijn Hof *Hommersheim*, tusfchen *Goch* en *Gennep* gelegen, leen aan *Gelderland*, aan 't Klooster *Grevendaal*, in 1291 verkogt (h). Maar hij hiet JOHAN, Heer van *Reifferscheid* zijn Oom (*Patruus*); dus gelooven wij, dat hij tot dat geflacht behoorde. Het Capittel van *Ss. Marie* deed naderhand vrugteloofe poogingen, ten einde den Hof *Malburg* weder te bekommen. Wij hebben niet kunnen ontdekken, hoe die vervreemd is, noch hoe de Graaven van *Cleve* die verworven hebben.

Wat de Graaven van *Gelre*, van de verbeurdverklaarde goederen van Graaf BALDERIC verkreegen hebben, is onzeker; maar wij gelooven niet veel meer dan *Doodeweerd*; dewijl verscheidene Dorpen, regenswoordig Amptsdorpen zijnde, welêer bijzondere Heerschappen waren,
of

(h) *Arch. van Nyklooster.*

of Hoven aan Kerken en Heeren toebehoorende. Van zommigen kunnen wij dit bewijzen, en aantoonen, hoe die aan de Graaven van *Gelre* gekomen zijn; dus het zelfde van anderen verondersteld kan worden. Verscheiden hooge Heerlijkheden bevinden zich door de geheele *Betuwe* verspreid, en niet alleen aan de grenzen, gelijk wij ten opzichte van de *Bommelerweerd* aangetekend hebben. Hier uit volgt, dat de Graaven, de Heerschappen en Hoven tuschen beide gelegen, aan zich gebragt hebben, en de meeste in latere dagen, vermoedelijk eerst, na dat zij de Pandschap der stad van *Nymegen*, en van 't Rijk, van den Keizer verkroegen hadden, om dus die bezitting aan de *Feluwe* te hechten. Het was ook eerst na dat zij een groot aantal van die Dorpen, in bezit hadden, dat Graaf **REINALD** de *Betuwe* in tweeën verdeelde, Landbrieven gaf, en Gerichten aanstelde.

In het einde der elfde Eeuw, toen Graaven en Heeren zich erflijk maakten, en veele *Beneficia* en *Regalia* aan zich bragten, moeten de Graaven van *Gelre*, in de *Betuwe*, niet zeer machtig geweest zijn, en de Graaflijke waardigheid aldaar niet bezeten hebben; want anders zouden zij den hoogsten ban, en het geleide ook geoeffend, en aan hunne nakomelingen over-

overgebracht hebben. Het dagelijks of laag Rechtsgebied zou aan de Hoven alleen overgebleeven zijn. Het tegendeel is waar; en bij de aanmatiging der Heeren, hebben zij het hooge Rechtsgebied en zommige *Regalia* behouden, zonder onder eenen Graaf te staan. Eerst in latere dagen hebben die Heeren het hoofd onder de Graaven, of eêrder Hertogen moeten bukken, en derzelve Leenheerlijkheid of territoriale Hoogheid erkennen. Bij het behandelen van de onderscheidene gedeeltens der *Betuwe*, zal men de gegrondheid van onze stelling duidelijk inzien.

Het is opmerkelijk, dat schier geen Dorp in de *Betuwe* zich bevindt, naar 't welk een adelijk geslacht zijnen naam niet voert; dewijl de deeling in erfgoederen tuschen de kinderen van beide kunnen, alhier plaats had, gelijk boven gezegd is, moeten de splitzingen menigvuldig geweest zijn; en daar door is het groot aantal van kleine Heerschappen, ook de naamverandering van bijzondere takken van geslachten; zeer natuurlijk te begrijpen.

§. 61. Ons voorneemen is, vóóreerst de Amptsdorpen, voor zo veel daar over iets bijzonders te zeggen valt, na te gaan; vervolgens de daaglijkse Heerlijkheden, aan het benedenste

ste einde van de *Nederbetuwe* gelegen, te behandelen; en laatstelijk de hooge Heerlijkheden, uitvoerig optegeven; dit zal ons dan aanleiding tot eenige algémeene aanmerkingen verschaffen.

Herwen hebben wij reeds op het Jaar 897, gemeld gevonden. Zo het ooit eene eigen Heerlijkheid geweest is, moet het al vroeg in de handen der Graaven gekomen zijn; want Hertog REINALD beleende in 1348, Héer WILLEM van *Reys*, Ridder, met het gemaal en dwang van *Herwen* en *Aart*, neffens de breuken deswegens (i). Een geslacht van *Herwen* is bekend; maar niet vroeger dan de helft der veertiende Eeuw, het voerde *d'azur à la croix d'or*.

Te *Angeren* bezat de Domproost van *Utrecht*, eenen aanzienlijken Hof, waar van wij de Tinslijst, in de dertiende Eeuw geschreeven, bij afschrift in handen hebben. Het is denkelijk, dat die Hof van ouds eenige betrekking tot het Dorp had, zonder dat daarvan iets te bepaalen zij. Het geslacht van *Angeren* is bekend: in 1249 waren de Heeren GERHARD en DIRK van *Angeren*, getuigen van den Graaf van *Cleve*. Heeren STEPHAN en BRUIN van *Angeren*, Ridders, worden op 1316 gemeld (k).

Dit

(i) *Arch. van 's Hof.*

(k) *Arch. van Bedbur.*

Dit geslacht bezat in 1338 de tiendens van *Angeren*, en wordt meermaalen tusſchen de Edelen des Quartiers van *Nymegen*, en in den Schepensſtoel van *Arnhem* gevonden. Een tak daarvan heeft zich te *Utrecht* neergezet, en was in de Regeering dier ſtad.

Tuſſchen de giften, die Koning THEODERICUS aan de Abtdije van *St. Vedastus* te *Utrecht* deed, en die door den Heer BONDAM, omtrent 670 geſteld worden, bevinden zich *Rexna*, *Wulfara cum Capella*, en twee *Radhems* (1). De aanroeping, *in nomine ſanctæ et individuæ Trinitatis*, doet met reden deezen brief voor verdagt houden, dewijl geen der Frankiſche Koningen dezelve ooit gebruikte; echter zijn 'er Brieven der Groothofmeesters PEPYN en CARLOMAN, van 742 voorhanden (m), die deeze aanroeping (*invocatio*), duidelik inhouden. Andere Schrijvers kunnen het gevoelen niet aanneemen, dat dit gebruik door de Frankiſche Koningen, niet zou gevolgd zijn, en ontdekken de aanroeping, in afgekorte tekens (n). Maar de ſuperscriptie, THEODE-

RT

(1) *Charterb.* p. 1.

(m) DE VAINES *Diſſ. de Dipl. T. II. p. 37.*

(n) *Nouv. Traité de Dipl. T. IV. p. 602.*

RICUS *Dei gratia Rex*, kan onmogelijk waat zijn, dewijl de Koningen van den eersten stam, altijd eenvoudig schreeven, *N. Rex Francorum; vir illustris*, zonder de bijvoeging, *Dei gratia*; daar en boven is het zeker, dat omtrent 670, de Frankische Koningen geene bezittingen tuschen *Rhyn* en *Waal* hadden, dus **THEODERICUS I.** die gifte onmogelijk kon doen. Wil men den Brief voor echt erkennen, kan dezelve alleen door **THEODERICUS II.** die van 721 tot 739 regeerde, gegeven zijn. Het vervolg leert ons, dat de inhoud daarvan werkelijk ten uitvoer gebragt is; want *Resfen* en *Wolferen* waren een eigendom van de Abtdije *St. Vedastus* (56); 't welk ontwijffelbaar is, dewijl de Abt **MARTINUS** aldaar, door tuschenkomst van **HUGO**, Abt van *St. Bayo* te *Gent*, in 1164; de Heerlijkheden en goederen genoemd *Resfen*, *Wolferen* en *Thele* aan **DIEDERICK**, Graave van

(56) In het Eerste Deel p. 131. hebben wij gezegd, dat Graavin **ADELA**, de Markt (*Emporium*) van *Resfen* aan de Kerk van *St. Peter* te *Keulen* geschonken had: hier door moet niet verstaan worden, *Resfen* in *Overbetuwe*; maar de stad *Rees*. Dit bevestigt nog meer de veronderstelde maagschap, tuschen Graavin **ADELA** en Graavin **IRMGARD**, die de Kerk van *Rees* stichtte.

van *Cleve* verkogt (o). Wat *Thele* is, weet wij niet, en van *Wolferen* zullen wij nader spreken.

Dus kwam *Resfen* aan de Graaven van *Cleve*, en is door dezelve naderhand ter Leen uitgedaan. Heer HENDRIK van *Vlaanderen*, Ridder, 's Graaven bloedverwant, was daar van de laatste Leenman; en hij in 1368 overleeden zijnde, heeft JOHAN, Graaf van *Cleve*, *Resfen* met hoog en laag Rechtsgebied, aan GERRIT, Heer van *Steenbergen* verkogt (p). Deze heeft die Heerlijkheid den 17 November 1385, aan WILLEM, Hertog van *Gelre* afgestaan (q); en toen is dezelve het Ampt van *Overbetuwe* ingelijfd, en daar bij verbleeven, tot dat Hertog CAREL den 12 April 1507, *Resfen* en *Doornik* tot eene hooge Heerlijkheid verkief. Zulks geschiedde ten behoeve van WILLEM van *Arenborch*, bastaardzoon van WILLEM VAN DER MARCK, Heer van *Lumay*, doorgaands *le Sanglier d'Ardennes* genoemd, die in 1485 te *Maas-tricht* onthoofd was. De redenen, welke den

Her-

(o) VAN DER SCHUEREN *Chron. van Cleve M. S.* fol. 14. *Mibt.*

(p) *Arch. van Cleve.*

(q) *Rekenk. Alst. Reg. fol. 53.*

Hertog daar toe bewoogen, waren de trouwe diensten, die ARENBORCH hem van zijn kindsbeen af, beweezen had, en de hulp die hij in zijnen uitersten nood, met goed en bloed van hem had ontvangen. Die oprichting geschiedde voor hem, en voor zijne mannelijke nakomelingen, en als een Leen ten *Zusphensche Rechten* (r). Hier ontdekt men een duidelijk onderscheid tuschen de twee soorten van Heerlijkheden, waar van meermaalen gesproken is. WILLEM VAN STEENBERGEN kocht *Resfen* van den Graaf van *Cleve*, als eigen goed, als een *Patrimonieele* Heerschap, en verkocht die weder. als zodanig, aan den Hertog van *Gelre*, die anderzins in 't geheel geen recht daar op zou gehad hebben, even zo min, als of de Koning van *Pruisfen*; het Ampt *Huesfen* aan eenen bijzonderen Heer afstaande, zonder de territoriaale Hoogheid voor zich te behouden; de Staaten van *Gelderland* zouden kunnen staande houden, eenig recht daar op te hebben, dewijl het binnen het Eiland *Betuwe* ligt. De uitgifte van den Hertog is van eene geheel andere natuur; toen wierden *Resfen* en *Doornik* eene Onderheerlijkheid, eene beleende Heerlijkheid, waar

van

(r) *Codex Dipl. agter dit Deel.*

van het Rechtsgebied alleen uit den boezem van den Landsheer voortvloeide, zonder op eigene rechten, op *land und leute*, op herkommen, eenige aanspraak te kunnen maaken. Hier tegen valt niets te zeggen. WILLEM van *Arenborch* was Amptman van *Maas* en *Waal*, en in 1524 ontving hij de vergunning van den Hertog, zijn Amptmanschap aan zijne dochter ten Huwelijk te mogen geeven; zijne zoonen WILLEM en OTTO volgden hem, de een na den anderen in de Heerlijkheid op. OTTO wierd in 1547 verleid, en hij stierf in 1562. Zijn zoon WILLEM was minderjaarg in 1564, en hij stierf kinderloos in 1590, waar door de mannelijke stam van dit geslacht uitgestorven zijnde, de Heerlijkheid vernietigd wierd, en *Resfen* en *Doornik*, weder onder het Ampt van *Overbetuwe* kwamen. Hier van was het gevolg, dat de Kerkmeesters van *Bemmel* in 1595 de Kerk van *Doornik* lieten afbreeken, waar over een Proces voor 't Hof ontstond.

De ingezetenen van *Resfen* schijnen met ongenoegen, onder eenen bijzonderen Heer gebragt te zijn. Zelfs in 1547 hebben zij zich tegen de beleening van OTTO van *Arenborch* verzet, dewijl zij verklaarden onder de *Overbetuwe* te behooren, en dat de Amptman altijd eenen Rich-

ter te *Resfen* aangesteld had. Ook in 1548 weigerden zij de Gerichtsbank te bekleeden, en den Heer de voorzitting toe te laten. OTTO wierd door het Hof gehandhaafd (s).

Aanmerkelijk is het proces, dat deeze OTTO met JOOST van *Bemmel* in 1553 voerde, hij bezwaarde zich, dat deeze in zijne Heerlijkheid kwam jaagen. JOOST van *Bemmel* antwoordde, dat hij en zijne voorouders altijd te *Resfen*, *Doornik* en *Bemmel* gejaagd hadden, zelfs na dat OTTO's Vader, de Heerlijkheid van Hertog CAREL verworven had; dat *Arenborch* geen meer Recht kon eischen, dan de Hertog zelfs pleeg te hebben, en nog had; dewijl alle Edellieden op klein wild mogen jaagen, zonder hinder van den Hertog. Hij verzogt derhalven ten Landrechten verzonden te worden. Den uitslag van deeze zaak hebben wij niet gevonden.

§. 62. Van *Bemmel*, *Lent*, *Randwyck*, *Andelst*, *Ingen*, *Ryswyk*, hebben Edele geslachten hunne naamen ontleend; meer weeten wij daar van niet te zeggen.

Te vooren hebben wij reeds opgegeven, dat de Kerk van *Setten* in de *Besuwe*, neffens de

(s) *Arch. van 't Hof.*

de tiendens, in 1015 door Graaf BALDERICK en zijne vrouw ADELA, aan de *Abtdije* van *Duits* geschonken is, en dat het bezit daar van door Paus EUGENIUS in 1147 bevestigd wierd (t).

Ter zelfder plaatze hebben wij gesteld, dat de Hof *Eldinge*, die Graaf BALDERICK insgelijks aan dezelfde *Abtdije* opdroeg, *Elden* geweest zij. OTTO, Graaf van *Gelre*, kocht die in 1256, peffens *Velp*, *Rynwic* en *Wic*, voor 400 ponden, en kort te vooren in 1248, had de *Abtdije Duits* het laag gericht (*Villicatio*) van den Hof *Eldingen*, aan Ridder RUDOLF voor 20 Jaaren in pacht gegeven (u). Dewijl het geslacht van *Tengnagell*, vroeger dan alle narigten gaan, het laag gericht van *Elten* bezeten heeft, is het zeer waarschijnlijk, dat deeze Heer RUDOLF uit het zelve gesprooten was. Bij nadere overdenking, gelooven wij, dat *Eldingen*, eerder *Neer-Elten*, dan *Elden* is; want Graaf ROTGERIUS gaf aan de Kerk van *Utrecht*, eenen Heerlijken hof, in de Gouw *Leomerike* (*Lymers*), in *Villa Alathinga*, dat niets anders dan *Elsinge* zijn kan (v); dus de Heer *ALTING*
zeer

(t) *Eerste Deel* p. 131 en 132.

(u) *Charterb.* p. 470.

(v) *Charterb.* p. 19.

zeer verkeerd daarvan *Lathem* gemaakt heeft. De helft van *Eldinge* wierd door Keizer OTTO in 997 aan de Abtdije van *Elten* bevestigd, hoewel in den eersten stichtingsbrief van 970 niet gemeld; in de nadere bevestiging van 1134 wordt die Hof, *Aladinge* genoemd, en in de *Elsesche* Archiven voor *Neer-Elten* gehouden. Men ziet, dat *Eldinge* aan *Duits*, en half *Eldinge* aan *Elten* gegeven, uit denzelfden boedel van WICHMAN, Graaf aan de *Rhyn-Oeyers*, gekomen is. Ook heeft *Neer-Elten* lang onder de Hoogheid der Graaven van *Gelre* gestaan; mogelijk uit hoofde van den koop van 1256: daarvan kan nog afgeleid worden, het gemeenschappelijk Rechtsgebied, van den Koning van *Pruissen*, als Hertog van *Cleve*, en van de Abtdise van *Elten*, te *Neer-Elten*; die bij nadere verdragen, op eenige dagen in 't Jaar voor den Koning bepaald is. Dit Recht is bij afstand der Hertogen van *Gelre* aan *Cleve* gekomen. Daar en boven behooren de tiendens van *Elden* aan de Domproostdije van *Utrecht*, die dezelve ter Leen uitgedaan heeft; dit toont eenen geheel anderen oorsprong aan.

De Groothofmeester CAREL MARTEL, gaf in 725 aan de Kerk te *Marithaime*, in de Gouw *Betuwe* gebouwd, ter plaatse daar het slot ge-

staan had, de *Villa Eliste*, die EVERHARDUS welker aldaar bezat, die wegens zijne ontrouw, aan de Koninglijke schatkist (*Fiscus*) gebragt was, en die door den Koning aan zijnen Vader PEPINUS in eigendom was gegeven, dezelve stellende in handen van Bischof WILLEBRORD (w). Naderhand is aldaar een Capituel van Canoniken gesticht, waar van de Proost, door den Bischof van *Utrecht* aangesteld wierd; echter onder de verplichting, van niemand dan een Canonik ten Dom daar toe te benoemen (x). De Bischoppen oeffenden te *Elst* buiten twijfel alle Heerlijke Rechten; en toen Graaf GERHARD van *Gelre*, bij 't verdrag van 1226 aan den Bischof afstond, een Graaffchap in *Zal-land*, en de Voogdije (*advocatia*) over de goederen van de Abtdije van *Esfen* aldaar, ontving hij in plaats, 't *allodium* in *Elst*, met de hoorige luiden (*Litones*), en 't *allodium* in *Odiilien-berg*, dus eigene en vrije goederen van de Kerk van *Utrecht*; maar de Bischof behield aan zich, en voor zijne Kerk, de Leen en de Dienstmannen van de Proostdije; dus de Graaf in den toenmaligen zin, alleen de goederen en het laag gericht,

(w) *Charterb. p. 3.*(x) *Charterb. p. 150.*

richt, doch geenzins de Heerlijke Rechten van *Elst* en *Odillenberg* ontving (y). Het zij door Advocatie of door andere middelen, is echter *Elst* geheel onder het gebied der Graaven gekomen.

§. 63. *Dodeweerd* was van ouds eene aanzienlijke Heerlijkheid, die zelfs met den Graaflijken titel vereerd was. Zij was eigen goed; een *Allodium*, en wij vermeenen, dat zij de oudste bezitting der Graaven van *Gelre* in de *Betuwe* moet geweest zija. Ten minsten *JOLANDA*, dochter van Graaf *GERHARD I.* omtrent het Jaar 1107, met *BALDUIN* van *Vlaanderen*, Graaf van *Bergen* of *Henegouwen* trouwende; bragt hem ten Huwelijk, de Graaffschappen *Dodeweerd* en *Dalen*, zijnde *allodia*, eigene goederen, omtrent de *Waal* gelegen; dus zij die bij deeling, nit haaren ouderlijken boedel, moet ontvangen hebben (z). Hoe de Graaven van *Gelre* daar aan gekomen zijn, is ons onbekend; hoewel wij niets ongerijmds vinden, te veronderstellen, dat zij die goederen van den Keizer, uit de nalatenschap van Graaf *BALDERICK* ontvangen hebben. Waarschijnlijk draagt *Dodeweerd* den naam

(y) *Charterb.* p. 353.

(z) *Tweede Deel*, p. 112. 125. 144.

naam van eenen *Dodo*, en niet onsigenaarlijk kam men gissen, dat deeze *Dodo* geweest moet zijn, Graaf *DODO*, op 897 in de *Betuwe* gemeld.

GILBERTUS Montensis vergist zich, door *Dalen* ook aan de *Waal* te plaatzen, en deeze Graaffchap moet zeker van *Dalem* onderscheiden worden. *Dalen* was een Hof. in het Land van *Drenthe*, niet verre van *Coeverden* gelegen; gelijk uit het vervolg zal gezien worden; waar van het geslacht van de Graaven van *Dalen* den naam aangenomen heeft. *JOLANDE* had twee zoonen bij haaren Gemaal, te weeten, *BALDUIN IV.* Graaf van *Henegouwen*, van wien de Graaven van *Henegouwen* afstammen, en *GERHARD*, die de Landen in den omtrek van *Gelderland*, namelijk *Dodeweerd* en *Dalen* van zijne Moeder erfde (57): dus niet in *Gelderland*. Wij zullen dit geslacht hier in korte woorden opgeeven.

GERHARD, Graaf van *Dalen*, was getuige van *OTTO*, Graaf van *Ravensberg*, in 1166, en hij moet in dat Jaar gestorven zijn; want zijne weduwe *SOPHIA* van *Ravensberg* met haaren
zoon

(57) *GERARDUS* secundo genitus terram ex parte matris tenuit versus *Getriam*, videlicet *Dodewert* et *Dala*. *BALDUIN d'Avines* l. c.

zoon HENDRIK gaf haare toestemming in 1166 aan de gifte van *Vlasheim*, die haare broeders OTTO en HENDRIK, Graaven van *Ravensberg*, aan de Abdije van *Knechtsleden* deden (a). Behalven HENDRIK, hadden zij nog eenen zoon, EVERHARDUS *de Dalen*, *Nobilis Vir*, die in 1174 getuige was van PHILIP, Aartsbischop van *Keulen*, bij de gifte van *Novalia* aan de Kerk van *Soest* (b).

HENDRIK wordt met zijne Moeder in 1166 gemeld. Hij was machtig en rijk, gelijk men uit de Lijst van zijne bezittingen, in 1188 opgemaakt, verneemen kan (c). Daar vindt men, waar de Hof *Dalen* gelegen was, en dat *Dodeweerd* hem toekwam. Zijne goederen lagen alom verspreid, in *Westphalen* en in *Gelderland*; onder anderen, behoorde hem de Heerlijkheid *Hoemen*. Hij bezat toen ook reeds den Hof *Diepenheim*, die zijne vrouw REGINWICE, dochter van WOLBERT, Heer van *Diepenheim*, hem aangebragt had, en alwaar hij een slot (*Castrum*) bouwde (d). Met zijnen zoon

OTTO

(a) *Arch. van Knechtsleden, Copia Mibt.*(b) GELENIUS *Farr. T. II.*(c) KINDLINGER *l. c. T. III. No. 29.*(d) *Ibid. Chronyk van Overysfel M. S. Mibt p. 101.*

OTTO was hij in 1207 getuige van GERHARD, Graaf van *Gelre*, over de *Novalia* van *Lochem* (e).

OTTO, met zijnen Vader in 1207 gemeld, was getrouwd met RYSKA, dochter van den Graaf van *Altena*, bij welke hij twee zoonen verwekte, HENDRIK die hem opvolgde, en EVERHARD Canonik van *Deyenter*.

HENDRIK, neffens de Bischoppen van *Munster* en *Osnabrug*, en verscheiden Graaven en Heeren, bemiddelden een verdrag tuschen de Heeren van *Steinyorde*, in 1240. Zijn zegel aan dien Brief gehecht, vertoont een jongman bloods hoofds, ongewapend, te paard, met een sperwer op de hand, en is dus een Jonkheers zegel. Daar om staat, *Sigillum HENRICI Comitis de Dalen* (f). De Heer RACER heeft ons de afteekening van een laater zegel doen toekomen, verbeeldende een gewapend Ridder te paard, en op 't schild, *fix pattes de Lion, posées deux à deux en chevron, se touchant par les griffes*; om hetzelfde staat het voorig randschrift. Hij was volgens opgave getrouwd met BARTA dochter van BALDUIN, Graaf van *Benthem*;
bij

(e) *Cod. Dipl. agter het tweede Deel No XXX.*

(f) *JUNGIUS l. c. Dipl. N°. 22. en Tab. I. N°. 4.*

bij welke hij, behalven eene dochter CATHARINA, vrouw van Heer SIMON van *Haerlem*; eenen zoon naliet.

OTTO Graaf van *Dalen* ruilde zijne Dienstvrouw SOPHIA, tegen eene Dienstvrouw van de Abtdisse van *Hervorden*, volgens een Brief in 1280 te *Diepenheim* gegeven (g). In 1299 was hij reeds overleeden, getrouwd zijnde geweest met CUNEGONDE van *Bronckhorst*, daar bij verwekt hebbende, WILLEM, die hem opvolgde; OTTO, Proost van *Deventer* en Thesaurier van *Bremen*, die in 1316 stierf; BERTHA, eerst getrouwd met Heer STEVEN VAN ZUYLEN van *Anholt*, Ridder, en naderhand met GODERIED van *Borculo*; ERMGARD, getrouwd met HERMAN van *Ludickhuysen*, en CATHARINA, getrouwd met HERMAN van *Gemen*. OTTO, Graaf van *Dalen*, op raad van zijnen Oom, den Edelen Heer GYSBRECHT, Heer van *Bronckhorst*, gaf in 1299 vrijheid aan de Kerk van *Lochem*, hout in zijn bosch van *Diepenheim* te hakken, voor de ziel van zijnen Vader OTTO, en van zijne Moeder CUNEGONDE (h). Hij was getrouwd met RICHARDA,
Graaf

(g) FALKE, *Tradit. Corb. in Add. p. 750.*

(h) *Copia Mibt.*

Graavin van *Arensberg*, en liet eene eenige dochter na.

CUNEGONDE, Graavin van *Dalen*, en vrouw van *Diepenheim*, trouwde eerst met OTTO, Edele Heer van *Teckelenburg*; en hij zich noemende, OTTO *Nobilis Vir, Comes de Tekenenborch et de Dalen*, bevestigde in 1319 aan de Kerk van *Lochem*, de vergunning om hout te hakken, die wijlen WILLEM, Graaf van *Dalen*, Vader van zijne vrouw CUNEGONDE, welêer gedaan had. In dat zelfde jaar beleende hij naamens zijn Graaffschap *Dalen*, DIRCK van *Heylemich* met het goed op den *Marghe*, en BERT van *Roderlo*, met goed in *Redingermark*, in 't Kerspel *Stockem*. CUNEGONDE hertrouwde met WILLEM van *Cuyck*, Heer van *Boxtel*; en hij, als Graaf van *Dalen* en Heer van *Diepenheim*, sloot een verdrag met STEVEN van *Borculo*, om den vrede tusfchen hunne wederzijdsche Dienstluiden te onderhouden (i). Eindelijk verkogten deeze Echtgenooten in 1331, het Graaffschap *Dalen*, en de Heerschap *Diepenheim*, aan JOHAN, Bisfchop van *Utrecht* (k). De-

(i) *Copia Mibi*.

(k) LINDEBORN *Episc. Dav.* p. 198. *MONEN Chron. van Deventer* p. 23. *DUMBAR Analecta T. II.* p. 252.

Dewijl de Graaven van *Dalen*, zedert 1207 niet meer in Geldersche Brieven gemeld worden, is het denklijk, dat zij hunne bezittingen alhier vervreemd hebben, en dat de Graaven van *Gelre* dezelve aan zich bragten, of kogten. De tijd en wijze hier van is onbekend, maar de zaak zelve is buiten twijffel, dewijl het Rechtsgebied van *Dodenweerd* in den Graaflijken boezem gekomen is, en dewijl deeze Heerlijkheid niet op haar zelve gebleeven zijnde, even als alle andere Amptsdorpen, onder de beheering van den Amptman staat. Mogelijk zou men daarvan nog wel het een of ander in de Geldersche Archiven vinden. Immers in 1380, wierd *JOHAN van Cuylenburg* door Hertog *WILLEM ten Zuspensche* Rechten beleend, met de Hoeven *Valburg, Eelde, Balveren* en de *Weerd* te *Dodenweerde*, mits, zonder kinderen stervende, die goederen wederom aan den Hertog zouden komen (1).

Een geslacht van *Dodenweerde*, wordt in de vijftiende Eeuw tuschen 'sLands Edelen gevonden, maar wij twijffelen zeer, of hetzelfde van de Graaven van *Dalen* afstamme.

§. 64. *Ochten* was ook eene Heerlijkheid, waar

(1) *Rekenk. Aist. Regist. fol. 13. vfo.*

waar van *Yfendoorn* eene affcheuring is; zij had haare eigene Heeren, die Edele Heeren betijtel d wierden, en dus Dijnasten waren. Heer RICOLD van *Ochten*, Ridder, zegelde met DIEDERICK van *Emere* in 1263; hij staat aldaar voor de Heeren van *Hornes*, *Rothem* en *Soelen*, en zij worden allen *Edele Heeren* genoemd: zijn zegel hangt nog aan den Brief, en vertoont een Ridder te Paard, op het schild ziet men, *trois chevrons avec un Lambel en Chef (m)*. Hij staat insgelijks voor de Heeren van *Basenburg*, van *Hernen*, van *Bronckhorst*, en is getuige van Graaf OTTO van *Gelre*, bij de ruiling van goederen met Heer RUDOLPH COCK, Ridder, 1265 (n). In het geslacht register der Heeren van *Arkel*, wordt de vrouw van JOHAN, Heer van *Arkel*, die in 1272 stierf, dochter van den Heer van *Ochten* gesteld; mogelijk was zij eene zuster van deezen RICOLD. Zijne zoonen ook *Viri Nobiles*, HENDRIK en GODFRIED van *Ochten*, verkogten Woensdag na Palm-Zondag 1287 alle hunne goederen, bij *Yfendoorn* gelegen, aan Heer RUDOLPH COCK, Ridder, die men van elders weet, met hunne zuster ALEXYD ge-

(m) *Charterb. p. 563. Origin. in de Arch. van St. Marie.*

(n) *Charterb p. 575.*

getrouwd te zijn geweest. Hunne Moedefrouw JUTTA van *Ochten*, en JUTTA, vrouw van HENDRIK van *Ochten*, gaven hier toe haare toestemming, en de beide broeders beloofden, den afstand op die goederen te zullen bezorgen, van Heer JOHAN WOLFF, Ridder, van zijne vrouw BERTA, van ARNOLD van *Almelo* en van zijne vrouw MARINA, die zeker hunne zwagers en zusters waren; voorts staan zij mede in voor hunne zuster Jonkvrouw JUTTA. Deeze goederen waren eigendommelijke bezittingen, die met *Gelderland* niets gemeens hadden. Ook geschiedde de opdracht voor Schepenen van *Tiel*, welke stad toen onder *Brand* behoorde; en het geen opmerkelijk is. Heer JOHAN WOLFF, Ridder, en zijn vrouw moesten voor den Richter der *Betuwe*, waar zij vermoedelijk woonden, afstand doen (6).

De zelfde HENDRIK van *Ochten* verkogt den 29 September 1299, zijne goederen in *Bunnik*, en zijne tiende te *Posthuisen*, die hij van den Bisschop van *Utrecht* ter Leen hield, voor vijf-honderd ponden aan het Capittel van *St. Pieter* te *Utrecht*, onder belofte, dat hij zijne eigene goederen in *Ochten*, die van veel meer waarde
sijn,

(6) *Charterb.* p. 662.

zijn, aan den Bischof zoude opdraagen en ter Leen ontvangen; bleef hij daar bij in gebreke, zou het Capittel uit zijne goederen van *Ochten*, 'sjaars zes en zestig ponden genieten, binnen *Renen* te betaalen (p). In eenen anderen Brief van den 2 November 1299, beloofde hij aan dat Capittel, dat wanneer zijnen zoon JOHAN, uit Frankrijk zou terug gekomen zijn, hij binnen veertien dagen, van zijn recht op die goederen zoude afstand doen (q). In 1303, was hij reeds overleeden, want JOHAN, Heer van *Ochten*, in tegenwoordigheid van *Cuyck*, Pastoor van *Ochten*, van JOHAN, zijnen waerdelijken Richter, van EGBERT. en JOHAN VAN DER MOLEN, zijne Leenmannen, en van de gebuuren van *Ochten*, droeg in December van dat Jaar, aan het Capittel van *St. Pieter*, zijne goederen in de Heerlijkheid *Ochten*, van boven aan de goederen van RICOLDUS VOGHET grenzende, en van beneden tot aan de *Langhemare* strekkende, voor twaalf mark op, onder voorwaarde, dat hij en zijne Erfgenaamen, dezelve van de Kerk van *Utrecht* ter Leen zouden houden; op gelijke rechten, als zijne voor-

va-

(p) *Cod. Dipl agter dit Deel.*

(q) *Arch. van St. Pieter, Copia Mibi.*

vaders de tiendens van *Pothuisen* en de goederen van *Bunnik* bezeten hadden (r). HENDRIK en zijn zoon JOHAN, zegelden niet te Paard, en hun Wapen is een gekroonde Leeuw; dus verschillende met dat van zijnen Vader Heer RICOLD.

Verders weet men niets meer van dat geslacht, en men kan vermoeden, dat JOHAN kinderloos gestorven is, en dat de Heerlijkheid bij koop, of op eene andere wijze aan de Graaven van *Gelre* gekomen zijnde, een Amptsdorp van *Overbetuwe* wierd.

Ravenswade moet ook bijzondere Heeren gehad hebben, onder dewelken Heer JOHAN en Heer SURMOND van *Ravenswade*, Ridders, op 't Jaar 1273 gemeld worden (s). Nog moeten wij aantekenen, dat de *Novalia*, of tiendens, van nieuw aangemaakte Landen, tusfchen *Ravenswade*, *Maurik*, *Ryswyk* en *Zoelen*, door ANDRIES, Bisfchop van *Utrecht*, aan het Cappittel van *Oudmunster* in 1139 gegeven zijn, het welk door Paus ALEXANDER III. in 1179 bevestigd wierd (t).

Ayezaat, behoorde van ouds tot de Gouw
Teis-

(s) MATTH. M. S. in *Bibl. Publ. Traj.* No. 10.

(t) *Cod. dipl. agter dit Deel.*

Teisterbant, BALDERICK gaf eene Hoewe, aldaar gelegen, in 850 aan de Kerk van *Utrecht* (u). Men stelt algemeen, dat hier de woonplaats was van Graaf ANSPRIDUS, naderhand Bisschop van *Utrecht*, en het is waarschijnlijk dat deeze plaats begreepen was, onder de goederen, die hij aan de Abtdije *Thorn* schonk; dit hebben wij reeds gemeld, zo als ook de gifte der Kerk van *Ayezaat* in 1097, aan de Abtdije *Thorn*, door NOTGERUS, Bisschop van *Luyck*.

Hoe dit Dorp neffens de Heerlijkheid van *Zoelen*, van *Teisterbant* afgescheurd, en aan de *Betuwe* gehecht is, hebben wij niet kunnen na-gaan; evenwel uit de woorden van den Land-brief der *Betuwe* van 1327, de goede *Vrienden van Betuwe, Ayezaat en Zoelen*, en van de vol-gende der *Nederbetuwe* van 1403, 1439 en 1463, blijkt duidelijk, dat *Ayezaat* en *Zoelen* bijzondere gedeeltens waren, die te vooren onder den algemeenen naam van *Betuwe*, niet begreepen zijn geweest. Mogelijk heeft de loop der *Linge* daar toe aanleiding gegeven. Het is ons niet gebleeken, dat *Ayezaat* ooit heerlijke Rechten bezat; hoewel een geslacht van dien naam bekend is. Heer BAUDEKIN van *Ayezaat*, Rid-
der,

(u) *Charterb.* 2. 28.

der, was Richter der *Betuwe* in 1312, en hij wordt in eenige Brieven tot 1327 genoemd. Verscheiden andere van dat geslacht, staan tuschen 's Lands Edelen, en zij voerden voor Wapen *grecules au lion couronné naisant d'argent*. Een geslacht van vos heeft ook den toenaam van *Aexaat* aangenomen, te weten vos van *Aexaat*, die het zelfde Wapen, echter met verandering der coleuren, in *goud en zwart*, voerde.

§. 65. De dagelijksche Heerlijkheden in *Nederbetuwe*, waar van wij reeds opgemerkt hebben, dat die alleen aan het benedenste gedeelte van 't Ampt liggen, en dus gegist, dat zij mogelijk welêer tot *Teisterbant* behoorden, zijn *Zoelen*, *Maurick*, *Eck*, *Ommeron* en *Egteld*. Zij genieten over het algemeen dezelfde rechten, als de dagelijksche Heerlijkheden, in *Tielre* en *Bommelerweerden*.

Het is zeer waarschijnlijk, dat *Zoelen* van ouds eene vrije Heerschap was, die naderhand door de Graaven van *Gelre* te ondergebragt is. Ten minsten Heer OTTO van *Zoelen*, wordt *Edele Heer* betijeld, en zegelde in 1263, met OTTO van *Emera*, voerende een kruis voor Wapen (v). Op dat zelfde Jaar staat hij tus-

(v) *Chart p. 563. Orig. in de Arch. van St. Marie.*

schen de Dienstmannen van den Graaf van *Geltre* (w), 't welk niet wel met den eernaam van *Nobilis vir*, kan overeengebragt worden. Omtrent dien tijd was ook in leven, Heer WOUTER van *Zoelen*, Ridder, die in 1273 en 1279 borge was van HUBRECHT van *Bosfinshem* (x); en in 1281, zich voor Graaf REINALD aan eenen Lombaardhouder verplichtte. OTTO van *Zoelen* was in 1298 reeds overleeden, en hij had eene dochter nagelaaten, waar van Heer AREND van *Arkel*, Ridder, Momboir was, en door den Graaf van *Geltre* ten haaren behoeve, tot dat zij mondig was, met het Huis van *Zoelen* beleend wierd; onder voorwaarde, dat hij hetzelfde voor den Graaf zou openhouden, en bezorgen, dat de kinderen van Heer WELY, Ridder, van *Zoelen*, op dat Huis vertijen (y). Naderhand vindt men nog Heer OTTO van *Zoelen*, Ridder, die neffens zijn broeder WOUTER, met het gemaal van *Wadenoijen*, *Drumpt*, *Avezaat* en *Hamme*, in 1333 door den Graaf beleend is (z). In eenen Brief van 1337, die be-

(w) SLIGTENHORST p. 580.

(x) MATTH. M. S. in *Bibl. Publ. Traj. No. 10.*

(y) KEMP. l. c. p. 52.

(z) HOF *Memorie van Dieven.*

betrekking tot *Veluwe* heeft, wordt hij genoemd *Drosfate des Graaven van Gelre*, dus te denken is, dat hij Landdrost aldaar was (a). In 1344, was hij Richter van *Nederbetuwe*. Dit Huis en Heerlijkheid wierd in 1362, door Heer ARNT van *Arkelen* zijne twee zoonen, aan Hertog EDONART, onder zekere voorwaarden, overgegeeven (b); en in 1422 gaf Hertog REINALD dezelve in Pandſchap, aan Heer JOHAN van *Rossem*, Ridder; in welk geſlacht die gebleeven zijn, tot dat HEYLWIG van *Rossem*, in 1566 met DIRK VYGH trouwende, *Zoelen* aan haaren Man overbragt.

Zoelen wordt neffens *Avezaat* in de Landbrieven van *Nederbetuwe* begreepen, zo als wij gezien hebben. In 1506 heeft Hertog CAREL, de Hooge Heerlijkheid des Kerspels *Zoelen*, aan WILLEM van *Rossem*, en aan zijne Nakomelingen verſchreeven en overgegeeven, met de gemeentens, wildbaanen, tollen, renten, viſchereien in de *Linge*, die den Heer van *Zoelen* voormaals toebehoord hadden, uitgezonderd, dat dezelve Heerlijkheid ten allen tijde, tot ſchatting en Bedepeningen betaalen zal, ook met klok-

(a) *St. Marie Lib. Pll. fol. 134.*

(b) *KEMP. l. c. p. 90.*

klokkenslag en dienst der Hoogheid bewant blijven (c). In 1588 vertoonden de Momboirs van JOOST van *Rossem*, Heer van *Zoelen*, aan 't Hof, dat *Zoelen* eene vrije Heerlijkheid was, die met geene nieuwe schattingen mogt belast worden, dan alleen met zulken, die andere oude Heerlijkheden mede droegen; en klaagde, dat de Amptman van *Nederbetuwe*, haar wilde doen betalen, in de onkosten van het vergaderen der Ridderfchap, wegens de verbetering der Landrechten. De Amptman berichtte daarop, dat *Zoelen* een' Gerichtsbank van *Nederbetuwe* zijnde, en de Landrechten genietende, haare Taxe moest voldoen (d). In latere dagen hebben de Heeren van *Zoelen*, zich bij het Recht van Hooge Heerlijkheid, niet konnen handhaaven, en de Heerlijkheid is door koop meermaalen van eigenaar veranderd.

Maurick wordt ter gelegenheid der *Novalia* in 1139 genoemd. Het is waarschijnlijk, dat die Hof van ouds aan de Heeren van *Cuyck* of *Malsen* behoorde; ten minsten, OTTO, Graaf van *Benshem* droeg dezelve (*Curia in Mandrik*), beneffens een gedeelte van *Malsen*, aan den
Graaf

(c) *Rekenk. XIV Libri L. VIII fol. 97.*

(d) *HOF oude stukken No. 1018.*

Graaf van *Gelre*, in 1253, ter leen op (e). Heer SAFFATIN, van *Maudrick*, Ridder, was in 1286 borge van Graaf REINALD, aan den Graaf van *Holland* (f); dus het te denken is, dat hij den Hof en Heerlijkheid van den Graaf van *Benthem* verworven, en daarvan den naam aangenomen heeft. Zijn zoon GERHARD van *Malderick*, droeg het slot *Malderick* aan Graaf REINALD tot een open huis op, en ontving het wederom van denzelfden ter leen, den 7 Junij 1297 (g). Hij was den 18 November 1306 reeds overleeden; want JOHAN van *Bosinchem*, Heer van *Cuilenburg*, man van zijne dochter MARGRIET, had verschil over de Erfenis, namelijk over 't slot *Malderick*, dat toen aan de uitspraak van scheidsmannen onderworpen wierd (h). Dezelve moet tot zijn voordeel uitgevallen zijn; want den 19 October 1307 beloofde JOHAN, voor zich en voor zijnen zoon HERBERT, bij zijne zalige vrouw MARGRIET, dochter van Heer GERHARD van *Malderick* verwekt, het slot bij *Malderick*, dat zijn zoon van den

(e) *Charterb.* p. 491.

(f) *MIERIS T. I.* p. 466.

(g) *Rekenk. Alst. Reg. fol. 8. vo.* PONTANUS p. 162.

(h) *Rekenk. Alst. Reg. fol. 10.*

den Graaf van *Gelre* ter Leen hield, op zijne eigen kosten te zullen bewaaren, en voor den Graaf op zijn begeeren te openen (*i*). Naderhand had hij verschil met den Graaf, dewijl hij de paalen van zijn Rechtsgebied te ver uitstreckte (*dan settende zijn gerichte te verre op de Gelresche aarde*), waar over de Graaf te onvrede zijnde, wierd een verdrag geslooten, dat het hoog Gericht aan *Gelderland*, en het dagelijks Gericht aan den Heer van *Cuilenburg* zou blijven (*k*). Zedert dien tijd zijn de Heeren van *Cuilenburg*, met het huis, dagelijks Gericht, en de tiendens verleid. Evenwel was nog lang een geslacht van *Maurick* aanwezig, dat in de Ridderfchap verschreeven was, en *un Cifeau pose en bande* tot Wapen voerde. Van zwarte HENDRIK van *Mauderick*, kocht GERHARD, Heer van *Cuilenburg*, in 1452 alle manschap, dat is, leenmannen van *Maurick* (*l*), dus had dat geslacht nog eenige Rechten, tot de Heerlijkheid behoorende, behouden. In 1698 wierd *Maurick* door den Graaf van *Cuilenburg*, aan ALBERT van *Dalen* tot *Spankeren* verkógt, en
is

(*i*) *Annal. DE LYNDEN Pr. p. 21.*

(*k*) *Orig. Cuylenb. p. 595.*

(*l*) *Ibid. p. 651.*

is naderhand aan de geslachten van DEDEM en MOM gekomen.

Eck zal vermoedelijk door het geslacht van *Eck* bezeten zijn geweest. Ten minsten men vindt BARTOLOMEUS van *Eck*, Richter des Graaven van *Gelre*, in de *Betuwe*, die in 1282 zegelde, en voor zegel voerde, *une face avec trois merlettes en chef* (m). Evenwel is *Eck*, even als *Maurick*, door het huwelijk van JOHAN van *Bosfinchem*, met MARGRIET van *Maurick*, aan de Heeren van *Cuilenburg* gekomen (n). Wij hebben niet gevonden, wanneer die Heerlijkheid door dezelve vervreemd is, maar zedert het begin der zeventiende Eeuw, is zij door de geslachten van COCK van *Opynen*, van *Broekhuisen*, van *Dalen*, van *Wyhe* en van *Nyvenheim* bezeten.

Het Gericht van *Ommeren* behoorde van ouds aan de Heeren van *Lienden*, en is in 1461 door JOHAN, Heer van *Gimmich*, mede aan den Heer van *Cuilenburg* verkogt, gelijk wij breedvoeriger onder *Lienden* verhaalen zullen. Wij weten niet, wanneer het zelve door de Heeren van *Cuilenburg* verkogt is. Het adelijk geslacht van

Om-

(m) *Arch. van den Dom*. L. 101. No. 11.

(n) VOET van *Oudbeusden* l. c. p. 21.

Ommeren voerde, *d'or aux trois lions passant de sable, posés en pal*, en doordien het zelfde wapen door het Geldersch geslacht van den *Steenhuisen* gevoerd wierd, is het te denken dat beiden tot denzelfden stam behoorden.

In 1178 waren RUDOLPHUS, *Advocatus de Echtelde*, en zijn broeder HUBERTUS getuigen van Bischof GODFRIED van *Utrecht* (o); beiden worden vrije lieden (*liberi homines*) genoemd; en uit den titel van *Advocatus*, VOOGD, kan men besluiten, dat *Echteld* een hof was, aan de geestelijkheid toebehoorende, waarover die RUDOLF de voogdij oeffende: hij zal dezelve aan zijne nakomelingen gelaaten hebben, en het geslacht van *Echteld* is nog laat in de Jaarboeken bekend. Het voerde *sable à trois faces d'argent*. De Heerlijkheid was echter reeds zeer vroeg in handen van het geslacht van WYHE, dat dezelve mogelijk door eene erfdochter verkreegen, en eeuwen lang bezeten heeft. Eerst onlangs is *Echteld*, aan het geslacht van WASSENAER bij erfenis overgegaan.

De gissing, dat *Echteld* uit de handen der geestelijkheid komt, wordt door eene omstandigheid bevestigd, dat het een vrij eigen goed was, 't

welk

(o) *Charters* p 231.

doornik, Lakemond, Homoet en Meinerswyk. Die van Neêrbetuwe zijn, Isendoorn, Marsch, Lienden en Leede en Oudeweerd.

Pannerden was van ouds een eigen goed (*alodium*) van den Proost van *Luyk*, 't welk het Capittel van *Emmerick*, van denzelfen in 1284 kocht, en in 1285 met het Rechtsgebied en inkomsten aan WILLEM DOYS in Erfpacht opdroeg (s). Deze WILLEM DOYS bezat reeds in 1275 ter Leen van den Graaf van *Cleve*, het Huis en slot *Scate* bij *Pannerden*, dat naderhand *Byland* genoemd is (t). Hij zal waarschijnlijk den naam van *Byland* aangenomen hebben, die zijne nakomelingen nog draagen. Dus wierd Heer DIEDERICK, Heer van *Byland*, Ridder in 1303, door den Graaf van *Cleve* met *Byland*, en door het Capittel van *Emmerick* met *Pannerden* beleend. Hij bezat ook *Millingen*. Men vindt hem getuige van een verdrag, tusschen den Graaf van *Cleve* en het Capittel van *Santen* in 1307; ook van REINALD, Graaf van *Gelre*, bij de Privilegiën van *Arnhem*, in 1312 (u). Heer IOHAN, Heer van *Byland*, Ridder, volgde

(s) *Arch. van 't Cap. van Emmerick.*

(t) *Arch. van Cleve.*

(u) *Arch. van Cleve. PONTANUS.*

de hem op, die van 1317 tot 1339 gemeld wordt. In 1346 was hij overleeden; want SOPHIA, vermoedelijk zijne dochter, en kleindochter van Heer DIEDERICK, bragt de Heerlijkheden *Byland*, *Pannerden* en *Millingen*, aan haaren Man WILLEM, Heer van den *Berg*, die zich reeds in 1346 Heer van *Byland* noemde. Zedert dien tijd zijn dezelve bij dat aanzienlijk Huis gebleeven (v). Van Heer OTTO van dett *Byland*, Ridder, die waarschijnlijk een' broeder van gemelden Heer JOHAN was, stammen de tegenswoordige Graaven van *Byland* af.

Van *Millingen* moeten wij hier nog bijvoegen, dat in 720 Graaf EBROINUS de Kerk van O. L. Vrouw in *Villa Millingen*, in de Gouw *Dublen*, aan de Kerk van *St. Peter* te *Rinderen* onderwierp (v). De inhoud van den Brief, zo niet de Brief zelve, is echt; 't welk blijkt uit het leeven van WILLEBRORD, alwaar gezegd wordt, dat „Graaf EBROIN hem goederen te *Rivera* (*Rinderen*), en de Kerk van *Millingen* gaf” (x). Ook in 793 wierden goederen te *Millingen* gelegen, aan de Abtdije *Laures-*

(v) *Eerste Deel* p. 342, 344.

(w) *Charterb.* p. 2.

(x) THEOD. EPTERN. l. c. l. XII.

resham opgedraagen (y). Wij hebben te voo-
ren bewezen, dat CONSTANTINUS de *Me-*
legarde, in 1094 gemeld, dezelfde persoon
als CONSTANTINUS de *Monte* was, en daar
bij gegist dat *Melegarde*, waarschijnlijk *Milfrin-*
gen moet zijn (z). Maar hoe is dan deeze be-
zitting in 't begin der veertiende Eeuw aan 't ge-
slacht van *Byland* gekomen? het is ondoenlijk
alle losse schakels aan één te ketenen.

De Heerlijkheid *Zeeland* is ook eene oude be-
zitting van 't Huis van den *Berg*, onder *Mil-*
lingen behoortende. WILLEM van *Appeltern*
wierd daar mede door FREDERICK, Heer van
den *Berg*, in 1406 beleend. Zijn zoon WIL-
LEM van *Appeltern* verkogt dezelve in 1437,
aan ELBERT van *Alpen*, Heer van *Hörnepel*,
die daar mede verleid wierd (a). Door het
Huwelijk van CATHARINA van *Alpen* met
HENDRIK van *Bronkhorst* en *Batenburg*, is
Zeeland aan dat geslacht overgegaan, zonder
dat wij ontdekt hebben, wanneer het vervreemd
is. In 1575 klaagde de Heer van *Bronkhorst*
Anholts aan 't Hof, dat die van *Nymegen* zij-
ne

(y) *Charterb.* p. 7.

(z) *Eerste Deel* p. 238.

(a) *Arch. van Zielem.*

he Huislieden in *Zeeland* met krijgsvolk bezwaarden en tot schattingen dwongen, daar *Zeeland* een bijzonder *territorium* is, waar hij eenen Richter stelde. 't Hof schreef aan *Nymegen*, daar van aftezien, ten ware wettige redenen hebbende. *Nymegen* antwoordde geen wetenschap hier van te draagen, en dat de zaak haar niet aanging (b). Zedert is *Zeeland* door het *Cleefsch* geslacht van MOTZFELDT bezeten, en behoort thans aan den Graaf VAN DER LIPPE *Bisterveldt*, als met de dochter van den Heer van MEINERTZHAGEN getrouwd zijnde.

§. 67. *Gent* is een der oudste plaatsen in de *Betuwe*, waar van de naam tot ons gekomen is. In 793 gaven WALTER en RICHLUIT eenige goederen in *Pago Baruwe*, in *villa Falburgmarca*, in *villa Gannitamarca*, dus te *Valburg* en te *Gent*, aan 't Klooster *Lorsch* of *Lauresham*. In 800 ruilde Bischoep RICHBODO, Abt van *Lauresham*, met RUTHARDUS *Illustris Vir*, eene hoeve in de *Betuwe* in *Gannitamarca*, bij de Kerk gelegen, en gaf daar voor eene hoeve in *Adelricheim*. Om trent 815 gaf GERWARDUS *Clericus*, aan de Abdije *Lauresham*, vijf hoeven in de *Gouw Betuwe*, in *villa Gan-*

(b) Hof vnde stukken No. 107.

Gannita; en daar en boven de *Weerd*, op welke de Kerk gebouwd is, tusfchen de Rivier de *Waal* en *Gannita* gelegen, beneffens dertig flaa- ven. In 854 gaf WIKESWINT eene Heerlijke en eene dienstbaare hoeve (*curtem dominicalem et curtem servilem*) in *Gent*, aan dezelfde Abtdije. In 860 gaf Koning LOTHARIUS aan de Kerk van *St. Nafarius* te *Laurisham*, eenige eigendommelijke goederen te *Gent*, die HRORICUS ter Leen (*in beneficium*) bezeten had, *in jus et dominationem Ecclesiae*. Ongerwijffeld is deeze HRORICUS de beroemde Noorman RORUK, die met zijnen broeder HERIOLD, *Duurstede* en eenige andere plaatfen van Keizer LODDEWYK ter Leen ontvangen had; dit strekt mede tot bewijs, van het geen wij hier boven §. 19. gezegd hebben. In 864 gaven HELMGER en zijn dochter WITSWIND, eene hoeve in *Gent*, aan die Abtdije. Insgelijks in 891 gaven IRINFRIED de *St. Martens* Kerk van *Gent*, en honderd mudden Graanen (*modios fementis*), en LANDWARDUS gaf de derde part der hoeve, waar op de Kerk van *Gent* gebouwd is, en 15 morgen (*Jornales*) (c).

De Abtdije *Lorsch* fchijnt in het gerust bezit
van

(c) *Charterb. p. 7, 10, 13, 29, 34, et not. a, 37, 43.*

van deeze goederen gebleeven te zijn, tot dat zij dezelve in 1228 aan GERHARD, Graaf van *Gelre*; verkogt, 't welk door den Roomschen Koning HENDRIK bevestigd wierd (d). Het is onbegrijpelijk, dat de Heer BONDAM, alleen lettende op de woorden *per Abbatem Conradum et Capitulum Laurente factam*, deezen verkoop aan de Abtdije van *St. Laurentius* te *Oostbroek* toeschrijft, en alle voorige Briëven over 't hoofd ziet, die duidelijk bewijzen, hoe zeer de Abtdije van *Lorsch* te *Gent* gegoed was; zonder dat, voor zoo veel men weet, *Oostbroek* daar iets bezat. Te vooren hadden de Chronikschrijver van *Tiel*, en PONTANUS zich ook op dezelfde wijze vergist (e). Maar PONTANUS heeft dit naderhand beter ingezien; want hij noemt den boven aangehaalden brief van Koning HENDRIK, *Confirmatio HENRICI Imperatoris venditionis bonorum de Gent, per Abbatem Laureshamensem, Comiti Gelriae facta* (f). Men kan deezen koop des te beter begrijpen, dewijl Keizer FREDERIK II. in 1232, de Abtdije *Lorsch* aan het aartssticht *Mentz*, als

een

(d) *Charterb.* p. 365.

(e) *Chron. Tiel* p. 193. PONTANUS p. 131.

(f) MATTHEUS *Sylog. Epist.* p. 235.

een Rijksleen overliet; en de Abt die mogelijk voorziende, zal eenige afgelegene goederen tot geld gemaakt hebben. Dit Klooster was tijdens Koning PIPIN I. door eenen Graaf in de Rhiingouw *Cancor* genoemd, gesticht; en het ligt in een Eiland, midden in de Rivier *Wesch-nitz*, van ouds *Wisga*, aan de Langestraat.

Graaf OTTO II. schonk in 1255 bij de stichting van 's *Grevenaal*, aan die Abdije, de Kerkgifte en de halve tienden van *Gent*, welke tot die gekogte goederen behoorden (g); echter heeft hij het Rechtsgebied (*Jus et dominium*) dat aan *Lorsch* eigen was, aan zich behouden. Dit blijkt uit den Brief, waar door zijn zoon Graaf REINALD in 1312, *Gent* tot eene stad maakte, met vergunning van Markten en verfeheldans Rechten (h). Deze voorrechten zijn door Hertog WILLELM in 1382 merkelyk vergroot; en door Hertog REINALD IV. in 1443, door Hertog ARNOLD in 1493, door Hertog CARL in 1493 bevestigd (i). Het is on-

(g) *Charterb. p. 500.*

(h) *Rekenk. Alt. Reg. van Grave, No. 262.*

(i) *Hof oude stukken Copia Mihi, en uitgegeeven door den Heer VAN DER VOORDT PIECK, in Dissert. Acad. de Status. Gannit. 1782.*

ontwiffelbaar, dat *Gent* de vrugten van die oprichting genooten heeft; want daags na *St. Andries* 1343, zegelde die stad neffens de andere Geldersche steden, den verbondsbrief, die tusfchen dezelveu geslooten wierd (*k*). Insgelijks de Verbondsbrieven der Landschap in 1418, 1436 en 1471. Volgens eene verklaring door de stad van *Nymegen* 1568 gegeven, was de stad *Gent* altijd onder de Ridderfchap van *Overbetuwe* gerekend, gelijk de stad *Tiel* onder de *Nederbetuwe*; en zij verscheen nog op den Landdag van 1538, wordende door haaren gedeputeerden, ARNDT VAN DER VOORT, vertegenwoordigd. Ook behoorde zij tot het *Hanze* verbond (*l*).

Deeze plaats is ten eenemaal van natuur veranderd, door de gifte, die Hertog CAREL aan HENDRIK van *Gent* in 1506 deed. Volgens den verleibrief, wierd hij, voor hem en voor zijne mannelijke nakomelingen, uit genade, en wegens menigvuldige getrouwe diensten, ten eewigen dage, met de stad en 't Kerspel van *Gent*, mer Rechtsgebied, Dijkfchouw, Tollen, Zanden &c. beleend (*m*). Deze gifte is daarna door

(*k*) *Elburg Lads Fl. No. 23.*

(*l*) *Hov oude stukken Gent. Mitt.*

(*m*) *Rekenk. XIV Libri L. VIII. fol. 78.*

door de Staaten den 14 Maj 1605 in zo verre veranderd, dat *Gent* van een' maps leen, een leen ten *Zustphensche* Rechten, onder zekere voorwaarden, geworden is.

Dus geraakte de stad, uit de onmiddellbare betrekking van den Hertog, en wierd eene Onderheerlijkheid. De Heeren van *Gent*, handhaafden zich in de verkreegene rechten, en wierden telkens beleend. WILLEM van *Gent*, zoon van bovengemelden HENDRIK in 1526, WILLEM zijn zoon in 1573, HENDRIK zijn zoon in 1625, die kinderloos stierf, en zijn Broeder JOHAN van *Gent* erfde van hem en wierd in 1657 beleend. Hij, kort daar na overleeden zijnde, kwam *Gent* aan zijne zuster CATHARINA, vrouw van FLORIS van *Merode*; zij wierd 1658 beleend. WILLEM van *Renesse* van *Baer*, wiens Moeder MECHTILD, eene zuster van CATHARINA van *Gent* was, wierd na haaren dood in 1664 verleid, en zijne dochter MECHTILD ADRIANA van *Renesse*, vrouw van ELBERT ASSUEER REINIER van *Voorst* tot *Schoonderbeek*, in 1679. Zij verkogt de Heerlijkheid in 1681 aan ELISABETH LEEUWENS, weduwe van BERTRAM van *Eck* van *Panthaleon*, die 1689 stierf; en haar zoon DIEDE-
 RICK van *Eck* van *Panthaleon* wierd toen be-
 leend.

leend. Zijn zoon BERTRAM insgelijks in 1712 en FREDERICK WILLEM, Broedervan deezē, in 1722. Hun heider zuster ELISABETH EL-SABÉ, vrouw van den Heer Generaal DES VILLATTES in 1729. Na haaren dood, zijn haare drie zoonen, de een na den anderen verleid, te weeten: H. DES VILLASTES in 1750, D. B. DES VILLATTES in 1753; en G. W. J. DES VILLATTES in 1789 (n).

Niettegenstaande de ondergaane verandering, heeft de stad van *Gent* in 1547 aan Keizer CARREL, bevestiging van haare Privilegien verzogt, die daar over het Bericht van Stadhouder, Cantzeler en Raaden wel gevraagd, maar geen verder besluit genomen heeft. Eenige Jaaren daarna, in 1568, wierden de Ingezetenē van *Gent* door het Hof opontbouden, met schuppen aan de Vestingwerken van *Arnhem* te komen arbeiden; de Heer van *Gent* bezwaarde zich daar over, dewijl *Gent* eene kleine stad van 't Quartier van *Nymegen* is, en hij leverde deswegens zijne bewijzen over; het schijnt, dat het Hof zich daar mede vergenoegd heeft (o). In 1773 heeft de Landschap een gemaakt verdrag met

(n) Geldersche Leen Reg.

(o) Hof oude stukken.

met den Heer van Gents goedgekeurd, waarbij het Recht van Schouw, door hem, onder zekere voorwaarden, aan den *Dijkhoel* van *Overbetuws* is overgegeeven (p). Het geslacht van GENT, hoewel aanzienlijke goederen in dien omtrek bezittende; had voor 1506 niets met de Heerlijkheid gemeen: dit doet vermoeden, dat het den naam, van eenen Hof aldaar gelegen, ontleend heeft.

§. 68. Bij *Roesen* is reeds verhaald, dat *Wolferen* met een Capel door Koning THEODERICUS aan de Abtdijc van St. *Vedastus*, te *Asprocht* gegeven was; en door den Abt MARTIN in 1164, aan DIRK, Graaf van *Cleve*, verkogt. Dewijl *Loenen* geen Kerkdorp is, en dewijl die plaats alijd met *Wolferen* vereenigd was, voest dewijl heiden *Chessobe* Leenen zijn; is het buiten twijfel, dat *Loenen* mede onder dien koop van *Wolferen* mede begrepen geweest zijn. De Graaven van *Cleve* hebben dooze goederen met het Rechtsgebied ter Leen uitgedaan, en dezelve worden in het midden der veertiende Eeuw, door Heer JOHAN van *Bloemendaal* bezeten; hij verkogt die in 1365 aan Heer OTTO van *Byland*, OTTO's zoon, Ridder, welke toen verleid wierd.

(p) Land. Rec. 29 Oct. 1773.

wierd. In 1373 is deeze andermaal beleend met *Wolferen*, en met de plaats daar het Huis te *Loenen* pleeg te staan, en in 1390 tochtte hij daar aan zijne vrouw MARGRIET van der *Eze* (9). Dit dit Huwelijk, is maar eene dochter, MARGRIET gesprooten, die in huwelijk trad met BARTOLD van *Gent*; en haar Vader gaf haar *Loenen* en *Wolferen* in 1410 over, waar mede zij in 1414 beleend wierd. Haar oudste zoon OTTO van *Gent*, en na deszelfs kinderloos overlijden, haer tweede zoon, WILLEM van *Gent* wierden beleend. Deeze tochtte 1460 zijne vrouw ALBYD van *Heeze*. BERTOLD van *Gent*, WILLEMS zoon, is na zijns Vaders dood in 1483 beleend, en hij wierd den 31. Maij 1520 bij *Loenen* vermoord, ter plaats daar naderhand een steenen kruis is opgericht. Zijn zoon WILLEM wierd 1524 en 1539 beleend, en hij stierf intrent 1547. Zijn oudste zoon JOHAN volgde hem op, en daar na zijn tweede zoon BARTOLD, die in 1560 verleid is, en in 1593 stierf. Zijn oudste zoon GODERT ontving toen de Heerlijkheid, en hij was in 1644 overleeden. CORNELIS van *Gent*, zoon van zijnen Broeder BARTOLD, Heer van *Meinerrwyk*, was

(9) Arch. van Cleve.

zijn erfgenaam, en deszelfs oudste dochter **MARIA**, bij **JUDITH** van *Merode* verwekt, vrouw van **WILLEM BERTRAM**, Baron van *Quadt* en *Wickeradt*, bragt *Loenen* en *Wolfereu* aan haare Nakomelingen. **FREDERICK WILLEM**, Baron van *Quadt* en *Wickeradt*, **WILLEM OTTO FREDERICK**, Graaf van *Quadt* van *Wickeradt*, en **OTTO**, Graaf van *Quadt* van *Wickeradt* en **ISNI**, hebben die goederen na den anderen bezeten.

• Uit dit verhaal blijkt, dat *Loenen* en *Wolfereu*, eene Onderheerlijkheid, en Leën van de Hertogen van *Cleef* is; dat zij dus het Rechtsgebied van dezelve ontleent, des niet tegenstaande kwam zij onder de territoriaale Hoogheid der Hertogen van *Gelre*; dus men hier, wederom, eene overwinning van den Landsheer op den Leenheer aantreft. Daar het geslacht van **GENT** vele goederen in *Gelderland* bezat, en aanzienlijke eerampten bekleedde, moet men zich niet verwonderen, dat de Heeren van *Loenen* zich liever den Hertogen van *Gelre*, dan den Hertogen van *Cleve* onderwierpen: mogelijk zijn zij ook om de aangehaalde redenen, en door bijkomende omstandigheden daar toe gedwongen. Over het algemeen, toen het bezoldigd Krijgsvolk ingevoerd wierd, en den Leen en Dienst-

man-

manschap verdrong, waren bestedige schattingen voor de onkosten noodig. De Landvorsten geen dienst van hunne Leenmannen meer genietende, begonnen die te verachten, en de Leenbanden verflapten; in tegendeel waren zij zeer zorgvuldig, de goederen binnen de paa- len van hunne Landen gelegen, in de schattingen te doen draagen: dat was de eerste stap dien zij deden, om de Onderheerlijkheden, ter Leen van andere Heeren gaande, onder hun bedwang te krijgen. De Bannerheeren hebben zich lang dien last onttrokken, hoewel zij zomwijlen de aanmatigingen der Landvorsten niet konden wederstaan. Maar onder de Staatsregering moesten zij eindelijk ook t' eenemaal het hoofd bukken.

§. 69. De Heerlijkheid van *Hemmen*, was van ouds een' onmiddelaar Rijksteen, toebehoorende, voor zo ver de eerste narigten gaan, aan het geslacht van BORRE van *Doornik*. Men vindt, dat Heer BORRE van *Doornik*, Ridder, met Heer WOUTER van *Keppel* verschil had, en zij wierden door den Graaf van *Gelre* 1318 in eene boete van 1700 ponden, waarschijnlijk bij uitspraak, verweezen (r). Hij was ge-
tuige

(r) *Arch. der Rekenk.*

tuige van REINALD, zoon te *Gelre*; bij de bevestiging der voorrechten van *Harderwyk* in 1318; bij een Brief aan de Graaffchap in 1324; en bij een Brief aan *Zutphen* 1327. WILLEM BORRE van *Doornik*, waarschijnlijk zijn zoon, *Baenritze* of Bannerheer genoemd, had in 1320, van MECHTILD, weduwe van Heer FREDERICK van der *Eze*, *Deldt* en *Oesen* in *Doornik* gekogt, en verkogt het wederom in 1330 aan JOHAN van *Delen* (s). In 1343 was hij Richter van *Overbetuwe*, en Ridder geworden zijnde, wordt hij onder den naam van Heer WILLEM BORRE van *Doornik* van *Hemmen*, als borge van JAN, Graaf van *Cleve*, in 1349 en 1357 gemeld (t). Hettog REINALD van *Gelre*, was hem en zijnen broeder BERTOLD vijfhonderd Mark schuldig (u). Hij is zeker Heer BORRE van *Doornick* van *Hemmen*, Ridder, die aan de Geldersche zijde, in het verdrag van 1359 met *Cleve* genbemd wordt. Hij tochte den 24 April 1361 zijne vrouw MARGRIET, aan het slot *Hemmen*, 't welk door WILLEM Aartsbischop van *Keulen*, namens het Rijk bekrag-

(s) *Arch. van Cleve.*

(t) *Ibidem.*

(u) *Arch. van Hemmen.*

krachtig werd: (v). MARGRIET was eene dochter van Heer OTTO van *Byland*, Ridder; want men vindt in een Kerkboek van de *Duffel*, dat MARGRIET de *Hymmen*, dochter van Heer OTTO van *Byland*, Ridder, op het Choor bij haaren Vader begraven is. Hij sneuvelde den 25. Maj 1361 in een gevegt tusſchen de broeders REINALD en EDOUARD; want men kan niet twifelen, of hij is Heer BORRO de *Hennien*, en dat de naam verkeerd afgeſchreeven zij (w). Algemeen wordt geſield, dat zijne dochter ELISABETH de Heerlijkheid *Hemmen* erfde, en aan haaren Man, Heer STEVEN van *Lynden*, Ridder, met wien zij in 1360 getrouwd was, bragt. Anderen vermeenen, dat deeze Heer STEVEN tot eene vrouw had, de dochter van den Heer van *Hemmen*, die voerde *à l'échiquier azar et or, au franc quartier d'hermines*, en dat dit Wapen, op haar afbeeldzel en op het Graf van haaren zoon te vinden zou zijn (x). Dit laarſte is zeker een miſslag, en men heeft *Hemmen* met *Huemen* van *Odenkirſhen*, van welk geſlacht dit Wapen is, vermengd. Zeker heeft een doch-

(v) *Ann. de Lynden Preuves* p. 231.

(w) PONTANUS p. 277.

(x) *Ann. de Lynden*, p. 145.

dochter uit het geslacht van BORRE van *Dornick*, *Hemmen* aan dat van *Lynden* overgebracht; 't welk ten overvloede bewezen kan worden, uit het zegel van ELISABETH, vrouw van Heer STEVEN van *Lynden*, in 1390, 't welk is *parti Dornick et Lynden*, en zij noemen zich in dien Brief, Heer en vrouw van *Hemmen* (y). Zedert dien tijd is de Heerlijkheid *Hemmen* onafgebrooken in het geslacht van *Lynden* gebleeven, en is door volgende perfoonen bezeten: Heer STEVEN van *Lynden*, Ridder, die dezelve van zijne vrouw ten Huwelijk bekwam. Hij stierf 1400. Heer DIRCK van *Lynden*, zijn zoon, *Erfschenk* van *Gelderland*, waar mede hij in 1425 verleid wierd. Hij verkogt *Hemmen* voor 10300 kroonen aan den Hertog in 1418; maar in 1432 gaf hij 2300 kroonen te rug, die hij op de kooppenningen ontvangen had (z). In 1419 tochte hij zijne vierde vrouw, ABELISE van *Winsfen*, 't welk door Keizer SIGISMUND in 1427 bekrachtigd wierd; hij stierf 1437. JOHAN van *Lynden*, zijn zoon verkogt na 1452 het *Erfschenk* - ampt aan JOHAN, Heer van *Cuilenburg*, hij stierf den 13 April 1473,

en

(y) *Ibid. Preuves* p. 48.

(z) *Arch. van Hemmen*.

En zijne Weduwe, FULSWINA van *Randwyck* woonde nog in 1489, op de kleine Hofstede te *Hemmen*. DIRCK van *Lynden*, zijn zoon werd door den Keizer in 1474 beleend, en in 1486 tochtte hij zijne vrouw WALBURG van *Blitterswyk*, met welke hij in 1471 getrouwd was, en die hem de Heerlijkheid *Blitterswyk* aanbragt. Men vindt van hem eene opmerkenswaardige belofte, aan zijnen Schoonvader in 1475 gedaan; die de zeden van dien tijd kenschetst, te weeten, van niet te zullen dubbelen noch te speelen dan in goed gezelschap, onder verbeurte van honderd fransche kroonen (a): men kan vraagen, wat toen goed gezelschap was? Hij stierf den 3 Julij 1500. JASPAR van *Lynden* zijn zoon stierf 1540. Zijn oudste zoon ARNDT verkreeg *Blitterswyk*, en zijn tweede zoon JOHAN verkreeg *Hemmen*, dat hij in 1558 voor 6500 daalers aan zijnen broeder DIRCK verkogt. DIRCK van *Lynden*, werd door dien koop Heer van *Hemmen*, en hij was in 1588 overleeden, alleen dochters nalatende. De oudste, ANNA, erfde *Hemmen*, en trouwde met FRANS van *Lynden* van *Cronenburg*. Zij stierf in 1613. Haar zoon DIRCK van *Lynden* verkreeg

Hem-

(a) *Ibidem*

Hemmen, en stierf in 1652. Zijn oudste zoon DIRCK van *Lynden* was voor hem overleeden; deeze had eenen zoon bij ANNA CATHARINA, Graavin van *Limburg Stirum*, verwekt, en toen rees verschil over het bezit van *Hemmen*, tuschen dit kind en zijn' Oom FRANS van *Lynden*. Deeze FRANS, de zaaken bij het Rijk niet kun- nende naar zijn zin afgedaan bekomen, vervoeg- de zich aan de Staaten van *Gelderland*, die den 12 Junij 1657 beslooten, dat de beleening van *Hemmen* door hen gesehieden zou, onvermin- dert des Keizers en een ieders Recht. Hij stierf 1693; DIRCK WOLTER van *Lynden* zijn zoon stierf den 6 September 1712; FRANS GODERT van *Lynden* zijn zoon stierf den 10 Februarij 1786; WILLEM van *Lynden* zijn zoon stierf den 16 Junij 1787. FRANS GODERT van *Lynden* zijn zoon is tegenwoordig Heer van *Hemmen*.

Hoewel *Hemmen* een Rijksleen is, en dus onder de onmiddellbaare Heerschappen zou kunnen gerangschikt worden, schijnen de Heeren echter hunne Rechten tegen de macht der Hertogen, niet te hebben kunnen handhaaven; zonder dat men bepaalen kan, hoe, en wanneer zulks geschied zij. Volgens den aart der zaaken behoorden zij noch tot *Gelderland*, noch tot *Overbetuwe*. Hadden de Heeren van *Hemmen* den

Leen-

Leenband met het Rijk in laateren dagen niet verbroken; zouden zij even als anderen, eene wet-tige aanspraak op schavergoeding te *Regensburg*, of op eene Abtdije in *Duitschland*, wegens het vernietigen van hunne Heerlijkheid kunnen maaken. Evenwel het schijnt dat de Leenkamer, als onafhankelijk van 't Furstendom, door de affschaffing der Leenen niet kan verkort worden.

§. 70. De Heerlijkheid *Indornick* is een *Cleefsch* Leen. Dezelve wierd in het begin der veertien-de Eeuw door Heer JOHAN van *Dornick*, Ridder, bezeten, die met JUTTE over de *Vecht* getrouwd was, en aanzienlijke goederen in de *Betuwe*, en in het sticht *Utrecht* bezat. Zij hadden in 1322 eenen Zoon WOUTER, maar die vóór de Ouders schijnt gestorven te zijn (b). Na zijnen dood heeft REINALD van *Cleef*, Heer van *Bergen op Zoom*, de Heerlijkheid *Indornick* van den Graaf van *Cleve* gekogt; maar droeg hem die weder op in 1337. Met dezelve heeft de Graaf van *Cleve* in 1370 beleend, Heer RUTGER van *Laekmonde*, Ridder, en na zijnen dood, zijnen Zoon GODERT van *Laekmonde* in

1390

(b) *Arch. van den Dom, Lade 32, 49, 55, 103.* — *Arch. van Cleve.* — *DRAKENBURG p. 316.*

1390 (c). Evenwel vindt men dat RUTGER van *Randwyk* in 1383 aan den Hertog van *Gelre* bewilligde, dat in 't vervolg in zijn gericht te *Dornick*, de Amptman van *Overbetuwe*, over doodslagen mede zal richten, en dat de breuken half zullen verdeeld worden (d). Het komt ons voor, dat RUTGER dit gedaan heeft, als Momboir der minderjarige kinderen van Heer RUTGER van *Laekmonde*, die waarschijnlijk met zijne zuster MARGRIET getrouwd was; want zij, weduwe, met haare zonen GODERT en JOHAN van *Laekmonde*, beneffens RUTGER van *Randwyck*, verkogten in 1389 *Harsloe* aan GODERT van *Stampraden* (e).

GODERT van *Laekmonde* moet kinderloos overleeden zijn; want BERTA, weduwe van Heer BERND van *Dornick*, Ridder, mogelijk GODERTS zuster, wierd in 1402 beleend, en zij droeg de Heerlijkheid toen op aan JOHAN van *Wyhe*. In 1437 kocht GYSBERT van *Randwyck*, *Dornick* van JOHAN, Heer van *Rosfom*, en wierd beleend. De Grootmoeder van deezen JOHAN was SOPHIA van *Wyhe*, dus hij waar-
schij-

(c) *Arcb. van Cleve.*

(d) *Rekenk. Alst. Reg. fol. 27. v/o.*

(e) *Arcb. der familie van Randwyck.*

Schijnlijk een erfgenaam van JOHAN van *Wyhe* was; echter de Leenregisters zwijgen daar van.

GYSBERT van *Randwyck* heeft zijne vrouw ELISABETH van *Dornick* in 1437 getocht, en zijnen Eed in 1449 vernieuwd; in brieven van 1444, 1447, 1448, 1452, voerde hij den titel van *Greve in Dornick*; hij stierf in 1455. Zijn zoon RUTGER van *Randwyck* wierd toen binnen 's Jaars beleend, en in 1457 verkogt hij de Heerlijkheid aan GOOSSEN van *Bemmel*, zoon van zijne zuster DERRICA van *Randwyck*, en van JOHAN van *Bemmel*, die nog minderjaarg was. Deeze GOOSSEN liet dezelve over in 1481 aan zijne zuster ALEYD van *Bemmel*, vrouw van HENDRIK BORRE van *Dornick*, die daar mede beleend wierd. Hun zoon WILLEM BORRE, Heer of Greve *Indornick* volgde haar op: hij was in de Ridderfchap van *Veluwen*, en Bevelhebber van *Harderwyck* en van *Wageningen*, en hij stierf ongetrouwd den 28 April 1538. *Indornick* kwam aan zijne zuster AGNES, getrouwd met DIRCK van *Stepradt*, Heer van *Doddendael* (f). Hun zoon HENDRIK VAN STEPRADT, *Greve Indornick*, wierd na zijns Moeders dood beleend. REINIER VAN

STEP-

(f) *Arch. van Cleve.*

STEFFRADT, *Greve Indornick*, zijn zoon, stierf in 1604. Zijn zoon JOHAN wordt Heer en niet meer *Greve Indornick* genoemd. DIRCK zijn zoon stierf 1663, en geene zoonen nalatende, bragt zijne dochter JOHANNA MARIA de Heerlijkheid aan haaren Man, WILLEM van *Dornick* tot *Wouung*. Zij stierf den 22 Majj 1668, en haar zoon JOHAN CARCELIS van *Dornick*, volgde haar op; na zijnen dood den 14 Julij 1739 wierd zijn' zoon WILLEM CASPAR Frantz van *Dornick* beleend. Deeze had maar ééne dochter, JOHANNA ELISABETH, getrouwd met HERMAN ADOLF van *Nagell* tot *Vornholtz*, die vóór hem gestorven is, en wiens zoon, de Heer van *Nagell*, *Indornick* van zijnen Grootvader geërfd heeft.

Het geen omtrent *Loenen* en *Wolferen* gezegd is, kan ook op *Indornick* toegepast worden, dat een *Cleefsch* Leen zijnde, ook onder *Geldersche* Hoogheid kwam. Op 1383 zagen wij, dat de Hertog eenige Rechten aldaar verkreeg. Maar wij treffen hier eenen buitengewoonen titel aan, van *Greve Indornick*, die behalven te *Ubbergen*, nergens in deeze strecken gebezigd is, en waar mede wij verlegen zijn om 'er eene goede uitlegging aan te geeven. Men zou zich zeer vergisfen, dit *Greveschap* met de oude of eigenlijke Graafschaps

schappen te vergelijken. Lag *Indornick* in *Westphalen*, alwaar een aantal Vrijgraaven en Vrijstoelen zich bevonden, zóu de zaak zeer duidelijk worden. Niet te min is het mogelijk, daar het Vrij of Vehmgericht, meermaalen buiten de Roode aarde, of buiten de grenzen van *Westphalen* haar gezag oeffende, en daar het aanzien van die wonderlijke inrichting, binnen den loop der vijftiende Eeuw, het grootste was; dat de *Greve Indornick*, welke titel het eerst op 1444 gevonden wordt, daar toe eenige betrekking had. Evenwel moet men aanmerken, dat in de *Cleeffche* Leenregisters altijd Heer en Heerlijkheid, en nooit *Greve* of *Greveschap* staat. De gedagten kunnen ook deswegens vallen op *Comites minores*, en *Vice Comites*, en dat de Heer van *Dornick Greve* genoemd wordt, als vertegenwoordiger van den Graaf van *Cleve* in zijn Leen. Maar waarom deed de Heer van *Loenen* niet van gelijken? In 't algemeen beduidt Graafschap, een Rechtsgebied, een gericht; dus vinden wij, dat WILLEM VAN DRUTEN, Richter tuschen *Maas* en *Waal*, in 1352 getuigde, dat voor uns komen is in der Graaffschap van *Winsfen*, Heer RUPRECHT van *Appelstern*, Ridder, en transporteerde &c. (g). De titels van Dijkgraaf,

(g) Arch. van Zehlern.

graaf, Zandgraaf, en diergelijken worden ook in den zin van oeffening van eenig Rechtsgebied gebruikt. Meer kunnen wij daar over niet zeggen, en wij ontveinzen niet, zulks niet voldoende te vinden, dat men altijd vraagen moet, waarom alleen de Heeren van *Ubbergen* en *Donnick* en geene andere *Greven* genoemd worden?

§. 71. *Homoet* is eene oude vrije Heerlijkheid, die voor zo veel wij weeten, altijd eigen goed, een *Allodium* was, en nooit aan den Hertog, noch aan eenen anderen Heer door den Leenband gebonden. Dus schijnt de Leenkamer aldaar onafhankelijk (*independent*) te zijn. Vóór het midden der veertiende Eeuw, vindt men geene melding der Heeren van *Homoet*, het welk op de gedagten brengt, dat zij uit een ander geslacht gesprooten zijn, en dat zij omtrent dien tijd *Homoet* bij afdeeling bekomen hebbende, den naam daar van aannamen; gelijk uit de gelijkheid van Wapens waarschijnlijk is, dat de geslachten van *Laewick* en van *Ingenuwland*, denzelfden oorsprong, als *Homoet* hebben.

Heer JOHAN van *Homagt*, Ridder, pachtte in 1348 de tienden van *Andelst* en *Herveldt* van het Dom-Capittel van *Utrecht* (h); Hij was

Rich-

(2) *Arch. van den Dom Lede 5.*

Richter van *Overbetuwe* in 1349 en 1356 (i), en stond mede over den vrede tusfchen *Gelre* en *Cleve* in 1359, hoewel hij aldaar tusfchen de Edele Heeren niet gerangfchikt wordt. Zijn zoon HENDRIK, nog geen Ridder zijnde, was in 1365 Richter van *Overbetuwe* (k). Naderhand de Ridderlijke waardigheid verkreegen hebbende, leende hij in 1373 geld aan WILLEM, Hertog van *Gulick*, en hij ontving in 1374 van ALBRECHT, Hertog van *Beyeren*, RUWAARD van *Holland*, het Huis *Hors* in bewaaring tegen *Utrecht* (l). Op dat zelfde Jaar, genoemd wordende, Heer tot *Salmander* (’t welk zeker een druk- of fchrijffout is), trad hij met Heer HERBEREN van *Puten*, Ridder, in een verbond tegen de stad van *Campan* (m). In 1377 neffens WILLEM van *Steenbergen*, en de stad van *Arnhem*, verklaarde hij zich tegen vrouw MECHTILD, en hij wierd door Heer REINOUD van *Brederode*, op *Keluwe* gevangen genomen (n). Zijne vrouw was MARGRIET van *Montfoort*, SWEDERS dochter.

Zijn

(i) *Arch. van Bedbur.*

(k) *Ibidem.*

(l) MIERIS T. III. p. 293.

(m) SLIGTENHORST p. 157.

(n) PONTANUS p. 314.

Zijn zoon, Heer JOHAN van *Homoet*, Ridder, neffens zijne Moeder en Zusters, hield de zijde van Hertogin MECHTILD in 1376, en trok dus eene andere lijn dan zijn Vader; en men vindt, dat hij in 1391 het Amptmans- en Dijkgraafsamt van *Overbetuwe*, in pandschap van den Hertog hield (o). Hij was Raad van Hertog WILLEM, en hij wierd zelfs in 1401 tot Stadhouder, gedurende 's Hertogs reis naar *Frankryk*, aangesteld. In 1405 was hij overleden; want toen was zijn zoon Heer HENDRIK reeds Heer van *Homoet*. Deeze was Raad der Hertogen REINALD en ARNOLD; hij wierd in 1417 door vrouw JACOBA te *Gorinchem* gevangen, ook in 1422 te *Wageningen* door die van *Utrecht*. Hij stierf in 1433. Met zijne vrouw STEWINA van *Wisch* heeft hij de Heerlijkheid *Dorenweerd* en de halve Heerlijkheid *Wisch* behuwelijkt. Zijn oudste zoon JOHAN erfde *Homoet* en *Wisch*, en de Jongste REINALD de Heerlijkheid *Dorenweerd*. JOHAN, Heer van *Homoet* en *Wisch*, bezegelde mede het verbond der Landschap in 1442. Met behulp van zijne Amptsluiden heeft hij in 1445 een Manflag aan JORDEN van der *Laewick* begaan, en
nog

(o) *Archiv. van de Rekenk.*

nog meer geweldenaarijen gepleegd; waar over de Hertog zich met de Ridderfchap en steden *Nymegen* en *Arnhem* verbond, zulks te straffen (p); waar van het gevolg was, dat hij door tusfchenkomst van den Bisfchop van *Utrechts*, zich den 7 April 1446, met den Hertog verzoende, maar bij verdrag aan denzelven moest overlaaten, het geheele Ampt van *Oyerbetuwe* met zijn toebehooren, dat hij in Pandfchap hield, ook de breuken, die hij daar van genoot (q). Hij was in 1452 reeds overleeden, zijnde getrouwd geweest met AGNES, dochter van JOHAN, Heer van *Cuilenburg*. Zijn zoon, Heer HENDRIK, Ridder, volgde hem op; deeze had veel oneenigheden met GOOSSEN van *Raesfeldt*, Man van zijne Zuster BERTA, 't welk hem bewoog *Homoest* en half *Wisch* aan OSWALD Graaf van den *Berg* in 1488 te verkoopen. Hij wierd daar na krankzinnig, en op bevel van Hertog CAREL, die hem Neef noemde, is hij in 1496 op 't Huis *Keppel* in bewaaring gesteld, door de zoonen zijner zuster LYSBETH, te weten van JOHAN en FREDERICK van *Voorst en Keppel*. Hij trouwde tweemaal, met CUNEGON-

(p) PONTANUS p 493.

(q) *Rekenk. Reg. van Grave, No. 96.*

48 INLEIDING TOT DE HISTORIE

GONDE, dochter van *Brenckhorst*, en met JOHANNA van *Roderlo*; echter zonder kinderen na te laten.

Zedert dien koop is de Heerlijkheid *Homoet* bij het Graaflijk Huis van den *Berg* gebleeven, tot dat dezelve, in den loop van de voorige Eeuw, aan STEVEN, Graaf van *Randwyck*, is verkogt; wiens zoon STEVEN WALRAVEN, Graaf van *Randwyck*, tegenswoordig Heer van *Homoet* is.

§. 72. Welke de lotgevallen der Heerlijkheid *Lakemond* zijn, en hoe de stad van *Wageningen* aan het Rechtsgebied over die Buurschap gekomen is, hebben wij niet kunnen opsporen. In de tweede helft der veertiende Eeuw, worden Heer RUTGER van *Laekmonde*, Ridder, en zijne twee zonen, GODERD en JOHAN gemeld, die *une face ondee* tot Wapen voerden; 't welk eene gemeenschappelijke afkomst, met *Homoet* doet vermoeden. Meermaalen is tuschen de Quartieren van *Nymegen* en *Veluwe* over de financieele middelen in *Lakemond* verschil ontstaan; maar bij eene vriendelijke schikking, in 1722 geslooten, zijn die aan 't Quartier van *Nymegen* verbleeven.

De plaats *Meginhardiswich*, in de Gouw *Betuwe* gelegen, waar van in 815 melding geschiedt,

schiedt, is zeker *Meinerswyck* (r). De oorsprong van die Heerlijkheid, en haare eerste bezitters zijn ons volkomen onbekend. Zo verre de narigten gaan, was zij altijd tweeheerig. Met de eene helft wierd Heer WYNAND van *Arnhem*, Ridder, in 1470, en Heer EVERT van *Wilp*, Ridder, in 1503, door den Heer van *Hemmen* beleend. JAN THEN WHAL, Vicarius te *Brummen*, verkogt de helft der Heerlijkheid in 1521, zonder dat gemeld wordt, hoe hij die verkreegen had, aan GHYSBERT THEN WHAL en zijne vrouw HILLE van *Poelwyck*. Hunne dochter ANNE THEN WHAL wierd in 1544 beleend, en verkogt de Heerlijkheid aan MAARTEN van *Rossem*. Na zijnen dood wierd zijn broeder JOHAN van *Rossem* in 1555 verleid, die dezelve in 1564 aan zijnen zoon MAARTEN opdroeg. GODERT PANNEKOEK wierd daar van eigenaar in 1570, voor 4000 guldens, en zijne dochter bragt dezelve aan haaren Man CORNELIS van *Gent*, Heer van *Loenen*; hun tweede zoon, BERTHOLD van *Gent*, wierd in 1610 daar mede beleend, en 1651 JOACHIM van *Gent*, BERTHOLDS zoon. De andere helft der Heerlijkheid behoorde aan het geslacht van *Mee-*

(r) *Charterb. p. 14.*

Meeckeren. JOHAN van *Meeckeren* is daarmede in 1504, door den Heer van *Dorenweerd* beleend, en zijne nakomelingen zijn daarvan in bezit gebleeven tot het einde der zeventiende Eeuw.

Tusfchen beide Heeren wierden den 15 Junij 1558 en den 24 November 1625 verdragen geflooten, en zij oeffenden volkomen het hooge en laage Rechtsgebied, waar van menigvuldige bewijzen-voorhanden zijn (s). De Heerlijkheid is tegenwoordig leenroerig aan de Heerlijkheid *Rofande*, en wierd voor eenige Jaaren in zijn geheel door de stad van *Arnhem* gekogt.

De Heerlijkheid van de *Marsch* is ook tweeeerig, tusfchen *Gelderland* en 't flicht van *Utrecht*, het geen ten allen tijde aanleiding tot veele verffchillen gegeven heeft: wij zullen ons daarmede niet ophouden, en wijzen den Leezer tot den tegenswoordigen ftaat van *Utrecht* (t).

§:73. Wij hebben reeds gezegd, dat de Heerlijkheid van *Ifendoorn* eene affcheuring der Heerlijkheid van *Ochten* was. De Edelé Heeren HENDRIK EN GODFRIED van *Ochten*, met toe-

(s) *Arch. van Meinerswyk in een M. S. Boek van JOACHIM van Gent.*

(t) Tegenw. ftaat van *Utrecht*, T. II. p. 76.

toestemming hunner bloedverwanten, verkogten in 1282 alle hunne goederen bij *Ifendoorn* gelegen, erflijk aan Heer RUDOLF COCK, Ridder (u). Daeze goederen waren eigendommelijke goederen, die niet tot *Gelderland* behoorden; want de opdracht geschiedde voer Schepenen van *Tiel*, welke stad toen *Brabandsch* was; en van de toestemming van eenen Landheer wordt geen woord gerept. De Nakomelingen van dien Heer RUDOLF COCK, hebben den naam van die Heerlijkheid aangenomen, welke in tweeën verdeeld is; hebbende de eene tak van *Ifendoorn* de Heerlijkheid, en de andere tak den Hof bezeten.

Heer WILLEM van *Ifendoorn*, Ridder, was Heer van *Ifendoorn*, van 1335 tot 1359. Zijn zoon, Heer WOUTER, Ridder, in 1377 en 1389. Zijn zoon, Heer WILLEM, Ridder, tot 1437. Vóór het Jaar 1439 wordt aangaande *Ifendoorn*, niets in de Leenregisters gevonden, maar toen staat JACOB van *Ifendoorn*, Heer WILLEMS zoon, als daar mede verleid. Hij verkogt de Heerlijkheid in 1441 aan JACOB van *Riemsdyk*, met wiens zoon JELIS, zijne zuster MARIA van *Ifendoorn* getrouwd was. Die JELIS van
Riems-

(u) *Charterb. p. 662.*

Riemsdyk wierd 1453, 1465 en 1473 beleend, ook zijn' zoon *JELIS* in 1489 en 1500, die in 1505 de Heerlijkheid overgaf aan zijne zuster *MECHTILD*, VROUW VAN *ZEGE* van *Balveren*. Hunne dochter, *MARIA* van *Balveren* trouwde met *JELYS PIECK* van *Enspick*, en zij wierd 1535 beleend; en na haaren dood, *HERMAN PIECK* haar zoon, in 1545. Deeze vernieuwde den Eed in 1556, en wierd van de beleening uitgezonderd, *de halve-hooge Heerlijkheid, dat aan 't Lijf draags, 't welk zullen uitrichten de Amptsluïden met hunnen Richter na olden Herkommen*. Zijn zoon *HERMAN* wierd in 1562 en 1570 beleend, gelijk ook de zoon van deezen, insgelijks *HERMAN* genoemd, in 1612. Deeze stierf kinderloos in 1636. Zijne zusters *BARBARA*, VROUW VAN DEN HEER VAN *de Poll*; *ENTHEODORA*, VROUW VAN *DIRCK VYGH*, lieten zich beide beleenen. Echter de eerste bleef in het bezit; want haare dochters *MECHTILD JACOBA* van *de Poll* in 1652, en *CORNELIA* van *de Poll*, VROUW VAN *JOHAN* van der *Claufs*, in 1672, wierden beleend. Deeze droeg in 1678 de Heerlijkheid op, aan *G. H. van der Claufs*, die dezelve in 1718 verkogt aan *C. R. van Wyhe*. Zijne dochter *S. J. J. van Wyhe*, VROUW VAN *F. H. van Wasfenaer*, Heer van *Katwyk*, wierd in

1749 beleend; en zij verkogt *Ifendoorn* in 1774 aan C. L. DE PAGNIET, wiens Schoonzoon A. D. VAN ÖMPHAL tegenwoordig die Heerlijkheid bezit, waarmede hij in 1789 verleid is (v).

De andere helft, de Hof tot *Ifendoorn* genoemd, is veel langer bij een' jonger tak van het geslacht van *Ifendoorn* gebleeven; maar in 1556 was HERMAN PIECK in het onverdeeld bezit der geheele Heerlijkheid.

Ifendoorn heeft zijne eigene Schouw, HERMAN PIECK klaagde in 't Jaar 1550 aan 't Hof, doot den *Dijkstoel* in zijne Rechten bezwaard te worden. De Amptman berichtte hier op, dat in de Dijkfchouwen van *Nederbetuwe*, maar twee Heerlijkheden, *Lienden* en *Ifendoorn* zijn; dat de Amptman te *Lienden* volstrekt schouwt en looft, dat te *Ifendoorn* de Schout en Buurmeesters de Schouw verwagten, tegen den Amptman en Heemraden zeggende, *wij gelooven voor die Dijken der Heerlijkheid na ouden Herkomen*, dat is te zeggen, dat zij de Dijken als boven en beneden maaken zullen. Waar na de *Dijkstoel* voortrijdt, en niet schouwt (w).

S. 74.

(v) *Leenreg. van Gelderland.*

(w) Hof oude stukken No. 139.

§. 74. *Lienden* was zeker een eigendom van Graaf WICHMAN, aan de oevers van den *Rhyn*; want in 970 gaf hij aan de Kerk van *Elten*, beneffens andere goederen, den Hof (*Curtis*) *Liendle*, of volgens een ander oud Handschrift *Lienna*. Over deeze gifte viel verfchil tufchen de Abtdife van *Elten*, en ADELA, dochter van Graaf WICHMAN, toen met Graaf BALDERICK getrouwd; en bij uitspraak van Keizer OTTO III. in 997, wierd eene fchikking daar over beraamd. Half *Lienden* (*Lienden dimidia pars*) bleef aan *Elten*, terwijl ADELA de andere helft aan zich behield, en dezelve naderhand aan Bifchop ADELBOLT, voor het Clooster *Hogenhorst* fchonk. Dit blijkt uit den bevestigings brief van 1028, onder Bifchop BERNURPHUS gegeven, alwaar die plaats *Atrium Lienna* (58) genoemd wordt. In eenen naderen

(58) *Atrium* est cœmeterium. Latiori fenfu fumitur in Carta HENRICI Imperatoris 1012. De avena advocacionis et cotruca ficut illi liberi, qui manent super atria et dotalia, et indomnicata, et fervientes et miniftri Ecclefie. — Foragia atrorum et dominicatorum et omnium locorum, in quibus bannum et justitiam habent, ficut Ecclefie. Hier worden drie zoorten van bezittingen onderfcheiden, dus het fchijnt dat *Atria* genoemd wierden, de goederen die wegens de begraffenisfen in Kerken, aan de Kerkhoven gegeven wierden.

fen bevestigings brief van 1050, staat *omnia prædialia que Adelboldo Adela Comitisfa dedit; Atrium Lienne cum omni procinctu et districtu in novallibus, sylvis, &c.* Dus met het Rechtsgebied. Hier uit verneemt men; hoe de Abtdije van *St. Paulus*, werwaards het Klooster *Högenhorst* verplaatst is, half *Lienden* bekomen heeft (x).

De andere helft aan *Elten* toeërkend, is door eene uitgifte, aan bijzondere Heeren gebragt, die daar na den naam van *Lienden* aannamen; en die niets gemeens hadden met de helft, aan *St. Paulus* toebehoorende. Deeze verdeeling heeft tot den huidigen dag toe voortgeduurd; wij zullen beide afzonderlijk behandelen.

REINALD, Graaf van *Gelre* nam den 25 April 1327, in pacht van den Abt van *St. Paulus*, geduurende 44 Jaaren, het hoog en laag Rechtsgebied van *Lienden*, voor twee Beeren 's Jaars, die vet en goed zijn, of voor ieder Beer vier pond kleine penningen, op *St. Martens* Avond te betalen. Zijn zoon, Hertog REINALD vernieuwde die pacht voor zijn leeven, den 14 Maj 1345; en Hertog EDOUARD insgelijks den 25 April 1367; maar de uitgang wierd toen met eenen Beer vermeerderd. Hertog WILLEM
in

(x) *Charterb.* p. 64, 74, 105, 126.

in 1381, Hertog REINALD IV. in 1403, Hertog ARNOLD in 1425, Hertog ADOLF in 1470, Hertog CAREL in 1492, ontvingen die Erfpacht voor de gemelde drie Beeren, of 12 oude schilden 's Jaars. Maar den 8 November 1532 verkreeg Hertog CAREL van den Abt van *St. Paulus*, erflijk de Gerichten van *Lienden* en *Driel*, die hij te vooren alleen voor zijn leeven bezat; en zulks zonder pacht te betaalen; dewijl de Abt zijne goederen, in 's Hertogs Land gelegen, die in verwin waren, van den Hertog *ingelost* had. Evenwel vernieuwde Koning PHILIPS den Erfpacht voor 12 schilden, in 't Jaar 1560. De Kamer van Finantie te *Brusfel* had aan 't Hof geschreeven, den Abt te beweegen, de Heerlijkheden *Lienden* en *Driel*, voor altoos, of immers, voor een tijd, aan 't Hertogdom *Gelre* gehecht te laten (59), en het Hof antwoordde, dat de Abt hier toe genegen was, op een van de volgende voorwaarden, of alle
 goe-

(59) De woorden zijn, *de les laisfer annextes, au Duché de Gueldres en perpétuité ou du moins pour un temps*. Dus wierd toen nog volgens de oude gronden geredeneerd; dat eene eigendammelijke Heerlijkheid niet onder 's Lands Hoogheid, *re ipsa* stond; en dat buiten die Erfpacht, de Hertog van *Gelre* geen recht daar op bezat.

goederen van de Abtdije in *Gelderland* schatvrij te laten, of op den ouden voet. Het laatste werd aangenomen. Na de omwenteling viel hier over verschil met de Staaten van *Utrecht*, die de goederen van de Abtdije van *St. Paulus* aan zich gebragt hadden; en den 13 September 1599 werd daar over een verdrag geslooten; dat de erfpachten der Gerichten van *Lienden* en *Driel*, op denzelfden uitgang en onder dezelfde voorwaarden, als Koning PHILIPS die in 1550 had ontvangen, aan het Furstendom *Gelre* zullen komen, ten lijve van zodanigen persoon, als Hof en Rekenkamer zullen benoemen. Dit verdrag is door de Landfchap den 28 Maj 1600 bekrachtigd (y).

De opvolging van de bezitters der andere helft, te weeten, van de Heeren van *Lienden* is veel duisterer. De stukken door BUTKENS in zijne Historie van 't geslacht van *Lynden*, uitgegeven, verspreiden weinig licht, en men kan daar op niet vertrouwen; zonder deswegens in een oordeelkundig onderzoek te treden, moeten wij

(y) HOF *oude stukken. Copia Mibi. DRAKENBURG; p. 728. MATTHEUS de Nobilitate p. 415. Brieven uit en aan 't Hof 3 Juny, 1 December 1559. — Landd. Rec. 28 May 1600.*

wij alleen opmerken, dat het ons onmogelijk is, de brieven der twaalfde en dertiende Eeuw voorkomende, voor echt te erkennen. Zij zijn allen in de Duitſche taal geſchreeven, en dewijl de zegels daar bij gedrukt ſtaan, wil **UTKENS** daar door doen gelooven, dat zij naar de oorspronkelijke ſtukken afgeſchreeven, en geen vertaalingen zijn. Men weet dat eerst in het uiteinde der dertiende Eeuw, en zelfs zeer ſchaars, brieven in de duitſche taal gevonden worden (60); en aangaande de zegels wijzen wij

(60) In het geheel *Charterboek* van **BONDAM**, dat tot 1285 afgedrukt is, bevindt zich geen één ſtuk in de Duitſche Taal; want de Brief van 1263, houdende de Voorrechten aan *Wageningen* geſchonken, is eene ſlegte vertaaling door **SLIGTENHORST** uitgegeeven, en de Brief zelve is zeer wonderlijk. De ruiling met Heer **RUDOLF COCK** van 1265 is een veel laater gemaakt uittrekzel, 't welk blijkt uit de woorden van **RHILIPRA DE SIMPOL**, die nooit vrouw van Graaf **OTTO** geweest is. *Charterb.* p. 559 en 574. In het *Charterboek* van **MIERIS**, uitgenomen eenige vertaalingen; die hij verzuimd heeft als zodanige opgegeeven, ſchijnt **FLORIS DE V.** omtrent het Jaar 1270, zomwijlen de duitſche taal gebtukt te hebben, maar afwiſfelende met het Latijn. Het zelfde vindt men in de *Handveſten* van *Dordrecht*, door den Heer **VAN DE WALL** uitgegeeven. In onze verzamelingen hebben wij geen eenen

Brief

wij den Leezer tot het geen reeds daar over gezegd is (z).

Het komt ons het waarschijnlijkst voor, dat een Edel geslacht, het zij uit deeze Landen herkomstig, het zij uit het geslacht van *Aspremons* gesprooten (als door zommige gesteld wordt), de halve Heerlijkheid *Lienden*, van de Abtdije *Elsen* op eene of andere wijze verworven heeft.

Im-

Brief in de Duitfche Taal van Graaf REINALD I. gevonden, en zijn zoon REINALD II. gebruikte nog veel het Latijn. De oudste Brieven in de Nederduitsche tongval, die ons voortgekomen zijn, berusten te *Keulen*. 1) Een verdrag van 't Jaar 1251 tusfchen den Aartsbifchop en den Graaf van GULICH, en het geen merkwaardig is, op het zelfde Perkament, is eerst de Brief in het Latijn en dan in 't Duitfch gefchreeven, en met drie zegels voorzien. Daar de Latijnsche Brief eindigt, staat, *Interpretatio compositio- nis in verbis theutonicis*, en dan volgt de Duitfche Brief in zijn geheel. 2) Een Duitfche zoen-brief tusfchen den Aartsbifchop CONRADT en de stad van *Keulen* in 1257. 3) Twee zoen-brieven tusfchen den Aartsbifchop ENGELBERT en de stad van *Keulen* in 1262. Deeze drie laatste Brieven zijn uitgegeeven in een Boek *Securis ad Radicem*, No. 76, 85. en 86. 4) Nog een verdrag van 1264. tusfchen RUTGER, Voogd van *Keulen*, en de stad *Keulen*. Voor 1306 hebben wij geene Duitfche Brieven der Graaven van *Cleve* ontdekt. Dit zij genoeg om de Brieven van *PUTRENS* te beoordeelen.

(z) *Tweede Deel p. 57. en vervolgens.*

E e 4

Immers wordt dezelve thans nog door die Abtdije ter leen gehouden, en die helft heeft niets gemeens met de helft aan *St. Paulus* toebehoorende; het welk blijkt uit eenen Brief van 1199 (1290), waar bij *FLORIS*, Heer van *Lienden*, Ridder, voor zich en voor zijne vrouw *AGNES*, de Kerkgifte (*Jus patronatus*) der Kerk van *Lienden*, aan de Abtdije van *St. Paulus* opdroeg (a); dus hield hij dezelve niet van haar. Dit stuk is veelen, niet zonder reden, verdagt voorgekomen; maar wij zijn van de echtheid overtuigd, alleen het jaartal is verschreeven, zijnde een C weggelaaten, en behoort zeker tot 1290. In 1190 waren geene Heeren van *Brederode* nog bekend, die worden eerst op 1244 gemeld; de zegels zijn ook niet van dien tijd. Ons bewijs voor de echtheid, is het buitengewoon zegel van Heer *DIRK* van *Brederode*, Ridder, vertoonende een Mans en een Vrouwen Kop, elkanderen aanziende. *BUTKENS* zou een diergelijk zegel niet in de gedagten gekomen zijn, had hij den oorspronkelijken Brief niet gezien, en wij weten uit de Archiven van *Haarlem*, dat Heer *DIRK* van *Brederode* dat zegel in 1296 gebruikte (b). Echter gelooven wij,

(a) *Ann. de Lynden Prewes*, p. 5.

(b) *Handv. van Haarlem*, p. 30.

wij, dat de naam van FLORIS verſchreeven is, en dat aldaar DIRCK moet ſtaan, miſchien heeft de Abbreviatie van THEODERICUS de gedaante van FLORIS gehad. De reden, van ons gevoelen is, dat DIRCK, Heer van *Lynden*, met AGNES van *Herlaer* getrouwd was, en reeds in 1298 eenen volwaſſen zoon, DIRCK genoemd, had (c). Deeze wierd Heer van *Lienden* na zijnen Vader, en verkreeg in 1339 het Erffchenk-Ampt van *Gelre*, bij de verheffing tot een Hertogdom; hij ſtierf omtrent 1360, en zijn zoon JOHAN, Ridder, volgde hem op. Deeze had verſchil met den Abt van *St. Paulus*, waar over in 1278 eene uitſpraak geſchiedde, voorbehoudens den Abt zijn half hoog en laag gericht; en, mogelijk heeft de uitoeffening van het Rechtsgebied daar toe oorzaak gegeven. De Heer van *Lienden* zal hulde doen wegens de Leenen die hij van den Abt houdt, en voor zijn leeven, het halve gericht van den Abt in Erfpacht ontvangen (d). Dit laaſte punt ſchijnt niet agtervolgd te zijn; dewijl Hertog WILLEM in 1381 dat Gericht wederom pachtte, gelijk wij gezien hebben. Miſchien

(c) *Ann. de Lynden Prevois*, p. 19.

(d) MATTHEUS *de Jure Gladit*, p. 33.

schien scheenen de verschillen over de opvolging in *Gelderland*, den Heer van *Lienden*, eene bekwaame gelegenheid, de geheele Heerlijkheid aan zich te brengen. Immers men kan zich dáár uit overtuigen, dat zij hunne helft niet van de Abten hielden. Heer JOHAN had een' Broeder, Heer STEVEN van *Lynden*, die de Heerlijkheid *Hemmen* behuwlijkte. Hij trouwde eerst met ELISABETH, van *den Berg*, bij welke hij eene dochter JOHANNA, vrouw van OTTO, Heer van *Heukelom* verwekte, en naderhand met MARGRIET van *Gennep*, bij welke hij eenen zoon DIRCK, en eene dochter JOHANNA, eerst getrouwd met HENDRIK, Heer van *Gimnich*, en naderhand met JOHAN van *Sleyden*, Heer van *Junckerodt*, naliet (e). Hij stierf 1389. Zijne weduwe MARGRIET hertrouwde met JOHAN VAN LOEN, Heer van *Heinsberg*. DIRCK, Heer van *Lyn-den*, zijn zoon, die hem opvolgde, liet geene kinders na bij MARIA van *Hornes*, en het schijnt dat na zijnen dood zijn halve Broeder JOHAN VAN LOENS oudste zoon te *Heinsberg*, vrugteloze poogingen deed zijn erfgenaam te worden. Zijne Heerlijkheid *Lienden*, *Leede* en

Ou-

(e) HONTHEIM l. c. T. II. p. 392.

Oudenweerd kwamen aan JOHAN, Heer van *Gimnich*, zoon van zijne zuster JOHANNA. Deeze verkogt in 1461 deeze drie Heerlijkheden, het Gericht van *Ommeren*, en andere goederen aan GERHARDT, Heer van *Cuilenburg*, en hij beval ter dier gelegenheid aan zijne *onderzaaten* en *leenmannen* van *Lienden* en *Leede*, den Heer van *Cuilenburg* te beëdigen en te huldigen, henz van den eed aan hem gedaan; ontslaande (f). Zedert dien tijd zijn die Heerlijkheden aan dat Huis gebleeven, en wierden in 1733 door den Hertog van *Saxen* aan O. F. R. Graaf van *Bylandt* verkogt. *Lienden* is aan den Graaf van *Quadt* van *Wiekeradt*, uit hoofde van zijne Moeder ANNA, Graavin van *Bylandt* gekomen, en wierd door hem voor eenige Jaaren aan den Heer DE BRUIN door koop opgedragen. *Leede* en *Oudenweerd* kwamen aan S. C. R. Graaf van *Byland*, wiens zoon C. R. Graaf van *Byland* in 1771 beleend is, en die het volgend Jaar aan M. SPILLENAR deeze Heerlijkheid verkogt, wiens Neef M. SPILLENAR tegenwoordig Heer daar van is. Uit de leenbrieven van *Elten* blijkt, dat de Heeren van *Lienden*, door die Abdijs beleend worden, met de Heerlijk-

(f) VRET van *Oudehandsen* l. c. p. 95. *Copia mihl.*

lijkheid, Erfhofmeesters-ampt, als een dienstmans leen met harnasch en paard te verheergerwaden. Ook bezit de Heer de Kerkgifte aldaar.

§. 75. De Heeren van *Lienden* hebben reeds vroeg *Oudenweerd* aan zich gebragt, hetzelfde als eene hooge Heerlijkheid bij de *Nyerlede* gelegen, ter Leen van de Abtdije van *St. Paulus* houdende. Verscheidene beleeningen daar van zijn door *БУТКЕНС* uirgegeeven, die echter allen niet even zeker schijnen (*g*). De Heerlijkheid is mede in 1461 verkogt; en de verdere lotgevallen zijn reeds gemeld. Veel laater zijn de Heeren van *Lienden* met de Heerlijkheid *Leede* beleend. Dit *Leede* moet niet vermengd worden, met *Leede*; nu *Leerdam*, dat eene bezitting van een' tak der Heeren van *Arkel* was, en die in de dertiende Eeuw den naam van Heeren van *Leede* voerde. *Leede* in *Nederbetuwe* wierd eigenlijk *Nyerlede* genoemd. Het Gericht hoog en laag, tiendens, land en erven, gelegen tusfchen den *Nyerlede* en den *Rhyn*, zijn door *JOHAN* en *WILLEM* van *Amstel*, als een vrij eigen goed, den 18 September 1328
aan

(*g*) *Ann. de Lynden Preuves* p. 7, 10, 11, 16, 27, 34, 53 &c.

aan Graaf REINALD verkogt (*h*), die deeze goederen, uitgezonderd de Heerlijkheid, in 1335 aan HUBRECHT van *Lynden*, voor zijn leven opdroeg (*i*). Onderscheiden van deeze goederen, waren de goederen van *Nyerlede*, die Hertog REINALD van *Herberen* van *Stryen* gekogt had. Volgens eene Quitantie van den vierden termijn, 3200 gouden schikken bedraagende, in 1346 gegeven, zijn die Penningen door den Capellaan van de vrouw van der *Eem* (61), op bevel van den Bischoep van *Utrecht*, betaald; dus de Hertog tot dien koop zeker gebruikt heeft, een gedeelte der penningen, die hem bij het aflossen der Pandfchap van *Overyffel* terug zijn gegeven (*k*).

Eerst in 1379 wierd JOHAN, Heer van *Linden*, door den Hertog van *Gelre* met het Huis ter *Leede*, met Cingel en Boomgaard, en met
het

(*h*) *Rekenk. Alst. Reg. fol 72. vfo.*

(*i*) *Ann. de Lynden, Prewoes, p. 24.*

(61) Deeze Vrouw van der *Eem* was MARGRIËT van *Arckel*, zuster van Bischoep JOHAN, en Vrouw van Heer GYSBERT BOT van der *Eem*. Zij woonde bij haaren Broeder na haar mans dood. Zij stichtte eenen skaar in den *Dom*, en liet het Minnebroeders Klooster te *Utrecht* bouwen.

(*k*) *Cod. dipl. agter dit Deel.*

het hooge Gericht, beleend: mogelijk als eené vergoeding, om dat hij van het halve Gericht van *Lienden* afzag, 't welk hij in 1377 in erf-pacht genomen had. Zedert dien tijd zijn de Heeren van *Lienden* agter elkander beleend, en is *Leede* mede in 1461 verkogt. Echter liet JOHAN VAN LOEN, oudste zoon van HEINSBURG, zich in 1429 na den dood van zijnen halven Broeder DIRCK, Heer van *Lienden*, beleenen; en WALRAVE van *Meurs*, Heer van *Baer*, verpandde *Leede* in 1436 aan HENDRIK, Bisshop van *Munster*, zonder dat wij weten, welk Recht hij daar toe gehad heeft (1).

§. 76. Door het geene van deeze drie Heerlijkheden van *Lienden*, *Leede* en *Oudenweerd* bekend is, komt het ons onbegrijpelijk voor, dat zij ooit als Bannerijen hebben kunnen beschouwd worden, want *Lierden*, *Oudenweerd* en *Leede*, waren beleende Heerlijkheden van de Abtdije *Elten*, van den Abt van *St. Paulus*, en van den Hertog van *Celre* *releveerende*, en kunnen dus geenzins met de oude Dijnastien gelijk gesteld worden.

De Heeren van *Cuilerburg* hadden in die hoedanigheid geene betrekking tot *Gelderland*, dett
Leen

(1) *Geldersch Leen Rég.*

Leenband van zommige goederen uitgenomen. Zij waren Edele Heeren, die *Lands und Leute* hadden; dus zij naamens hunne Heerlijkheden, niet op de gemeene Landdagen verscheenen. Maar zij bezaten andere goederen in *Gelderland*, en uit hoofde derzelve, waren zij Leden der gemeene Ridderfchap. Zij rekenden het echter beneden hunne waardigheid, daarmede in eenen rang te staan; dus zij of aan 't hoofd der Ridderfchap, of in 't bijzonder als Bannerheeren gemeld worden. Op eene Riddercedulle van omtrent 1460, waar echter de titel van Bannerheer niet gevonden wordt, staat GERHARD, Heer van *Cuilenburg* te *Sennewynen* in *Tielreweerd*, en de andere Bannerheeren worden op de volgende wijze aangetekend: De Heer van *Batenburg*, te *Batenburg* bij *Maas* en *Waal*. Aan 't hoofd van de Ridderfchap van de Graaffchap, de Heeren *van den Berg*, *Wisch* en *Baar*, SWEDER van *Rechtsereen*, Heer van *Voorst* en *Keppel*, en ALEPH van *Coeverden*. Bij *Veluwe* vindt men te *Velp*, DIRK Broeder te *Wisch*. Op de eerste Riddercedulle bij 't Hof, die tot 1547 behoort; wordt de Graaf van *Cuilenburg* niet gevonden; maar alleen als Bannerheeren van het Quartier van *Nymegen* gemeld, WALRAVEN van *Arkel*,

4,8 INLEIDING TOT DE HISTORIË

kel, Heer van *Werdenburg*, en HERMAN van *Bronckhorst* en *Basenburg*; waar uit men verneemt, dat de *Illustre* geboorte, zonder het bezit van eene Bannerije, recht tot den rang van Bannerheer gaf: Want *Werdenburg* was zeker geen Bannerije. Evenwel is 'er tusfchen het HOF en WALRAVEN van *Arkel*, eenige Jaaren daar na vershil over ontstaan; hebbende de Ridderfchap van *Tielreweerd*, den titel van Bannerheeren en Ridderfchap aangenomen, 't welk 't Hof niet gedoogen wilde. Op de Riddercedullen van *Nederbetuwe* van 1555 en 1563 staat, FLORIS, Heer van *Cuilenburg*, Bannerheer. Op die van 1570 en 1576 wordt hij niet gemeld, maar wel CHRISTOFFEL SPIERINCK, Drost ter *Leede*. Op de Riddercedullen van 1578 en 1592 staat, FLORIS, Graaf van *Cuilenburg*, aan 't hoofd der Ridderfchap van *Tielreweerd*, zonder bijvoeging van Bannerheer; en op die van 1586 staat hij aan 't hoofd der Ridderfchap van *Nymegen*.

Op den Landdag van den 9 Januarij 1579 verscheenen de Gezanten der Bannerheeren, en de Graaf van *Cuilenburg* in perfoon. De Gezant van den Graaf van *Cuilenburg*, als Heer van *Lienden*, *Oudenweerd* en *Leede*, had sesse tusfchen de Bannerheeren den 23 Majj 1579,

En den 8 Februarij 1592. In het Jaar 1593 gaf de Graaf volmacht aan twee Edelen, om voor hem op den Landdag te verschijnen; waar op de Landschap den 17 Maart 1593 besloot, dat hij als Heer van *Lienden*, *Leede* en *Oudenweerd* niet anders dan in persoon, tusschen de Riddermaatige kon compareeren; en bij dit besluit is den 11 December 1593 verbleeven, niet tegenstaande 's Graaven klagten. Na dien tijd zijn de Graaven van *Pallandt Cuilenburg*, en van *Waldeck Cuilenburg*, alleen als Riddermaatige verschreeven en verscheenen, hoewel hun de voorrang in de vergadering van de Ridderschap, en van 't Quartier van *Nymegen* is toegestaan. Dit alles te zamen genomen, overtuigt ons, dat *Lienden*, *Leede* en *Oudenweerd*, nooit eene eigenlijke Bannerije geweest, of daar voor gehouden is. Deeze Heerlijkheden zijn eerst in 1461 aan de Heeren van *Cuilenburg* gekomen, en daar dezelve *Dynasten* waren, is hun *honoris causa* de rang tusschen de Bannerheeren, en vóór de gemeene Edelen toegestaan. Zij konden dus niet Bannerheeren van *Cuilenburg* gezegd worden; maar *Baro* zijnde, en namens hunne Heerlijkheden in *Gelderland* verschijnende, is de titel van Bannerheer van *Lienden*, *Leede* en *Oudenweerd*, in gebruik geraakt, hoewel

deezee goederen onderheerlijkheden, en geene Bannerijen waren. Insgelijks vindt men GYSBRECHT broeder van *Wisch*, die *Overhagen* bezat, Bannerheer betijeld, en aan 't hoofd der Ridderfchap van *Vetuwen* staan (62). Ander uitsluitzel kunnen wij niet geeven; en nergens is ons gebleeken, dat deezee Heertijkheden eenige meerdere Rechten dan andere onderheerlijkheden bezeten en uitgeoeffend hebben.

§. 77. Uit dit doorloopen der Dorpen en Heerlijkheden in de *Betuwe*, kan men oordeelen, hoe gering het Rechtsgebied der Graaven van *Gelre*, van ouds aldaar was, en hoe zij hetzelfde allengskens uitgestrekt hebben. Aanmerkenswaardig is de Brief, waar bij het Capittel van *Oudmunster* den 11 Augustus 1244, aan 't Capittel van *St. Jan* overgaf, alle de riendens in 't Kerfpel van *Zandwyk* tot de *Scheidflood* (*Sulcus*), die getrokken is, ten tijde toen Heer OTTO, Graaf van *Gelre*, de *Betuwe*
(*ter*.

(62) Iets dergelijks heeft nog heden in Duitschland plaats. Wanneer de Landvorsten aan *Collegia* fchrijven, geeven zij aan denzelven verfchillende *titulaturen*, naar mate der Leden die in die *Collegia* zitting hebben; als Graaven, Vrijheeren, Edelen en Burgerlijke perfoonen, die ieder een bijzonder *predicaat* hebben.

(*terram Batua*) bij hoeven heeft laten afmeten (*metiri fecit per mansas*), en door welke scheidfloot het Rechtsgebied van den Hertog van *Brabant*, van dat van den Graaf gescheiden is (*m*). Het is onzeker, of hier door Graaf OTTO, de eerste of de tweede moet verstaan worden, dewijl de meeting door beiden kan geschied zijn; echter zouden wij liefst gelooven, dat het den eersten kan toegeschreeven worden; dewijl het schijnt, dat in den Brief van eene handeling gesproken wordt, die reeds eenigen tijd geleden, heeft plaats gehad; en dat hij juist daar bij, Graaf OTTO genoemd wordt, daar vervolgens de Hertog van *Brabant*, en de Graaf van *Gelre* zonder doopnaamen gemeld zijn. Van meer aanbelang is de vraag, of de geheele *Betuwe* toen gemeeten is, zo als de Heer BONDAM schijnt te onderstellen. Wij twifflen zeer daar aan; want de bezitting der Graaven waren toen niet aan een gehecht, gelijk men uit het aantal van bijzondere Heerschappen vernomen heeft. Dit brengt ons op de gissing, dat Graaf OTTO I. de goederen der Graaven van *Dalen* zal gekogt hebben; en dat bij die gelegenheid de hoeven zullen opgemeeten

(*) *Charterb.* p. 450.

ten zijn geworden, en een scheidslot getrokken, om het Rechtsgebied van den Graaf, van dat van den Hertog van *Brabant*, 't welk in *Tiel* en *Zandwyk* bestond, te scheiden; of om de gekogte goederen te bepaalen. Eene diergelijke meeting en afdeeling had in 1247 ten opzichte van *Balgoy* plaats. Het Dorp van *Dodeweerd*, en dus ook de Heerlijkheid ligt het dichtst bij *Zandwyk*, en zedert het begin der dertiende Eeuw, geschiedt in deeze strecken geen melding meer van de Graaven van *Dalen*. Het is evenwel ook mogelijk, dat nog andere goederen van den Graaf, bij *Zandwyck* gelegen, opgemeeten zijn.

Een ander bewijs, dat de geheele *Betuwe* in 1282 niet aan den Graaf toebehoorde, is, dat **BARTHOLOMEUS** van *Eck*, s'Graaven Richter in de *Betuwe* (*Judex sive Justiciarius in terra Batuae ab illustri Viro Comite Gelriae constitutus*) genoemd wordt, 't welk volgens den toenmaligen stijl aanduidt, dat behalven hij, nog Richters van andere Heeren in de *Betuwe* zich bevonden. Voor hem en voor zes daar toe geroepen Landgenooten, en in tegenwoordigheid van eenige getuigen, droeg Heer **WILLEM** van *Ryswyck*, Ridder, aan eenen Altaar van de Dom-Kerk te *Utrecht* op, drie hoe-

hoeven, in zijn Land (*in terra sua*), dus in zijne eigendómmelijke Heerlijkheid, die *Bredemate* genoemd wordt (*n*). 1

Insgelijks voor GERRIT van *Baersdonck*, Richter in de *Betuwe*, en voor Gerichtslieden verkogten Heer JOHAN van *Dornick*, Ridder, zija Vrouw JUTTA en zijn zoon WOLTER, in 1322 aan den Bifchop van *Utrecht*, den eigendóm van negentig Morgen Lands in de *Betuwe*, bij het Veen van *Valburg* gelegen, in den *Haem* geheeten. Jonkheer REINALD zoon te *Gelre*, zegelde mede, en beloofde neffens Heer JOHAN, de waarschap van die goederen gedurende Jaar en dag (*warantifare contra quossumque iuri stare volentes prout iuris & moris est*). De form van deeze belofte, doet ons gelooven, dat die goederen niet binnen de paalen van zijn Rechtsgebied lagen (*o*).

Over de geheele *Betuwe* vindt men de volgende Richters gemeld: BARTHOLOMEÛS van *Eck* 1282, JACOB van *Driel* 1300, BOUDEKYN van *Avesate* 1310, JOHAN van *Briennes* 1312, JOHAN van *Baersdonck* 1322, GODEVARD van *Barle* 1324.

§. 78.

(n) *Charterb. p. 673.* — *Copia Mibi met de zegels.*

(o) *Codex Dipl. agter dit Deel.*

§. 78. De eerste Landbrief is door Graaf REINALD, Vrijdags na *St. Nicolas-dag* 1327, aan de *Besuwe* gegeven, waar onder *Zoelen* en *Avesaas* begreepen, en in 't bijzonder genoemd worden. Door denzelfden is het Ampt in tweeën verdeeld, de *Overbesuwe* en *Nederbesuwe*, en tevens bepaald; dat 'er in het vervolg zullen zijn, twee Richters, een boven en een beneden, die te gelijk Dijkgraaven, en ieder met dertig morgen geërfd zullen moeten zijn (p). Ook wierden de Dijkrechten door den Graaf geregeld, zonder dat van de tusschenkomst van andere Heeren eenige melding geschiedt. De Rechten aan *Overbesuwe* zijn door Hertog WILHELM in 1383, door Hertog REINALD in 1403, door Hertog ARNOLD in 1445, door Hertog CAREL in 1493 bevestigd en vermeerderd (q). In den Brief van Hertog ARNOLD moet men opmerken, dat hij beloofde tot Amptman te zullen zetten *eenen redelijken, megtigen, schiltboertigen man*, en het Ampt aan *geenen hooge handen brengen*, dat is te zeggen, dat alleen een Riddermatig persoon, en geen Bannerheer of Jonkheer, Amptman zal kunnen zijn, of dit Ampt

(p) *Placant. App. Cell. 27.*(q) *Ibid. Cell. 30, 34, 35, 52.*

Aupt in pandfchap neemen, zo als wij wecten, dat de Heeren van *Homoet* het zelfde toen alzo bezaten. Deeze voorziening was in de toenmalige tijden noodzakelijk. Wanneer de Vorsten geld noodig hadden, stond het Publiek Credit als rans, niet in 't oneindige open. De Staatkunde, had nog het Recht der Overheden en Gezagvoerders niet uitgevonden, vrijwillige en gedwongene Leeningen, van de Ingezetenen te eifchen. Toen hielden Heeren, Ridders, Knaapen, Steden, die zich naderhand verbonden, en Landftenden wierden, het evenwigt. Deeze vrucht der verlichting was, in eeuwen die de hedendaagfche Wijsgeerte, als onder een slaafsch Juk gekluisterd, als zugtende onder de Barbaarsheid van 't Leengestel, befchrijft, ten eenemaal onbekend. De fchattingen waren gering en geenzins willekeurig. Een ieder moest de wapenen opvatten ter verdediging van haardfteden en altaaren; maar de Voorouders zouden zeker niet toegegeeven hebben, dat bij dien personeelen dienst, welke geenzins tot de bijzondere verfchillen van den Landvorst of van zijne Bondgenooten, uitgestrekt kon worden, hunne bezittingen en goederen, nog met menigvuldige belastingen, waar van de naamen en kunst-

woorden eene wetenschap op zich zelve is, bezwaard wierden.

Om geld te hebben moest men panden geven; de Vorsten zoo wel als anderen, dit werd genoemd *Renten verkoopen*, en *pandschap wisselen*; waar van het lossen altijd den schuldenaar vrijstond. De Vorsten verpandden menigmaal aanzienelijke gedeelten der Domeinen, en de Pandhouder genoot dezelfde Rechten als de Eigenaar. Was de Pandschap in handen van Riddermatigen, of van andere Onderzaaten, viel het lossen niet moeielijk, en de Vorst kon dien persoon aan zekere Regels binden. Maar wanneer magtige Heeren zulke pandschappen verkreegen, was aan geen lossen te denken. De Lijmers strekken hier van ten voorbeeld; en soortgelijke gevallen zijn alomteween te vinden. Dus verbond zich hier eigenlijk de Graaf, zijne Onderzaaten van de *Overbetuwe*, aan geene andere Heeren te zullen overgeeven; maar Leden van *Gelderland* te laten blijven.

De Rechten van *Nederbetuwe*, zijn door Hertog REINALD in 1403 en 1410, door Hertog ARNOLD in 1439 en 1463 bevestigd en verbeterd; zonder dat de naam van eenige Heerlijkheid in die brieven gemeld wordt. Nog-

tans

rans kan men gerust besluiten, dat in 1327 het grootste gedeelte der *Betuwe*, onder het Rechtsgebied der Graaven van *Gelre* behoorde, en dusdanig aan een gebecht was, dat een Landrecht tegens de willekeurige handelingen van den Graaf, en van zijne Amptsluiden noodzakelijk was.

Hier bij zullen wij nog voegen, hoe van ouds de Appellen of Claringen in de Ampten van *Over- en Nederbetuwe* plaats hadden. Van de twee Gerichtsbanken in *Overbetuwe*, te *Bemmel* en te *Elst*, door Amptman, Ridder en Knechten bekleed, viel *Appel* aan het Gericht, op den *Praest*, tegen over *Arnhem* gelegen, alwaar door den Amptman, alle Ridder en Knechten, inheemsche en uitheemsche verschreeven wierden, om te claren, ook was de Landvorst of een van zijne Raaden, in *Overbetuwe* geërfd, daar bij tegenwoordig. Van de Dorpen van *Herwen* en *Aart*, alwaar de Amptman van *Overbetuwe* met de geërfden Gericht hield, viel het beroep aan den Burggraaf en twaalf Schepenen van *Nymegen*. Van de Schepenen der Stad van *Gent*, wierd geappelleerd aan de Stad van *Zusphen*. Van de Heerlijkheid *Resfen*, aan de Schepenen van *Huesfen*. Van de Heerlijkheid *Indoornik*, aan de Claring

op de *Praest*, en van de Heerlijkheid *Pannerden*, aan de *Bergsche* Raaden.

Bij de Gerichten van *Kesteren* en *Zoelen* in *Nederbetuwe*, stond aan 't einde der Vonnissen: „*Und dis ser sijt toe, dat men saege beter, schijn en bescheit,*” van welke vonnissen de bezwaarde partij Claring verzoeken kon, aan den Amptman, die deswegens de Ridderochappen, inheemschen en uitheemschen verschrijven moest. Hier bij kwamen geene Raaden van den Hertog (r).

Deeze gesteldheid had nog dusdanig in 1565 plaats, en daar 'er van de overige Heerlijkheden gezweegen wordt, is het te denken, dat dezelve aan geen hooger beroep onderworpen waren. De latere Reglementen, die de Appellen aan 't Hof bragten, waren zoo niet eene Regelmaatige, ten minste eene zeer wijze voorziening; en zedert zijn die kleine Claringen en Appellen alom vervallen, en de beheering der Rechtspleeging op eenen gelijken voet, door het geheel Hertogdom gebragt.

(r) *Bericht van J. VAN DEN HAVE, 1565.*

EINDE VAN HET DERDE DEEL.

E R R A T A.

- Bladz. 8 reg. 17 veil *les* viel
 — 18 — 3 voorschreeve *les* voorschreeven
 — 11 — 4 geschoelde *les* geschoeld
 — 19 — 16 is ons onbekend *les* is ons nog bekend
 — 32 — 19 be *les* de
 — 36 — 14 en 15 het Eiland kon *les* het Eiland
     niet kon
 — 56 — 10 Burginacium *les* Burginacium
 — 57 — 9 duodecimura *les* duodecimum
 — 58 — 23 overstromd, *les* overstromd;
 — 62 — 15 Aanzienelijke *les* Aanzienelijken
 — 65 — 3 van *anderen* middeuew *les* middel-
     euw
 — 69 — 16 en dus *uitgeschrap*
 — 70 — 20 regter *les* linker
 — 71 — 4 Augustus *les* Augustus
 — 73 — 11 Rivier, insgelijks *les* Rivier aanne-
     men, insgelijks
 — 75 — 11 Cleotatus *les* Clotarius
 — 77 — 1 over Waal *les* aan de regter zijde der
     Waal
 — 83 — 2 van *anderen* dezelfde *les* dezelven
 — 92 — 4 van *anderen* voor zo verre *les* hoe
     verre
 — 96 noot 17 reg. 5 Interca *les* Interea.
 — 100 — 18 dezelfde *les* dezelven

E R R A T A,

- bladg. 105 — 4 LODEWYK een kind van zijn broeder
lees LODEWYK DEN KIND zijnen
 broeder
- 110 — 3 van onderen Her *lees* Het
- 111 — 1 Randwyck *lees* Zandwyck
- 112 — 18. (p), hij *lees* (p), Hij
- 115 *laatste Regel der aanhaling* KLUIT h. a. *lees*
 KLUIT. h. a.
- 122 reg. 8 veste *lees* veede
- 142 — 6 Boullon *lees* Bouillon
- 150 noot 29 *laatste regel* Macharis vermoorde na dat
 hij door zijn meester AUBERY DE MONT-
 DIER, in een tweegevecht overwon-
 nen en tot bekentenis gedwongen was,
 door de beste *lees* Macharis moordenaar
 van zijnen meester AUBERY DE MONTDI-
 ER, in een tweegevecht overwon en
 tot bekentenis dwong, door de beste
- 151 noot 29 reg. 12 Montii *lees* Montia
- 151 — 13 condiscere, *lees* conduceere
- 153 — 30 — 2 Zommigen echter hebben. *lees*
 geen van allen hebben
- 162 — 7, den d', anderen *lees* eenen anderen
- 162 — 11, het, zelve *lees* denzelven
- 163 — 2 Loenen *lees* Loeven
- 165 *aanhaling* 3 MELMAN *lees* HAMELMAN
- 174 reg. 13 Walgerus *lees* Walgerus
- 178 — 12 Teisterbant *lees* Teisterbant
- 179 — 4, in *lees* en
- 181 noot 38, reg. 1 onde *lees* onder
- 184 reg. 4 Bonhard *lees* Bernhard.

E R R A T A.

bladz. 185	—	4	vrn	lees	van	
— 200	—	11	belooningen	lees	beïenigen	
— 207	—	15	Randwyck	lees	Zandwyck	
— 208	—	3	Randwyck	lees	Zandwyck	
— 209	—	8	welke	lees	't welk	
— 217	—	2	ELBURY	lees	ELBURG,	
— 224	—	20	Luyck	lees	Cuick	
— 232	—	8	het	lees	den	
— 238	—	7	zoon	lees	oom	
— 252	—	3	van onderen	Mardijk	lees	Mondijk
— 254	—	2	hen	lees	hem	
— 268	—	15	Verbandbrief	lees	Verbondsbrief	
— 271	—	18	Aleida	lees	Adela	
— 286	—	20	aan de Abdije	lees	van de Abdije	
— 288	—	11	Laeswyk	lees	Lauwick	
— 308	—	1	Bathafar	lees	Balthasar	
— 322	—	18	verfcheenen	lees	verfchreeven	
— 335	—	2	van onderen	Dalem	lees	Dalen
— 388	—	12	Cuyck	lees	Dirck	
— 393	—	6	Arkelen	lees	Arkel en	
— 396	—	1	van onderen,	Dalen	lees	Delen
— 397	—	16	Dalen	lees	Delen	

3'

